

מ. 21/27

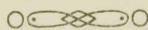
היהודים בזמן הזה.

מחקר סוציאלי-מדעי

מאת

ד"ר ארתור רופין.

68914

תרגום ממהדורה שניה

י. ח. ברנר.

הוצאת "מוריה".

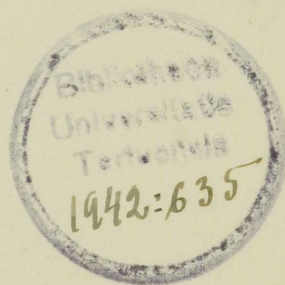
2351a

אודיסה, תרע"ד.

דפוס "מוריה", באוארנא 23.

מחברו של פאנח'ל שמואל
היה ר' יעקב אלעזר ז"ל. שפרנס'ה ק"י דרן
ר"מ קצורטל. פ"ט ר' ק"ה ל"ה ז"ל.

י"ה זכ"ל ק"י

הקדמה למהדורה ראשונה.

לכתיבת הספר הזה הביאה אותי העובדה, שער היום אין חבור מקיף וכולל על אדות היהודים מנקודת-השקפה סוציאלית-מדעית. החבורים המרובים על היהודים והיהדות, היוצאים מדי שנה בשנה, עוסקים יותר בדברי נבואות ובהטפות מאשר כתאור דברים כהויותם; הם משתרלים יותר להורות את הצריך להיות תחת להראות את היש, לעומת זאת היתה השאיפה העיקרית שלי להעמיד את הדברים על אמתיותם – על סמך מספרים סטטיסטיים והתבוננות עצמית, ובאופן זה להניח יסוד קים לפתרון השאלות המרובות של היהדות. בתור יהודי, ששאלת גורל העם היהודי היא לו יותר משאלה מדעית נרירא, לא יכולתי להבליג על עצמי, מכל-מקום, שלא להוציא את המסקנות מן העובדות והמעשים ושלא להביע את השקפותי ותקוותי בנוגע לצורת-היהדות בעתיד. הדיאגנוזות והפרוגנוזות הללו אפשר שיהיו לרבים לא לרצון. ברם, לא יתכן לה לדיאגנוזה להתחשב עם רצונם של אחרים, אלא עם הדעת הנכונה ורגש הישר בלבד. ובדרך הזאת הלכתי, לדבריהם של אלה ששיגנו עלי כענין הנני מוכן בכל עת להטות אוזן קשבת.

מגדבורג, כ"ח אויגוסט, 1904.

הקדמה למהדורה שניה.

הספר הזה, שכתבתי לפני שבע שנים, יוצא עכשיו בעבור הדש לנמרי, ולא מפני שהשקפותי המובעות במהדורה הראשונה נשתנו בינתיים בהרבה, נאלצתי לעבד את ספרי מחדש, אלא מפני שבמהדורה זו שמתי לי מטרה אחרת מאשר בראשונה, אם במהדורה הקודמת, בעת שהסרה עדיין סטטיסטיקה גמורה ובת־סמכא בניגע ליהודים, דוֹכַרְחתי לשים לב בעיקר ל"העמדת הדברים על אמתותם" בסיוע של מכפרים סטטיסטיים, הנה עכשיו יש לי היכולת והרשות להמעיט בזה, הואיל ובינתיים נאסף והוצא לאור כל החומר הסטטיסטי הנמצא על אדות היהודים על־ידי ה"צייטשריפט פיר דעמאנראפיע אונד סטאטיסטיק דער יודען", הוצא לאור משנת 1905 ואילך, ועל־ידי ה"פערעפענטליכונגען דאס ביוראס פיר סטאטיסטיק דער יודען". באופן הזה ניתנה לי האפשרות להסתפק כמראי־מקומות לאותם המקורות ולהקל מעל הספר את נטל הטבלאות הסטטיסטיות המרובות. לעומת זאת, ביחסים אחרים, הרחבתי את גבולות הספר והשתדלתי לחת לקורא תמונה שלמה מהחזיונות והמגמות הסיציאליים בתוך היהדות ההיות מבפנים ולהעריך באופן אובייקטיבי את סכנת הטמיעה ואת התקוות והשאיפות הלאומיות. ובוה היה לי לעור מה שבמשך שבע השנים האלה למדתי לדעת מקרוב את הסתדרויות היהודים השונות, את יהודי מזרח־אירופה, את המזרח בכלל ואת פלשתינה ביהוד. על־ידי כל זה ניתנה לי היכולת להוציא על ענינים רבים משפט יותר נכון, משפט המיוסד על תוצאות של הסתכלות עצמית. אם היטבתי לשור לאחריתו של זה, שאך את ראשיתו אנו רואים בעת, — ימים ידברו. לא נביא אנכי ולא בן נביא, אבל אותות הזמן אומרים: פתרון! — ואני נתתי את פתרוני ש ל י.

יפו, י"ב יאנואר, 1911.

תוכן:

חלק א.

הטמיעה.

שער א.

הטמיעה בתור סכנה תדירית ליהדות-הגלות.

פרק א.

עמ'	הערכה היסטורית וחברתית של טמיעת היהודים.
3	(א) חזיון-ההתפוררות בזמן הזה
4	(ב) חיי היהודים החברתיים לפני תקופת האמנסיפציה
"	(ג) האמנסיפציה של היהודים
7	(ד) התפרדות היהדות על-ידי ההשכלה
11	(ה) תנועות-של-טמיעה אנלוגיות בתקופות התרבותיות, היונית והערבית
13	(ו) טמיעת המיעוטים הלאומיים בתור חזיון סוציאלי-כללי
16	(ז) הסכות של כח-התנגדות היהודים עד כה לטמיעה
17	(ח) הסרת המפריעים על דרך הטמיעה ובטול היהדות

פרק ב.

הכה הכמותי של היהודים.

19	(א) השקפה-לאחור על מספר היהודים מימי החורבן
22	(ב) חלקי-היהדות האכזרים
23	(ג) מספר היהודים בזמן הזה ופזורים
28	(ד) היהודים למקומותיהם

שער ב.

הסכות של תגבורת הטמיעה בהוה.

פרק ג.

העליה הכלכלית של היהודים.

30	(א) שנוי-ערכן של פעולות-היהודים הכלכליות עם התחלת תקופת הקפיטליזמוס
31	(ב) הצלחת היהודים בתור קבלנים קפיטליסטיים
34	(ג) אמידותם של היהודים בארצות המפותחות
37	(ד) עניות היהודים בארצות העומרות על מדרגת-תעשייה נמוכה
39	(ה) היהודים על פי משלה-ידם
44	(ו) מיעוט המספר של מחסורי-עבודה בין יהודי מערב-אירופה
46	(ז) האפשרות של עליה כלכלית ליהודי מזרח-אירופה

עמ'

פרק ד.

התמעטות הלידות.

- 48 (א) ירידת מספר הלידות של היהודים וסבותיה
53 (ב) מיעוט המספר של המתים בין היהודים בתור קצת הצלה נגד ירידת מספר הנולדים.
58 (ג) ירידת מספר היהודים כתוצאה מירידת מספר הלידות

פרק ה.

הפנור על-ידי הנדירה.

- 60 (א) הכניסה לארצות-הברית
64 (ב) הכניסה לאנגליה
65 (ג) השקפה כללית על היציאה והכניסה
66 (ד) הנדירה בתור גורם למטיעה
68 (ה) הנדירות בתוך הארצות פנימה

פרק ו.

ההתרחבות בכרכים.

- 70 (א) הסבות של תגבורת המטיעה בכרכים
" (ב) מספרים סטטיסטיים על המעבר לכרכים
73 (ג) המשיכה לערי-הברירה
74 (ד) לונדון וניו-יורק

שער ג.

המדרגות השונות של פרוצס-המטיעה.

פרק ז.

קבלת לשון המדינה.

- 76 (א) חלוק-לשונות בתולדות היהודים
77 (ב) הסבות של התזוין הזה
78 (ג) התפשטות הו'רגון
79 (ד) התפשטות הלשונות האירופיות
81 (ה) חלוק-לשונות ומטיעה

פרק ח.

רכישת השכלה הילנית וגבוהה.

- 82 (א) שאיפת היהודים להשכלה
83 (ב) ירידת למודיה-החדר
86 (ג) גידול ערכם של בתי-הספר הכלליים
89 (ד) השטף אל האוניברסיטאות
93 (ה) השכלה מודרנית ומטיעה

פרק ט.

השפלת ערכה של הדת.

- 95 (א) תולדות הדת היהודית
99 (ב) האורתודוקסיה היהודית כזמן הזה
104 (ג) היתדות הליברליות
107 (ד) כחות מפסידים

עמ'

פרק י.

נשואי-תערוכת.

108	(א) נשואי-תערוכת הולכים ומתפשטים
120	(ב) הילדים מנשואי-תערוכת
123	(ג) אכירות היהדות על-ידי נשואי-תערוכת

פרק יא.

ההמרה.

127	(א) ההמרה לפני
129	(ב) תנועת-ההמרה בהוה
135	(ג) החברות-למסיון
136	(ד) סקירה לעתיד

שער ד.

פרק יב.

האנטישמיות בתור מפרע דל-אונים לטמיעה.

139	(א) האנטישמיות כגרמניה ובאוסטריה
140	(ב) האנטישמיות בארצות אחרות
141	(ג) סבותיה של האנטישמיות
142	(ד) יחס האנטישמיות לטמיעה

חלק ב.

הלאומיות היהודית.

שער ה.

יסודות הלאומיות היהודית.

פרק יג.

הערך הגזעי של היהודים.

149	(א) השאלה על זכות הקיום של היהודים בתור אומה מיוחדת
150	(ב) הסגולות האינטלקטואליות של היהודים
155	(ג) הנטיות האמנותיות של היהודים
156	(ד) היהודים ביחס המוסרי
161	(ה) ערכו של הגזע היהודי

פרק יד.

הערך התרבותי של היהודים.

163	(א) גזע ותרבות
164	(ב) ערכה של תרבות היהודים בהוה
	(ג) התרבות היהודית החדשה בתור הרכבה של
167	המסורה היהודית עם השכלת-העולם המודרנית

שער ו.

ע"פ

מטרותיה של הלאומיות היהודית.

פרק טו.

- יצירת שיטת-כלכלה יהודית עומדת ברשות עצמה על-ידי השיבה לעבודת-האדמה.
 (א) ערכו של מעמד עובדי-אדמה בשביל ישוב קהלת-יהודי 171
 (ב) מיעוט חלקם של היהודים בעבודת-האדמה
 "
 (ג) תוצאות הנסיונות הקולוניאליים בין היהודים עד כה 173
 (ד) האפשרויות האקונומיות של השיבה לעבודת-האדמה 179
 (ה) התישבות פילנטרופית והתישבות לאומית 181

פרק טז.

החיה לשון-עבר.

- (א) יהודית ועברית 183
 (ב) העברית בתור לשון לאומית בארץ-ישראל 184

פרק יז.

ההתרכזות במקום.

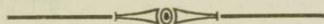
- (א) התרכזות במקום ותרבות עצמית 186
 (ב) עתידות ההתרכזות במזרח-אירופה 188
 (ג) עתידות ההתרכזות בארצות הקולוניאליות (טריטוריאליזם) 189
 (ד) עתידות ההתרכזות בפלשתינה (ציוניות) 190

שער ז.

פרק יח.

הציוניות.

- (א) תולדות הציוניות והתפשטותה 192
 (ב) תחית כלל ישראל על-ידי הציוניות 195
 (ג) פעולת-הציוניים הכלכלית בפלשתינה 197
 (ד) הציוניות והממשלה הטורקית 199
 (ה) היחס ליושבי-הארץ הנכרים 202
 (ו) אפשרויות כלכליות בשביל כניסה יהודית לפלשתינה 204
 (ז) עתידותיה של הציוניות 209

חלק ראשון.

הטמיעה.

שער א. הממיעה בתור סבנה תדירית ליהדות הגלות.

פרק א. הערכה היסטורית והברתית של ממועת היהודים.

(א) חזיון ההתפוררות בזמן הזה.

לנגד עינינו מתפוררת ומתמוטטת אכן אחר אכן מבנין היהדות, שהיה כל-כך איתן ומוצק מלפנים. ההמרה ונשואי-הערובת מפחיתים את שורות היהודים במדה מתגברת וגורמים להן אכזות גדולות, שאינן חוזרות, ביהוד מפני שמספר הלידות מתמעט מאד, באופן שנעשה יותר ויותר קשה למלא את ההסר בדרך טבעי. עד הנה לא נראה חזיון ההתפוררות אלא באירופה התיכונית והמערבית; עד לפני איזו שנים אפשר היה לחשוב, כי רק במקומות האלה מסוגלים חיי היהודים לפרוץ שכוה, בעוד שלא יוכל לעולם לנגוע לרעה בשושלת המיליונים אשר מעבר לנהר-הריינסל. ואולם הנה עברה תנועת המהפכה על פני רוסיה והראתה באופן ברור, עד היכן מגיעה השתתפותם של יהודי רוסיה בגורל ארץ-מולדתם, וביהוד עד כמה מוכנה ומוזמנה שדרת הנאורים שביניהם לותר על יהדותם ולהסתף בורם החיים הרוסיים. באופן כזה חוקר שטף ההתכולות גם את אוכלוסי היהודים המרובים במזרח אירופה ומצאם לחתור חתירה תחת הקעוץ האחרון של היהדות.

גורמים רבים פועלים כאן ביהד, בכדי להכשיר את החזיון הזה. עם התקדמות המסחר והתפשטותו בין הנוצרים—התרכזות מסחר היהודים בענפים ידועים, שהניחו עליהם הותם של חטיבה כלכלית מיוחדת, הפסידה את ערכה זה. באותה מדה הולך ונעלם גם הברל ההשכלה שבין ישראל לעמים, הואיל והיהודים מנקרים את בתי הספר של הגוים ואינם מתחנכים בבתי-מדרשות מיוחדים להם לעצמם כבימים שעברו. מצד אחר ירדת רגשי-הכבוד בפני דת מורשה, דחיקת הלשון היהודית (הורגון) על ידי הרוסית, הפולנית והאנגלית והגדירה העצומה ממזרח אירופה לאמריקה, גרמו להתרופפות הקשר המאחד עדיין את היהודים עם כלל ישראל. ככה הולך וצר המרחק שבין העולם היהודי והנוצרי, וכתוצאה מזה הולכת וקשה ליהודים העמידה בנסיון שלא לעבור לגמרי אל הנצרות, זאת אומרת, שלא להנהיג לעצמם או, למצער,

לבניהם אהריהם, ע"י המרה ונשואית-ערובת, את הזכויות וטובות-ההנאה, שהדת השלטת נותנת למהזיקים בה.

(ב) חיי היהודים החברתיים לפני תקופת האמנסיפציה.

בסוף המאה הי"ז ועיד בתחילת המאה הי"ח לא היתה התפתחות שבזו עולה על הדעה. היהודים היו אז כלואים בניטו, מגבלים במספר מצומצם של ענפי פרנסה נקלים ומרחקים לגמרי מעל התרבות הנוצרית. נדמה אז לדבר נמנע, שהכלואים יצאו מן החומות ללכת שלובי-ורוע עם שכניהם בשאיפה להשכלה אחת. כל החיים הרוחניים של היהודים הצטמצמו אז בלמודי-התנ"ך והתלמוד. ואולם גם הלמודים הללו, שטפחום ורבום ביהוד בישיבות שבפולין, לא עסקו אלא במדה ועומה מאד בתכנם הפנימי של אותם הספרים. המקרא שמש להם רק ליתד לתלות עליו תלדי תלים של דרשות, שעם היות שיטתן לא-משוללת הריפות ידועה, הנה במסקנותיהן לא היו אלא דקדוקי-עניות והעלאת פילא בקופא דמחטא. ולא הרבה טוב מזה היה גורלו של התלמוד, שהרכו עליו פלפולים על פלפולים וגבכו עליו פירושים ופירושים לפירושים עד לאין שעור. יחד עם זה עלתה ופרחה הקבלה, חכמת הנסתר, אשר בספרה החשוב ביותר, הוא ספר הזוהר, התאמרה למצא את הנפתח לכל שבע החכמות וכל המדעים כאין נחשבו לפניו. דמצוות המעשיות, ההלכות והדינים, אשר רבו מספור, יִשְׁעֲבְדוּ את היהודי בכל ארחות חייו ונהיו למרכז פעולותיו ומעשיו יום-יום. אין דבר שיציין יותר את המעמד הרוחני של היהודים בעת ההיא כהופעת משיח-השקר שבגירצבי והגוהים אחריו במאה הי"ח, מאורע שזעזע עד היסוד את כל קהלות היהודים בכל הארצות ושרשומיו לא נמחו גם אחד כך וגראו במאה הי"ח בעטם של נחמיה היא חיון ושאר נוכלים ובעל-זיופת. מאיתו סוג היא גם המחלקת הידועה בין ר' יעקב עמדין ור' יהונתן אייבשיץ (56—1750), שהרחיקה את כל יהודי אירופה והעמידה אותם כאיבים אלה מול אלה¹ ושכל עיקר ענינה לא היה אלא בזה, אם בקמיעות שנון ר' יהונתן לזלזלת נוכר שם ש"צ או לא. כל זה יעיד ויראה למדי, מה היה עולם מחשבתם של היהודים עוד באמצע המאה הי"ח.

(ג) האמנסיפציה של היהודים.

לפי המתואר בכמה מספרי תולדות היהודים לא בא השנוי במצבם האזרחי-המיניפטי והתרבותי של אלה, אלא מפני שבשנת 1729 נולד ברומנהם, בא לברלין

¹ תאור אותה הסתלוקת, ע"פ האקטים של הארכיוון העירוני ההמבורגי, ימצא הקורא ב"מיטטיילונגען דער געזעלשאפט פיר יודישע פאלסקונדע", חוברת 12, ע' 89, המבורג 1903. השוה דברי ימי היהודים של גרין, כרך X, ע' 397 גם 544.

בשנת 1743¹, התרועע עם לסינג, תרגם את התורה לגרמנית וכתב ספרי פילוסופיה מרובי-ערך¹. ברם, אין מן הצורך להוכיח, שמין השקפה היסטורית שכזו אינה אלא מעין ספורי-מעשיות לתינוקות. את הגורם העיקרי לשהרור היהודים, כביכול, אין לבקש במפעליהם של יהודים יחידים, כי אם במהפכה שהתחוללה בשכניקה ובכלכלה העממית במאה ה־17. בגלל התפתחות המסחר והתעשייה, שהשתחררו מתחת עול הצורות הישנות של הברות בעלי-המלאכה מימיהם-בינוניים וקבלו צורה אינדיבידואלית-קפיטליסטית, נעשו הנוצרים – על פי משלח-ידם – יותר קרובים אל היהודים. לא רק שהיהודים והנוצרים לקחו מעכשיו חלק כחלק בתור קבלנים בתעשייה הגדולה, שנעזרה לחיים, אלא שגם תפקידם של הראשונים בתור מלווי-ברית אבד לו בפעם אחת את ריחו שאינדיבידואלי. כי בו בזמן, שהיהודי היה יכול עד כה לשמש בממנו רק לצרכי הלזה בתור קונסומנט, ובוה מלא בהכרח תפקיד של „נושך“, הנה עכשיו ניתנה היכלת בידו לספק צרכי הקרדיט היוצר ולהיות בוה לעזר ולהכיר נהוין לסוחרים ולבעלי-תעשייה, הנצרכים לקפיטלים.

השנויים שחלו ביהוסים הכלכליים השפיעו מהר על הערך הסוציאלי של היהודים. אחרי שהפילוסופים הצרפתיים במהצית השניה של המאה ה־17 הכריזו על שוויון-האדם וסללו דרך להעיון הזה בספרי ההוקים, הוקל על ידי כך גם להחין שהכביד את אכפו על בני-ישראל. הוסרו הכבלים מעל ידיהם ודרור קרא להם לקחת חלק יותר גדול בחיים הכלכליים, מצנם החומרי הוטב והורם, ובגלל זה, שבכלל נתעלו המסחר והתעשייה בארצות אירופה, ברחוק המעמד השלישי את הנלי מעמד האצילים, נָדַל גם ערכם הסוציאלי של היהודים. פרצים על פרצים נגלו בחומות שהבדילו בין הנוצרים והיהודים; ובנואם במנעיו-משא אלה עם אלה, נפתחו לרוחה לעיני היהודים דלתותיהם של עולמות-המחשבה הורים. נהיה דבר אשר לא נראה עוד כמוהו, כי יהודים ישימו מעינם בספרי לועזי; והתרבות ההדשה, שננלתה להם, אכן עשתה עליהם רשם כביר כל-כך, למצער בגרמניה ובשאר ארצות המערב, עד

(¹) כאן יש מקום להעיר בכלל, שפעולותיו של בן-מנחם מוקפות בכל הספרות הישראלית קרני-הוד כאלה, שאלמלי קם אותו אדם צנוע סקברו, היה משתוסם לא מעט. בן-מנחם, שכאפיו המצוין וברצונו הטוב אין מי שיטיל ספק, הנה ערכו הפילוסופי לא היה גדול כלל; הוא הלך בדרך הכבושה של השיטה הפילוסופית של וולף, וחלילה לנו מהזכירו עם קאנט בנשימה אחת. ביחסו אל היהדות, כפי המורצה בספרו „ירושלים“, אין לא מן ההניוין ולא מן העקביות. פעולתו היותר חשובה בשביל האמנסטיפציה של היהודים הרי היא תרגום התורה שלו לגרמנית, ספני שעל ידי כך הקל ליהודים את רכישת צחות הלשון הגרמנית ואת הכניסה לשערי ספיותה; אבל האם כל זה עושה אותו – ר"ן שנה אחרי לותר – לגבור הרוח? בצדק כבר הראה ברנפלד (בספרו הגרמני „היהודים והיהדות במאה ה־18“, עמוד 4, ברלין 1908), עד כמה הפריזו והגזימו על ערכו של מנדלסון בשביל האמנסטיפציה של היהודים.

שלא עברו חמשים שנה, ושפת העברייטיש (ז'רגון), שהיתה שומה בפיהם, פנתה את מקומה לנמרי ללשונות הצהות של ארצות מושבותיהם, ואף במלבושיהם ובמנהגיהם נתקרבו כפי האפשר לנוצרים. ומכאן עד התכחשות נמורה ליהדות – אך צעד אחד. אמנם, זמן ידוע לפני הותור הנמור על היהדות נעשו איזו נסיונות לגשור נשר בין זו ובין עולם המחשבה הנוצרי. ברם, עולמ־המחשבה הזה הרי היה עולמם של החוקרים הצרפתים והגרמנים (וולטר, הולכך, למטרי, דידרו, וולף, לסינ, רימרוס), אשר בלמודיהם האתאיסטיים ובשיטת המטריאליזמוס הקיצוני (בצרפת) שלהם, בהערצתם את התכונה ובדרישתם יסודות שכליים לכל המעשים, בקולטוסי־המדע שלהם ובהתנגדותם לכל מתפיזיקה ולכל דת חיובית, עמדו בנוד חד ושנון לרוח היהדות של הזמן ההוא. היו אז בודאי בין היהודים גם כאלה, שברנעי תהיה וספקות נלחמו מלחמות קשות בקרב נפשם. אבל מהפסיה הזאת על שתי הסעפים כמעט שבשום מקום לא יצאה הדת היהודית כמנצחת; רק בהנכו ובתכונתו של כל יחיד היה תלוי, אם להזניח כליל את היהדות כגלל ההכרה ההדשה או לנסות לעשות שלום היצוני עם הרעיונות ההדשים ע"י פשרה דחוקה פחות או יותר. מנדלסון היה שייך לסוג השני. הוא היה זהיר ביותר בשמירת כל מנהגי ישראל ובקיום כל המצוות המעשיות, ואף אם באנחתו המפורסמה ללוטר (בתשובה על נסיונו של זה להעבירו אל הדת הנוצרית), הודה, כי הוא „מצא ביהדות חוספות ושננות אנושיות, שרק מעיבות הן את הוד תפארתה“, ואם גם קרא בהתלהבות: „אין אני מודה באמתות נצחיות אחרות, זולת אלה אשר לא לבד הם מוענים בשכל האדם, כי אם שייש גם בשכל האדם לבררם ולאמתם“⁽¹⁾ – הנה, אף־על־פייכן, סוף־סוף הוא בא לידי עלוי וקלום של תורת ישראל בדבריו: „את אשר הצוה הדת דאלהית אי אפשר שיבטל אותו השכל המגיע לנו גם כן מאת אלהים ית“⁽²⁾, והרי הוא מסיים בקול קורא לבני אמונתו לאמר: „הן הרשות לנו להנות ולהשוב על דברי החקים, לבא עד הקר המצוות, ובמקום שלא נתן המהוקק טעם לדבריו נוכל לשער טעם וסבה, אפשר שהיתה אולי תלויה בזמן ובסבות צדדיות, ואולי תוכל להשתנות בהשתנות המקום והזמן והסבות הצדדיות – כשישטב בעיני נתן התורה הרם על כל רמים להודיע לנו רצונו על הדבר הזה; ויודיעהו לנו בקול־קולות ובתוך קהל ועדה בלי שום ספק ופקפק כלל, כאשר עשה בנתנו לנו את תורתו בעצמו ובכבודו. וכל זמן שלא קרה הדבר הזה, כל עוד אין לנו עדות ברורה ונאמנת שנעשינו הפשים מעול התורה הזאת, אין ביד כל התחכמות שבעולם לפטור אותנו מחובותינו כלפי החקים, ויראתנו

⁽¹⁾ ירושלים, כתבי מנדלסון בגרמנית, ע' 256, ויון 1838. תרגום עברי, ירושלים, ע' 64, ויוזמיר, 1867.

⁽²⁾ שם ע' 285, ת"ע ע' 12.

את ה' תשים גבול בין השקלא'וטריא ובין המעשה, אשר לא יעברנהו כל איש אשר נפשו ישרה בו⁽¹⁾.

לא יפלא, שברונא בויער⁽²⁾ לועג לפרודיה משונה שכזו על שלטון השכל האמתי, ועוד פחות מזה יפלא על שנקודת-השקפה אי-עקבית זו לא יכלה למצא לה מהלכים. צאצאי מנדלסון בעצמו זר, כידוע, לרוח את תורת אביהם, בעטו בפקודי הדת היהודית ועברו באהרונה אל הנצרות. על פי מכתב אחר של הנלקח המפורסם הודוניצקי לגרפינה פון-סולמס-לויבאך⁽³⁾ מיום 12 לדצמבר שנת 1783, יוצא, שיהודי ברלין אינם נוהרים כלל בשום מצוה, אינם שומרים את השבת, אוכלים טריפות וכו', רק ההמון נזאת אומרת, השדרות הנמוכות, שהתרבות הגרמנית עוד לא ננעה בהן עודנו אורתודוכסי.

הדעות ההפשיות, שהיו קפנות כלפי הנצרות תחילה, גרמו לזו הפסד פחות הרבה מאשר ליהדות. הנוצרי, שכבר נוכח להלכה ברפיונה של הדוגמה הנוצרית, יכול היה, אעפ"כ, להשאיר נוצרי במעשה; הנצרות לא הניחה עליו כל הותם שיבדילו מאחרים. במדה ידועה היה האירופי נוצרי מבלי לדעת מזה: הנצרות שלו לא הפריעה לו במאומה. לא כן היהודי, בן דת המועט. על כל צעד ושעל נתקל במצב של יוצא מן הכלל, שבו נמצא בגלל דתו המיוחדת. לו, ליהודי, לא די היה, כמו לנוצרי, להיות פטור מדתו רק ע"י אי-שימת לב לחוקיה ופקודיה; צריך היה לפטר את עצמו ממנה ע"י איזה מעשה ממש, בכדי שלא תהא פגיעתה בו רעה. מעשה כזה היה-ההמרה, ובה אכן השתמשו משכילי היהודים כברלין במדה גדושה.

(ד) התפרדות היהדות ע"י ההשכלה.

אם כי ברלין היתה מרכז ההשכלה, ובה נראה היוון-ההתקדן בכל תקפו, הנה היוונות דומים לזה מתגלים בכל מקום, שנשתבה בו מצנם האזרחי והסוציאלי של היהודים וניתנה להם היכלת לקבל את ההשכלה הנוצרית, - זאת אומרת, בכל אירופה התיכונה והמערבית. היהודים, שנגלל לשונם המיוחדת וההבדל בדת, בתרבות ובמדות, היו עד כה אומה בעלת אופי קצין וכולט, השליכו מעליהם את כל התכונות המבדילות אותם מאחרים ואבדו את צורתם הלאומית. כשם שמצינו בכימיה, שע"י השפעתם של המריית-סיסה מתפרדים גופים מוצקים ליסודותיהם, והיסודות הללו שוב הולכים ובוראים הרכבות חדשות, כך השפיעה ההשכלה החדשה על יהדות-הניטו המוצקה בתור פרמנט, להפסיד את צורתה הלאומית, והכניסה

(1) שם, ע' 287, תרגום עברי ע' 116.

(2) די יודענפראגע, ע' 83, ברוינשווייג 1843.

(3) מוכא בירחון "אסט אינד וועסט", ה' דצמבר 1903, ע' 832.

לתוכה פרוצס, שהתחיל בהפרדת הלאום לשדרות שונות ונבדלות במדרגת תרבותן ונמר באחוד השדרה היותר מתקדמת עם הנצרות. היהודים, אמנם, לא התיחסו לחזיון הזה בשוויון-נפש ולא הבקו יריהם; האורתודוקסיה בדורו של מנדלסון יגעה כמה יגיעות להפריע את התפשטות תרגום התורה שלו, אסרה „לשלוח יד בספרי רמזי" והזהירה להתרחק מהרה המקולקל של הקהלה הברלינית. אך כל העמל הזה עלה כהנו. וכשראו ונוכחו הנבונים שביהודים, כי נפלה היהדות האורתודוקסית לבלי קום, רצו להציל עוד את כל מה שאפשר ע"י תקון סדר התפלה בטעם העת החדשה (בשנת 1818 נפתח בהמבורג היכל-הריפורמה הראשון עם עוגב, דרשה בשפת אשכנז וסדרת-תפלה מתוקן) וע"י הקלת דרישותיה של הדת היהודית. אבל הצלחת הדבר נשארה מוטלת בספק. כי אם מצד אחד נהיתה היהדות הריפורמית מעין עיר-מקלט לאלה מן היהודים שנרתעו לאחור מפחד השמה, הנה היתה זו, מצד אחר, לרבים תחנת-מעבר, שהקלה עליהם את הדרך אל ההמרה.

כשמתבוננים אל הצורה שקבלה כנסת-ישראל במאה וחמשים שנה האחרונות, במשך פרוצס-ההתפרדות, רואים בה ארבע שדרות:

1. בשורה הראשונה עומד ההמון היהודי הגדול, שההשכלה-למצער עד הזמן היותר אחרון – עדיין לא ננעה בו, ולפיכך כמעט שנשאר על אותה מדרגת התרבות, שהיהודים נמצאו בה, כפי המתואר לעיל, עד המחצית השניה של המאה הי"ח. לסוג זה שייכים אוכלוסי היהודים המרובים ברוסיה ובלוציה, היהודים ילידי מרוקו, אסיה ותורכיה האירופית. הלשון המתהלכת ביניהם בדבור היא עברייטיש (נקראת גם יודיית או ז'רגון), ובתורכיה ובצפון אפריקה – הישפנוולית (ספרדית נלעגה); וספרותם גם כן כתובה אך בשפה זו ובעברית. הם חושבים את עצמם ללאום מיוחד, נבדלים בלבושם ומנהגיהם, חיים לרוב על פי ספרי הפוסקים ודיני הרבנים, מתיחסים כבטול להכמות חיצונית ושואבים את כל ידיעותיהם מספרות ישראל העתיקה, הנרכשת להם עוד מימי שהותם בחדר. ברובם הם סוחרים פעושים, בעל-מלאכה, סרסורים ומתפרנסים בדוחק גדול. הרקיה שלהם מרובה: כתיאבות בעלי עשרת ילדים ויותר אינם הזון לא-נפרץ ביניהם. השדרה הזאת על פי מספרה הנה עד היום היותר עצומה ביהדות; היא מונה כששה מיליונים, וזאת אומרת, המחצית של כל היהודים.

2. השדרה השניה היא מאלה היהודים, שכבר קבלו איזו השפעה מההשכלה

המודרנית, שאת מלבושיהם שנו לפי מנהג בני המדינה, ודבורם הוא או רק בלשון המדינה או בז'רגון ובלשון המדינה יחד. דיני היהודים אמנם נשמרים אצלם (מה ששייך להסעף הקשה ביותר כמובן הכלכלי, – איסור כל מלאכה בשבת – נוהגין להקל בו ככל האפשר), אך אינם קנאים כלפי כל מה שאינו יהודי, וההליכה בחוקות

העמים והקריאה בספרים לועזים אינן נחשבות לעבירה בעיניהן. את הילדים בוחרים למסור לבתי־ספר עברים, ששם, יחד עם למודי הדת, הם מקבלים גם ראשית דעת התכל. הרבני הטבעי של שדרה זו אינו קטן, אם כי לא באותה מדה שאנו מוצאים אצל השדרה הראשונה. בני השדרה הזאת הם בעלי הכנסה מספיקה, ויש מהם גם בעלי מצב חברי הגון. לסוג זה אנו חושבים את יהודי רוסיה ונליציה שנדרו לאנגליה ולאמריקה, את יהודי אלג'יר וארצות־הבלקן הנוצריות, את השדרות הנמוכות שבין יהודי הולנדיה ואת יהודי העיירות הקטנות באוסטריה (הוץ מגליציה), אונגריה, מזרח־גרמניה וא'לום. מספרם בערך כשלשת מליונים נפש.

3. השדרה השלישית רובה ככולה השליכה אחרי נזה את דיני היהודים, ביהוד את שמירת השבת, אינה מדברת אלא בשפת המדינה, שולחת את בניה לבתי־הספר הכלליים וכל הספרות היהודית זרה לה. שייכותה של שדרה זו ליהדות אינה אלא בזה, שנשואי־תערוכת אינם נוהגים בה, בניה נמולים ובמועדים ידועים (פעם או פעמים בשנה) הם מבקרים את הסינאגוגה. לשדרה הזאת, שברובה המכריע היא ממעמד הסוחרים, שאינה ברובה ביותר בפריהורביה והיה בתנאים הומריים טובים, שייכת הבורגנואזיה היהודית בגרמניה, באנגליה ומושבותיה, באיטליה, צרפת, הולנדיה, אמריקה ובכרכי אוסטריה (הוץ מגליציה) ואונגריה. מספרה יגיע עד לשני מיליון נפש. 4. והשדרה הרביעית אין לה ליהדות בתור דת ולא כלום, ולרוב אין היא נשארת במחנה היהודים אלא מפני שמתוך איזה רגשי־כבוד, נאמנות־הלב, הכרה עצמית או מתוך נמוקים משפחתיים וחברתיים היא בוחלת לעבור למחנה הנוצרים. חזיונות של נשואי־תערוכת והכנסת הילדים בברית הדת השלטה הם אצלה ממעשים בכל יום; שיטת־שניילדים היא השוורת ביניהם. לשדרה זו שייכים היהודים העשירים בערים הגדולות ונאורי היהודים שקבלו השכלת בית־ספר גבוה בכל הארצות, במספר של קרוב למיליון.

ארבע השדרות הללו, שנסינו כאן לסמנן בקיום קצרים, ושכנדי להבליש יותר את הכרקטריסטיקה שלהן נשוב לסדר אותן בסכימה דלקמן, אינן בשום אופן קבוצות קבועות ועומדות, אלא רק נזרות־נזרות, העשויות במקומות שונים של פלג שוטף תדיר, השואב את מימיו מן האגן הגדול של היהדות האורתודוכסית במזרח אירופה וזורם ונופל לים הנצרות. ההשכלה הולכת וחודרת לתוך מחנה היהודים בלי השך, וכתוצאה מהפרוצס הזה, המקביל עם המשטוש המודרני של הצורה הלאומית, נותנת האורתודוכסיה (שדרה א') בנים לבלתי־אדוקים (שדרה ב') ואלה להפשיים (שדרה ג') ואלה האחרונים — לשדרה הרביעית, שממנה אך דרך אחת—לנשואי תערוכת והמרה. חזיון הטמיעה המתפרץ אל היהדות עם התקרבות היהודים אל ההשכלה, עובר דרך שתי מדרגות: לראשונה בא משטוש הצורה הלאומית, שעלידי כך מתפרדת

היהדות, המדובקה עד כה, לשדרות שונות, ומכאן מתחילה ההתפוררות, זאת אומרת - מעבר בני השדרה האחרונה אל הנצרות.

המרת-הדת אצל יהודים, שעל-פי חנוכם שייכים הם לשדרה הראשונה או השנייה, אינה אלא הזיון היוצא מגדר הרגיל. דרוש משך זמן ידוע בבדי שהשפעת הסביבה של היהדות האורתודוקסית תמחה כליל, ולרוב אין ריהוק העת ורשמי החיים שאחר כך מספיקים למהוק מלב האיש את רשמי הילדות והשהרות שעברו עליו בסביבה ידועה. לעומת זאת אפשר לציד לנו בנקל את ארבע השדרות הללו בתור ארבעה דורות מתחלפים, אם גם מצוי, שהמעבר מן האורתודוקסיה להמרה יסתפק גם בשנים או בשלושה דורות. הנה רק ארבעה או חמשה דורות בנינו ובין תקופת בן-מנחם, ומבני-בניהם של יהודי ברלין מן העת ההיא לא נשאר אף אחד ביהדותו. מאידך נוסא, כל עשירי היהודים בברלין כיום הזה, שאנו הושבים אותם בתוך השדרה הרביעית ושהלק גדול מבניהם ודאי כבר הוכנסו אל הנצרות בעודם בחתוליהם או שמוכנים ועומדים להכנס, הרי הם צאצאי יהודים אדוקים וחרדים על דת. שלפני שנים או שלושה דורות באו להתישב בברלין מערי הפרובינציה הקטנות שבמזרח פרוסיה או מעבר נהר ויכסל. מי שמכיר בחיי היהודים בכרכי אירופה הוא יראה עין בעין את החליפות והתמורות האלה מדור לדור.

ארבע השדרות שבין היהודים

מספר	באי-כח מפורסמים	המצב החמרי	היחס אל הדת	קבלו את השכלתם	לידות בשנה על כל 1000 נפש	נשואי-תערוכת על כל 100 נשואים מהורים	המרות בשנה על כל 10000 נפש
א' שדרה	ששה מילונים	המוני היהודים ברוסיה וגליציה	אדוקים	בחדר	40—30	עד 2	עד 2
ב' שדרה	שלוש מילונים	האמיגרנטים באנגליה ובאמריקה ויורדי רומניה	לא אדוקים	בבתי-ספר נמוכים עבריים	30—25	10—2	5—2
ג' שדרה	שני מילונים	המון יהודי גרמניה	חפשים	בבתי-ספר נמוכים ובינונים של הנוצרים	25—20	30—10	15—5
ד' שדרה	מיליון אחד	הנאורים, בעלי השכלה אקדמית, ועשירי היהודים בכרכים	א-דוקים	בבתי-ספר גבוהים ואוניברסיטאות	20—15	50—30	40—15

(ה) תנועות של-טמיעה אֶנְלוֹגִיּוֹת בתקופות התרבותיות, היוֹנִית והערבית. הפרוצס־של־התפוררות, הנראה לנו כדור הזה, – האם בפעם הראשונה נפגשים אנו בו בתולדות היהודים? לא ולא. חוֹזִין ממש בדומה לזה מתבלט עוד יותר לפנינו באותן שתי התקופות הקדומות, שבהן ספגה היהדות לתוכה השפעה מתרבויות זרות: היוֹנִית, מהמאה השנייה שלפני ספֶה"נ עד הראשונה אהרית, והערבית, מהמאה השמינית עד השתיים־עשרה. עוד בימי הקיום המדיני התפרצה, מתוך נטיה להשכלה יוֹנִית, מפלגת־הצדוקים החזקה – כעין יהדות־הרפורם של המאה ה־יט – מפני עול התורה שבעל־פה, זאת אומרת, רבוי החוקים והנויות. הגימנסטיקה היוֹנִית מצאה לה מקום בירושלים, ובין צעירי בני ישראל נמצאו „מושבים בערלתם“, כדי שלא יכירו בהם, בהיותם ערומים בשעת ההתעמלות, את מוצא העברי. הלשון היוֹנִית, דחתה מפניה את העברית ובמקום השמות העבריים באו סוריים ויוֹנִיים. פילון האלכסנדרוני כתב את ספריו יוֹנִית, ובהם, לתכלית למוד סנווריא על היהדות נגד התנפלותה של האליליות, שלל מכתב־הקודש את תכנם העצמי ועשה אותם לנושאי כלי הפילוסופיה היוֹנִית, שבוה רק סלל דרך לנצחונה של הנצרות. מיליון היהודים, שגָר במאה הראשונה לספֶה"נ במצרים, מרכז הקולטורה ההלנית, נתמזמו, כפי הנראה, בין האליליים והנוצרים במדה כזו, עד שבמאות השנים שאחר זה אין אנו מוצאים אלא שרידים קלושים מאד מקיום של יהודים במצרים. רק בבבל הרחוקה, שעבר לשם הלך גדול של יהודי ארץ־ישראל ובצורת ראשי הגולה והנאונים נתקיים מעין המשך של אוטונומיה מדינית, – שם שמרו היהודים על עצמיותם, ולא עוד אלא שעיית התימת התלמוד העלו את חוק התורה למרום ממשלחן. עוד גל סוּחָף אחד עבר על ראש היהדות בהשפעת התרבות הערבית. במאה השמינית יצאה – קרוב לוודאי, מחיק הישוב היהודי־הערבי בסוריה – המפלגה החזקה של הקראים, שנכפרה בתלמוד, נאון היהדות בעת ההיא, והודתה רק במקרא. בכלל, על ערכה של הקראות אין לדון על פי שיוּרִיה הפחותים כיום הזה. בראשית הוסדה היתה בה, בקראות, סכנה גדולה לקיום היהדות. בהיות כהם של בני־המקרא כמעט לא פחות מכהם של הרבניים. הקראים לא ירדו והתנונו אלא מפני שבמקום התלמוד המרוחק בדו להם המון דינים חדשים, כמדה ידועה תלמוד חדש משלהם, ובוה אבדה זכות־קיומם, שהיתה מיוסדה על דגנוד לרבוי חוקים ולפרישות יתירה של הרבניים. לא פחות מכסוריה היתה השפעת הסביבה האישלאמית חזקה על היהודים באפריקה הצפונית ובספרד. הספרות הישראלית, שלא עסקה עד כה אלא בנמירת התלמוד ובביאורו, קבלה צורה אחרת לגמרי. ר' סעדיה גאון (892–942), אביר־מחוללו של מדע היהדות, רחוק כבר מהתעסק בהלכות יכשות גרידא. הוא מתקרב בספריו לסוג של הקירה דתית־פילוסופית, מתרגם את מכתב־הקודש לערבית וחושב לו

לתעודתו להביא בהתאמה את המסורת עם דרישות השכל והיהוסים הסוציאליים החדשים. (כמה מפליא הדמיון שבין כל זה ולמפעליו של בן-מנחם אחרי תשע מאות שנה). במאה העשירית נמצאו כבר בין היהודים שבצפון-אפריקה, וספרד כאלה, שערערו על התלמוד, כתב-הקודש ותורת ההתנלות בכלל, ומשפעים, וראי, מהפילוסופיה הערבית השליטה של ה"מדברים" (מוטאציליזמים), הרימו את הכפירה לעיקר העיקרים. אפילו עד בכל הגיע הרוח החדש הזה, ונאון אחד משיבת סורא, שמואל בן חפני הכהן (1034—960) אמר, כי "הדברים המתננים לשכל אין מן הראוי לקבלם".

דעותיהם הפילוסופיות של גדולי התקופה ההיא, כשלמה בן גבירול, משה בן מימון ואחרים, לא נבעו ממקור ישראל, כי אם נשאבו מכתבי חכמי יוון, שבעת ההיא הוצאו מניחתם לאור עולם. לא בלי יסוד קרא שד"ל במאה הי"ט לשיטתו של הרמב"ם זמורת זו ולא להנם נרתעו בני דורו של האחרון, האדוקים שבצרפת ובאשכנז, מפני הכוריו המתוללים של החוקר הספרדי הזה. "הם צפו מראש את הכה ההורס הצפון בחכמה הנכריה. פחדו מפניה ונלחמו בה מאה בשנים בחמה שפוכה"¹. אבל לשוא. כי אם גם בארצות אחדות עלה בידו הרבנים הקנאים לנזור גזירה, שכל מי שלא הגיע לשלשים, אל יקרא בספרי הרמב"ם, — הנה בספרד נופא נהלש כחה של היהדות המסורתית לגמרי. ובכלל עוד לא מצינו בשום מקום, שזו תשוב לה את החלקות אשר לוקחו מאתה.

מכיון שנפקחו פעם עיני היהודים לראות גדל ערכה של התרבות הערבית-הספרדית, שתמכה יתדותיה בחכמה היוונית, מיד הוכשר הקרקע לשמיעתם הנמורה. עוד בימי ממשלת האישלאם לא היו מקרי המרה ונשואית-ערובת הזון לא-נפרץ. ומשכבשה הנצרות את ספרד במאה הי"ד והט"ו, עברו היהודים אל הדת השלטת המוניס-המונים. מתוך זה שבשנת 1492, בעת שנאלצו היהודים לכתור בין ההמרה והגדירה, בחרו אעפ"כ כל כך רבים מהם לצאת מהארץ מאשר להמיר, אין להוכיח הרבה על הזוק הרגש הדתי שלהם: אל מול פני הלהץ של כפיה מוסרית שכוו, נקל לשער, שגם משכילי היהודים במערב אירופה שבדורנו, שאין להם שום קשר לדת ישראל, לא היו עושים אחרת. דוקא אמצעי-האונס האכזריים הללו הסתם שהקשו את ערפם של הפוסקים על שתי הסעפים, ולא נפרזו אם נאמר, שאותם היהודים בספרד היו מהרה אובדים ליהדות, אלמלא הנירוש, שבא ורתק אותם אל עמם וקשר אותם אל דתם.

הזיונות-השמיעה באותן התקופות, ההילנית והערבית, אינם מקרים בודדים

(¹) מ. בראנן, געשיכטע דער יודען אונד איהרע ליטעראטור, כרך ב', ע' 9, ברסלוי, 1899.

היוצאים מן הכלל; הם היו רק נקודות קולמינציוניות וגלויות ביותר של הנועה מתמידה והולכת, שלא פסקה מנחם הפסד ונוקין ליהודי הגולה בכל העתים והזמנים. אפילו בימי היות כנסת־ישראל דחוקה ולהוצה באופן היותר נורא בניסו ובתור כלל גדורה ונבדלה מכל מגע־משא עם התרבות הנוצרית, אנו נפגשים לתמהוננו ביהודים יהודים, מומרים או קרובים להמרה, שהתנשאו בסולם המשרות שבחצרות הנסיכים והבישופים, או שמלאו, כשפינוזה, תפקיד של מוקר־דרך במדע. גזירת הטלאי הצהוב, שנכלל ספר תולדות היהודים ידובר עליה כעל התרפה היותר מבישה, לא באה בעיקרה רק להעמיט קלון וכלמה על היהודים; בה נתכוונו, ביהוד, למנוע מן היהודי את היכלת להתחפש ולהתנכר בין הנוצרים, שלא יכירו ביהדותו. וזוה יש ללמוד, שגם בעת הרדיפות היותר איומות על היהודים נמצאו ביניהם כאלה, שבקשו להתקרב אל הרוב הנוצרי וגם מצאו את ההתקרבות הזאת. ככה אפשר לכאר את כל דברי ימי היהודים בגולה כמלחמה בין הרעיון של התבדלות ושמירת המהרה הגזעית, שהרכב על ידי עזרא ונחמיה בגופה של כנסת־ישראל והונה בתור יסוד של כל הדת, מצד אחד, ובין מנמת ההתבוללות מצד שני, ובאופן הזה לתפוס בקו היסודי להבנת ההיסטוריה הישראלית בכלל. כל זמן שהיהודים, כמו בככל, למשל, היו בהמונים מרובים יחד והיו בעלי תרבות יותר גבוהה מזו של הרוב שאינדיהודי, שבתוכו נמצאו, לא עברה הטמיעה בתוכם אלא כנחל קטן, שמימיו יגרפו רק את המעט; ואולם מעת שתרבותו של הרוב שאינדיהודי גדלה ועלתה, והיהודים נפוצו בתוך הנכרים בקבוצים קטנים והיו בלי דאנות יתירות ללחסי־החוקם, מאז נהיתה הנועת־הטמיעה לזרם שוטף ועובר, הכוחה עמו את כל הנפגש לו אל דרכו. עד כמה גדולות האבידות שסבלה היהדות ע"י הטמיעה, זאת אומרת, ע"י ההעברה אל הנצרות, אפשר לראות מזה, שמספר היהודים בכל העולם עולה כיום קרוב לייב מיליון נפש, בעוד, שבמאה הראשונה לספתיג כבר הגיע מספרם לחמשת מיליונים. ואם גם אלפים ועשרות אלפים אבדו ע"י הרדיפות והגזירות, עדיין חסרים מיליונים ועשרות מיליונים לאותו המספר, שהיהדות צריכה היתה למנות בתוכה, אלמלא האבידות התדירות ע"י ההמרה⁽¹⁾.

(1) טמיעת הטמיעותם הלאומיים בתור חזיון סוציאלי-כללי.

הדמיון, שבין תנועות הטמיעה בתקופות היוניות והערבית־הספרדית ובין פרוצסי הטמיעה בזמן הזה, גלוי לעין כל. ע"י השואה בין שלש התקופות הללו יכולים אנו להכיר את התנאים המשותפים לכלן ומכאן להוציא חוק כללי בנוגע לטמיעתם של היהודים. והוא: טמיעת היהודית מתגברת:

⁽¹⁾ "ברו, שהיהדות, אלמלא לקה הצלב מפנה בכל דור ודור אלפים מכניה, היתה מונה כיום פיארכע או חמש ואולי פיארכע של מחזיקיה". לירוי-בוליה, היהודים והאנטישמיות. תרגום גרמני. ע' 103, ווינא 1893.

(א) כל כמה שמספר היהודים קטן ביותר בערך ליישוב האינדיהודי בסביבה הקרובה;

(ב) כל כמה שהמשיאומתן הכלכלי שבין היהודים ושכניהם תכופ ביותר;

(ג) כל כמה שהתרבות שאינה יהודית יותר גבוהה;

(ד) כל כמה שהמצב החמרי של היהודים יותר תקיף.

כללים אלה הם, בעצם, הנחות פשוטות, היוצאות מתוך סקירה על עובדות היסטוריות ושסבותיהן מתגלות בנקל. אלו הן אותן הסבות הפועלות בכל מקום על המיעוטים האומיים, שילכו ויבלעו קמעא-קמעא בתוך הכמות הגדולה של הרוב הנכרי (מלבד במקום שהמיעוט - כמו, למשל, המנדשורים בהינא-בא כלוכד וכמנצה וע"י כה הצבא והסתדרות חזקה הרי הוא תופס ואוחז את השלטון בידיו).

האדם, לשם ספוק צרכיו, מוכרח הוא לבוא במגע-משא עם בני-מינו, והקשר הזה כורא בין בני האדם יחוסים מסוינים שונים. קודם כל יבואו היחוסים הכלכליים. היחוסים האלה הנם החשובים ומרוביהם הסתעפות ביותר, מפני שבהם מוכרח כל אדם להשתמש, בכדי למלא את צרכי-חיו על דרך החליפין של טובות-הנאה שונות. והנה את מבוקשו זה, ספוק צרכיו, ימצא האדם בתוך הקבוצה של האנשים, שזכות האנרגיה אינה שלישה בו, באופן יותר נוח וקל, בה במדה שידע וישיביל להתהלך עם בני-הברית. ובשיביל התהלכות הברית זו לא די רק בלשון משותפת, כי אם צריך גם לדעת לכבד ולהקות את מנהגי הארץ ונמוסי יושביה.

ביותר עלולים ללכת בדרך-התבוללות הזאת אותם בני-המעמד, שבעצמם אינם יוצרים אף אחד מאמצעי-הקיום ההכרחיים, שאת כל צרכיהם הם אינם ממלאים אלא ע"י מעשה-החליפין של פרי מעשי אחרים, באופן שהם זקוקים תמיד להזור אחרי "לקוחות". דבר זה אתה מוצא בעיקר אצל הסוחרים ובעלי-התעשיה. האכר, ביחס אליהם, הוא הרבה יותר עומד ברשות עצמו, בהיות לאל ידו, ביחוד על מדרגה כלכלית נמוכה, לכלכל ולספק את רוב צרכיו ההכרחיים מפרי המשק שלו. ואם אנו מוצאים, שהגרמנים בארצות-הברית מתבוללים במהירות, ולעומת זה בברזיליה, בוינבירגן וברוסיה הם אינם מתבוללים אלא לאש-לאש, אין הדבר מתבאר רק בנבחה של התרבות האמריקנית כלפי זו של אלו האחרונות, כי אם אולי עוד יותר בזה, שהגרמנים בארצות-הברית עוסקים במסחר ובתעשיה, בעוד שבברזיליה, בוינבירגן וברוסיה עוסקים הם בעבודת-האדמה. על יסוד האמור בזה, נאלץ היהודי, הבא ממזרח אירופה, בתור סוחר או בעל-מלאכה, לגרמניה ולאמריקה, לא רק להזניח את הורגנו ולרכוש לו את הגרמנית או האנגלית, כי אם גם לסגל לעצמו את צורות-החיים והמנהגים השוררים בארץ החדשה. ואם על מדרגה כלכלית נמוכה, מן-כל ההכרח הזה בחקוי של דברים חיצוניים, כגון ההלבשה וכיוצא בזה, הנה על מדרגה

יותר גבוהה מתפשט הדבר ומגיע עד לידי הסתגלות נמורה למדותיהם ויסודות השכלתם של תושבי הארץ העיקריים.

כל זמן שהיהודים בימיהבנים באו במגע־ומשא הי עם הנוצרים על שטח גדול של החיים הכלכליים בתור שלהנים וסוחרים גדולים, דברו הם בשפת הסביבה (בגרמניה, למשל, „מיטע־ליהאָכדייטש“) וגם התלבשו כמנהג המדינה. רק לאחר שנדחפו מתוך המסחר הגדול ונדהקו לתוך תחומי ההלואה במשכון והמסחר בבלוו־סחבות, רק לאחר שנתבדלו בנישו ע״י התגברותה של השנאה הדתית בימי תוקף ממשלתה של הכנסיה הקטולית, – רק אז נצטמצמו יחסיהם אל סביבתם הנוצרית עד לידי מינימום, וההבולה שבינם ובין התרבות והכלכלה הנוצרית נתפרדה. רק בנישו בימי שפלות ודלדול מצנם הכלכלי של היהודים, באה ההתאכנות בצורות־הייהם, עד שהלשוֹן והמלבושים של המאה הי״ד נהגשו ונשמרו ביניהם עד המאה הי״ח. אך עם התחדשות היחסים הכלכליים בעת החדשה, מיד נתרכבה גם ההתאכנות הזאת. שאיפת הטמיעה שוב הרימה ראש והביאה לידי אותם השנויים האופיים בשביל הזיונות המערב – שדברנו עליהם לעיל – משדרה ראשונה לשניה, ולפעמים גם לשלישית. מלבד היהוסים הכלכליים פועלים כאן בנתיבה אחת גם היחסים החברתיים, המשמשים לו לאדם בשביל לספק את רגשי הידידות הטבעיים בו, למלא את צורך־ההתחלקות עם אחרים ברכוש הנסיונות השונים ולטפח יחדיו את השאיפות המוסריות, האמנותיות או המדעיות. כאן יוקל לו ליהיד למצא את ההתקרבות של האחרים, אם ידמה וישוה להם לא רק בלשונו, במלבושו ובנמוסיו, כי אם גם ביכולתו להיות להם לעזמת ורע ע״י מדרגה השכלה שוה. פניו יהיו מועדות, על כן, לרכוש לו את ההשכלה הזאת, כדי להשיג את השיוון לאחרים ואת החברותא שלהם. וזהו הדרך אשר בה תעבור השדרה השניה של היהודים אל השלישית וגם – כרגיל, לאחר דור אחד – אל הרביעית. ביהוד מתגברת עוד המגמה הזאת ע״י השאיפה לתפיסת מקום הנון בחברה, התוקפת את האדם לאחר שהוא נעשה בטוה כספוק צרכיו ההכרחיים. באופן הבולט ביותר מתגלית השאיפה הזאת בשלטון־המורה במלבושים, – הזיון המתבאר רק בזה, שהעומדים על מדרגה חברתית נמוכה אינם רוצים להיות מן הנחשלים כלפי העומדים למעלה מהם, והרי הם שואפים להקות אותם בכל, ובפרט בחיצוניות, זאת אומרת, במה ששייך לתלבושת. בחוגי הפרולטריון, הדואנים ונלחמים על להס־ההוקם, עדיין אין השאיפה הזאת לתפיסת מקום בחברה מפותחה ביותר; האינטנסיביות של שאיפה זו הולכת וגדלה בה במדה שבזכו האנרגיה על הספקת הצרכים העיקריים נעשה למותר, ולפיכך טפוסית היא אותה שאיפה ביותר בשביל מעמד, שמתוך עוני עלה לעושר וגדולה. היהודים במערב אירופה הם בני מעמד שכזה. על סמך הצלחתם בכלכלה ובמדע, רוצים הם לקנות

להם השיבות וערך אצל הבורגנוואויה העשירה והעולם המדעי, אבל בעמיה של יהדותם עין הבריות צרה בהם והם פוגשים מכשולים ומעצורים על דרך התפרצותם קדימה. ההמרה, במצב הזה, הרי היא לרבים מהם האמצעי היחיד, למחוק על ידו את תו ההכרל האחרון אשר במצחם, התקוה האחרונה להכנס בתור שוים במעלה לתוך שערי ההונים הסגורים לפנייהם עד כה; ואכן יש אשר תוחלתם זו לא תכזב, אלו הן הסבות המביאות לידי כך, שהיהודים, אשר בכל הארצות הם אך מיעוט קטן, יקבלו את השפה, את התלבשת, את הנמוסים, את ההשכלה ולבסוף גם את הדת של הסביבה שאינה יהודית – קוֹמְפְּלֶקְס של הזיוגות, שאנו קוראים לו בשם פרוצסי-הטמיעה.

(ז) הסבות של כח-התנגדות היהודים עד כה לטמיעה.

איך שיחיה, מפליא הוא הדבר בכל אופן, מה שאחרי נטיה תמידית לטמיעה במשך של י"ה מאות בשנים, עדיין נשאר מספר גדול של יהודים בעולם; מה שהיהדות גם בתקופות-המשבר היותר קשות לה, כמו התקופה היוונית והערבית, שנוכרו לעיל, אף-על-פי-כן לא נשמדה כליל. לדעתנו, שלשה הם היסודות, שנתנו את האפשרות לכנסת-ישראל לשמור בכל עוז את פקודות-התורה המסורות על ידי עזרא ונחמיה, – שתכליתן התבדלות האומה וטהרת נועה – ולהחזיק מעמד, שלא להבלע בין גויי-הארצות:

1. היהודים, שעוד לפני אבדן קיומם המדיני נפוצו במצרים, בסוריה ובשאר חלקי הממלכה הרומאית ועסקו, בעיקר, במסחר, ולדעת סומכרס¹ כבר אז פתחו את עסקי ההלוואות עד למדרגה גבוהה, באו אחרי נידית-העמים לבין גויים, שעמדו עדיין על מדרגת הכלכלה הטבעית. על אלה עשה היהודי התנן והמאסף-ממון אותו הרושם המזור והדוחה, שעושים כיום על בני ישוב קבוע הצוענים הנודדים, שגם הם, כיהודים, הראו עד כה כח-התנגדות לטמיעה. בסדר הכלכלי של הרוב הנוצרי, שהיה מיוסד על עבודת-האדמה והסתדרות חברות-הגבולין (מארק-ינעאנסענשאפטען) לא היה ליהודים כל חלק. "חברות-הגבולין באו במקום אנודות-הקרובים הישנות, שניסודן הונחה קרבת-הדם; היהודי הזר לא היה יכול, איפוא, להיות חבר להן. וכאשר על יסוד אנודות-הברית הישנות צמחו ועלו הסתדרויות-השלטונות, אין אנו מוצאים את היהודי גם באנודות השלטון הקרקעי²". גם חברות-האומנים (צינפטען), שבהן היתה תלויה במשך ימיה-הבנים כל הסתדרות המסחר והמלאכה, וששאיפתן היתה לעשות תרים בפני כל התחרות ולהבטיח את מחיתו של כל חבר וחבר, גם הן סגרו על

¹ "די יודען און דאס ווירטשאפטסלעבען", לייפציג 1911, ע' 368.

² א. בויער, די נאציאנאלישעטען-פראגע א. ד. סאציאלעסאקראטיע, ווינא, 1907.

עצמן בפני היהודים. סומברט צִנֵּן זה לא כבר¹, איך שרק על-ידי התאבקות תמידית עם חברות-האומנים ועם העיקרים שלהן יכלו היהודים למצא את להמם. מאידך גיסא היו היהודים על-ידי המנופולין שלהם בעסקי הממון לא כל כך תלויים בלקהות מן הנוצרים; יותר קרוב לומר, שהדבר היה להפך. והתהומים הכלכליים הללו הם-הם שמנעו מהנוצרים והיהודים לבוא ביחסים קרובים זה עם זה. יוצאים מן הכלל הוה היו רק אותם חלקי הממלכה הרומאית, כמו איטליה הדרומית ומצרים. שנדירות-העמים לא גרמה להם לאַבֵּד לגמרי את תרבותם הקודמת ואת סדר הכלכלה הקפיטליסטי של רומא העתיקה. שם לא מצא לו מקום אותו החזיון של התבדלות היהודים, שאנו רואים באירופה התיכונה; אדרבה, המונים-המונים מתוך היהודים נפלו שם לתוך זרועות הטמיעה.

2. היסוד השני להתקיימות היהדות הוא, שבאותן שתי התקופות, שבהן היתה היא קרובה ביותר להבטל, נדחק חלק גדול מן היהודים מארצות בעלות תרבות גבוהה לתוך ארצות, שתרבותן היתה נמוכה, באופן שהטמיעה אנדה את כח-המושך שלה. בפעם הראשונה הוכרחו לנוד מפלישתניה וסוריה לכבל, בפעם השניה מספרד וצרפת לפולין ותורכיה. אלמלא השתלשלות-המאורעות הרצויה הזאת אפשר שבימינו כבר לא היה זכר ליהדות.

3. הרבוי הטבעי העצום של היהודים – תוצאה מהטפול המרובה שלהם בילדיהם – נתן לה ליהדות את האפשרות לסתום את הפרצים המרובים שנבעו בהומתה על-ידי השמד. די היה ששאריה קטנה של יהודים חָנְצַל מן הטמיעה, בכדי שבמשך זמן קצר, ביחס, תצמחנה ממנה קהלות ישראל חדשות.

(ח) הסרת המפריעים על דרך הטמיעה ובטול היהדות.

איוו עתידות, איפוא, נחזה ליהדות בתקופת הטמיעה? הזאת? התמצא שארית, שתמשיך את קיום היהדות גם אם המונים-המונים יעזבוה? האם סכנת הטמיעה בכלל גדולה כבר כל כך, עד שנוכל לחשוב באמת ובתמים על מעבר גמור של היהודים אל החברה הנוצרית? על שאלה זו יש לענות בכל תוקף: הן. הקפיטליזמוס, שיטת-הכלכלה המיוסדת על הקנין הממוני, שבימי-הבינים לא היו לו באי-כח אלא בין היהודים, נהיה עכשיו לנחלת כל העולם. בכל מקום שקָמִים עוד שרידים משיטת-הכלכלה הקדומה, שעיקריה הם משק טבעי ורוח של חברות-האומנים, הרי השרידים ההם נדונים למות והם הולכים וכלים לעינינו. באופן הוה נכחדו תנאי הכלכלה המיוחדים של היהודים, שצינו אותם מלפנים ומנעום מטמיעה. אבל גם הנורמים האחרים, שהכשירו את הקרקע לקיום היהודים בתור עם מיוחד, אף הם נתבטלו. אם

¹ בספרו הנ"ל ע' 136.

מקורם נדרו היהודים מפני להין הרדיפות מארצות העומדות על מדרגה גבוהה של תרבות לארצות הפחותות מהן במעלה זו, ולפיכך נרמז הרדיפות דוקא לחיזוק היהדות. הנה עכשיו בורחים היהודים מפני המת המציק מארצות מזרח אירופה, העומדות על מדרגת התפתחות נמוכה, לארצות מערב אירופה ואמריקה, הנמצאות במדרגה גבוהה של התפתחות, ובאופן הזה מתגברת סכנת השמיעה במדה מרובה. גם הרבני הטבעי של היהודים ירד כיום בכל מקום, ובארצות רבות נופל הוא כבר מן הרבני הטבעי של הנוכחיים.

ככה הורמו כל המכשולים מעל דרך השמיעה. מוכן מאליו, שאין הכונה בזה לומר, כי במשך של איזו עשרות שנים יסוף זכר היהודים מקרב החיים. עם של ייב מיליונים אינו נכחד במהירות כזו. יכולות עוד להלוך גם מאה שנים ויותר עד שפרוצס ההתפלגות יגיע באחרון היהודי—לא במספר השנים העיקר. השאלה כאן אינה אלא בזה, אם אותן הסכנות, שנרמזו עד כה להחזקת יהודי הנלות בתור הטיבה מיוהדת בעולם, אם כחן אתן להשפיע בדרך זו גם בעתיד ולהגן עליהם מפני השמיעה. אם יש הכרח לענות על שאלה זו בשלילה, אז נחתך גורדינם של היהודים לשבט ואין מציל. בעין הזה, ששרשיו הולכים ונרקבים, אמנם יש אשר עוד זמן ידוע על עמדו יעמוד, ואולם הנה המות אורב לו וחייה לא יהיה, ככה יוכלו גם היהודים להחזיק עוד מעמד ימים רבים, אבל דרכם בתור גוף צבורי לא לפנים יעלה, כי אם לאחור. כוזב הוא האופטימיזמוס, המתחכם בקלות־ראש אל הקריוס הנוכחי, מפני שהרי זה שנות אלפים, שהיהדות שמרה על קיומה, על אף כל העומדים עליה לכולותה, וכוה הראתה, כי כסלע איתן תשהק לזעק־משברים. זאת לא זאת, העבר אינו מלמד כלום על ההווה, מפני שהתנאים החיצוניים כיום הם אחרים לגמרי מאשר מלפנים. ומלבד זאת: האם איננו יודעים את העובדה, שיהודים מארצות שלמות בימים עברו אפסו ואינם? על אדות יהודי מצרים כבר נקבר לעיל. אבל גם בחינא, שעוד לפני מאתיים שנה היו בה קהלות גדולות ישל יהודים, הנה לאט־לאט נבלעו ועכשיו לא נקרו גם עקבותיהם. היכן הן קהלות־היהודים הגדולות, שפרחו ושגשגו בימי־הבינים בארץ יון וסיציליה? הבל, שנותני דברי־ימי־ישראל מקדישים את כל תשומת־לבם רק למאורעות הגדולים ביותר ולרדיפות הגדולות; ואולם מי מנה ומי ספר את חזיונות־השמיעה שאינם־נקרים כמעט של יום־יום? המעשים הקטנים האלה של ההתבוללות הפעושה, המתמידה, שחשיבותם יותר מרובה, אלא שקשים הם להתפס ולהפאר, עורם מהכים לאיש, שיבוא וישמעם בספר־תולדהו.

הסכנה, שהשמיעה של העת ההדשה הביאה בכנפיה ליהדות, לא באה לידי גילוי אלא בזמן היותר אחרון, מפני שהוצאותיה היותר אחרונות, ההמרה ונשואי־

תערוכת, נראו עד הנה רק בארצות יחידות. את ההתכוללות השנו, לפיכך, לחזיון של חלי עובר. רק עכשיו, כשאותם המקרים הולכים וגשנים בכל הארצות, מתברר, שיש כאן לפנינו חזיון כללי, שהוא תוצאה הכרחית מתוך פרוצס-הטמיעה. תנועת הטמיעה של הזמן הזה נראית לנו למשבר היותר מסוכן, שאליו באו היהודים מיום לכתם בגולה. ועד כמה הרחיקה כבר הטמיעה בצורותיה השונות ללכת, איזו עתידות נכונות לה על דרך התפתחותה, וכיחוד, מה יש לצפות מהתנועה הלאומית היהודית, שנתעוררה להיות למגן מפניה – בזה ידון ספרנו בפרקיו הבאים.

פרק ב. הכח הכמותי של היהודים.

א) השקפה לאחר על מספר היהודים מימי הרבן.

אם ננסה לעמוד על מספר היהודים במשך הדורות, לא נוכל להתחשב עם המספרים האנדיים שאנו מוצאים בתורה (שמות י"ב, ל"ז; במדבר א'–ג'). העדות הקרובה לאמת הראשונה, שנמדה ידועה אפשר לסמוך עליה, היא זו שבספר עזרא (ב' ס"ד), שעל פיה היה מספר היהודים, שעלו מגלות בבל עם זרובבל, 42,360¹. על אלה, בכל אופן, צריך להוסיף את היהודים שנשארו בבבל, וכמו כן את היהודים שנמצאו בצור ובמצרים, מלבד החלק ההגון של יהודים שלא הגלה אחרי הרבן הבית הראשון בבבל, כי אם נשאר בארץ. איך שיהיה, ומספר היהודים בשנת ה'ק לפני ספח'נ ודאי לא עלה בהרבה על 100,000². לעומת זאת היה מספרם די הגון בימי הרבן הבית השני (70 שנה אחרי ספח'נ). ואם גם הגוים והפרזו יוסף פלבוים למדי³, שבימי המצור נאספו בירושלים 1,000,000 נפש, או שבימי נירון קיסר בהג הפסח נמצאו בירושלים אפילו 2,700,000⁴, הנה גם טציטוס בספר-ההיסטוריה שלו⁵ מעיד, כי מספר יושבי ירושלים, זמן קצר לפני הרבן, עלה ל-600,000. ואולם בעת ההיא הן כבר היה החלק היותר גדול של המון היהודים מהוין לפלישתניה, כי עוד מימי אלכסנדר מוקדון הוציא עם היהודים מתוכו מהנות-מהנות לכל הארצות שעל חוף ים התיכון. לפי עדותו של פילון⁶, שמומסן חושב אותה לאמת, נמצאו במצרים במאה הראשונה אחרי ספח'נ, בין שמונת מיליוני תושביה, מיליון אחד של יהודים. מהם גרו באלכסנדריה בלבד, שמספר כל תושביה עלה לחצי מיליון, מאתים אלף.

¹ בספרו „מלחמות היהודים“, כרך VI, 3, 9.

² כרך V, 13.

³ Flaccum, 6.

לפי דברי בילוך¹ נמצאו בין פחות משבעת המיליונים שגרו בסוריה בימי נירון – יותר ממיליון יהודים. יוסף פלביוס כותב, שאין עם אחד בעולם התרבותי שלא ימצא בתוכו מספר ידוע של יהודים, ועדותו זו מתאשרת כל צרכה גם על-ידי סופרים אחרים, ביחוד על-ידי סטראבון וסניקה. אם נסכים להרנק², שמספר היהודים בא"י בתחילת ספירת-הנוצרים היה בערך כשבע מאות אלף ומספרם ביתר הארצות, מלבד מצרים וסוריה, כמיליון וחצי, אז יגיע הסך הכולל של היהודים בממלכת-רומא בעת ההיא למספר של כמעט ארבעה מיליון וחצי. עפ"י בילוך, מנתה אז ממלכת רומא בקרבה 54 מיליון נפש, ובאופן הזה היו בה היהודים החלק הייב של כל תושביה. בשים אל לב את האחוז הנכונה הזה של מספר היהודים בממלכה, תחבאר לנו סבת ההפקיד החשוב שמלאו בה היהודים בזמן ההוא.

לאחר שנתפזרו היהודים בכל הארצות, שוב אין אנו מוצאים מספרים מדויקים על כמותם. אפשר לשער, שעד המאה הי"ד, בסבת ההעברות אל הנצרות והאיסלם, שלא היו פוסקות בכל הימים ההם, לא גדל מספרם, אך גם לא נפחת במדה מרובה. ואולם מהמאה הי"ד ואילך מתחילה היהדות סובלת מאבירות גדולות ביותר, במקצת משום המעבר של רבים למחנה אחר ברצון ובמקצת על-ידי הנידושים והרדיפות, שאם גם לא תמיד נגמרו בשמדי-כהמון או בזבח-בהמון, הנה תמיד הביאו אתם הרעת המצב הכלכלי ואי-הבטחון ביום מחר, וכתוצאה מזה – התרבות מקרי המות, ביחוד בין הילדים. במשך העת שבין 1290 עד 1474 נתמעט מספר היהודים במלכות קשטיליה, כפי שאפשר ללמוד מחשבון ההכנסות של מסי היהודים, מ-850 000 ל-150 000, והו היתה, בלי ספק, תוצאה מהעברת היהודים בהמוניהם אל הנצרות, – העברה שעקבותיה נשארו עד היום בטפוסים היהודיים המרובים בהישפניה. באיטליה התקמו במשך כל ימי-הבינים קהלות-יעקב גדולות ופורחות, והרי שיש יסוד לבקש בה עכשיו מאות אלפים נפשות של יהודים, בעוד שבמציאות עולה מספר היהודים באיטליה כיום אך ל-35 000, אף-על-פי שלא שמענו ולא ידענו על אדות רדיפות ונידושים גדולים ביותר ביחס ליהודי הארץ הזאת. אף כאן, איפוא, אין למצא את הסבה אלא בהמרה. הימים הרובים למלחמת שלשים השנה מסמנים אותה התקופה, שבה (ואחרי שבוער השנים בלבד שבין 1648 עד 1658 נהרגו במרדת הקוזקים בפולין תחת הנהגתו של בוגדן חמליניצקי כרבע מיליון של יהודים) ירד מספר היהודים פלאים. בארצות המערב של אירופה, חוץ מהולנדיה ואיטליה, לא היו בעת ההיא יהודים כל עיקר; מספר מסוים מהם נמצא רק בממלכת פולין, באוסטריה-האונגריה ובארצות

¹ "די בעפעלקערונג דער גריעכיש-רוימישען וועלט", ע' 248, לייפציג 1886.

² "די מיססיאן אונד אויסברייטונג דעם קריסטענטום אין דען ערשטען דריי יאהר-הונדערטען", ע' 6, לייפציג 1902.

הבלקן. בממלכת אשכנז לא נמצאו אז, על-פי גרין¹, אלא לכל היותר שלש-ארבע קהלות השוכנות במדה ידועה: פרנקפורט-אם-מין 2 000 נפש, וירמיוז 1 400, פראג 10 000, ווינא 3 300. ספק הוא, אם מספר היהודים בכל העולם הגיע אז למיליון. עד כמה גדולות ועצומות היו האבידות של היהודים בעת הזאת של נזירות ורדיפות אפשר ללמוד מזה, שבשתי מאות השנים שבאו אחר כך, כאשר חדלו הגירושים והשמדים, וביחד עם הטבת המצב הכלכלי נתמעטו גם מקרי-המות בדרך הטבע, עלה מספר היהודים חיש מהר למעלה באופן הוצא מגדר הרגיל. בשנת 1772 עלה מספר היהודים בפולין וליטא, עפ"י ספירת-העם בשנה ההיא, ל-308 500 נפש, בעוד שכראשית המאה ה"ט, עפ"י השערות של סופר פולני אחר², נמצא שם 450 000; בשנת 1856 היה בפולין הרוסית לבדה מספר היהודים 563 000³ נפש ובשנת 1897 כבר 1 321 600. בגליציה נתנו ספירות-העם: בשנת 1785—212 002, בשנת 1857—448 973, בשנת 1900—811 371 נפש. מדינת-מיהרן ושלזיה האוסטרית מנו בתוכן בשנת 1830—32 244 יהודים, בשנת 1859—40 681, ובשנת 1900—56 243 נפש. בשנת 1838 ישבו ברוסיה האירופית (מלבד פולין) — 1 023 543, בשנת 1897 — כבר 3 789 448 יהודים. בפרוסיה ישבו בשנת 1816—123 921 יהודים, בשנת 1843 — 206 529, בשנת 1858—242 416, ובשנת 1905—409 501. המספרים האלה מוכיחים, שבכל הארצות הנזכרות נתרבה מספר היהודים במשך של פחות ממאה שנה פ"י שלש ופ"י-ארבע, ומאליה מתעוררת המחשבה, כמה רב ועצום היה עכשיו מספר היהודים בעולם אלמלא עשו בהם הטמיעה והרדיפות שמות במשך של אלף ושש מאות שנים רצופות.

במצב המספרי של היהודים בגולה יש לראות, איפוא, שתי תקופות: תקופת הירידה ותקופת העליה. הירידה הפחיתה את מספר היהודים, שהיה בזמן החרבן קרוב להמשה מיליון, במשך אלף ושש מאות שנה אחר החרבן — למיליון אחד; והעליה העמידה את מספרם במשך של המאה ה"ה על כמעט שלשת מיליונים ומאז עד הזמן הנוכחי הרבתה אותו לשנים-עשר מיליון. אין כל ספק, שלכמות כזו של היום לא הגיעו היהודים בשום תקופה של דברי ימיהם אפילו בקירוב. ואולם יחד עם זה עוד מעולם לא היתה נשקפת סכנה כל כך גדולה לקיומם כמו היום. הכח הכמותי של היהודים בזמן הזה, העולה בהרבה על זה של היונים, הרומנים והבולגרים ונשאר אך כמעט מאחורי זה של הפולנים, יכול היה לבוא עד נקודת-הגובה הנוכחית שלו

⁽¹⁾ „געשיכטע דער יודען“, כרך X ע' 29. תוצאה שניה.

⁽²⁾ T. Czacki, Rozprawa o Żydach, ע' 216, ווילנה 1807; מובא בספרו של לורו-בוילה: היהודים והאנטשטיות, תרגום גרמני, ווינא 1893.

⁽³⁾ וונגרובר, „די יודען אין קעניגרייך פאלען“ ביידישע סטאטיסטיק, כרך I, ע' 295, ברלין 1903.

דק הודות לזה, שהיהודים במאה הי"ח, וכמדה גדולה עוד גם במאה הי"ט, נשמרו מהמרה ונשואית-ערובת, מספר המיתות שביניהם היה קטן, ומהפחד, הבא בעקבות הקולטורה המודרנית, מפני רבוי פריכתן לא ידעו. עכשיו מכיון שנפלו הנורמים הרצויים האלה, בהכרח שירידה בוא תבוא שנית.

(ב) חלקי היהדות האבודים.

ברוך כלל יודעים אנו, שהיהודים שנזנחו מעל היהדות על-ידי טמיעה או המרה נתערבו בסכינתם הנכרית וכוזו נתמוזמו ונמוגו. אולם במקרים בודדים, בעת שקבוצות שלמות יצאו מן היהדות בנתיאחת, שמרו היוצאים זמן רב בזכרונם את מקור מהצבתם ואת שייכותם מלפנים ליהדות ודקדקו להתחתן אך בינם לבין עצמם בכדי שלא להתערב בנויים. הדוגמא הידועה-ביותר לחיזיון ממין זה הם האנוסים בספרד של המאה הטי', שיותר משתי מאות בשנים היו נבדלים משכניהם ורק במאה הי"ח נבלעו בתוך הנוצרים. שריד אחרון מהם, במספר של קרוב לששת אלפים (יודעים בשם שיטאס או אנוסים) נשאר עוד על איי-בליריה. עפי' דתם הרי הם, אמנם, נוצרים, אבל הם אינם שוכחים את מוצאם העברי ומתהתנים לרוב בינם לבין עצמם. כיוצא בזה אנו מוצאים בכתה השצי'ת הנקראת "מאמינים" או "דונמים" בסלוניקי, המונה כארבעת אלפים נפש, שהיא מושלמית עפי' דתה, ובשני האלפים של ה"גיד אל אישלאם" בכורסן. גם מאתים השומרונים בשכם, שנשארו לפליטה מהשומרונים שבימי העליה מבבל, הם מסוג זה.

בעוד שבני הקבוצות הנזכרות בזה הנם יהודים לא על פי דתם, כי אם על פי מוצאם, הנה מצד אחר יש גרים יהודיים, שאינם יהודים על פי מוצאם, כי אם על פי דתם. ההוקר יעקבס⁽¹⁾ מונה בתוך אלה את:

הפלשים כחבש⁽²⁾ — 50 000

הקראים בקרים ובתורכיה⁽³⁾ — 20 000

⁽¹⁾ "On the racial characteristics of modern Jews", בהוצאת של האינסטיטוט לאנתרופולוגיה, כרך XV ע' 24, לונדון 1886.

⁽²⁾ בנוגע למספר הפלשים יש חלוקי-דעות גדולים. פייטלוביץ, שבקר אותם בשנת 1904, העריך את מספרם לחמשים אלף נפש, וחיים נחום, שהיה בחדש בשנת 1908 במלאכת כית', מצא רק 7000 נפש.

⁽³⁾ מספר הקראים ברוסיה עלה בשנת 1897 ל-12 894 נפש. מרבם הוא בבלך טבריה (קרים), שבו נמצאים 6166 קראים. מלבד רוסיה ישנם קראים גם בתורכיה וקהלות קטנות בגליציה, בעיר הליטש, למשל. — לשם קוריוז נזכיר כאן גם בטעם מאת הנפש, ממוצא המדיארים, הנמצאים בכפר בצד-אופלה אצל שפבורג בוויבנירגן, שעד שנת 1868 היו שייכים לכתה הנוצרית "שומרי שבת" ומאז קבלו את דת ישראל. גם בארץ רוסיה נמצאת כתה דתית החיה על פי תורת ישראל (סוכוטניקי), שיחידים מהם התישבו בא"י ויודעים פה כפושבות העבריות בשם "גרים".

10 000	—	הדגטונים במדבר סהרה
6 500	—	בני ישראל כבומביי
1 000	—	היהודים השחורים בקושיין

מה שנוגע לקראים, עדיין הדבר מוטל בספק, אם למרות התערובת של דם שטרי בדמם, אינם, בכל זאת, שייכים ליהודים גם על פי גזעם. רבים, אמנם, חושבים אותם לצאצאי הכוזרים, ואולם יש ידים לשער, שהם מבני-בניהם של יהודי סוריה, שעברו לכת הקראים. יתר הגרים היהודים, שנוכרו כאן, הנה כפי שאפשר ללמוד מסימניהם האנטרופולוגיים, ודאי שאינם מהגזע היהודי. הפלשים – אין ספק, שהנם קרובים יותר למוצא החבשי, היהודים השחורים בקושיין ו"בני ישראל" כבומביי – למוצא ההודי, והדגטונים – לערבי.

בטבלאות שלפנינו על מספר היהודים בארצות שונות לא באו בחשבון כל אלה החלקים, שהם יהודים רק על פי דתם או רק על פי מוצאם. בשם יהודים כוללים אנו רק את אלה, שבמדה שזה – גם על פי דתם וגם על פי מוצאם – הם שייכים לגזע העממי היהודי, זאת אומרת, אלה שמתיחסים, פחות או יותר, על אותם היהודים, שבזמן חרבן בית שני ראו הם בא"י את מרכזם הלאומי.

ג) מספר היהודים בזמן הזה ופזורים.

זה רק שנים אחדות, שניתנה האפשרות לדבר בכירור על המספר הכללי של היהודים בכל העולם, היינו, למן העת שספירת-העם ברוסיה בשנת 1897 העמידה את מספר היהודים ברוסיה האירופית והאסית על 5 216 805 נפש. עד אז היו ההשערות על מספר היהודים ברוסיה רופפות במאד מאד. רוב הסמטיסטיקנים והגיאוגרפים השכו את מספר היהודים הרוסיים רק לשנים-שלשה מיליונים, ועד העת האחרונה היה רשום ברוב ספרי-הלמוד של גיאוגרפיה, הלקסיקונים וכו', שמספר היהודים בכל העולם מניע עד לשש, שבע או שמונה מיליונים, בעוד שבאמת נמצאים כעת יהודים במספר של שנים-עשר מיליונים.

בטבלא שלפנינו נרשם מספר היהודים בכל חלקי העולם ובארצות השונות על-פי המקורות היותר נכונים שבנמצא; רק במקרים מועטים נאלץ המחבר לסמוך על הערכות משל עצמו. לדיוק מחלט אי-אפשר היה להגיע, קצת מפני שבנוגע לארצות רבות הוכרחנו, מהמת חוסר של ספירות, להסתפק בהשערות¹ וקצת מפני

¹ באנגליה, צרפת, תורכיה ועוד במדינות אחדות קטנות באירופה לא הונהגה הסחלקה של השייכות הדתית בספירותיהן. באמריקה, אפריקה ואסיה אין ספירות-עם נהוגות אלא במדינות מועטות. רק באוסטרליה הונהגו ספירות בכל מקום. בנוגע לארצות הסורה הביאה לנו תועלת רבה האנקיטה שנערכה ע"י האליאנס בשנת 1904 ושתוצאותיה נתפרסמו בבוולטין שלה (סריה 2, 29, פרוז 1095). מה שנוגע לאמריקה, אסיה ואפריקה, ככל מקום

שספירות-העם האחרונות בארצות אחדות לא נערכו בזמן אחד. על זה יש להוסיף, שנדידות-היהודים הגדולות של השנים שאחרי הספירות האחרונות נותנות מקום לשנויים במצב המספרים שאנו מוצאים באותן הספירות. ברם, לנימוק הזה, אף-על-פיכך, אין לתת ערך מיוחד ביותר, בהיות שיש לנו הרשות להניח, שהאבידות שאבדו לארצות הוציאה העיקריות (רוסיה, גליציה ורומיניה) הוחזרו להן על-ידי הרבים הגדולה-יביתם של יהודי הארצות האלו, באופן שעד היום נוכל למצא בהן אותו מספר היהודים שעלה לפי הספירות האחרונות. מה ששייך לארצות הכניסה העיקריות (אנגליה, אפריקה ההודית, קנדה וארצות-הברית של אמריקה) השתמשנו כבר בהערכות של העת היותר אחרונה.

לפי הטבלא שלפנינו חיים (מן המספר הכולל—11 558 610—של כל יהודי העולם):
 $8\,854\,037 = 76,6\%$ באירופה, מזה $5\,110\,548 = 44,2\%$ ברוסיה לבדה. $1\,898\,000 = 16,4\%$ של כל היהודים חיים באמריקה. המספר הזה מראה על הזיון של ערך בלתי מצוי ביחס לשנוי מקומות מושבותיו של העם היהודי, אם נשים לב לעובדה, שעוד לפני 50 שנה היו באמריקה פחות מחמשים אלף יהודים ולפני 25 שנים רק— $230\,000 = 2,5\%$ ממספר כל היהודים. באסיה נמצאים $427\,523 = 3,7\%$, באפריקה— $361\,857 = 3,1\%$, ובאוסטרליה— $17\,610 = 0,2\%$ של כל היהודים.

כמות היהודים בכל העולם

מספר היהודים עלה:

המקורות	בין 10000 של כל תושבי הארץ	במספרים מחלטיים	בשנת	בארץ
				I אירופה, רוסיה.
				תחום-המושג
ספירות-עם משנת 1897	1112	3 578 227	1897	חוף מפולין (15 פלך)
1897 "	1405	1 321 100	1897	פולין
				גלילות ים-המזרח (קורלנדיה, ליפלנדיה, ס"ט פטרסבורג). . .
1897 "	249	101 875	1897	

שלא מצאנו ספירות או הערכות מיוחדות סמכנו על Statesman's Year Book (1908), על English Jewish Year Book (לונדון 1909) ועל American Jewish Year Book 5669 (פילדלפיה 1908).

מספר היהודים עלה:

המקורות	בין 10000 של כל הישוב הארץ	במספרים מחלטיים	בשנת	בארץ
1897	19	109 346	1897	כשאר רוסיה האירופית.
1897	497	5 110 548		
1900	1109	811 371	1900	אוסטריה גליציה
1900	507	157 278	1900	אוסטריה השפלה (עם ווינא).
1900	1317	96 150	1900	בוקובינה. . . .
1900	147	92 745	1900	ביהם. . . .
1900	182	44 255	1900	מהרן. . . .
1900	176	11 988	1900	שלויה האוסטרית.
1900	20	11 112	1900	כשאר אוסטריה.
1900	468	1 224 899		
1900	442	851 378	1900	אונגריה גרמניה
1905	110	409 501	1905	פרומיה
1905	85	55 341	1905	בגריה. . . .
1905	175	31 708	1905	אלזס-לותרינגיה .
1905	129	25 893	1905	בדן. . . .
1905	204	24 696	1905	הסן
1905	224	19 602	1905	המבורג
1905	32	14 697	1905	סבסוניה
1905	52	120 53	1905	וירטמברג
1905	35	14 371	1905	כשאר גרמניה . .
1905	100	607 862		
1899	448	266 652	1899	רוסיה
ס. ראזענבוים, צייט- שריפט פיר דעמאג- ראפיע א. סטאט. דער יודען 1906 ע' 123.	65	250 000	1905	בריסטניה הגדולה (חוץ מאירלנדיה)
הערכת האליאנס.	320	188 896	1904	תורכיה האירופית ¹
1899	204	103 988	1899	נידרלנדיה

¹ עפ"י הערכה אחרת (באת המאיר ר. הובר Carte statistique de cultes chrétiens) עולה מספר היהודים בתורכיה האירופית ל-160, 947.

מספר היהודים עלה:

המקורות	בין 10000 של כל תושבי הארץ	במספרים מחלטיים	בשנת	בארץ
הערכת המחבר	25	100 000	1905	צרפת בולגריה עם רומליה
ספירת-עם משנת 1905	93	37 653	1905	המורחית . . .
1901 " "	11	35 617	1901	איטליה
הערכת המחבר	22	25 000	1905	בלגיה
ספירת-עם משנת 1900	38	12 551	1900	שווייץ
1895 " "	52	8 213	1895	בוסניה והרצוגובינה .
1907 " "	24	6 127	1907	יוון
1900 " "	23	5 729	1900	סרביה
1900 " "	7	3 912	1900	שוודיה
1901 " "	9	3 898	1901	אירלנד
1901 " "	14	3 476	1901	דניה
English Jew. Year Book, 1909	1	2 500	1905	ספרד
?	?	1 300	1908	ניבראלטר
ספירת-עם משנת 1905	49	1 210	1905	לובסמבורג
Engl. Jew. Year B. 1909	2	1 200	1908	פורטוגל
ספירת-עם משנת 1900	24	728	1900	כרית
1900 " "	3	642	1900	נורבגיה
1901 " "	3	58	1901	מלטה
		<u>8 854 037</u>		ס"ה
American Jewish Year Book 5669	210	1 777 185	1907	II. אמריקה, ארצות-הברית ⁽¹⁾
English Jewish Year Book 1909	112	60 000	1908	קנדה
Rapport of the Jew. Col. Assoc. 1907	70	40 000	1907	ארגנטינה
ספירת-עם משנת 1895	7	8 972	1895	מכסיקו
American Jewish Year Book 5669	20	4 000	1895	קבה
	2	3 000	1895	ברזיל
	16	1 300	1908	ימיקה

⁽¹⁾ מיהודי ארצות-הברית נמצאו מיליון שלם בניו-יורק, כמאת אלף בכנסיות: איליאנוס, פנסילוניה ומסצ'וסטס והנותרו ביהודי הכנסיות; מזה כמאתים אלף בכנסיות הצפון, 150 000 בכנסיות-הדרום, 50 אלף בכנסיות המערב.

מספר היהודים עלה:

המקורות	בין 10000 של כל תושבי הארץ	במספרים מחלטיים	בשנת	בארץ
Statesman's Year Book 1908	150 2 161 2 ?	1 158 498 863 411 700 1898 087	1902 1876 1902 1908 1908	סורנים פרו קורקה. ויניסואלה ביתר ארצות אמריקה התיכונית והדרומית ס"ה
American Jewish Year Book 5669				III. אסיה. תורכיה האסית ¹
הערכת המחבר	1 400	85 000	1908	פלשתינה
"	55	75 000	1908	אסיה הקטנה וסוריה
"	?	40 000	1908	מסופטמיה
"	?	40 000	1908	ערב (עם עדן)
	?	240 000		דרוסיה האסיתית
1897 ספירת-עם משנת	11	56 783	1897	קוקו
1897 " "	60	34 792	1897	סיביריה
1897 " "	18	13 682	1897	אסיה התיכונית
1897 " "	46	105 257		
Statesman's Year Book 1908	37	35 000	1908	פרס
Jewish Y. B. 1909	?	13 435	1908	תורכסטן ואפגניסטן
1901 ספירת-עם משנת	1	18 226	1901	הודו
1905 " "	2	8 605	1905	הודו הנידרלנדית (ע"ה ויתר הקולוניות)
Jewish Y. B. 1909	0,04	2 000 427 523	1908	חינה ויפן ס"ה
Jewish Y. B. 1909	300	150 000	1908	IV. אפריקה. מרוקו

¹ בתורכיה האסית (מלבד ערב) מונה האנקיסה של האליאנס בסך-הכל 220 481, מה שעולה כמעט עם עדותו של Vital Guinets, שבספרו: "La Turquie d'Asie" (פריז 1892/1900) הוא מעריך את מספר היהודים בתורכיה האסית (מלבד ערב) ל-201 998.

מספר היהודים עלה:

המקורות	בין 10000 של כל הארץ	במספרים מחלטיים	בשנת	בארץ
ספירת-עם משנת 1901	120	57 044	1901	אלג'יר (1)
(י. שלום 1909 "ולט" II 1909)	310	62 500	1908	טוניס
ספירת-עם משנת 1904	115	15 481	1904	מרסביל
1904 " "	80	19 537	1904	קולוניא-קאפ
1907 " "	34	38 635	1907	מצרים
אליאנס	186	18 660	1905	מרוקלים (2)
		361 857		סה
				V. אוסטריה
ספירת-עם משנת 1901	40	15 239	1901	ארצות אוסטריה .
1906 " "	21	1 867	1906	ולנדית החדשה .
		17 106		סה

בכל העולם 11 558 610.

(ד) היהודים למקומותיהם.

במות היהודים בערך לכל יתר התושבים, כפי שנראה מן הטבלא שלפנינו, קמנה היא וליותר מעשרה % היא מגיעה רק בארצות מועטות, היינו בחמשה-עשר הפלכים של "תחום-המושבי" הרוסי, בפולין, גליציה, בוקובינה, רומיניה ופלישתניה. בין כל אלה פלישתניה היא האחת, שתושביה היהודים באו אליה זה לא מכבר; ישונו היהודים הגדולים ביותר הארצות הנזכרות, שהיו לפנים שייכות לפולין או שנמצאות על גבולה, הרי הם מבני-בניהם של אותם המוני היהודים, שהתרככו בממלכת פולין מהמאה הט"ז עד ה"ח. ליותר מעשרים % אין מספר היהודים מגיע בשום פלך מבלי רוסיה או רוסיה-פולין.

בפלך ורשה יגיע עד - 18,22%

" גורדנה " " - 17,49%

" מינסק " " - 16,06%

(1) עם היהודים היושבים באזורים מצאב, בערך אלף נפש, והיהודים שבאו לאלג'יר בעת האחרונה; מספר ילידי המקום (שעפ"י דקרט מיום 24 לחודש העשירי שנת 1870 נעשו לנתיני צרפת) עלה בשנת 1901 ל-57 134.

(2) על פי מקור אחר עלה מספר היהודים במרוקלים בשנת 1904 ל-16 7700, צייט-שריפט פיר דעמאגראפיה אונד סטאטיסטיק דער יודען 1906 ע' 176.

בפלך פטרוקוב יניע עד - $0\%15,85$

לומושה " " - $0\%15,77$

שרליין " " - $0\%15,69$

ב-13 פלכים אחרים מתחום-המושב ברוסיה ופולין מניע מספר היהודים בערך ליתר התושבים מ-10 עד $0\%15$, ב-5 פלכים הוא יורד עד ל-4— $0\%10$, בפלך פולטבה ל- $0\%3,99$. מהוין לתחום-המושב אין מספר היהודים מניע כמעט בשום מקום ליותר מאחוז אחד. בגליציה מניע מספר היהודים במהווי הערים קרקוי ולמברג עד $27,68$ — $0\%28,11$, ב-5 מהוויים מ-15 עד $0\%20$, בכל יתר המהוויים פחות מ- $0\%15$. ברומיניה יש שלשה דפרטמנטים, שמספר היהודים מניע בהם ליותר מעשרה 0% , והם: יאסי - $0\%24,3$, בוטומני - $0\%17,1$, דורוהוי - $0\%11,4$. מלבד כל הארצות האלה כדאי עוד להזכיר את אונגריה ומרוקו, שבהן מניע מספר היהודים לאחוז הגון; בכל יתר הארצות אין מספר היהודים בערך לכל תושביהן עולה על $0\%2$ —1.

הפוזר של היהודים, כפי שיוצא מהמספרים שלפנינו, מניע בימינו עד למדרגה, שאולי לא היתה עוד כמותה מעולם. במאות הקודמות של ימי הגלות היתה המיד ליהודים, על-כל-פנים, ארץ אחת (בכל עד המאה ה"א, ספרד וצרפת הדרומית עד ה"ו, פולין עד המאה ה"ח), שבה ישב הרוב המכריע שלהם ושמעוטי היהודים הנדחים ביתר הארצות ראו בה את מרכזם העממי והתרבותי. עוד לפני 150 שנה היו כמעט כל היהודים מרוכזים בממלכת פולין; הלקי היהדות, שישבו מהוין לפולין, בתורכיה, באיטליה, הולנדיה, אנגליה ואשכנז, לא קבעו ברכה יתירה לעצמם. אמנם, גם עכשיו נמצא מחצית מספר היהודים בשטח של ממלכת פולין מלפנים והארצות הסמוכות לו, ואולם המחצית השניה כלה כבר נקרעה מעל המרכז הזה ונפוצה לכל קצוות תבל, ולא עוד אלא שפרוצס-ההתפזרות הולך ומתפשט יותר ויותר בימינו אלה. לה-בוללות מביא כל זה טובה ורעה הרבה, בהיות שכל מה שהקבוצים היהודיים נעשים יותר קלושים לגבי הסביבה הנכרית, בה במדה גם פחות עלולים לעמוד בפני ההשפעות המטמיעות של אותה הסביבה.

שער ב. הסבות של תגברת הטמיעה בהוה.

פרק ג. העליה הכלכלית של היהודים.

(א) שנוי-ערקן של פעולות היהודים הכלכליות עם התחלת תקופת הקפיטליזמוס. המפתח להבנת תנועת הטמיעה של הזמן הנוכחי מונה בזה, שהיחוסים הכלכליים בין היהודים והנוצרים, אשר במשך של חמש מאות שנה רצופות הנהלו בהלואות-כסף לנוצרים נצרכים ובקנית חפצים ישנים מאתם, הנה עם התחלת תקופת הקפיטליזמוס נשתנו אותם היחוסים תכלית שנוי. התעשייה הגדולה של העת החדשה הרגישה צורך מרובה בכסף, ואותו מצאה אצל היהודים. כסףם של היהודים, שמלא עד כה תפקיד של דבר הנקן בנשך ובמרבית, קבל צורה של קפיטל המשמש לתעשייה ולמסחר, ועסק הקרדיט שוב לא הביא לידי כל אותן התוצאות שאינן נעימות שמקדם. כי בעוד שהאצילים והאזרחים, שהיו לזים מאת היהודים להספקת צרכי חייהם, היו סוף-סוף מובאים בין המצרים על-ידי תוקף ההכרה לפרוע את הקרן עם הרבית, הנה על הלזה הקבלן, שבעזרת הקפיטל היהודי הוא מכנים לעצמו רוחים הנונים, אין חובת-התשלום מכבדה ביותר. המלוה היהודי נהפך מאויב ונושה אכזרי לאוהב וחבר ללזה הנוצרי, ביהור מפני כך, שבעוד אשר מקודם נאלץ היהודי לקצוץ לו רבית גבוהה, בהתאם לסכנת הפסד הקרן, שהיתה גדולה בימיה-הבינים, הנה עכשיו, הודות להתמעטות אותה הסכנה, כסבה הבטחון המשפטי השורר בעולם, יכול הוא להסתפק ברבית יותר נמוכה.

ואולם לא רק בתור מלוה-כרובית נהיה היהודי, הודות להשתנות היחוסים הכלכליים, ל"ישר" בעיני הנוצרי, אלא שגם במסחר ובתעשייה ניתנה לו ליהודי היכולת להשתתף מבלי שיעזור כנגדו בזה רונז והימה. בעת שלטון חברות האומנים נחשבה השאיפה לרווחים ולממכר במדה נדושה לאייכבוד, מפני שעל-ידי-כך מקפחים פרינסתם של יתר החברים. לא כן היהודי, שעמד מחוץ לחברות ושבקש, בשביל כך, רק את תועלתו הפרטית, חמא באופן זה חטאה גדולה נגד התכונה הקדושה של הסתדרות

האומנים; כל צורת מסחרו היתה, מנקודת השקפתן של חברות האומנים, אי-מוסרית¹. עכשיו, עם נפילת חברות האומנים, ניטל הקוץ של חלול-הכבוד מהשאיפה-לכבד של היהודי. הן כמעשהו הוא יעשו כיום גם הנוצרים, הואיל ושאיפת-הרכישה של הפרט והרדיפה אחרי ריוח נעשו ליסוד-היסודות של החיים הכלכליים בכל העולם. משאס-זמתנם של היהודים נחשב מעכשיו ל"ישר", מפני שכלכלתם העממית של הגויים נעשתה ל"יהודית".

ב) הצלחת היהודים בתור קבלנים קפיטליסטיים.

נתפקיד של סוחרים וקבלנים אינדוסטריאליים נברו היהודים ועשו חיל מהרה, הודות לכשרונם המסחרי המרובה שעל ידו נראה – במשך של 2000 שנה – כאילו נועדו בכל מקום לשלוח את ידם במסחר. לא נכונה היא דעת המבארים את העובדה של התעסקות היהודים אך במסחר באותה הסבה, שהנוצרים במשך כל ימיהם בניסו סגרו בפני היהודים את כל ענפי הפרנסה האחרים. היהודים לא באירופה נעשו לסוחרים; עוד מימי גלות בבל שמו הם את פניהם יותר ויותר אל המסחר ועסקו בו בסוריה, במצרים, בכבל וכו', ורק בארץ-ישראל חיו עד חרבן הבית השני, בעיקר על עבודת-האדמה. בתפוצות הגולה אין אני מוצאים בשום מקום כמות הגונה של יהודים עוסקים באכרות². לא חוקי ימיהם עשו את היהודים לסוחרים; החוקים האלה רק נתנו תזוק למצב שהיה קיים מכבר. בכלל ידוע הוא, שהחוקים במקצוע הכלכלי אינם יוצרים יחסים חדשים, כי אם רק מאשרים את הקיים ונותנים לו מחסה ומגן בפני השנוים העלולים להתהוות בו. החוק לא היה מגביל מעולם את היהודים בתחומי המסחר, אלמלא שבאו היהודים לארצות אירופה בתור סוחרים גמורים מכבר. על-כל-פנים נכונה היא, שכאשר החלו הנוצרים במאה הי"ג להילחם ליהודים הם

¹ שריד אחרון מנקודת-השקפה שכוו יש עוד למצוא גם בזמננו באותה העובדה, שהמחסנים הגדולים נחשבים בעיני בעלי בתי המסחר הקטנים, שבפני התחרותם אינם יכולים לעמוד, לספעים אי-מוסריים.

² דעתו של שיפר (בספרו "אנפאנגע דעם קאפיטאליזמוס ביי דען אבענדלענדישען יודען אים פריהערן מיטעלאלטער" בה"צייטשריפט פיר פאלקסווירטשאפט, סאציאל-פאליטיק אונד פערואאלטונג" 1906, ע' 501), כי היהודים נדחקו מתוך חברות-הגבולין (מארקענאסענ-שאפט) רק אחרי מעבר הגרמנים מהדת הארינית אל הקתוליות הרומית, וכוה גם מעבודת-האדמה, והקפיטל הפועל שלהם רכשו ע"י ממכר קרקעותיהם, — דעה זו אין לה על מה שתסמוך. יותר קרובה לאמת דעת סומברט (בספרו "דער מאדערנע קאפיטאליזמוס" I ע' 270, לייפציג 1902), שהיהודים העשירים, הנפגשים בכל מקום במסלכות-רומא המאוחרות, הביאו לרוב אתן לימיהם בנינים את רכושם כוהב, כעדיים יקרים ובאבנים טובות מן העולם העתיק ההרוב וע"י כך נמצאו בידיהם האמצעים לעסקי המסחר וההלוואה. אנב, במסחרים האלה היה ליהודים לתועלת מה שככל הארצות נמצאו להם חברים לאמונה, שיכלו לבוא אתם במגע ובמשא על נקלה, — יתרון, שלא היה דוגמתו אצל הסוחרים שאינם-יהודים.

במסחר הגדול, וזה נתעלה על ידי כך למעלה עליונה, מיד גרשו את היהודים מאגודות-הסוחרים שלהם, ועלידיהו דחו אותם הלאה מן המסחר הנכבד אל המסחר הפעוט, המהגדר לרוח אגודות-הסוחרים, אל העסק הבזוי בחפצים ישנים ואל התלוואות במשכנות וברבית¹.

כי לא במקרה נתאזרחו היהודים במקצוע המסחר, אלא הודות לנטיה מסחרית קודמת, — בזה לית מאן דפליג בין כל חוקרי הכלכלה המדינית. „הנוע היהודי-בצר אחר של סגולותיו הריהו כעין התגלמותו של הרוח הקפיטליסטי-המסחרי“, אומר נ. סימברט², שבנידון זה ודאי דעתו שקולה כנגד דעתם של הרבה אחרים³. באופן מוחשי פירושו של הדבר הוא, שהיהודים מוצאים מתוכם במדה הרבה יותר גדולה מאשר הנוצרים אנשים, שיחד עם מדת-האנרגיה ואומץ-הרוח הטבועים בהם, מהוננים הם גם בוריות רוחנית, ביחוד בכשרון התפיסה המהירה ועשית קומבינציות שונות. הכשרון הזה הוא-הוא שעושה את היהודים למשחקים מצוינים בשחמט, לעובדים זריזים על שדה המדע, לממציאים בעולם הטכניקה וגם-לסוחרים מעולים. ורק מפני שהמקצוע המסחרי בעקב ערכו הגדול בחיים הכלכליים גלוי ונראה לעין ביותר, לכן לא יפלא על שנתאזרחה הדעה כי אין כשרונות היהודים אלא למסחר⁴.

יתכן לומר, שימיהבינים עוד הרבו לפתח אצל היהודים את הסגולות מרובות-

¹ השוה רושר, די יודען אים מיטעלאלטער, בה „אנזיכטען דער פאלקסווירטשאפט“, כרך II, ע' 321 ff. לייפציג 1868.

² דער מאדערנע קאפיטאליזמוס, כרך II, ע' 349, לייפציג 1902. וזה לא כבר בספרו „די יודען אונד דאס ווירטשאפטסלעבען“ (לייפציג 1911) תאר סימברט, בהתאם לזה, את הערך המרובה של היהודים בשכיל התפתחות הקפיטליזמוס.

³ אשור לדעה זו יש למצוא אצל:

⁴ 1900. לונדון, ע' 63, Russel & Lewis: The Jew in London.

Roscher: Die Juden im Mittelalter in Ansichten der Volkswirtschaft, כרך II, ע' 321 ff. לייפציג, 1878.

Schäffle: Bau und Leben des sozialen Körpers IV, כרך 460, ע' 1878. Woltmann: Politische Anthropologie, 308, ע' Eisenach 1903.

B. Webb: The Jews of East London של Problems of modern Industry, כרך ב' של 1898. לונדון.

⁴ כשאנו אומרים, שהיהודים עולים בכשרונם המסחרי על אחרים, אין הכוונה אלא ביחס לעמי-אירופה, שבתוכם הם יושבים. כרם, כלפי עמים אחרים, וביחוד כלפי היהודים, היונים, הארמנים והתיאנים, אין למצוא את היתרון הזה. בארצות המזרח סתולך אפילו הפתנס, שארמני אחד שקול במסחר כנגד שלשה יונים, והיוני — כנגד שלשה יהודים. יוכל היות, כי לא מקרה הוא, שכל אלה הקונקורנטים של היהודים, העומדים עמם במעלה אחת בנוגע לכשרון מסחרי, שייכים, כיהודים, לעמי-התרבות העתיקים, לאותם העמים שכבר עמדו על מדרגה תרבותית גבוהה, בעת שעמי אירופה התיכונית והצפונית היו עוד רחוקים מכל קולטורה. אלף שנות תרבות עתיקה יש בהן, כנראה, בכדי לפתח את השכל ולהביא את הסגולות הרצויות למסחר.

הערך בשביל המסחר, והרריפות והלהצים שאינם פוסקים שמשו במדה ידועה כור מצרף ומוזק, לזרות הלאה את הנהשלים ואת האינם מוכשרים ולהשאיר במעמדם רק את הפקחים ביותר, שידעו להבול תהכולות ולמצוא מוצא גם בשעות היותר קשות. כיוצא בזה אפשר להסביר על צד היותר נכון את פקחותם והריוצותם של בני אמריקה הצפונית בסבת הבחירה הטבעית, כלומר, על ידי זה, שבדרך כלל באו לשם מאירופה האלימנטים היותר זרזים, היותר אמיצים והיותר מוכשרים לעבודה, ואת סגולותיהם אלו הורישו לבניהם אחריהם.

כשמדברים על היתרון המסחרי של היהודים, הנה, בכל אופן, אין הכוונה להנהיג, שכל יהודי הוא בפועל סוחר Par excellence וכאילו אין בין הנוצרים כלל דומים להם במעלה זו. אדרבה, הווים והיו גם בין הנוצרים סוחרים מצוינים למדי, אלא שבמובן היהודי גדול מאד מספר בעלי הכשרון המסחרי בין היהודים מאשר אצל הנוצרים. זה אנו למדים מהשתתפותם המופלגה של היהודים בבנין הכלכלה המודרנית. היהודים לא היו מן האחרונים בין אלה, שעל ידי שכלול עסקי המניות והבירויות, הניחו את חותמם על ההיים הכלכליים שלנו בזמן הזה עם כל צדריהם ההיוביים, כגון הקלת מחזורי-הסחורה, התרכוזת הקפיטל, שעורי מופלג של קשר הדרכים, אבל גם עם ההתחרות הפרועה ודסקולציה התוללה שבהם. הצורה החדשה של בית-המסחר בגרמניה – כלה יצירת היהודים היא, ואף החזיונות הכלכליים היותר-חדשים, כגון הטרנסטים, הקרטלים והסנדיקטים, אם לא נוצרו ממש בידי היהודים, הנה אלה האחרונים הסידם שהכשירו אותם להביא את התועלת הרצויה בזמן היותר קצר ובאופן היותר מתאים לתעודתם.

בין הדברים שעמדו להם ליהודים במלחמת קיומם יש לחשוב, נוסף על סגולותיהם השכליות, את הריוצותם, את כשרון-הסתגלותם מרונה-הצדדים ואת מדת הגמישות שלהם בחלופי-המצבים. משבר כי יעבור על היהודי בעסקו, אין זה מביא אותו לידי נפילה-ברוח מיד; בלי יאוש ובלי רפיון ידים הוא קם ומתחיל הכל מחדש. כשאנו רואה ברכה במקציע מסחרי או במשלחיד אחד, הריהו מיד מוכן ומוזמן לאהוז במקצוץ אחר¹. ביחס זה הוא ההפך הגמור מהגרמני, שרק במקרים יוצאים

¹ (ובלבד שהמקצוע הלו לא יהיה מן הבזויים בעיני הישראלים, כן שמעתי מפי יהודי אחר בגליציה, שהעסיק איש רותיני בחטיבת עצים להסקה, בתור תשובה על שאלתו, למה אינו מוסר את העבודה הזאת לבן-ברית, שיהודי לא יתרחצ לעסוק בכגון זה אפילו אם ישלם לו שכר כפול, ובולגדון, במקום שנמצאים מאות ואלפים נודדים עניים המתרוצצים בעיר שעות שלמות לבקש פרוטת פרנסה, הנה המודעות המכריות על השכרת מקומות לימי-החגים בבתי-כנסיות של יהודים נשאות דוקא בידי נוצרים; כפי הנראה, חושבים היהודים את המלאכה הזאת לא לפי כבודם.

מן הכלל ובקושי רב הוא אינו נמנע מהחליף את משלח־ידו, ודומה במדה ידועה רק אל בן אמריקה הצפונית, שגם הוא כל עסק ישר בעיניו ושהלוא משלח־ידו הרי זה אצלו מעין מעשה בכל יום. כשרון ההסתגלות של היהודי מתגלה כמו כן גם מצד זה, שבהתאם לתנאים החיצוניים השונים, הרי הוא יכול לסדר את ספוק צרכי חייו באופנים מאופנים שונים, מבלי שיסכול ביותר בגלל החליפות והתמורות האלה. הוא יודע להסתפק בפחות מכפי הוצאתו של הנוצרי האירופי, ואולם מטבעו גם לבלי לומר די לעולם. סבת הדבר מונחת בזה, שליהודי אין – כמו שמצינו אצל האכזר הגרמני, למשל – מעמד קבוע בחייו, מעמד העובר בירושה מדור לדור. היהודי נמצא, לפיכך, במצב של שוויו־משקל מתנועע, תמיד שואף, לא נח, תמיד בלתי יודע שבעה, בעוד שהנוצרי שבע־רצון, לרוב, מקיומו, אם עלה בידו להגיע עד מדרגה בינונית בהספקת צרכיו, לפי הרגיל בין בני־מעמדו.

ג) אמידותם של היהודים בארצות המפותחות.

בכל מקום שאין היהודים פוגשים התהרות מצד ארמנים, יונים או הודיים, והתנאים הגיאוגרפיים, הכלכליים והמדיניים אינם עוצרים בעד הריפות כשרונם המסחרי, גדלו היהודים והצליחו מאד. זה נראה ברור ביהוד באלה היהודים שנדרו לארצות־הברית. אף־על־פי שהם שייכים לסוג אותם הלאומים שמביאים אתם לאמריקה כסף פחות מהכל, הנה מצבם בכלל, לפי יעקבס¹, משביע רצון למדי. מפליא הוא ומביא לידי השתוממות, באיזו מהירות ישיגיל המהגר היהודי לברוא לו אפשרות הקיום בארץ החדשה. אפילו אלה, שבראשית בואם הם נאלצים לפנות למוסדות הצדקה בבקשת תמיכות קטנות, הנה אחרי עבוד זמ־מה יעמדו על רגליהם הם. בטבלא אהת שפרסם האלמנך העולמי (World Almanak) בשנת 1900 נמצאו בין 4000 המיליונרים האמריקאים 114 שמות של יהודים. את זה נדאי ביחוד לצין בשם אל לב, כי אלה היהודים יוצאים, במדה הרבה יותר גדולה מאשר האינס־יהודים, מתוך הנודדים העניים של עשרות השנים האחרונות. בסורנים ונויאנה ההולנדית) הצליחו היהודים, שנאו לשם מברזיליה בשנת 1644, ושהודות לחופש המדיני לא פנשו כל מכשולים על דרך התפתחותם, ועלו למעלה ראש. עיי הריצותם, פחותם וחסכנותם נהיו הם לאדוני הארץ, אם כי מספרם עולה רק ל־1400. בידים נמצא כל המסחר, נצול מכרות־הזהב והמשרות היותר חשובות. בצבא הקולוניאלי כל האופיצרים, החל מהקומנדנט וכלה בליטננט הצעיר, הם יהודים². על אמידותם

¹ האנציקלופדיה היהודית באנגלית, כרך י"ב, ערך אימיגרציה.

² ע"י עדותו של פרופיסור יוסט בגלובוס, כך ששים (1891), ע' 304.

ומעמדם הסוציאלי המשובח של היהודים בגרמניה ביחס אל יתר התושבים יש ראיות מוכיחות שונות, וקודם כל, זו שהן במשק החקלאי והן בתעשייה ובמסחר הגיעו היהודים – במדה הרבה יותר גדולה מאשר הנוצרים – למדרגה של „עומדים ברשות עצמם“, זאת אומרת, לשלב היותר עליון בשלשת השלבים (עומדים ברשות עצמם, בעלי משרות ופועלים שכירים) של הסולם הסוציאלי. הספירה לפי־משלח־היד של שנת 1907 מעלה, שמספר העומדים ברשות עצמם אצל היהודים מניע ל- $\frac{3}{5}$ של כל בעלי־הכנסה שביניהם, בעוד שאצל הנוצרים אינו מניע אף ל- $\frac{1}{4}$ ¹. בנוגע לברלין יש לראות ברור את נודל אמידותם של היהודים מן הטבלא שלפנינו. בעוד

מס ההכנסה לפי בני הדתות בברלין

מחויבי מס־הכנסה למעלה מ־21 מרק (ז. א. בעלי הכנסה שנתית למעלה מ־1500 מרק) לפי דתיהם.	מספר מחויבי המס	% של המספר הכולל של תורמי המס	סכום המסים הנגבים	% של הסכום הכולל	לפי הקלגלת
האבנגלית	156 590	75,96	20 812 113	60,88	132,91
הקתולית	14 756	7,16	1 641 917	4,80	111,27
הדתות הנוצריות האחרות .	1 068	0,52	288 474	0,85	270,11
היהודית	29 426	14,28	10 517 535	30,77	357,42
שאר הדתות	17	0,01	879	0,91	51,71
הגרניזיון	4 271	2,07	922 013	2,69	215,88
בכלל	206 128	100,00	34 182 931	100,00	165,84

שמספר כל יהודי ברלין בערך לשאר התושבים, עלה בשנת 1905 רק ל-4,84%, הנה, לפי הטבלא, עלה מספר מחויבי מס־הכנסה למעלה מ־21 מרק (וזאת אומרת, בעלי הכנסה שנתית למעלה מ־1500 מ.) ל-14,27%, וסכום המסים הנגבים מהם עלה כמעט לשליש (30,77%) בערך ליתר מחויבי־מס־הכנסה הזה ולכל הסכומים שננכו מהם. ומפני שהיהודים בברלין מנו בראשון לדצמבר שנת 1905—98,893 נפש, שבתוכן נמצאו ודאי, לכל הפחות, $\frac{2}{3}$ נשים וילדים מחוסרי־הכנסה, יוצא, איפוא,

¹ אני חוזר בזה על מסקנות אהדות של מאמרי: „די מאציאלען פערעהעלטניסע דער יודען אין פרייסען אונד דייטשלאנד“ בספר השנה לכלכלה ולסטיסטיקה f III, כרך 23, ע' 769, ינה 1902.

מן העובדה, ש-29,426 יהודים נתחייבו מס־הכנסה למעלה מ־21 מרק, כי רק חלק קטן מאד מתוך בעלי־הכנסה שבין היהודים מרויחים בשנה פחות מ־1500 מ. בעוד שאצל הנוצרים כאלה הם הרוב המכריע. בדוכסות הגדולה באֶדן עלה בשנת 1907 הרכוש שנתחייב מס־המדינה:

אצל		
הפרוטסטנטים	הקתולים	היהודים
מרק	מרק	מרק
1 007 242 320	632 064 030	180 399 900
1 153 062 100	1 354 649 080	177 686 920
172 760 510	141 597 035	31 815 480
קפילאים		
קרקע ומבשרי־תעשיה		
הכנסות		

לפי כמותם של התושבים עולה לנלגלה:

אצל		
הפרוטסטנטים	הקתולים	היהודים
מרק	מרק	מרק
2 806	1 646	13 829
224	117	1 229
רכוש (קפילאים, קרקע ומבשרי תעשיה)		
הכנסות		

בפרנקפורט־דמיין, שאמנם מפורסמת היא בעשירות המיוחדת של רבים מיהודיה, היו בשנת 1900 בין כל מחויבי המס בעלי הכנסה של יותר מ־3000 מרק לשנה: יהודים—63,15%, פרוטסטנטים—25,45%, קתולים—16,93%.

בנוגע לקופנהגן, למשל, יתברר מצבם הטוב של תושביה היהודים על ידי זה, שביניהם מוצאים אנו על כל שני „עומדים ברשות עצמם” רק פועל או בעל־משרה אחד (לעומת העשרה שאצל כל התושבים). כמו כן ישמשו מופת על אמידותם של היהודים בקופנהגן תנאי־המעון והשרות. דהיינו: המשפחות הגרות

אצל היהודים	אצל יתר התושבים
11,9	48,5
21,7	35,8
47,2	12,9
19,2	2,8
במעונות בני 1—2 חדרים עולות ל־0% . . .	
„ „ „ 3—4 „ „ „ . . .	
„ „ „ 5—7 „ „ „ . . .	
„ „ „ 8 „ „ „ . . .	

ומה שנוגע לשרות, הנה עלה כך:

אצל היהודים	אצל יתר התושבים	
34,8	87,2	המשפחות שלא השתמשו בכל משרתים . . .
37,6	10,4	" שהשתמשו במשרת אחד
21,0	2,0	" " 2- משרתים
4,7	0,3	" " 3- "
1,9	0,1	" " ביותר מ-3 "

מעמד האמידות המרובה של יהודי איטליה יקאה לנו ברור מתוך הכמות הגדולה של בעלי הפרופיסיות והמעולות שביניהם (בתור פקידים, עורכי דין, רופאים, אינג'נרים ומורים), וכמו כן מתוך האהוז הגבוה של רגשורים ומקבל-פנסיה (9,26% בין היהודים לעומת 2,86% בין הנוצרים).

(ד) עניות היהודים בארצות העומדות על מדרגת-תעשיה נמוכה.

בעוד שבכל מקום שהקפיטליזמוס המודרני חדר בו לתוך המסחר והתעשיה, התנערו היהודים משפלות מצבם ועלו במעלות העושר, הנה באותן הארצות, שנשארו עומדות על מדרגה כלכלית נמוכה, אין מצבם האקונומי של היהודים מזהיר כלל וכלל. מפני העדר ענפי תעשיה ומסחר גדולים בגליציה וקלישיות התפתחותם של אלה ברוסיה, רומיניה ותורכיה, נשללה היכולת מיהודי הארצות הללו להשתמש בכשרונותיהם וסגולותיהם ככל הראוי וכל האפשר, ובאופן הזה הרי הם ממשיכים קיום עלוב, בעסקם, מתוך הכרה, במלאכה ובמסחר פעוטים. ואחרי אשר מספרם המרובה עולה הרבה יותר על מכסת הסוחרים ובעלי-המלאכה הדרושה והרצויה לפי מצבן הכלכלי של אותן הארצות, לכן הם סובלים בהכרח מהתחרות איומה בינם לבין עצמם, העושה בהם שמות.

ברוסיה מתהדרת ההתחרות הזאת עוד יותר בגלל זה, שהממשלה הרוסית קבעה את תחום מושב היהודים, שעל ידי כך מנעה בעדם מהתפשט ברחבי הממלכה הגדולה באופן יתר מתאים לצרכי כלכלת-העם. ההפסדים העצומים, שיוצאים ליהודים מהגבלה זו, מתבלטים ביותר אם נשוה את מדרת התפשטותם של המקצועות הנמצאים, בעיקר, בידי היהודים בתוך התחום כלפי התפשטותם של אותם המקצועות מחוץ לתחום. אם נקח, לדוגמא, ארבעה פלכים, השווים זה לזה בבניה האקונומית שלהם, היינו: וויטבסק ומוהילב בתוך התחום, פסקוב וסמולנסק מחוצה לו, נראה, שעל כל אלף תושבים מתעסקים

בפסקוב וסמולנסק	בוויטבסק ומוהילב	
19,5	52,9	במסחר
11,3	24,3	בתעשיות-בגדים
1,7	6,8	בהולכה-והובאה
2,3	6,0	בהוראה ובחניך

ומפני שהמקצועות אשר בהם ידובר פה אין להם עסק אלא עם השוק המקומי, ומפני שמספר היהודים העוסקים באלה המקצועות בוויטבסק ובמוהילב עולה ליותר מ- $\frac{2}{3}$ של כל העוסקים בהם, הרי יוצא לפי זה ברור, שהתפשטות ענפי התעשייה היהודיים הספיציפיים הללו גדולה בתחום-המושב פיישתיים או שלש מאשר מחוץ לתחום. ומכאן אתה למד עד כמה נדוש על מדת-הצורך מספר העוסקים בענפים האלה⁽¹⁾. ברם, מלבד זאת, עוד נמצאים בתחום-המושב הרבה יהודים, שאין להם שום פרנסה קבועה, שהיום הם סרסורים, למחר סופרים ולמחרתים מלמדים הנם. הלפרין⁽²⁾ מספר על יהודי רוסי אחד, שעיקר פרנסתו היה מוצא בזה, שבכל יום-שוק היה מופיע בשוק עם מוציא-פקקים בידו, שבו היה משמש לאכרים לפתוח להם את בקבוקי-הייש, שעפ"י ההוק אינם נמכרים אלא סגורים. כשההצלחה היתה מאירה פניה לאותו היהודי, היה מרויה כ-15 קופ. ביום. הרצאה מיוחדת אדות תנאי חיי היהודים באודיסה⁽³⁾ מעידה, שבשנת 1900 נמצאו בין 150 000 היהודים הגרים באודיסה לא פחות מ-48 500 יהודים, שנצטרכו ל"מעות הטיים"; 63% של כל המתים נקברו בלי כל תשלומי דמי-קבורה, ומ-20% נתקבלו תשלומין שאין למטה מהם. לא בלי יסוד אומר, איפוא, לירוא-בוליה: יכול אני להבטיח, שבשום מקום באירופה אין עוני גדול מזה, שבשום מקום בעולם אין עמל רב כזה קלה על רכישת פת-קיכר כמו שמצינו אצל $\frac{9}{10}$ של יהודי רוסיה.

גם בגליציה רואים אנו תמונה כיוצא בזה. אך לחלק קטן של יהודי המדינה הזאת יש מעמד בטוח פחות או יותר; יתום-כל עמל ידם לפיהם ולעתים קרובות מאד אינם יודעים בקומם בבוקר, מאין יקחו להם-יומם להם ולטפם. מכס נורדוי המציא בשביל אלה את הכנוי "אנשי-אוויר"; בסטטיסטיקה הם נכנסים לתוך הרובריקה

(¹) עפ"י ברועקס במאמרו "בתחום המושב הרוסי וסתוצה לו" (ציטשריפט פיר דעמאנ, אונד סטאט, דער יודען, 1908, ע' 81).

(²) די יודישען ארבייטער אין לאנדאן, ע' 7, שטוטגרט 1903.

(³) י. ברודובסקי, "עוורעיסקאיי נישצעטא ווי אדעס", אודיסה 1902. אני סביא את הדברים על פי ספר הסטטיסטיקה היהודית, כרך 1, ע' 287, ברלין 1903.

של "שכירים שאין להם מלאכה קבועה" או "עומדים ברשות עצמם בלי משלח-יד מסוים". וראוי לציין, שבמספר כל היהודים בגליציה הוא רק 11,09% של כל התושבים, הנה לתוך הרובריקה של "עומדים ברשות עצמם בלי משלח-יד מסוים" נכנס מספר של 31,754, שזה הוא 51,51%, ולתוך הרובריקה של "שכירים שאין להם מלאכה קבועה" נכנסים 61,829 יהודים, שזה 39,80% ביחס לסכום הכולל של הסוגים האלה. בעל-מלאכה או סוחר יהודי בגליציה, המשתכר 8—10 זהובים לשבוע, נחשב כמעט לאדם אמיד, ובני ההמון הגדול, המטופלים לרוב בבתי-מרוכים ומוכרחים לפרנס אותם בששה, חמשה ולפעמים גם בארבעה ושלשה זהובים לשבוע, מביטים אל בר-זמול שכזה בקנאה גדולה. מבין יתר ממה בעל-מלאכה בערי גליציה הקטנות, שנודמן לי בשנת 1903 לשאול את פיהם על אדות מצבם, רובם חיים, כפי שנודע לי מהשובותיהם, הם ומשפחותיהם במשכורת של 5—7 זהובים לשבוע, שמהם הם מוצאים זהוב אחד או $1\frac{1}{2}$ לשכר-דירה ושכר-למוד בלבד. נשארים, איפוא, ארבעה או חמשה זהובים לשבוע למוזנות ולהלבשה של משפחה שלמה בעלת 5—8 גלגלות!

עוד יותר גרוע, אפשר, מאשר בגליציה הוא מצב היהודים ברוסיה, ורוע המצב הזה מוחש ליהודי רומיניה ביחוד, מפני שעד שנות השמונים היו הנאי היהם שם טובים למדי. ואולם על ידי המספר הרב של נודדים יהודים מרוסיה וגליציה, שהתחיל מאז לבוא לשם, גברה כל-כך ההתחרות בין היהודים, עד שזה, ביחד עם השנוי לרעה שבא במהלך הפוליטיקה וחוקי הארץ כלפי היהודים, שלל לגמרי מאת הסוחרים הפעילים ובעלי-המלאכה היהודיים כל אפשרות-קיום קבועה.

(ה) היהודים על פי משלח-ידם.

ידועות סטטיסטיות מדויקות על דבר סוג התעסקותם של היהודים יש לנו מאיטליה, גרמניה, וויילס הדרומית החדשה, אוסטריה ורוסיה, ובקויהן העיקריים הנן מסודרות בטבלא שלפנינו. על פיה יוצא, שבכל הארצות תופס המסחר את המקום הראשון במשלח-ידם של היהודים; באיטליה, גרמניה וויילס הדרומית עוסקים בזה כמעט ההצי ממספר כל יהודיהן, באוסטריה ורוסיה כמעט $\frac{2}{5}$, בעוד שמספר הנוצרים העוסקים במסחר מגיע רק ל-5—10%. לעומת זאת בעבודת האדמה מגיע מספר הנוצרים בגרמניה עד $\frac{1}{3}$, באוסטריה ואיטליה עד לחצי, ברוסיה גם $\frac{2}{3}$, בעוד שהחלק שהיהודים לוקחים במקצוע זה פעוט ודל הוא עד למאד. באוסטריה, אמנם, מתעסקים בעבודת אדמה 11,42% מכל יהודיה, היינו, אחוז הנון למדי; ואולם טועים היינו אלמלי חשבנו את אלה האחרונים לאוחזי-אֵת ומחרשה; בעיקר אין הללו אלא חוכרי וסוכרי אדמה, מנהלי אחוזות או עוסקים בענפי-תעשייה התלוים

התעסקו במקצוע האמור בין כל 10 000 נוצרים ולעומתם בין כל 10 000 יהודים						מקצוע העבודה
איטליה ⁽¹⁾ (1901)	גרמניה (1907)	הרומית (1901)	אוסטריה ⁽²⁾ (1900)	רוסיה ⁽³⁾ (1897)		
5326 31	3166 128	— 174	5444 1142	7157 381	נוצרים יהודים	עבודת-האדמה
2244 867	3587 2151	— 2494	2668 2867	1144 3463	נוצרים יהודים	תעשיה
832 5034	1068 4972	— 4985	607 3826	543 4315	נוצרים יהודים	משא-ומתן
684 1871	551 647	— 88½	460 723	413 630	נוצרים יהודים	משרות צבוריות ופרופיסיות חפשיות
83 78	555 210	— 614	224 543	443 661	נוצרים יהודים	שכירים שאין להם מלאכה קבועה
136 31					נוצרים יהודים	שרות ביתית
492 1798	1073 1892	— 713	440 377	226 400	נוצרים יהודים	עוב"ע בלי משלח-יד (רנשוורים, מקבלי תמיכה, נמצאים במוסדות צדקה)
239 290		— 136	157 522	74 150	נוצרים יהודים	לא ברור

בחקלאות. את החלק הגדול ביותר, שהיהודים לוקחים במקצוע התעשיה באוסטריה ורוסיה, יש לוקף על המספר הגדול של בעלי-המלאכה היהודיים באלו הארצות, בעוד שבמה שנוגע לארצות אחרות, הנה התעשיה, שבה משתתפים היהודים שם, היא ביהוד מהתעשיה הגדולה (בוויילס הרומית גם תעשיה ביתית). בנוגע ל"משרות צבוריות ופרופיסיות חפשיות" אנו מוצאים, שבאיטליה לוקחים היהודים במקצועות אלה חלק עצום ביותר, סבת הדבר הוא, שבאיטליה פתוחים לרוחה לפני היהודים שערי ההתמנויות האזרחיות והעבאיות, לא כמו בגרמניה ובאוסטריה, ששם היהודים מנבלים אך בפרופיסיות שהן מחוץ לפקידות המדינית (כגון רופאים, עורכי-דין, מורים וכו'). במקצועות של "שכירים שאין להם מלאכה קבועה" ו"שרות ביתית" מתבלט לפנינו הבדל גדול ביותר

⁽¹⁾ המספרים בנוגע לאיטליה מתיחסים על גברים למעלה מבני חמש-עשרה.

⁽²⁾ בנוגע לאוסטריה ורוסיה כוללים המספרים את הסכשורים לעבודה עם בני-ביתם הנלווים אליהם.

⁽³⁾ המספרים בנוגע לנוצרים שברוסיה מתכוונים רק לבני רוסיה הגדולה.

בין גרמניה ואיטליה מצד אחד ובין אוסטריה ורוסיה מצד שני. בראשונות לוקחים היהודים חלק יותר קטן מהנוצרים באלה המקצועות: ברוסיה ואוסטריה, להפך, השתתפותם של היהודים בתור שכירים שאין להם מלאכה קנועה ומשרתי בית היא הרבה יותר גדולה. יסוד הדבר מונה בזה, שכפי שהזכרנו הנה ענפי הפרנסה, הנמצאים בידי היהודים ברוסיה ובאוסטריה, צרים מהכיל את כל הניזונים מהם, ולפיכך מוציאים אלה היהודים מתוכם הרבה "אנשים יתירים", שהיום הם עוסקים בזה ומחר באחרת ומבקשים למצוא טרף לביתם בכל אשר ימצאו. ה"עומדים ברשות עצמם בלי משל-חיד", שעליהם יחשבו בעיקר הרנטזורים ומקבל-י פנסיון, נמצאים הם ביותר בין יהודי איטליה וגרמניה, מה שמתאים לאמידותם המרובה של יהודי הארצות האלו.

בכלל, מתנלית לפנינו באלו המש הארצות הדרגה ידועה בעליהם של היהודים ממצב המסחר הפעוט והמלאכה עד למדרגת המסחר הגדול והתעשיה הגדולה. יהודי רוסיה ואוסטריה נמצאים עדיין במדרגה הנמוכה של המסחר הפעוט והמלאכה. ברובם המכריע הם כאן בעלי-מלאכה, חנונים, מוונים, סמרטוטרים, סרסורים, מלוי-כרביית, וכולים—כל אלה עסקים רופפים, שבנוע בהם כל רוח מצויה ויאבדו. בוויילס הדרומית אנו מוצאים כבר קדמה בדרך היהודים אל המסחר הגדול ואל הפרופיסיות החפשיות, ולבסוף, בגרמניה ועוד יותר באיטליה החליפו היהודים לגמרי את המסחר הפעוט, שעסקו בו מקודם, במסחר ובתעשיה הגדולים ובפרופיסיות החפשיות. לטפוס המצוי של יהודי ברומא, ברלין ולונדון (במהגרים החדשים אין הכתוב מדבר) כיום לא עוד יחשב, כלפני 150 שנה, אותו הסוחר בכלוי-סחכות או המלוה-כרביית המזוהם, כי אם — בעל התעשיה הגדולה, הסוחר הגדול והבנקיר. ביחוד בענק-המסחר היותר חשוב, היינו עסקי הממון והקרדיט, נמצאים באיטליה 5,63%, בגרמניה 3,49%, לעומת זאת ברוסיה 0,36% של כל היהודים העוסקים במסחר. ברומיניה, שלא יכלה להכנס לתוך הטבלא, מפני שמחלקת משל-חיד בספירותיה אינה שלמה, עוזרים היהודים לתעשיה הרומינית הצעירה ומוציאים מתוכם מספר גדול של בעל-מלאכה, על פי אנקטה אחת מטעם הממשלה בשנות 1901-02 נמצאו בתעשיה הגדולה על פי השייכות הנתינית

בין הקבלנים	בין בעלי-משרה ופועלים	
53,9%	77,0%	רוסינים
26,6%	17,7%	זרים, נתיני סמולות חוץ
19,5%	5,3%	זרים, מהגרי נתינות (יהודים)

בין 127 841 בעליהמלאכה, שנמצאו ברומיניה ב-1 לאפריל 1908, היו 25 184 יהודים = 19,70%¹, דהיינו

בין	41 260	בעלי בתי מלאכה . . .	10 831	יהודים =	26,26%
"	6 189	ראשי " " " . . .	5 51	" =	8,90%
"	64 023	פועלים	10 699	" =	16,72%
"	16 369	חניכי-פועלים	3 103	" =	18,96%

במחוזים אחדים הנה הרוב של בעליהמלאכה הוא יהודי, למשל, במחוז בוטישאני-68,70%, ביאסי-66,5%, במחוז דורוהוי-65,57% וכו'. יש גם ענפי מלאכה אחדים מיוחדים, שבהם היהודים הם הרוב, למשל, בין הפחחים, עושות מנבעות, שוענים, צורפים, עושי-מברשות, חפכים, עושי ילקוטים. ברובם המכריע עסוקים בעליהמלאכה היהודים במלאכת תפירת-בגדים (259) וגם בסנדלרות, בפחחות, בגנרות ובאפית-לחם. כמותם היתירה על המדה של בעליהמלאכה היהודיים ברומיניה, זו הכמות היתירה הנורמת להתחרות גדולה בינם לבין עצמם, ביחד עם משפט הבכורה, שהממשלה מראה לבעליהמלאכה הנוצריים כלפי מתחריהם היהודיים, - כל זה מביא לידי כך, שמצבם של אלה האחרונים רע כמו בנליציה, ואולי עוד גרוע מאשר שם.

היהודים, שנדרו משנת 1880 ואילך מרוסיה ונליציה לאנגליה ולארצות-הברית בראו במקומותיהם החדשים מקצועי-עבודה חדש: הכנת בגדים, לבנים, געלים, כובעים, סיגרות, תיבות ורהיטים באופן של תעשיה ביתית. הרוב המכריע של המהגרים עסוקים בתעשיה זו, שמרכיזה באנגליה: לונדון, מנשסטר, לידס, ובאמריקה: ניו-יורק, פילדלפיה ושיקגה. מצבם של הפועלים היהודיים האלה לפי שעה אמנם איננו מן המזהירים, אבל, בכל אופן, עולה הוא בהרבה על מצבם של חברים בנליציה ורוסיה. ואם כי ביחס לתנאי החיים שבאנגליה רחוקים עדיין תנאי-העבודה והמעונות של הפועלים היהודיים שם מהשביע רצון, הנה על-כל-פנים כבר נבדלים הם לטובה מאותם התנאים של דחקות, חלאה ודלות, שבהם נמצאו אחיהם במזרח אירופה. מלבד זאת מאירה תמיד התקוה לאותם הפועלים באנגליה ואמריקה להפטר, סוף-סוף, מהעבודה על-יפי, שיטת ההזעה' ולמצוא איזו התעסקות יותר קרובה לשכר; ובידי רובם עולה באמת להעשות, אדונים לעצמם' במקדם או במאוחר. זו היא, בכלל, משאת-נפשם היותר מתמידה, המניעה כמעט עד לידי תשוקה חולנית, לפי בטויו של הלפרין², הפועל העברי, כמעט בלי יוצא מן

(¹) ביחוד משתתפות הרבה במלאכה הנשים היהודיות. בין הסכום הכולל של 15 070 בעלות מלאכה ברומיניה היו יהודיות 39,41%

(²) "די יודישען ארבייטער אין לאנדאן", ע' 40, שטוטגרט 1903.

הכלל, מטפח בלבו את השאיפה להיות בזמן מן הזמנים לבעל בית-מלאכה קטן, סוחר או חנוני; בכלל הוא בוחר לחיות מרוחם מאשר משכירות⁽¹⁾.

מדה מיוחדת היא אצל כמעט כל בעלי-המלאכה היהודיים במזרח אירופה, שאין הם מתיחסים למלאכתם באותה גאות-האומן של בעלי-המלאכה הגרמני או האנגלי. למלאכה היהודית אין בשום מקום פנים צוהלים ומפיקים חיים, כי אם תמיד מופיעה היא בצורה של דלדול וחוסר-אונים. במדה ידועה, אמנם, יש לבקש את סבת הדבר בתנאי הכלכלה הרעים בכלל במזרח אירופה; ואולם אין ספק, שהרבה מזה יש לוקף על חשבון אותו אירעון, שרבים מן היהודים מרגישים למלאכת-יד. היהודי, הודות לזריונותו הרוחנית היתירה, יש לו צורך נפשי גדול בחליפות ותנועות, ואת הצורך הזה יכול לספק לו המסחר, אבל לא המלאכה⁽²⁾. כשמשורר-הנישו הניוירקי, מוריס רוזנפלד, שופך מרישיחו על השעמום והשממון השוררים בבית-מלאכה, אין הקינה הזאת פרי רוחו של הפייטן בלבדו, כי אם בטוי הרגשתו הכללית של הפועל היהודי. לא הדירה הצרה, לא המזונות הגרועים, לא המחסור במגע עם החיים, כי אם העבודה המכוננית, המכלה את רוח-האדם, היא-היא – בין כל מצוקות הפרולטרי-שמעירה את התמרמרותו העזה של המשורר, פיהם ומליצם של חבריו בני-עמו. כי לא מתוך פחד מפני היגיעה הנופנית, כי אם בגלל הבחילה בחד-גוניות ובשעמום של עבודת-הפועל המצויה, יבכרו היהודים את המסחר על המלאכה – תוכית העובדה, כי באותן המלאכות המעולות הדורשות תשומת לב מרובה, דעת והשכל, לוקחים עדיין היהודים חלק גדול גם במערב אירופה. מקצוע לטישת אבנים יקרות, למשל, שמרכו באמשטרדם, נמצא כמעט כלו בידי היהודים; בין 10 000 הפועלים, העסוקים בבתי-החרשת שבאמשטרדם בלטישת-האבנים, נמצאים כ-80% יהודים, מהם 1 300 פועלות, שכמעט כלן יהודיות⁽³⁾. והמקצוע הזה יחשב על ענפי המלאכה היותר חשובים, כמו שמוכח מזה, שהשכר השבועי הרגיל של הפועלים בלטישת-האבנים הוא בערך 50–80 מרק והסתדרותם של אלה היא אחת הסתדרויות-הפועלים היותר חזקות בעולם. גם במלאכת צרוף-הזהב, שעור

⁽¹⁾ Russel & Lewis. The Jew in London, s. 192, London 1900

⁽²⁾ צורך זה להורעו ולשנות בדמיונות ובתקוות הוא-הוא ששביא את היהודי גם לירי-משחק בקוביא ולעסקי-הגדלה שונים. באנגליה אין מקום שההגרות תהיינה נפוצות שם במדה כל כך גדולה כמו בין המהגרים העניים היהודיים. במזרח אירופה נתפשטו ביותר בין היהודים ההתערבות, ההגרות והמשחק בקלפים, ומה שהיהודי העני עושה בקטנות, זה עושה העשיר ע"י עסקי ההפקולציה בכירוה, באולם-המשחק ובכר-המרוץ – בגדולות. אופיי הוא, שהיהודים המהגרים באנגליה חבה יתירה נודעת מהם לענפי מסחר שהסכנה כרוכה בהם, כמו, למשל, המסחר בדגים, פירות וכיוצא באלו סחורות שסמךהרות להתקלקל.

⁽³⁾ השוה מאמרו של ג. וו. גולדשטיין; „די יודען אין דער אמשטרעדאער דיאמאנטען-אינדוסטריע“ ב„צייטשריפט פיר דעם, און סטאט. דער יודען“ 1907, ע' 178.

בימי הביניים שלחו בה היהודים את ידיהם, מתעסקים הם עד היום בכל הארצות⁽¹⁾: כמו כן בעשיית־משקפים, במכוננות ובנורה ותפירה הדקות. לא־החבה המקננת בלב היהודי לעבודה בית־חרשת מסִיעה גם המחשבה, שבתור עובד כזה יבצר ממנו לעלות בזמן מן הזמנים למדרגת איש עומד ברשות עצמו, כפי תשוקתו הפנימית. גם הדיסציפלינה הקשה של החרשת, ששוללת מאת הפועלים כל איניציאטיבה עצמית, שנואה על היהודי ביותר. הוא בוחר למשוך בעול העבודה על־פי „שיטת ההועה“ למרות התנאים האנטי־היניניים של בתי־המלאכה הצרים ולמרות שעות־העבודה המרובות על המדה, מפני הנאת־החכרותא שבין כל הפועלים (לרבות בעלי־הבית בעצמו) ומפני ההשגחה והדיסציפלינה שאינן חמורות ביותר⁽²⁾. אין היהודי נעשה בעל־מלאכה או פועל בבית־חרשת אלא במקום שההכרח יאלצהו לזה, זאת אומרת, במקום שהמסחר אינו מביא די־שכר לפעלו. המספר הגדול של בעלי־מלאכה יהודיים וצמיחתה של שדרת־פועלים יהודית במזרח אירופה יוכיחו אמנם, כי גם בתור בעל־מלאכה ופועל יוכל היהודי למצוא את לחמו. ואולם בכל מקום וכל זמן שיש לו איזו אפשרות לעסוק במסחר, הרי הוא נותן את משפט הבכורה למקצוע זה. ולא יפלא, כי כך דרכו של עולם, שכל אחד ואחד שואף להשתמש בכשרונותיו וסגולותיו באופן היותר רצוי ומועיל לו.

1) מיעוט המספר של מחוסרי עבודה בין יהודי מערב אירופה.

אם גם את הסכה העיקרית להבדל המצב החמרי שבין יהודי מערב ומזרח אירופה יש לראות בזה, שיהודי מזרח אירופה, בניגוד לאחיהם שבמערב, אינם יכולים, מפני ההתפתחות הכלכלית של ארצות מנורם ולחץ ההתחרות שבינם לבין עצמם, להשתמש כל צרכם בכשרונותיהם למסחר, — הנה, יחד עם זו, אין להעלים עין מעוד סבה אחת: מה שבין יהודי אירופה לא רב הוא המספר של מחוסרי־הכנסה והולכי בטל (ילדים ובנות בוגרות). בעוד שבגרמניה בעת ספירת־העבודה של שנת 1882 נמצאו בין כל הנשים היהודיות 15,94% בעלות הכנסה, ובספירת־העבודה של 1895 נמצאו גם 21,97%, הנה במזרח אירופה עד העת האחרונה היה נהוג בדרך כלל, שהבעל הוא המפרנס היחיד והאשה נתונה אך לביתה. ורק בעשרות השנים האחרונות נשתנו במקצת התנאים האלה בגליציה ורוסיה, באופן שפועלות יהודיות, הן בבית והן בבית־חרשת (אמנם רק עד הנשואין), אם כי אינן מרובות ביותר, שוב אינן בדרך יקר־המציאות. אם נמנה בין היהודים את אלה שאינם מכשרים עדיין לעבודה (עד בני 15 שנה),

⁽¹⁾ בכנוי־המשפחה היהודיים, שמקורם במלאכה, נפוץ במדה מרובה, ביהד עם „גלאוער“ (זגג), גם השם „גאלדשמיד“ (צורף). בערב נמצאת עשית בלי־הזין היקרים של הערבים רק בידו היהודים.

⁽²⁾ השוה ספרו של הלפרין: די יודישען ארבייטער אין לאנדאן, ע' 75, שמונגרט 1903.

בגיל של												בשנת	המקום
למעלה מששים שנה				60—15 שנה				15—0 שנה					
יהודים		בני דת אחרת		יהודים		בני דת אחרת		יהודים		בני דת אחרת			
59	80	683	699	258	221	1900	ברלין						
—	—	—	—	252	214	1900	פרנקפורט ⁽¹⁾ . .						
—	—	—	—	295	223	1900	המבורג ⁽¹⁾ . . .						
80	114	580	628	340	258	1905	הדוכסות הגדולה קסן . .						
51	56	683	649	266	295	1900	כודשפט ⁽²⁾ . . .						
79	87	467	467	454	446	1890	ביהם, מיהרן ושלזיה ⁽³⁾ .						
43	38	463	433	494	529	1890	גליציה ובוקובינה ⁽³⁾ .						
59	53	555	532	386	415	1890	וינה ⁽³⁾						
נ. ז.	נ. ז.	נ. ז.	נ. ז.	נ. ז.	נ. ז.	נ. ז.	נ. ז.						
70	69	49	58	448	449	425	423						
15	14	478	469	507	517	1899	רוסיה ⁽³⁾						
44	46	537	564	419	390	1900	רוסיניה ⁽³⁾ . . .						
99	172	565	579	436	249	1901	סרביה						
93	65	173	121	650	620	637	666						
35	40	614	693	351	267	1901	רניה ⁽³⁾						
93	65	173	121	650	620	637	666						
35	40	614	693	351	267	1901	קופנהגן						
35	40	614	693	351	267	1901	איטליה ⁽⁴⁾ . . .						

⁽⁴⁾ המספרים בנוגע לאיטליה מתכונים לזכרים מבני 0—15, 15—70 ולמעלה מ-70 שנה.

ומערב אירופה עצמם. יהודי מערב אירופה נבדלים במיעוט המספר של ילדים שאינם מכשרים עדיין לעבודה מאחיהם במזרח אירופה, כשם שהם נבדלים בזה גם מבני ארצם הנוצרים. תחת זאת יש בין יהודי מערב אירופה זקנים מבני ⁶⁰ ומעלה במספר שאין דוגמתו בשום מקום, ואולם זה אינו נוגע בהרבה במעמדם להרע לו, מפני שמצד אחד נשארים רבים מאלה בני הששים ומעלה מכשרים עדיין לעבודה, ומצד שני הזקנים בני ששים ומעלה הרי לעולם אינם אלא מספר קטן לעומת מספר הילדים. מובן מאליו, שמערכת-נילים שכזו מביאה רוחה רבה למצנע החמרי של יהודי מערב-אירופה; „דומה הדבר“, אומר לירוא-בוליה, „כאילו מחשביה-שבנוגות ההרוצים הללו פתרו באופן אינסטינקטיבי את הפרובלימה החמורה של התרבות-האוכלוסין על צד היותר מועיל לעצמם ועל צד היותר נעים להכמי הכלכלה“.

המעמסה של „בני בית בלי משלח-יד“ היתה עוד יותר קלה ליהודי מערב אירופה, ומצנע ביחס זה כלפי הנוצרים עוד יותר טוב, אלמלא היו ילדי היהודים בדרך כלל מבקרים את בתי-הספר עד גיל יותר גבוה מאשר ילדי הנוצרים. האחרונים ברובם המכריע עוזבים את ספסלי בתי-הספר כהגמר שנת חובת-הלמודים, זאת אומרת בשנת היידי, בעוד שבני-היהודים ממשיכים את למודיהם בבתי-הספר לפעמים קרובות עד השנה היידי והייט. ובוה יתבאר מה שבדוכסות הגדולה בארץ נמצאו בספירת-העבודה של שנת 1895, ברובריקה „בני בית בלי משלח-יד“, בגיל של למעלה מ-14 שנה-נוצרים 35,6% ויהודים 51,3%.

ז) האפשרות של עליה כלכלית ליהודי מזרח אירופה.

מכל האמור עד כאן נראה, שבכל הארצות המפותחות במובן הקפיטליסטי הגיעו היהודים לידי מדרגה גבוהה כזו של אמידות, עד שבין היהודים ילידי אנגליה, איטליה, צרפת וגרמניה אין כמעט עניים בנמצא. לעומת זאת חותמם של היהודים במזרח אירופה הרי הוא העוני. אמנם, אין לכחד, שהעניות הזאת של אלה האחרונים נראית לעינינו במדה בולטת ביותר רק מפני שאנו מעמידים אותה אל מול אמידותם של יהודי מערב-אירופה. אילו היינו מודים אותה באמת-המדה של מצב הנוצרים במזרח אירופה, כי אז הנלים לדבר, כי לא בכל מקום יש ליהודים במה לנסול מפני שכניהם. כנליציה, למשל, אם נדון על-פי תשלומי המסים של ²⁷ הערים הגדולות בשנת 1904, נראה, כי מספר תורמי-המס, וביחוד תורמי המסים הגדולים (מאה כתרים ויותר מס שנתי) גדול בערך בין היהודים מאשר אצל הנוצרים. ואילו אפשר היה לעשות השוואה סטטיסטית בין מצב היהודים במזרח אירופה כיום ובין מצנעם לפני 20 או 50 שנה, כי אז היו מוצאים, לאין ספק, שהתנאים בהוה, איך

שאינם משביעים רצון כשהם לעצמם, הנה, ביחס לתנאים הקודמים, יש לראות בהם קדמה. הקדמה הזאת, יש יסוד להאמין, עוד תלך ותגדל בעתיד הקרוב. המסחר והתעשיה הגדולים הולכים וחודרים – אם כי לאט לאט, אבל בצעדים בטוחים – לתוך מזרח אירופה, וכל הגזירות וההעקות מצד הממשלות וההמונים הנוצריים לא יעצרו כח להפריע בעד הכשרון הטבעי של היהודים למסחר מהפיק תועלת מההתפתחות הכלכלית הזאת. הרי רומיניה, שממשלתה בחוקיה המגבילים כלפי הזרים, כלומר, נגד היהודים, הגיעה עד קצה גבול האפשרי, ואף-על-פי-כן אנו רואים, שכל זה לא יכול למנוע את היהודים מקחת את החלק היותר חשוב ביצירת התעשיה הגדולה, מה ששמש לרבים מהם למקור עושר. חוקי ההתפתחות הכלכלית חזקים, סוף-סוף, מחוקים ודברים שבכתב.

למעלה ראינו, שהגורם לעניותם של יהודי מזרח אירופה, הוץ מהמדרגה הנמוכה של המסחר והתעשיה, הרי הוא, בעיקר, הצפיפות של היהודים שם, וכתוצאה מזו – ההתחרות ההדדית הגדולה ביותר. והנה הקלקול הזה התחיל מקבל את תקונו בזמן האחרון על-ידי התנכרות הנדידה ממקום למקום בפנים הארץ והנדידה לחוץ-לארץ. ברוסיה מתפרצים היהודים לצאת מתחום-המושב, שהממשלה סגרה אותם בו. בשנת 1897 נמצאו ברוסיה האירופית מחוץ לתחום²²¹ 211 יהודים, ויש לשער, שלמרות כל הרדיפות וההגבלות, גדל שם מספרם בינתיים. מחוץ לתחום מוצאים להם היהודים כר נרחב לפעולתם ומגיעים למדרגה של אמידות, שבתוך כתלי התחום יבצר מהם להשיגה. בגליציה עוזבים היהודים את הכפרים ואת העיירות הקטנות, במקום שמלחמת הקיום הולכת וקשה עליהם כסבת התרבות המוסדות הדואנים למעמד האכרים, התפשטות אנודות-השותפות והתחרות הסוחרים הנוצרים, ושמים את פניהם לערים הגדולות.

ברם, הרבה חשובה מהנדידה הפנימית היא הנדידה לארצות אחרות. היא, כמו שנראה להלן, מוציאה אלפים ורבבות של יהודים ממזרח אירופה, ולא די שמבטיחה עתיד טוב לאלה שעברו לאנגליה ולאמריקה, אלא שהיא גם מכיאה בכנפיה רוח לנשואים, כהקלה עליהם את לחץ ההתחרות. ביחוד ממעיטה הנדידה את אי-הבטחון של הפועל ובעליהמלאכה היהודי ביום מהר-אי-בטחון, הנטוי כחרב מתהפכת על ראשי ההמונים הרחבים של יהודי מזרח אירופה, – ומפחיתה את מספר „אנשי האויר” שביניהם.

איך שיהיה, גדולה אמונתנו, כי ליהודי מזרח אירופה יבואו ימים טובים מאלה עוד בעתיד לא רחוק. גזירת תחום-המושב עתידה להבטל במוקדם או במאוחר; התעשיה הגדולה מתקדמת, תנאי מחזור-המסחר הולכים ומתפתחים; תנועת היציאה הולכת משנה לשנה ומקיפה שדרות יותר רחבות. קרוב לודאי,

שבעשרות השנים הבאות יעלו יהודי מזרח אירופה באותו הסולם הכלכלי, שאחיהם במערב כבר עברו עליו. העליה הכלכלית הזאת, על יסוד התפשטותו של הקפיטליזמוס, לא רק שתיטיב את המצב הכלכלי של היהודים, לא רק שתפתח לפני בניהם את דלתות בתי-הספר הכלליים ותרחיב את המנעד-ומשא שביניהם ובין הנוצרים, כי אם גם, כשם שראינו לעיל בנוגע למערב אירופה, חטשמש את הנוגדים הכלכליים שבין היהודים והנוצרים, ובוה תוסל מסלה לתנועת-טמיעה נמהרה.

פרק ד. התמעטות הלידות.

(א) ירידת מספר הלידות של היהודים וסבותיה.

חזיון ההתרכבות הכבירה של היהודים במאה הי"ט (ואנכ אורחא, העובדה של התרכבות היהודים באופן כביר נחשבה, עפ"י שודט¹), לזכר מקובל עוד בראשית המאה הי"ח) יפליאנו ביותר, בראותנו שהרביה הטבעית של היהודים כיום הוה פוחתת והולכת. הטבלא שלפנינו מראה, שבכל מקום (חוץ מאלג'יר ובוקרשט) המספר היחסי של הלידות בין היהודים פחות מזה שבין העמים האחרים.

נולדו ילדים חיים:

המקום	בשנת	במספרים מחלטיים אצל		על כל 1000 נפש אצל	
		יהודים	בני דת אחרת	יהודים	בני דת אחרת
פרוסיה	1908	7 112	1 262 214	17,37	34,22
ברלין	1906	1 744	49 689	17,64	25,60
ברסלוי	1906	306	14 427	15,03	32,02
בִּנְיָה	1908	892	224 684	16,12	34,73
נידרלנדיה	1906	2 491	168 461	23,95	33,69
אמסטרדם	1903	1 341	13 881	22,70	30,72
רוסיה האירופית (חוץ מפולין ופינלנדיה) .	1901	136 948	4 676 410	36,14	52,16
אוסטריה	1900	39 990	927 949	32,65	37,23
וינה	1900	2 973	49 391	20,23	32,32
אונגריה	1900	28 787	723 931	33,81	39,34
בודפשט	1900	4 701	18 798	28,29	34,99

⁽¹⁾ יודישע מערקוירינגקייטען, כרך II, ע' 157. פרנקפורט דמיין 1715.

נולדו ילדים חיים:

לכל 1000 נפש אצל		במספרים מחלטיים אצל		בשנת	המקום
בני דת אחרת	יהודים	בני דת אחרת	יהודים		
39,86	39,60	147 890	1 333	במספר ממוצע בכל שנה 1900/02	בולגריה
40,22	36,63	228 857	9 769	1897/1902	רומיניה
24,19	29,51	7 047	1 047	1904 05	בוקרשט
אירופיים	43,25	אירופיים	2 471	1903	אלג'יר
31,55		17 617			
מושלמים		מישלמים			
30,56		126 042			

הערה א'. הילדים מנשואי הערובת בפרוסיה ובנוריה נחשבו כאן חצים על היהודים וחצים על שאר בני הדתות.

הערה ב'. בנוגע לרוסיה ובולגריה יש לחשוב לאמנים רק את המספרים של הסטטיסטיקה הפקידותית השייכת לזכרים, מפני שרק בוז נזהרים על הדיוק; מספר הלידות של הנקבות הועל פה ממספר לידות הזכרים עפ"י החשבון היחסי של 100 : 106.

לידי השתוממות מביא בטבלא זו ההפרש הגדול במספר הלידות שאצל ירודי ארצות שונות: באלג'יר, למשל, סכום הלידות גדול פי $2\frac{1}{2}$ מאשר בבולגריה ופרוסיה. כי את הסכנות לזה אין לבקש בהשפעת האקלים, אפשר להוכיח על ידי כך, שגם בארצות הסמוכות והדומות זו לזו באקלימן יש שאנו מוצאים את ההפרש הגדול הזה. באוסטריה, למשל, יורד ועולה מספר הלידות של היהודים, כפי שאנו רואים מן הטבלא שלפנינו, מ-17,85% בניהם עד 38,01% בנליציה.

נולדו חיים בשנת 1900 באחדות מארצות הכתר של אוסטריה

לכל 1000 איש של התושבים מבני דת אחת		במספרים מחלטיים		הארץ
אצל בני הדתות האחרות	אצל היהודים	אצל בני הדתות האחרות	אצל היהודים	
34,88	17,85	217 134	1 655	ביהם
32,10	20,51	94 474	3 226	אוסטריה השפלה . .
42,81	29,54	27 143	2 840	בוקובינה
45,09	38,01	293 326	30 842	גליציה

ברור הוא, לפי זה, שסנת ההבדל במספר הלידות אין לבקש בתנאים

האקלימיים אלא בסוציאליים. כשאנו מעמידים את אוסטריה השפלה, העומדת על מדרגה נכונה של אמידות והתפתחות המסחר והתעשייה, לעומת גליציה, הנמצאת בשפל המדרגה הכלכלית, ואנו משווים לנגדנו את ההלכה המקובלת בתורת הסטטיסטיקה של עכשיו, כי מספר הלידות בחברה אנשים ידועה הולך ופוחת בה במדה שיגדלו אמידותם, השכלתם ורדיפתם אחרי תענוגות החיים של בני החברה, — יראה, כי ההבדל במצב הסוציאלי שבין אוסטריה השפלה וגליציה הוא הנורם להבדל שבניהן ביחס למספר הלידות. ועד כמה גדולים ההבדלים בנידון זה, אפשר שאין לך ראייה יותר הותכת מזו, שנותנת הסטטיסטיקה של העיר שרלוטנבורג. בשנות 1904/05 עלה מספר הלידות ברובע המזרחי העשיר של העיר הזאת ל-10,90, בעוד שברובע הפועלים, מרטינקנפלד, עלה מספר הלידות ל-39,48, זאת אומרת, כמעט פי-ארבע! כיוצא בזה, כל כמה שגדלה אמידותם של היהודים בארצות אירופה התיכונית במשך המאה הי"ט, בה במדה הלך ונתמעט מספר הלידות שבניהם. בנוגע לפרוסיה נראית הנסיגה לאחור מתוך מהמספרים הרשומים בטבלא שלפנינו.

נולדו חיים בפרוסיה מאות כנות דת אחת בחשבון ממוצע בכל שנה לכל 1000 איש

1903/1907	1893/1902	1893/97	1888/92	1878/82	1841/66	1822/40	
33,80	36,19	36,89	37,03	37,92	39,55	40,01	נוצרים . . .
17,79	19,71	21,61	23,75	29,96	34,95	35,46	יהודים . . .

מ- $\frac{0}{100}35,46$ במשך שנות 1822/40 ירד מספר הלידות עד $\frac{0}{100}29,96$ בחמש השנים 1878/82, ובחמש השנים של 1903/07 — גם עד $\frac{0}{100}17,79$. אצל הנוצרים בפרוסיה נתמעט המספר אך כמעט, ובהיות שהלידות ביניהם הגיעו בחמש השנים 1903/07 ל- $\frac{0}{100}33,80$, הרי הרביה שלהם גדולה כמעט פי-שנים מזו של היהודים. גם באונגריה אנו מוצאים תנאים כיוצא באלו: המספר המוחלט של הנולדים אצל היהודים מ-866 28 לשנה, לפי השבון ממוצע של מספר הנולדים בשנות 1896/1900, ל-27 039 בשנות 1906/1404. בחמש השנים 1891/05 נולדו חיים 35,5 לכל אלף יהודים, בחמש השנים 1896/1900 — 35,2, ובשנות 1904/06 — אך $\frac{0}{100}31,8$.

בקשר עם התמעטות הלידות נשתנתה צורתה הכמותית של המשפחה היהודית לנמרי. בעוד שבראשית המאה הי"ט היו המשפחות העבריות, לפי הרגיל, של 4—6 ויותר נפשות, הנה ברוב המשפחות כיום אין אלא משנים עד ארבעה ילדים. בעיר דרמשטר, למשל, היו בשנת 1828 $\frac{0}{100}40$ מכל היהודים בני פחות מ-14 שנה, בשנת 1867 אנו מוצאים, שהאחוז הזה ירד ועמד על $\frac{0}{100}31,23$, ובשנת 1905 הגיע מספר הנפשות שלמטה מ-15 שנה רק עד $\frac{0}{100}25,86$. במשך זמן של פחות מ-80 שנה ירד, איפוא, מספר הילדים במשפחה העברית כמעט עד למחצה. בפרוסיה עלו בשנות

1875/79 על כל חתונה יהודית 4,57 לירות (לעומת 4,68 אצל הנוצרים) ובשנות 1903/07 רק 2,47 (לעומת 4,26 אצל הנוצרים). ההתמעטות הקלה אצל הנוצרים מבליטה ביותר את הירידה הנמרצת במספר הילדים אצל היהודים: ממשפחה בעלת ארבעה או המשה ילדים עד משפחה של שלשה או שנים ילדים, וכל זה במשך של פחות משלשים שנה:

הקשר שבין התמעטות הלידות והתרבות העושר, שהוא משמש לנו בתור באור לחזיון שלפנינו, לא יבורר לנו כל צרכו אלא אם נסיף עליו, קודם כל, את העובדה הברורה והמנוסה על ידי הסטטיסטיקה, שכל כמה שגדל עשרה והשכלתה של חברה ידועה, בה במדה תגדל ההירות בין חברה ביהם לכניסה בברית הנשואין, בדחותם את זה עד לכואם בשנים או בהמנעם מזה לגמרי¹. בתוך ישובי היהודים העניים מדקדקים יותר להכנס לחופה במועדה ובזמנה, במקצת בגלל זה בלבד, שאלה היהודים, על-פירוב, הרים הם על דת, ובחוגים הדתיים, כידוע, נחשבים הנשואין לאחת מתריג מצוות. בגליציה, למשל, רוקים וקנים הם חזון לא-נפרץ ועל בתולה זקנה מביטים כעל איוו בריה משונה. לדאבוננו, חסרים מספרים סטטיסטיים בני-סמך בנוגע לחתונות בארצות בעלות ישובי יהודים עניים, מפני שיהודי הארצות האלו-בגליציה כמעט לרוב-נוהגים להשיא את בניהם ובנותיהם אצל דיינים ורבנים

באו בברית הנשואין

בארץ	כשנת	במספרים מחלטיים		לכל 1000 איש בני דת אחת	
		אצל היהודים	אצל בני הדתות האחרות	אצל בני היהודים	אצל בני הדתות האחרות
גרמניה	1907	4 512	499 452	7,42	8,32
פרייה	1907	422	50 658	7,62	7,83
פרוסיה	1907	3 094	309 945	7,56	8,40
ברלין	1906	763	22 482	7,72	11,58
ברסלוי	1906	150	3 900	7,37	8,66
אונגריה	1900	6 853	162 678	8,04	8,84
ביהם	1903	688	49 494	7,42	7,95
בודפשט	1900	1 236	5 091	7,44	9,48
אמסטרדם	1904	378	3 638	6,40	8,05

הערה: נשואי התערובת נחשבו חצים על היהודים וחצים על בני הדתות האחרות.

¹ השוה רובין אונד וויטמרגארד: סטטיסטיק דער עהען א. ו. וו. ע' 48, ינה 1890 וגם פירקס: בעפעלקערונגסלעהרע אונד בעפעלקערונגספאליטיק ע' 211 ff, לייפציג, 1898.

ולא בצורה הדרושה על פי חוקי המדינה, באופן שהחתונות אינן נרשמות בספרי הפקידות. לא כן הנשואין של היהודים האמידים בארצות מושבותיהם, שנעשים על פי כל חוקי המדינה, ניתנים את האפשרות הסטטיסטית לראות ולהוכיח, כי קטן מספרם לעומת מספר הנשואין של הנוצרים, וכמוכא בטבלא שלפנינו (כעמ' הקודם). המספר המועט של נשואי היהודים מעציב ביותר, בהיות שבאופן הזה היהודים לוקים בכפלים: בסכום פחות של פרי הנשואין ובסכום פחות של הנשואין עצמם. כברלין היו ב-1 לדצמבר שנת 1900 נשויים בין כל בני עשרים ומעלה:

זכרים נוצרים	60,38%
יְהוּדִים	51,62%
נקבות נוצריות	53,83%
יְהוּדִיּוֹת	52,51%

בקופנהגן היו בשנת 1906 פנויים:

מכל	גברים		יהודיות	נוצריות ⁽¹⁾
	יהודים	נוצרים ⁽¹⁾		
בני 20—25 שנה	92,4	89,0	79,7	77,8
” 25—30 ”	56,3	47,2	47,1	48,2
” 30—35 ”	38,7	24,5	32,2	33,0
” 35—40 ”	26,1	16,5	35,1	27,1
” 40—45 ” ⁽²⁾	16,2	12,6	35,4	22,5

ואם מזה יוצא שהיהודים, בין זכרים ובין נקבות, נשארים ברוקתם יותר מהנוצרים, הנה למדים אנו עוד מהמספרים שלקמץ, כי גם אלה מהיהודים שאינם נשארים רוקים, נכנסים, עלי-כל-פנים, בברית הנשואין בגיל יותר מאוחר מאשר הנוצרים. בין תושבי ברלין הנשויים ב-1 לדצמבר 1900 היו בני פחות מ-30 שנה יותר נכון: שנולדו אחרי שנת 1870:

זכרים נוצרים	15,56%
יְהוּדִים	6,89%
נקבות נוצריות	24,34%
יְהוּדִיּוֹת	20,41%

וכי הרביה פחותה במדה שהאב והאם הם יותר באים בשנים בשעת נשואיהם.—עובדה זו מלבד שהנה מובנת מאליה, הרי נתאשרה גם עיי הסטטיסטיקה.

⁽¹⁾ המספרים מתייחסים לסכום הכולל של התושבים.
⁽²⁾ בנוגע לנקבות 40—50.

אמנם, בחזיונות של התמעטות הנשואין או הנשואין המאוחרים שאצל היהודים אין לראות את הסבה היחידה להתמעטות מספר הנולדים ביניהם. בנידון זה יש לחשוב בלי ספק לגורם נכבד מאד את היהוסים המיניים שאינם טהורים, שנתפשטו במאה הי"ט, ביותר בערים הגדולות וביחוד בין השדרות האמידות. יהודי אירופה המערבית והתיכונית, מכיון שהם על-פירוב גרים בכרכים ונמצאים בחנאיר חיים טובים, נראות אצלם ביותר התוצאות של היהוסים המיניים שאינם טהורים. בעוד שאצל הנוצרים מְשִׁשְׁטִישוֹת התוצאות במקצת, הואיל וברובם הם יושבי-כפר ועיירות קטנות, שאינם שטופים בזמה, כל עוד רבים הנולדים בערי השדה, לא תהא ניכרת ביותר השפעת גרעין-הלידות שבכרכים על הכנס הכללי של מספר הנולדים. עד כמה מועט מספר הלידות בכרכים לעומת מספרן בערי השדה ובכפרים, הוכיח רומיניה, במקום שמספר הלידות עלה

בשנות	אצל היהודים	אצל הנויים
בבוקרשט	1904/06	24,19
בכפרים	1897/1902	41,64
	38,69	29,51

מלבד הטעמים המובאים לעיל יש עוד להביא בחשבון גם איזו יסודות פיזיולוגיים לחזיון הרביה המועטה של היהודים האמירים. אם גם נפקפק באמתת ההנחה, שההויקו בה רבים, כי ההונה המשובחת ביותר גורמת לעקרות, הנה בזה אין כל ספק, שמחלות-העצבים הנפוצות כמאד בין שדרות הנאורים מזיקות בהרבה לפריהורביה שלהן. לבסוף ידועות הן ההשפעות של המחלות המיניות העוברות על הגברים של שדרות הנאורים, בסבת אהור נשואיהם, לאין ערך יותר מאשר על בני השדרות הנמוכות, הנכנסים לחופה במועדם, וכמו כן אותה העובדה, שאי-היכולת הגופנית ללדת הולכת ומתפשטת בין הנשים של החוגים הנכבדים.

(ב) מיעוט המספר של המתים בין היהודים בתור קצת הצלה נגד ירידת מספר הנולדים.

מספר-הלידות הנמוך אצל היהודים, שמגיע בארצות אחרות, כמו, למשל, בפרוסיה, עד ל-17,37^{0/00}, אחוז קטן גם מאשר בצרפת, המפורסמת במיעוט מספר הנולדים בה, ששם עלו הלידות בשנות 1891/1900 ל-22,1^{0/00}, –הזיון זה היה מביא פרץ גדול ביושבים היהודיים – עוד הרבה יותר גדול מזה שלפנינו – אלמלא היתה הפחת בגלל מיעוט הלידות מתמלאה במקצת ע"י המספר הרצוי בצמצומו של מקריהמות. מן הטבלא שלפנינו יוצא, שמספר מקריהמות של היהודים בכל מקום (חוץ מבאלג'יר) הריהו הרבה קטן מאשר אצל התושבים האחרים, – הזיון שהביא את

מקרי מות:

לכל 1000 איש בני דת אחת		כמספרים מחלטיים		השנה	המקום
בני הדתות האחרות	אצל היהודים	בני הדתות האחרות	אצל היהודים		
18,31	13,06	675 232	5 717	1907	פרוסיה
21,33	12,70	137 993	703	1907	בִּירֵיה
					רוסיה האירופית (חוץ ספולין ופינלנדיה)
32,51	18,08	3 156 436	68 492	1901	אונגריה
27,21	16,98	500 775	14 459	1900	אוסטריה
25,52	18,37	636 174	22 506	1900	אוסטריה
נוצרים		נוצרים			
39,16		12 457		1897/99	אלג'יר
מושלמים	29,12	מושלמים	1 420	כחשבון סמוע	
19,08		71 837			
15,38	12,61	4 790	296	1907	פרנקפורט-דמיין
23,23	13,97	12 480	2 322	1900	בורשט
28,00	20,84	159 337	5 557	1896/1902	רומיניה
26,27	14,44	6 272	690	1904/05	בוקרשט
17,08	13,45	33 141	1 310	1905	ברלין
16,15	13,17	31 346	1 302	1906	ברלין
22,64	15,97	10 200	325	1905/06	ברסלוי
12,42	11,33	2 767	180	1904/05	שרלוטנבורג
16,85	11,72	7 611	692	1904	אמשטרדם
21,25	12,53	32 462	1 841	1900	וינה
29,0	19,30	3 249	829	1903	לסברג

הסטטיסטיקן הרומיני קולסקו, בהשוותו את מספר מקרי-המות ברומיניה בתוך חלקי החושבים השונים, לידי הקריאה: „כפי הנראה, יש ליהודים פריביליגיה מיוחדת כלפי המות". והנה כשמתבוננים אל החזיון הזה, אין לשכוח, שמקרי-המות בתוך החינוקות (בני פחות משנה) עולים בכל מקום לסכום מרובה ביותר, ומכיון שמספר הנולדים בין היהודים טועט הוא, הרי גם סכום מקרי-המות שביניהם בדיון הוא שימעט כלפי זה שאצל הנוצרים. ואולם מלבד זאת צריך לציין, שבכלל אמנם נמצאים החינוקות והילדים אצל היהודים בתנאים רצויים ביחס למקרי-המות. מכל (100) הנולדים בהופה וקדושין (עם אלה שנולדו מתים) בפרוסיה בשנת 1882 הוציאו את שנתם:

זכרים	נקבות
753	789
758	796
814	843

בפרנקפורט-דמיין עלה מספר התינוקות שלא הוציאו את שנתם לכל 100 נולדים חיים: בתוך האבננליים-11,86, בתוך הקתוליים-11,67, בתוך היהודים - 4,56, וכברסלוי בשנת 1906: בתוך הגויים - 21,72, בתוך היהודים - 6,21.

את סבות ההיוון הזה אין לבקש בתכונות נוציות מיוחדות, כי אם במעמד החמרי הטוב של היהודים בארצות האלו, בזה שאין היהודים משתמשים לרעה באלכוהול, ובזה שאפילו העניים שביהודים מקדישים דאגה וטיפול מרובה לגדול ילדיהם. הטיפול המיוחד בילדים הרי הוא קו המציין את חיי המשפחה העברית ומניע לפעמים עד לירי מסירת-נפש ממש. זה אפשר גם להוכיח על-פי הסטטיסטיקה. בידוע הוא, שבין המחלות המתהלכות בין הילדים ומפילות מהם רב מצויים ביותר הליי-המעים והקיבה, שלרוב הם באים בעקבות הזנה נרועה ואינה מספיקה. שבברלין בשנת 1905 מתו ממחלות הקיבה והמעים בשנה הראשונה לחייהם אצל הנוצרים 0,48% של הנולדים ואצל היהודים רק 0,257%, ובבודפשט בשנות 1886/90 לכל מאה ילד בני פחות מחמש שנים, מתו ממחלות-ההקאה אצל הקתוליים 4,14 ואצל היהודים אך 1,44. הרי שיוצא ברור, כי היהודים שמים לב במדה הרבה יותר גדולה מהנוצרים לשמור על ילדיהם מפני המחלות הללו שלא יבואו ומקדישים כל כהם להלחם בהן בבואן.

להזיק ההוכחה הזאת, כי הסבות למיעוט המיתות בין התינוקות אצל היהודים הנן אך כלכליות וסוציאליות תשמש לנו העובדה, מה שבתוך הנולדים אצלם שלא בחופה וקדושין, שהם משוללים טפול משפחתי, גדול מספר המתים מאד, גדול אפילו מזה שאצל הנוצרים. כן ראינו בפרוסיה בשנת 1882, אותה השנה שממנה לקחנו לעיל את ההשוואה בדבר ילדי היהודים והנוצרים שנולדו כדת, כי לכל 1000 נולדים שלא בחופה וקדושין הוציאו את שנתם:

זכרים	נקבות
606	642
588	617
578	607

יוצא מזה, שהתינוקות שנולדו שלא בחופה וקדושין יש להם אצל היהודים התקוה-לחיים היותר מצערה, גם בבודפשט, למשל, מוצאים אנו, שבשנות 1901/05 מתו מכל 1000 נולדים חיים:

שלא בחו"ק	תינוקות שנולדו בחו"ק	
176,8	161,9	בתוך הקתוליים . . .
143,4	92,0	היהודים . . .
148,5	136,2	בני דתות אחרות .

תמונה מדויקה מהמצב הסטטיסטי של מקריהמות אצל הנוצרים והיהודים תתיצב לנגד עינינו כשנחלק את מקריהמות על-פי הגילים השונים. תינוקות (0—1), ילדים (1—15), מבוגרים (למעלה מ-15 שנה) ונהקור את כל גיל וגיל לבדו. המספרים הסטטיסטיים של הדוכסות הגדולה הסן והעיר בודפשט נותנים את האפשרות להעמיד את המתים אצל הנוצרים והיהודים על-פי הגילים השונים ביחס אל החיים בני אותם הגילים. ובדרך זו יצא לנו חשבון מפורט ממצב המיתות אצל היהודים והנוצרים. המספרים הנוגעים להסן הנמצאים בטבלא שלפנינו מחזקים את

מספר היהודים לפי ספירת-העם של 1 לדצמבר 1905		מספר הנוצרים לפי ספירת-העם של 1 לדצמבר 1905		מספר היהודים (חיוץ מאלה שנולדו מתים) בשנות 1903/06		אצל היהודים 1903/06		אצל כל התושבים 1905/06		בגיל של	
ג.	ז.	ג.	ז.	ג.	ז.	ג.	ז.	ג.	ז.	ג.	ז.
209	206	75	61	75,5	148,1	15,3	14,9	5,7	4,5	1	פחות משנה
838	784	14	19	4,5	15,3	2,5	2,7	1,2	1,0	5	עד פחות מ-5
1013	1044	5	10	1,2	3,0	1,7	2,6	0,7	0,8	10	" "
1169	1125	3	8	0,7	1,8	2,2	2,6	2,7	3,6	15	" "
1032	1007	11	9	2,7	3,6	2,9	5,6	3,1	5,1	20	" "
2220	2229	28	26	3,1	5,1	6,5	7,2	3,7	6,6	30	" "
1892	1752	26	49	6,5	6,6	20,2	17,3	16,3	23,1	40	" "
1533	1402	37	40	6,6	11,8	33,2	41,8	46,6	46,5	50	" "
1338	1104	89	87	20,2	23,1	90,0	96,8	93,2	97,9	60	" "
956	869	162	127	46,6	46,5	100	223,1	213,7	231,7	70	" "
389	361	130	145	90,0	97,9	88	110	117	100	80	" "
117	110	88	100	200,0	231,7	668	681	13,4	17,4	80	ומעלה .
12706	11993	668	681	13,9	17,4	13,4	16,4	13,4	17,4		

ההנחה, שאצל היהודים, הודות לטבול הנאמן בילדיהם, תהנוג אצלם, נשארים בחיים הרבה נולדים, שאצל הנוצרים אינם מוציאים את שנתם או שמתים במשך חמש שנות הידם הראשונות. הברירה הטבעית, הפועלת באופן חפשי אצל הנוצרים על ילדיהם עד הגיל של חמש שנים ומשאירה מהם בחיים רק את היותר בריאים, את

היותר מכשרים לחיים, היא הגורמת, שמספר המיתות בניל שאחר זה מ-5 עד 20 שנה, מתמעט בהרבה, בעוד שאצל היהודים ישות המות קציר בניל הזה של 5—20 לרבים מאלה אשר עד שנת החמש לימי הייהם ננולו מזרועותיו בתחבולות מלאכותיות, זאת אומרת על ידי הטפול הרב של הוריהם בם. מה שנוגע לניל של 20—50 שנה, הרי מקריהמות אצל היהודים מועטים מאשר אצל הנוצרים: בתוך הזכרים במחצה ובתוך הנקבות בשליש. מגיל של 50 שנה ומעלה המצב כמעט דומה, אם כי במקצת עלי-כל-פנים יפה כהם של היהודים מכה הנוצרים בנוגע למקרימות בשנות החיים האלה.

בשבייל בודפשט תשמש הטבלא שולפנינו, המראה, כי מקריהמות אצל היהודים

לוח מקריהמות בבודפשט בשנת 1901.

לכל 1000 בני אותו הגיל				מתו בני
יהודים		קתולים		
נקבות	זכרים	נקבות	זכרים	
36,4	38,5	76,7	86,9	5—0 שנים
4,6	3,9	6,3	7,8	10—5 "
2,0	3,0	2,9	2,6	15—10 "
2,6	3,0	4,5	4,2	20—15 "
4,4	5,2	8,3	8,4	30—20 "
5,6	7,1	10,6	14,1	40—30 "
10,2	12,9	14,1	23,7	50—40 "
20,3	24,7	19,6	36,8	60—50 "
34,9	41,9	41,4	62,9	70—60 "
67,3	104,7	91,6	114,9	80—70 "
182,8	196,9	155,9	212,1	מעלה מ-80 "

בכל דגילים (חוץ מבגיל של 10—15 לזכרים, 50—60 ולמעלה מ-80 לנקבות) מועטים מאשר אצל הקתולים. ביהוד גדול ההבדל לטובת היהודים בגיל של 0—5. עם זה כדאי לציין את העובדה, שאצל הקתולים בגיל של 40—60 רב מספר המתים בתוך הגברים מאשר בתוך הנשים, ודאי בכבת עבודתם של הראשונים בתנאים אי-היגייניים ומסוכנים, בעוד שאצל היהודים בני אותו הגיל אין ההבדל גדול במספר המתים בין הגברים והנשים.

בכל אופן, אין מספר-המתים המועט בין הילדים אצל היהודים יכול להשפיע הרבה גם להבא על מיעוט מספר המתים הכללי אצלם; סוף-סוף לא ימלט, שהדבר

לא יבוא לידי משבר. שהרי אם גם רבים מן הילדים החלשים נשארים בחיים הודות לטיפול המרובה בהם מצד הוריהם, הנה בדרך כלל הלא לא יגיעו אלה לגילם היותר נבונים, כי אם ימותו בגילם הנמוכים והבינוניים, מה שבהכרח יגדיל ויעלה את מספר המתים הכללי. בדרך זו יתבאר מה שאנו רואים בטבלא שלפנינו, כי

בפרוסיה מתו בתוך 1000	בחדש השנים 1878/82			בחדש השנים 1888/92			בחדש השנים 1898/1902			בחדש השנים 1903/07		
	15-מ- שנה	15-מ- שנה	בכ"ד	15-מ- שנה	15-מ- שנה	בכ"ד	15-מ- שנה	15-מ- שנה	בכ"ד	15-מ- שנה	15-מ- שנה	בכ"ד
נוצרים .	13,41	11,82	25,23	12,17	11,09	23,26	10,43	10,11	20,54	9,09	9,69	18,78
יהודים .	7,40	10,13	17,53	5,06	10,65	15,71	3,26	11,03	14,29	2,63	11,30	13,93

לאט-לאט עלה מספר מקריהמות בגיל שלמעלה מ-15 שנה בין יהודי פרוסיה (מ-10,13% בחדש השנים 1878/82 עד 11,30% בחדש שנות 1903/07), בעוד שאצל הנוצרים אנו מוצאים באותו הזמן ירידת המספר מ-11,82% עד 9,69%. ככה אנו רואים, כי בחדש השנים 1903/07 גדל כבר מספר המתים הבוגרים (למעלה מבני 15 שנה) אצל היהודים מאשר אצל הנוצרים (11,30% לעומת 9,69%).

ג) ירידת מספר היהודים כתוצאה מירידת מספר הלידות.

בסכת מספר-הלידות הנמוך אצל היהודים נשאר הרבוי הטבעי שלהם בארצות אחדות, במקום שגם מספר המיתות הקטן ביניהם אינו יכול למלא את החסר, מאחורי הרבוי הטבעי של הנוצרים¹. ביחוד מתבלט החזיון הזה, כמו שנראה מהטבלא שלפנינו, בפרוסיה ובפּוּרִיָה; גם ברוסיה עולה כבר הרבוי הטבעי של הנוצרים על זה

הרבוי הטבעי של היהודים.

לכל 1000 תושבים בני דת אחת עלו:

בארץ	בשנת	נולדים חיים		מתים		הרבוי הטבעי ב-1000	
		אצל היהודים	אצל בני הדתות האחרות	אצל היהודים	אצל בני הדתות האחרות	אצל בני הדתות האחרות	אצל בני הדתות האחרות
פרוסיה	1907	17,37	33,96	13,96	18,31	3,41	15,65
פּוּרִיָה	1906	18,47	35,91	12,36	21,39	6,11	14,52

(1) בערים אחדות נראית כבר, במקום רבוי טבעי, פחת טבעי. בברסלוי, למשל, היה בשנת 1906 מספר הנולדים בין היהודים 306, לעומת זאת מספר המתים 339, הרי פחת של 1,62%.

הרבוי הטכני ב=0/00		מתים		נולדים חיים		בשנת	בארץ
אצל בני הדתות האחרות	אצל היהודים	אצל בני הדתות האחרות	אצל היהודים	אצל בני הדתות האחרות	אצל היהודים		
12,22	15,79	28,00	20,84	42,22	36,63	1896/1902	רוסניה רוסיה האירופית (חוץ מפולין ופינלנדיה) . .
19,65	18,06	32,51	18,08	52,16	36,14	1901	אוסטריה
11,71	14,28	25,52	18,37	37,23	32,65	1900	אונגריה
12,13	16,83	27,21	16,98	39,34	33,81	1900	אונגריה
אירופיים 8,41	22,67	אירופיים 23,14	20,58	אירופיים 31,55	43,25	1903	אלג'יר
בישלים 10,90		בישלים 19,66		בישלים 30,56			

של היהודים (הרוסים הנוצרים, אמנם, פריס-זרבים במדה בלתי מצויה), בעוד שבאוסטריה, אונגריה ואלג'יר גדול עדיין הרבוי של היהודים על זה של הנוצרים. אם נחקור ביהוד את התנאים בפרוסיה יצא לנו, כי העורף של הנולדים חיים על המתים הוא בחשבון ממוצע בכל שנה פרז'מיל:

1903/07	1898/1902	1893/97	1888/92	1820/66	ע"י הנולדים שלא כח"ק ומנשואי תערוכת ע"פ דת האס.
15,02	15,65	15,05	13,77	—	
3,86	5,42	6,88	8,04	16,80	

הרי שעורף הלידות אצל הנוצרים, חוץ מבחמש השנים האחרונות, הלך ועלה, בעוד שאצל היהודים הלך ופחת בצעדים מהירים.

התוספת הקלושה של היהודים בגרמניה מוהשת כבר גם בספרות-העם, שמשם יוצא, כי משנה לשנה הולכים היהודים ונעשים חלק יותר קטן של סכום התושבים הכללי, לכל 10 000 של מספר התושבים הכללי היו יהודים

1905	1900	1890	1880	1870	ביש'
100	104	115	124	125	באשכנז
110	114	124	133	132	בפרוסיה
85	89	96	101	104	בבוריה

עם זה מן הראוי לזכור, שהאחוזים האלה היו עוד יותר קטנים, אלמלא נתוספו על יהודי גרמניה אחיהם, הנודדים ובאים אליהם מן המזרח. המסקנא מכל האמור היא, כי היהודים, שעד לפני איזו עשרות בשנים הצטיין,

ברביה גדולה, אבל אברה להם סגולה זו בכל אותן הארצות, שעלידי השתתפות אינטנסיבית בחיים התרבותיים והכלכליים הגיעו למדרגה גבוהה של השכלה ואמידות. באותן ארבע השדרות השונות במדרגת תרבותן, שנתהוו ביהדות ע"י פרוצס ההתפרדות שבתוכה, כמו שנזכר בשער א', אנו מוצאים את הדגות השונות בדרך המעבר ממשפחות ברוכות בכנים למשפחות בעלות ארבעה, שלשה וגם שנים בנים. כי בעוד משפחות השדרה הראשונה, אצל היהודים העניים החרדים במזרח, הן לרוב בעלות 5—10 ילדים, הנה כמעט בתוך כל משפחות עשירי היהודים בכרכים שוררת שיטת-שניילדים. בכל מקום, איפוא, שהיהודים הם בעיקר בני השדרה האחרונה, בדין הוא שמספרם יחס לסכום התושבים הכללי ילך וימעט בלי הפסק. וזה אמנם נראה כבר בכל ארצות מערב אירופה (גרמניה, הולנד, דניה), בכל מקום שכניסיהם-יהודים-בהמון מארצות אחרות אינה נוהגת לתמונה פנים אחרות. עד כה יכלו היהודים עלידי רבנים הטבעי העצום לשאת על נקלה את כאב האבדות, שאבדו להם בתוקף מהלך ההתבוללות. ברם עכשיו, לאחר שהמקור הזה נסתם — מי יעמוד לה ליהדות בפרץ?

פרק ה. הפיזור על-ידי הנדירה.

א) הכניסה לארצות הברית.

בנורמים לטמיעת היהודים תופסת הנדירה מקום מרכזי-ערך. ובוה אין אנו מתכוונים לאותן הנדירות האטיות והמונכלות בתחומים צרים, הנדירות שמצאו להן מקום בשתי השלישיות הראשונות של המאה ה'יט ושהעבירו מספר ידוע של יהודים ממזרח אירופה לגרמניה, הולנד, צרפת, אנגליה ואמריקה (בשנות 1871/80, למשל, עברו מרוסיה לאמריקה, על-ידי עדותה של האנציקלופדיה היהודית באנגלית כרך VIII ע' 41 057,584 יהודים), אלא לנדירות ההמוניות, שהתחילו משנת 1881 ואילך בגלל הנדירות וההוקים המעיקים כלפי היהודים מצד ממשלת-רוסיה ולחץ המצב הכלכלי. לנדירות-בהמון שכאלו אין למצוא דמיון בכל דבריו-ישראל אלא באותן התנועות העממיות, שבימי ישוע הנוצרי עקרו אוכלוסין יהודים מרובים מפלישתניה ונטעו אותם בארצות הסמוכות על חופי ים התיכון. לא פחות משני מיליונים יהודים עקרו במשך רבע המאה שמשנת 1881 את דירתם ממזרח אירופה וקבעו ישיבה בארצות הברית, קנדה, ארגנטינה, אפריקה הדרומית, אנגליה וצרפת.

הזרם הראשי והעיקרי של היוצאים ממזרח אירופה הלך ונשפך לתוך ארצות הברית של אמריקה, שמספר היהודים בהן בשנת 1880, זאת אומרת עד התחלת הנדירה מרוסיה, עלה בערך ל-230 000 נפש (מיעוטם מכני-בניהם של יהודי-פורטוגל,

הושבי הארץ מכבר, ורובם יהודי-אשכנזי, שבאו לשם במספר הגון בשנות 1840/70). במשך עשר השנים בלבד מן 1-יולי 1898 עד 30 יוני 1908 נכנסו לאמריקה, לפי המובא בטבלא, על-פי עדותם של הממונים על הכניסה, 932,631 יהודים. אם נוסף על זה את רוב היהודים ממערב אירופה, שבכואם לאמריקה אינם רושמים את עצמם בתור יהודים, כי אם בתור גרמנים, צרפתים וכו' וכמו כן את אלה שבאו לארצות הברית דרך קנדה, – יתכן לומר, שבמשך עשר שנים עבר מיליון יהודים מאירופה לארצות הברית. 932 631 המהגרים הנקובים באו

מרוסיה 71,47 % = 666 557

מאוסטריה-אונגריה . 17,07 % = 159 229

מרומיניה 5,55 % = 51 736

משאר ארצות 5,91 % = 55 109

במשך הזמן שמשתנת 1898, שממנו אין לנו מספרים מדויקים אלא בנוגע להכניסה מרוסיה, נתמעטה הנדידה במקצת. בשנות 1880/81 התחילה ההגירה ב-8193 מהגרים מרוסיה, עלתה בשנות 1891/92, שנות התחדשות הגזירות ברוסיה, ל-17 764 ושקעה בשנות 1897/98 עד ל-27 221. בסך-הכל נכנסו מרוסיה לאמריקה מ-1 יולי 1880 עד ל-30 יוני 1898 526 120 יהודים, באופן שאם נוסף על זה את הבאים מארצות אחרות, שמספרם אינו ברור, יעלה הסכום הכולל של היהודים שנכנסו לאמריקה ב-18 השנים (1880/98) האלו לערך של 700 000 נפש.

רק חלק קטן מאד מן 1 700 000 היהודים שנכנסו לארצות הברית בכ"ה השנים 1880/1908 פנו עורף לארץ-מנורתם החדשה. בעוד שהמהגרים שאינם-יהודים באים לאמריקה לעתים קרובות מאד רק לגור בה, בכדי לצבור כסף ולחזור אחר-כך לארצות-מולדתם (הסורים והאיטלקים, למשל), הנה היהודים משתקעים בה. בשנות 1907/08, שנות הקריזיס הגדול לאמריקה, בעת ששיבת-מהגרים מארצות הברית לארצות-מוצאם נתגברה ביותר, נמצאו בין ההוורים 387 371 אינם-יהודים ורק 7702 יהודים.

מספר היהודים המהגרים, שבאו לארצות הברית שבאמריקה

שנת הרשות (מ' ליולי עד ה' 30 יוני)	סך הכולל	כל אלה באו			
		ברוסיה	מאוסטריה- אונגריה	מרומיניה	מארצות אחרות
1898/1899	37 415	24 275	11 071	1 343	726
1899/1900	60 764	37 011	16 920	6 183	650
1900/1901	58 098	37 660	13 006	6 827	605
1901/1902	57 688	37 846	12 848	6 589	405

כל אלה באו				סך הכולל	בשנת הרשות (מא' ליולי עד ה-30 ליוני)
מאצות אחרות	מרוסיה	מאוסטריה- אונגריה	מרוסיה		
1 193	8 562	18 759	47 689	76 203	1902/1903
2 035	6 446	20 211	77 544	106 236	1903/1904
(1) 16 316	3 854	17 352	92 388	129 910	1904/1905
(2) 9 758	3 872	14 884	125 234	153 748	1905/1906
(3) 11 760	3 605	18 885	114 932	149 182	1906/1907
(4) 11 661	4 455	15 293	71 978	103 387	1907/1908

הרוב המכריע של המהגרים היהודים לארצות הברית בא, כאמור כבר, מרוסיה; ואולם חשוב הוא גם מספר הבאים מגליציה ומרומיניה. ביחוד תקפה הנדירה בעת האחרונה את יהודי גליציה. את הסכום הכולל של כל המהגרים היהודים מגליציה אפשר להעריך על פי זה, שנעמיד את מספר היהודים שנמצאו בגליציה בעת ספירת העם של 31 דצמבר 1890 (772 213) לעומת מספר היהודים בעת ספירת העם של 31 דצמבר 1900 (811 371). אם נחשוב את מספר הנולדים היום משנת 1891 עד 1900, שהוא עולה ל-315 073, ומה ננכה את מספר המתים במשך הזמן הזה, שהוא 166 966, אז יחסרו לנו עוד 108 949 נפשות, שעלינו לבקש אותן בתוך מחנה הנודדים. וההגירה הזאת הולכת כמעט כלה רק לארצות הברית; אמריקה נהיתה כל כך שגורה בפי היהודי הגליצאי והנסיעה לשם נעשתה אצלו לדבר כל כך רגיל ומצוי, עד שהוא מדבר על זה כמעט כמו על איזו נסיעה לא רחוקה. ליום השוק. יש עיירות קטנות בגליציה, שהנדידה נטלה מהן מחצית יושביהן, ואין כמעט יהודי בגליציה, שאין לו קרובים באמריקה.

הנדידה העצומה מרומיניה מתחילה משנת 1899, וסבותיה מונחות בנזירות ובחוקים המעיקים של הממשלה הרומינית, שעל ידיהם הנבלו הזכויות המדיניות והכלכליות של היהודים שם. עליסי דיין והשבון הפקידות של המיניסטרים הרומיני לענייני פנים (מיום 31 אויגוסט 1906) עזבו את רומיניה בשבע שנות 1899/05 — 55 000 יהודים. מזה הלכו כמעט 40 000 לארצות הברית ויתרם לאנגליה ולשאר ארצות. הנירת היהודים לארצות הברית נמשכת לרוב באופן כזה, שלראשונה נודדים הבנים הצעירים והיותר מכשרים לעבודה שבמשפחה, וכעבור זמן ידוע, כשאלה

(1) בין אלה היו 14 299 מבריסניה הגדולה.

(2) " " 6113 " " "

(3) " " 7032 " " "

(4) " " 6260 " " "

מוצאים מחיה במקום מושבם החדש, הרי הם שולחים להביא אליהם את יתר בני משפחתם. מ-103 387 המהגרים היהודים, למשל, שבאו בשנות 1907/08 לאמריקה, נמצאו לא פחות מ-63 492, שאת כרטיסיהנטיעה שלהם קבלו מקרוביהם, הגרים כבר באמריקה. על-פי גילם רוב הנודדים הם בני 14—45, הגיל היותר מסוגל לעבודה; בני גיל זה היו בשנות 1907/08 69,05% של כל המהגרים היהודים, בעוד שילדים (למטה מ-14 שנה) היו 25,16% ולמעלה מ-45 רק 5,79%.

מה שנוגע למהות-הפצם בפנים ארצות הברית, שאליו ישאפו היהודים המהגרים, הנהו בעיקר בכנסית-ניוירק. בשנות 1907/08 התישבו היהודים המהגרים בכנסית

ניוירק	62 697
פנסילוניה	10 193
מסשוסטס	6 481
אילינוים	5 928
ניוירסיי	3 696
אדיא	2 228
מרילנד	1 682
קונקטיקוט	1 599
מיסיורי	1 570
טקסס	1 206

בעוד שכל יתר כנסיות אמריקה ביחד קבלו לתוכן רק 6107 יהודים. על פי משלהידם היו בין היהודים המהגרים בשנות 1907/08:

בעלי פרופיסיות חפשיות (בניהם

מנגנים, מישחקים על הבמה, מורים) 713

בעלי אומנות 36 193

בעלי משלהייד שונים 19 759

בלי משלהייד (בכלל זה ילדים) 46 722

בין בעלי האומנות חופסים את המקום החשוב ביותר: חייטים לבגדי נברים

במספר של 14 882; אהריהם יבואו:

מתקיני מעונות ונגרים 2 907

סנדלרים 1 981

חייטים לשמלות-נשים וחייטות 2 310

עוזרים כהנויות ומנהלים ספרייחשבונות 1 968

צובעים וזגנים 1 257

חופרות לבנים 1 268

הקונטיננט החשוב ביותר בתוך בעלי משלח-יד שונים הוא מספר המשרתים, העולה ל-7463 נפש; אחריהם יבואו שכירי-יום - 6824, תגרנים וסרסורים - 2416 וגם פועליה חקלאיים במספר של 1896 איש.

תוצאות ההגירה הנדולה של היהודים לארצות הברית נראות כהתרבותם היוצאת מנדר הרגיל באותן הארצות. את זו מעריכים⁽¹⁾:

בשנת	1818	ע"י מרכי עמנואל נה	ל-3 000
"	1824	" שלמה עטינג	6 000
"	1826	" יצחק ב. הרבי	6 000
"	1840	" The american almanac	15 000
"	1848	" מ. א. ברק	50 000
"	1880	" ויליאם ב. הקנבורג	230 000
"	1888	" יצחק מרקונס	400,000
"	1897	" דוד וולצברגר	937 800
"	1902	" The american Jewish Year Book	1 136 240
"	1907	"	1 777 185

מכל אלה נמצאים לא פחות ממיליון נפש בעיר ניו-יורק, שע"י כך נהיתה לעיר שאין דומה לה לרובי אוכלוסין יהודים בכל העולם. מרובות באוכלוסין יהודים הן גם הערים שיקגה, פילדלפיה, בוסטון ובלטימורה.

(ב) הכניסה לאנגליה.

כמו לאמריקה, אך במדה יותר קטנה, הולך ורם הנדירה היהודית לאנגליה. מספרים, שאפשר יהיה לסמוך עליהם, על אדות כניסת היהודים לאנגליה אין בנמצא, הואיל והסטטיסטיקה של האימיגרציה באנגליה אינה מציינת את השייכות הדתית של המהגרים הבאים. כי אם רק את המקום אשר ממנו באו. מלבד זאת אין למצוא בסטטיסטיקה ההיא תמונה נכונה של הדברים כהיותם, בהיות שלרבים מן המהגרים הרשומים בה, באותה סטטיסטיקה, אין אנגליה משמשת אלא תחנת-מעבר על דרכם לאמריקה. וכשהשבונות-האימיגרציה של הפקידים האנגלים מעידים, כי הבאים מרוסיה, פולין ורומיניה רובם ככולם יהודים⁽²⁾, ואת מספר אלה הם רושמים:

1904	1903	1902	1901	1900	
46 095	30 046	28 511	20 914	25 633	רוסים ופולנים
513	565	1 282	1 162	3 216	רומינים

⁽¹⁾ עפ"י ספר-השנה היהודי-האמריקני, שנת תרס"ז. פילדלפיה 1908.

⁽²⁾ עיין Report to the Board of Trade on Emigration and Immigration during 1904. London 1905.

יש לזכור, שנאמת המספרים האלה של הנכנסים לאנגליה עולה בהרבה על מספר המהגרים היהודים המשתקעים בארץ זו לזמן פחות או יותר ארוך. את זה יכולים אנו ללמוד מאותה העובדה, כי היהודים באנגליה, שכבר בשנת 1880 הגיע מספרם לכל הפחות עד 40 000 ובשנת 1891 עד 101 000, הנה בשנת 1905 עלה מספרם רק לכמעט 250 000. בשום אל לב את עודף הלידות על המיתות, יכול היה, על פי זה, מספר המהגרים משנת 1891 עד 1905 להיות רק בערך 100 000 איש, בעוד שמספר אלה שבאו לאנגליה בשנות 1891/1905 מרוסיה ופולין בלבד ונרשמו בתור רוסים ופולנים עולה ל-1 259 406. רוב יהודי אנגליה, היינו 150 000, נמצאים בלונדון; אחר זה תבאנה מנישסטד - 30 000, לידו - 25 000, גלזגו וליברפול - 7000 בכל אחת.

(ג) השקפה כללית על היציאה והכניסה.

בטבלא שלפנינו נעשה הנסיון לחת תמונה כוללת של הנדידות באותן הארצות, שהכניסה והיציאה נעו בהן ביהוד. על פיה הגיע הסכום של היהודים שעזבו את ארץ-מולדתם במשך הזמן שבין 1881 ל-1908 עד 2 136 000; מקום הכניסה הראשית הן ארצות-הברית, שקבלו לחוכן 1 700 000 מהגרים; ארץ היציאה הראשית הייתה רוסיה, שהוציאה מתוכה 1 545 000 יהודים. בארצות-הברית, אנגליה, קנדה ואפריקה הדרומית ביחד התישבו 1 950 000 יהודים. זאת אומרת: $\frac{91,4}{100}$ של זרם הנדידה כלו.

במשך הזמן של 1881—1908 נדרו יהודים

אל	מן			
	רוסיה	אוסטריה-אונגריה	רומיניה	יתר הארצות
ארצות-הברית	1 250 000	250 000	75 000	125 000
קנדה	30 000	5 000	—	5 000
ארגנטינה	20 000	—	—	10 000
כ"ה לאפריקה	1 300 000	255 000	75 000	140 000
אנגליה	150 000	10 000	20 000	10 000
גרמניה	15 000	25 000	—	—
סך הכל	1 770 000	1 770 000	1 770 000	1 770 000

(1) הטעמים, מפני מה הרבה מיהודי רוסיה שוהים בדרךם לאפריקה שבועות או חדשים אחדים באנגליה, כפרט בלונדון, הם חוסר אמצעים ותנאים ידועים של מחירי כרטיסי הנסיעה. עיין על זה בספרו של הלפרין: די יודישען ארכיטעק אין לאנדאן ע' 15, שטוטגרט 1903.

במשך הזמן של 1881—1908 נדרו יהודים

מן					אל
רוסיה	אוסטריה- אונגריה	רומניה	יתר הארצות	סך הכל	
30 000	10 000	—	10 000	50 000	פרנציה
5 000	—	—	5 000	10 000	בלגיה
200 000	45 000	20 000	25 000	290 000	ס'ה למערב אירופה
15 000	—	—	5 000	20 000	אפריקה הדרומית
10 000	—	—	10 000	20 000	מצרים
25 000	—	—	15 000	40 000	ס'ה לאפריקה
20 000	5 000	1 000	10 000	36 000	פלשתינה
1 545 000	305 000	96 000	190 000	2 136 000	סך הכל

על אדות כניסה של מהגרים יהודים לנרמניה אין מספרים סטטיסטיים. ואולם דבר זה שלנרמניה נכנסו והתישבו בה יהודים ממזרח אירופה אפשר ללמוד מזה, שבשנת 1900 נמצאו בנרמניה 41 113 יהודים נתיני ממלכות זרות, ביניהם 17 410 ילידי אוסטריה ו-12 752 ילידי רוסיה ופינלנדיה; פרוסיה מנתה בשנת 1905, בעת ספירה העם, 38 844 יהודים זרים, ומדם היו 16 665 מאוסטריה, 13 185 מרוסיה, 3 386 מאונגריה; בברלין לבדה נמצאו בא' לדצמבר שנת 1900—35 142 זרים, ומדם 11 651 יהודים. הרבה יהודים מאוסטריה מקבלת לתוכה ממלכת סכסוניה; בשנת 1905 היו בלייפציג בין 7676 היהודים יושבי העיר $4843 = 63,09\%$ יהודים זרים (בניהם 3010 מאוסטריה, 1401 מרוסיה, 117 מאונגריה, 315 מארצות אחרות), בדרודן היו בין 3514 היהודים יושבי העיר $1715 = 48,80\%$ יהודי חוץ. בין כל 10 036 היהודים יושבי העיר מינכן נמצאו בשנת 1905 $2588 = 25,74\%$ ילידי חוץ (לרוב מאוסטריה ורוסיה), לעומת זה בין הנוצרים רק $4,3\%$.

ד) הנדירה בתור גורם לטמיעה.

הנדירה ההמונית של היהודים ממזרח אירופה לארצות הקפיטליזמוס המפותח, הארצות שהלשון האנגלית שלטת בהן, אינה רק שנוי-מקום בלבד. ערכו של החוץ הזה, שכפי הנראה ימשך עוד גם להבא, בנוגע לעתידותיהם של היהודים והיהדות גדול ונכבד מאד, ועדיין לא עמדו עליו ככל הצורך. על-ידי נדירת היהודים לאנגליה ולאמריקה באים כחות חנוים הרבה שנתוכם לידי גלוי ולידי פעולה, ומיליונים יהודים בעלי שכל, ששקעו עד כה במסחר ובמלאכה של פחות משהו פרוטה בכפרים ובעיירות אשר בארץ-מולדתם שאינה מפותחת, מתחילים לקחת חלק בחיים

הסואנים של הכרך, בתעשייה ובמסחר העולמיים. עלידי הנדירה עולים ההמונים היהודיים מעוני ומדלות לאמידות ולקיום בטוח, ותחת היותם עד כה נלחצים ומוגבלים בזכויותיהם המדיניות, הרי הם מתחנכים להיות אזרחים חפשים בארצות חפשיות. עלידי הנדירה, לבסוף, מחליפים היהודים סכיבה העומדת על מדרגה תרבותית נמוכה מאד בסביבת-עמים הנחשבים להמפותחים והמתקדמים בעולם ביותר.

כל כמה שהמהגרים היהודים מגיעים בארצות-מגוריהם החדשות למדרגה של אמידות, בה כמדה מתרופף אצלם אותו הקשר, המרתק את היהודי במזרח אירופה אל בני עמו. לפי שעה, אמנם, הנה מראהו של רובע היהודים בניו-יורק כמראה רחובי-יהודים רוסי או גליציאי על אדמת אמריקה ויושביו עמלים ללחם-חוקם בתור חייטים וסנדלרים בבתי-המלאכה של שיטת-ההוצעה, ואולם האם יאריך המצב הזה? לא לעולם ישאר היהודי בבתי-המלאכה הללו. רק בזמן הראשון הם נחוצים לו, בכדי לתקוע יתר בחיים הכלכליים של הארץ, הזרים לו לנמרי, והיטב הניר מי שאמר, כי בתי-המלאכה הללו יותר משהם מכינים עבודה, הם מכינים פועלים. זאת אומרת, שבהם מתחנך היהודי בשביל החיים הכלכליים של אמריקה. ברם, תמיד יארוג הפועל היהודי מתוך בתי-ההוצעה למצוא לו שדה-פעולה אחר; אלה הבתים אינם בשבילו אלא כעין פרוודור לעסקים אחרים, וכאשר אך יעלה בידו לצאת מהאיסט-אינד, למצוא את מחיתו מחוץ לרובע היהודי, ובאופן זה להאחו במעלה הראשונה של העליה הכלכלית, מיד הוא נופל כלו תחת השפעת התרבות האמריקאית, שכמעט את כל מי שהיא לוכדת, הרי היא במשך עשרות בשנים, באופן היותר טוב, במשך דורות אחדים, מוציאו מן היהדות לנמרי או, למצער, מרפה את הקשר בינו ובין עמו עד לבלי השאיר כמעט גם שייכות רשמית. היהודי, שהיום הוא בא לארצות-הברית בתור אדוק וחרד על דת ומדבר רק יודית, הנה כעבור איוו עשר שנים אחרי עזבו את האיסט-אינד, הרי הוא כבר „טולרנטי“, ממלל לשון אנגלית וחבר לבית-כנסת מתוקן קצת ברוח העת החדשה. לאחר עשרים שנה יש שהוא כבר שייך ליהדות הריפורמית, העושה את שבתה ביום הראשון, נותן משפט הבכורה הנמור לרב הרב האנגלי ומחנך את בניו בחנוך אמריקאי מודרני. ואצל בניו, באופן היותר טוב אצל בנייבניו, יכבה הווק האחרון של הרגישת הקשר עם היהדות, ודיה כל רוח מצויה בכדי להעבירם אל הנצרות. הנה עדיין לא עבר יותר משלשים שנה מראשית הנדירה הגדולה לאמריקה, והנמצאים שם כיום הם, לרוב, בני הדור הראשון; בדור השני או השלישי ינלה ויראה גורל היהדות שם בתמונה אשר כיום אין אנו יכולים לראותה אלא בהזון.

בעוד שאצל המהגרים היהודיים, המוצאים את פרנסתם מחוץ לרובע היהודי ובאים באופן הזה במשא-ומתן תכוף עם הנוצרים, הולך פרוצס הטמיעה בצעדים

מהירים כאלה, עד שלעתים קרובות עוברים הם במשך עשרים-שלושים שנה מן השדרה הראשונה של היהדות אל השלישית או גם הרביעית. –הנה אצל הנשאים באיסטאנדר צועד הפרוצס הזה בצעדים יותר אטיים. הם, לרוב, אינם עוברים על השדרה השנייה, ורק בניהם או נכדיהם נכנסים לתוך השדרות השלישית והרביעית.

ה) הנדירות בתוך הארצות פנימה.

ערך יותר קל מאשר לנדירות האמורות מארץ לארץ יש לשנויי-המקום בתוך הארץ, אם כי גם כאן נהוג, לרוב, שהיהודים עוברים ממקומות של לחץ כלכלי קשה למקומות שהפרנסה מצויה שם יותר, באופן שגם אלו הנדירות מביאות לידי הרמת המצב ומשמשות בדרך אי-ישירה לטמיעה. אמנם ברוסיה, ששטחי אדמתה הגדולים היו מכשירים ביותר את ההעברה ממקום למקום בפנים הארץ, חוקי הממשלה, האוסרים על היהודים את הישיבה מחוץ לפולין וטיו פלכי-התחום ויוצאים מן הכלל סוחרים בעלי גילדיה ראשונה, בעלי תעודת בית-ספר נכוח ואומנים בעלי תעודה, מעכבים בעד נדירות שכאלו ועושים אותן לנמנעות. בתחום-המושב גרים 4,899,327, כמעט 93,93% מכל יהודי רוסיה, אם כי שטחו הוא רק $\frac{1}{23}$ של כל רחבי הממלכה הרוסית. עד כמה אין חלוקת-היהודים ברוסיה שווה לפי המקומות, נראה ביותר מזה, שהיהודים הם

בפולין	14,05%	של כל החושבים.
בטיו פלכי תחום-המושב	11,12%	" " "
בשלשת הפלכים: קורלנדיה, ליפלנדיה וסט-פטרבורג	2,49%	" " "
בשאר 32 הפלכים של רוסיה האירופית	0,19%	" " "

יציאה מן הדחק שבתחום והתישבות מהוצה לו היו מעמידות ליהודים רוח והצלה רבה, ואולם הממשלה הרוסית עודנה שומרת על היהודים בכל חוקה לבל יהינו לצאת מן החומות ולעבור את הגבול שנכלה להם.

ההיפך מזה הוא המצב באיטליה, במקום שהיהודים משתמשים בזכות חופש התנועה במלוא האפשרות, והם האלימנט המתנועע ביותר בין כל התושבים. על-פי הספירה של 1901 יוצא, שרק 61,5% של היהודים היו ילדי מקום-מושבם. מרכז היציאה הראשי הוא צפון-איטליה ופני היוצאים מועדות, בעיקר, לרומא ולאיטליה הדרומית. כנליציה רואים אנו מסעות של יהודים הולכים ממערב למזרח. בשנת 1869 היו, לפי הערכתו¹ של ד"ר בוצק, דוצנט באוניברסיטה הלבובית, במערב גליציה 147,356 יהודים, במזרח גליציה – 428,077, ובשנת 1900 היו במערב 192,371,

¹ מובא במאמרו של קורקיס: צור בעווענינג דער יודישען בעפעלקערונג אין גאלי-ציען, יודישע סטאטיסטיק, כרך I, ע' 311, ברלין 1903.

במזרח גליציה - 618 751 היהודים עלו בשנת 1900 במזרח גליציה ל-12,9% של מספר התושבים הכללי ול-38,7% של כל העירוניים, במערב גליציה - ל-6,9% של מספר התושבים הכללי ול-29,8% של כל העירוניים.

בגרמניה הולכת תנועת-הנדידה הפנימית של היהודים מן הכפר לעירה (בהקבלה לתנועת-הנדידה הכללית של יושבי-גרמניה), ואולם דרכה אינה ממערב למזרח - כמו בגליציה-אלא להפך: ממזרח למערב. משנת 1871 עד 1905 נתמצט מספר היהודים בגלילים המזרחיים: פרוסיה המזרחית, פרוסיה המערבית, פומרן ופוזן, ב-290 46 נפש (מ-116 075, היינו 22,67% של כל יהודי גרמניה בשנת 1871 ל-69 785 = 11,48% של כל יהודי גרמניה בשנת 1905; ובוה בגליל פוזן לבדו ב-31,549 נפש, דהיינו מ-61 982 ל-30 433), לעומת זה עלה מספר היהודים בגלילים המערביים: זכסן, הנובר, וקספלין, הסקסוניה, רהינלנד, שבשנת 1871 הגיע שם מספרם רק עד 110 765 = 21,63% של כל יהודי גרמניה, ובשנת 1905 - עד 149 812 = 24,65% של כל יהודי גרמניה. ביחוד התרבה במשך הזמן הזה שבין 1871 ל-1905 מספר היהודים בברלין ובגליל ברנדבורג ושאליו שייכות הקהלות הסמוכות לברלין, דהיינו מ-47 489 ל-139 320, זאת אומרת, ב-91 831 נפש. ברלין מושכת אליה חלקים יותר ויותר גדולים מיהודי פרוסיה. הטבלא שלפנינו מראה שבסוף ששנות 1816 לא נמצא בברלין יותר מ-2,72% של כל יהודי פרוסיה, הנה עלה האחוז הזה הלך ועלה עד ששנות 1905 הגיע ל-24,15%. אם נצרך לברלין את עשרים ותשעת פרבריה ונחשבם לחטיבה אחת, יצא לנו, שבברלין הגדולה הזאת, אשר מספר כל תושביה בשנת 1905 עלה ל-2,993 441, וביניהם בערך 130 000 יהודים, נמצאו אז גם 31,75% של כל יהודי פרוסיה.

בשנת	בברלין היו		גר בברלין מכל הנמנים על פרוסיה	
	בני הדתות האחרות	יהודים	בני הדתות האחרות	יהודים
1816	194 372	3 373	1,89%	2,72%
1843	341 457	8 351	2,24%	4,04%
1861	528 618	18 953	2,90%	7,44%
1867	585 054	24 189	2,47%	7,72%
1871	786 328	36 105	3,23%	11,09%
1880	1 068 414	53 916	3,97%	14,82%
1885	1 250 904	64 383	4,48%	17,56%
1890	1 99 508	79 286	5,07%	21,31%
1895	1 591 152	86 152	5,06%	22,69%
1900	1 796 642	92 206	5,27%	23,50%
1905	1 941 255	98 893	5,26%	24,15%

פרק ו. ההתרכזות בכרכים.

(א) הסבות של תגבורת הטמיעה בכרכים.

בין הנורמים העיקריים לטמיעת היהודים תחשב הישיבה בכרכים. הכרך הרי הוא במדה ידועה מעין בית-יחוס להתבוללות, במקום שהפירוצם הזה צועד בצעדי-און וביתר מהירות מאשר במקום אחר. והטעמים לזה רבים הם. ראשית כל, הכרכים הם נקודת-המרכז של חיי הכלכלה הקפיטליסטית בזמן הזה. בהם נמצאים הבריות, שוקי הסחורה הגדולים ומרכזי המשא-ומתן, שם נמצאים מאות אלפי נוצרים העוסקים באותם המקצועות, שהיהודים עסוקים בהם, ולפיכך תחומי-ההבדל שבין הנוצרים והיהודים בעקב משל-הידים השונה, - התחומים הקימים עדיין בעריה-השדה - נמחקים בכרך לנמרי. מלבד זאת, הכרך הוא קן אידה-ותיות, למצער, האדישות הדתית; הנצרות, שבכפרים ובעיירות הקטנות יש לה השפעה גדולה על חיי היחיד הפנימיים והחיצוניים, הנה בכרך תש כחה, והננוד הדתי בין היהודים והנוצרים כמעט שאינו. עם זה נותנים הכרכים, עליירי בתי-הספר הגבוהים, האוניברסיטאות ויתר מוסדות ההשכלה שלהם, אפשרות קלה ביותר ליהודים לרכוש השכלה גבוהה, שהיא, כמו שעוד נראה להלן, מכשירה ביחוד את היהודי לטמיעה ולנתור נמור על יהדותו. בעיר הקטנה נאלץ היהודי הממיר את דתו להתחשב עם זה, שצעדו החדש, אשר בודאי יתפרסם מיד, יעורר איבה כנדרו מצד חלק גדול של היהודים שהתיוועע אתם עד כה, באופן שינודה מהבתם; לא כן בעיר הגדולה, במקום שהבריות מוצאים להם חברותא על נקלה, הרי יכול הוא בלי קושי מיוחד למצוא לו יחוס-י רעות חדשים, ולא עם מומרים שכמותו בלבד, כי אם גם עם יהודים שלא המירו ועם נוצרים. הנוצרים, לרוב, לא יכירו בו כלל, שהוא חדש מקרוב בא אל מחנם, והיהודים בכרכים, הנה בהם בעצמם כבר אכלה ההתבוללות כל-יך, עד שהכניסה לדת הנוצרית, ביחוד הכנסת הילדים בדת זו, אינה נחשבת בעיניהם לחטא גדול. גם הצד הפורמלי של ההמרה עולה יותר בנקל בכרכים, שכמעט תמיד נמצאים בהם כמרים הנדרשים לשואליהם ברצון והלהוטים ביחוד אחרי "מצוה" זו. כמו כן הכנוי "משומד", שבכפר ובעיר הקטנה אין כמוהו לננאי, הנה בכרך, שאין מחסור בו באנשים מכתות שונות וגם מבני בלי-דת, אין הדבר נורא כל כך. ה"חם החפשי" של בן-הכרך נפלה הוא מ"התמימות" של בני עריה-השדה.

(ב) מספרים סטטיסטיים על המעבר לכרכים.

אם, כפי האמור, הכרכים מכשירים ביותר את הקרקע לטמיעת היהודים, הרי שהיבים אנו להקדיש תשומת-לב מרובה למסעותיהם של היהודים מן הכפרים

והעיירות הקטנות ולהתרכוזהם בכרכים. אמנם, היהודים כנלות היו מאז ומעולם יושבי-הערים; בכפרים היה תמיד מושבם אך מצער, ביחס לנוצרים, והחזיון הזה לא נשתנה עד היום גם באותן הארצות, שניתן בהן ליהודים הופש-תנועה נמור. מוצאים אנו, למשל, כי נרו

בארץ	בשנת	יהודים		בערים מכל	
		בערים	בכפרים	היהודים	הנוצרים
דניה	1901	3 310	166	94,98%	39,06%
גליציה (1)	1900	274 478	536 893	34,04%	7,30%
פרוסיה	1905	351 550	57 951	85,85%	44,89%
סרביה	1900	5 726	3	99,95%	13,88%
בולגריה	1900	32 482	1 181	96,49%	19,39%
נורבגיה	1900	565	77	87,90%	28,30%

ברוסיה, שאמנם נאסרה שם על היהודים הישיבה בכפרים, נמצאו בערים בשנת 1897 50,5% מכל מספר היהודים, בעוד שמכל מספר הנוצרים נמצאו בערים רק 11,8%; צפיפות היהודים בערים מתכלסת ביותר עליידי זה, שבעוד שהיהודים הם רק 4,15% של כל יושבי ממלכת רוסיה, הרי הם, יחד עם זה, 15,6% של כל יושבי הערים. הקו המצין ביחוד את תנועת הנדירה הנוכחית הוא, שהיהודים נהפכים על ידי מעירונים ליושבי-כרכים. יסוד החזיון הזה מונח, בעיקר, בתנאי ענפי הפרנסה של היהודים. כשם שהיהודים הוכרחו מקודם לבחור למקום-מושבם את העיירות, מפני שאלו היו אז מרכזי המסחר, כך נמשכים הם עכשיו אל הכרכים, מפני שעם התקדמותו והתפתחותו של המשא-ומתן העולמי והתפשטותה והתרחבותה של התעשייה, הולכים הכרכים ונעשים יותר ויותר מרכזים למסחר ולתעשייה, בעוד שהערך אשר היה לפנים למסחר-הבינים בעיירות הקטנות הולך ופוחת. תמונה בהירה של המסעות האלה במשך המאה הייט נותנת לנו הטבלא שלפנינו מן הדוכסות הגדולה הסן, שממנה אנו רואים, כי מכל היהודים שבה נרו:

במספרים מחלטיים			באחוזים למאה		
1828	1871	1905	1828	1871	1905
13 617	13 063	7 871	64,13	51,49	31,86
5 443	5 846	7 789	25,63	23,03	31,54
2 176	6 464	9 039	10,24	25,48	36,60

במקומות, שמספר תושביהם למטה מ-2000. " " " מ-2000 עד 10000. " " " למעלה מ-10000.

(1) בנוגע לגליציה הכונה היא לאותן 40 הערים, שמספר תושביהן עולה ליותר מ-7500 נפש או שיש להן הנהלה עצמית לפי החוק של שנת 1889.

יתכן לומר, שכל מה שחלק יותר גדול מן היהודים יושבי ארץ ידועה נמצא בכרכים, באותה מדה מרובה יותר התפתחות המסחר והתעשייה באותה הארץ. מהמהגרים היהודים שבאו לאנגליה קבעו 60% את מושבם בלונדון ועוד 30% במנצסטר, לידו, גלזגוי וליברפול. בארצות־הברית מתישבים 60% מכל היהודים הבאים אליהן בנויורק לבדה. על־פי ספירת העם בגרמניה בשנת 1900 נמצאו בכרכים (שמספר יושביהם למעלה ממאת אלף) 42,72% של כל יהודי הארץ, בעוד שמכל הנוצרים היו רק 15,90%. בפרוסיה גרו בשנת 1905

במספרים מהלטיים		באחוזים למאה	
נוצרים	יהודים	נוצרים	יהודים
4 748 565	188 926	12,87	46,13
2 484 583	36 588	6,75	8,93
1 683 923	18 269	4,56	4,46
1 141 976	15 007	3,10	3,66
1 432 338	16 960	3,88	4,14
1 615 469	17 459	4,38	4,26
1 516 623	23 618	4,11	5,76
1 932 978	34 723	5,24	8,47
16 556 455	351 550	44,89	85,85
20 327 368	57 951	55,11	14,15

בערים, שמספר תושביהן יותר מ-200 000
 100 000—200 000 " " "
 50 000—100 000 " " "
 30 000—50 000 " " "
 20 000—30 000 " " "
 10 000—20 000 " " "
 5 000—10 000 " " "
 פחות מ-5 000 " " "

מ"ה בערים . . .
 בכפרים . . .

הכרכים בפרוסיה מכילים, איפוא, 55,6% של כל יהודי פרוסיה, ורק 19,62% של יתר תושביה. בכוריה גרו בשנת 1900 בערים, שמספר תושביהן עולה על 20 000, 46,2% של כל יהודי הארץ, ורק 21,9% של כל יתר בני הארץ.

ההבדל הגדול הזה יובן, כשנשים נגד עינינו, שלפי הספירה על־פי משלח־היד של 14 יולי שנת 1905 נמצאים בכרכים 33,15% מכל העוסקים במסחר; משלח־היד הוא, איפוא, הקובע את מקום־מושבו של האדם. עם זה אין להעלים, על־כל־פנים, עין גם מנורמים אחרים, המשפיעים על מעבר היהודים לכרכים: האפשרות הקלה שם להעניק לכניהם השכלה גבוהה והמשיכה לחיי מותרות תענוגים וחופש. בנוגע לעוינות היהודים את גלילי המזרח של פרוסיה ועברם לברלין יש לחשוב עוד גורם אחד, והוא: האנטישמיות המופרזה ביותר באותם הגלילים.

ברומיניה מכילות שלשים ושחים עריה־הפרטמנט הראשיות רק 13,34% של כל האיגוף־יהודים, ולעומת זאת 72,27% של כל היהודים. באיטליה גרו בשנת 1901 מכל 35 617 היהודים הנמצאים בה 30 792 = 86,4% ב-69 עריה־הפרובינציה הראשיות, ומזה 20 698 = 58,11% בשש הערים: רומא, מיילנה, טורין, פלורנציה, ליורנא

וונדיג. ככולגריה, שבשנת 1900 נמצאו לא פחות מ-96.49% של כל יהודיה בערים, עלה האחוז של 45.82% על שלש הערים סופיה, רוסצוק ופיליפפולי בלבד. בממלכת אוסטריה-אונגריה נרו בשנת 1900 בערים, שמספר תושביהן עולה על 50 000,

מכל היהודים	מכל הנוצרים
23,33	10,60
26,11	6,39
באונגריה	באוסטריה

ביחוד רב מספר היהודים ביותר בעריהתחום ברוסיה ובערי גליציה ובוקובינה. בין עריהתחום ברוסיה, שמספר היהודים בהן עולה על 5,000, נחשבת ברדיטשוב להעיר, שהאחוז היהודי שלה הוא הגדול ביותר ($41\,617 = 78\%$ של כל יושבי העיר); ב-15 ערים עם מספר יהודים למעלה מעשרת אלפים וב-31 עם למעלה מחמשת אלפים-היהודים עולים על 50% של יושבי המקום. בגליציה ברודי היא העיר, שהאחוז היהודי שלה הוא הגדול ביותר ($11854 = 62.1\%$ של כל התושבים); מלבד זאת יש עוד תשע ערים גדולות בגליציה, שהיהודים הם בהן הרוב¹. בארץ-ישראל יש שלש ערים: ירושלים, צפת וטבריה, שהרוב המכריע של יושביהן הוא יהודי. גם סלוניקי היא עיר שרובה יהודים.

ג) המשיכה לעריהבירה.

הכחיהמושך הגדול ביותר ביחס לגדירות היהודים, יש לעריהבירה, מפני שבאלו התרכזו במדה מרובה ביחוד המסחר והתעשייה וגם מספר ענפי פרנסה אחרים, שחבה יתרה נודעת להם מן היהודים (עתונות, אמנות, ספרות וכיוצא). בפרטיות אנו רואים בטבלא שלפנינו:

מספר היהודים בערי הבירה של ארצות אחרות

בכירת	בשנת	גר		בין כל 100 תושבים של עיר הבירה	נרו בעיר הבירה	
		יהודים	בני הדתות האחרות	היו יהודים	מכל 1000 בני הדתות האחרות	מכל 1000 יהודים
אוסטריה	1900	146 926	1 528 031	8,77	123	61
רומיניה	1899	43 274	282 071	13,30	161	50
איטליה	1901	7 121	655 200	1,08	200	20

¹ ואלו הן הערים ברוסיניה, שיש להן רוב יהודי: הרטה (66.2%), מיהיליני (65.6%), הרלוי (59.6%), פלטיסני (57%), דורוהוי (53.6%), בוטסני (51.8%), יאסי (50.8%).

בבירת	בשנת	גר		בין כל 100 תושבים של עיר הבירה	גר		תושבי הארץ הוות
		יהודים	בני הדתות האחרות		יהודים	בני הדתות האחרות	
פולניה הרוסית	1901	254 712	457 276	35,77	193	57	
אונגריה	1900	166 198	537 250	23,63	195	29	
פרוסיה	1905	98 893	1 941 255	4,85	241	53	
ארצות-הברית ⁽¹⁾	1908	1 000 000	3 300 000	23,25	563	39	
נידלנדיה	1899	59 065	451 788	11,56	568	90	
אנגליה ווֹלס ⁽²⁾	1908	140 000	6 581 327	2,11	560	156	
דניה	1901	2 826	397 749	0,70	813	163	
ולס הדרומית (סירניי)	1901	5 137	482 763	1,05	797	357	
בולגריה	1900	8 720	59 069	12,86	259	16	
ויקטוריה (מלבורן)	1901	5 103	488 853	1,04	863	411	

במספרים מהלטיים, נמצאים היהודים: בניוורק - 1 000 000, בוורשה - 255 000, בכודפשט - 169 000, באודיסה - 150 000, בלונדון - 150 000, בווינא - 147 000, בשיקגה, בפילדלפיה, בברלין ובפריו - כמאת אלף בכל אחת. בעשר הערים האלה גרים כמעט $\frac{1}{5}$, בשש הנקובות ראשונה בלבד כמעט $\frac{1}{6}$ של כל יהודי התבל.

(ד) לונדון וניוורק.

מן הראוי להזכיר, שבאותן הערים שקלטו לתוכן את החלק היותר גדול של זרם הנדירה, היינו בניוורק ולונדון, נתכנסו היהודים לתוך רובעים מסוימים ומויחדים להם. בלונדון בשנת 1901 גרו 85% מכל היהודים המהגרים שבאו לשם מרוסיה ופולין בחלק-העיר סטפני, ובניוורק התרכזו הנודדים ברוכס באיסט-אינד. במדה ידועה יכול חזיון-ההתרכזות הזה להתבאר בנימוקים דתיים (קרבת בתי-כנסיות ובשר כשר), ואולם, בעיקר, תלוי הוא בזה, שהמהגר היהודי, אשר אנגלית לא ישמע והחיים הכלכליים של אנגליה ואמריקה זרים לו, אינו מוצא את אפשרות קיומו ואת יחוסיו חברתיים אלא בתוך אחיו בני עמו, ולפיכך שואף הוא ככל האפשר לגור בקרבתם. ברם, כל מה שהמהגר רוכש לו את השפה האנגלית ומתרגל לחיי-הכלכלה האמריקאים, בה במדה נעשה האיסט-אינד עם בתי-ההועה שבו צר לו, ליהודי, והוא

(1) לעיר הבירה נחשבת ניוורק.

(2) לפי ה-Jewish Year Book, 1909; הכונה ללונדון ולפרבריה.

מתחיל לבקש מוצא למחיתו מחוץ ל"רחוב-היהודים" הזה. דומה הוא האימטאינד למסננת, שעל קרקעיתו נשארים רק הזקנים והרפויים וכל מי שאינו יכול להסתגל אל החיים החדשים. הזרזים, וביחוד מכין בני הדור השני, עוזבים אותו כעבור זמן מה ועוברים לעולם האחר. ואף אם צפיפות היהודים באימטאינד נותנת מקום לרבים להוכיח, כי חביבה מדה זו על היהודים, להדחק איש בקרבת רעהו, הנה על צד האמת אין זה קולע אל הנכון. היהודים מתישבים צפופים באימטאינד, מפני שבשנים הראשונות לבואם לארץ החדשה מוצאים הם רק שם את מחיתם; ואולם במחשבתם רחוקים הם מהתפשר לזמן ארוך עם מצב של פועלים בכתי-מלאכה של שית-ההוועה. שאיפה אחת חיה תמיד בלבם להיות בזמן מן הזמנים לסוחרים ובעלי תעשיה עומדים ברשות עצמם, והשאיפה הזאת הוציא תוציא אותם, סוף-סוף, מהאימטאינד, אם כי רובע העיר הזה ישאר אולי עוד עשרות בשנים חוקי-מקלט לבאים חדשים.

שער ג. המדרגות השונות של פרוצם הממיעה.

פרק ז. קבלת לשון המדינה.

חלופה-לשונות בתולדות היהודים.

הקניין הרוחני החשוב ביותר, הנמסר בירושה מדור לדור, היא הלשון. היא מתנה מראש דרך סלולה ומסוימה וקובעת בשבילו אותו החלק מעבודת-הרוח של הדורות הקודמים, החלק הנמצא בכתב ובספר, שממנו, בעיקר, יונק הילד את מוזנו הרוחני. כל תרבות אחוזה וקשורה בלשון מסוימה ורק באמצעות אותה הלשון היא מושגת.

היהודים החליפו את לשונם במשך דברי-ימיהם לא פעם. הלשון העברית היתה שומה בפי העם רק עד המאה החמישית שלפני סה"נ. מאז נדחקה לאט-לאט על-ידי הארמית, הקרובה לה, בשני אפני-מבטאה (הכשדי בפלישתניה, והסורי כבבל), וכמו כן על-ידי היונית (במצרים). ואולם הקץ הנמור לעברית בתור שפת-הדבור, לאחר שבימי תקופת החשמונאים נעשה לה איזה חזק, בא בסוף המאה הב' אחר ספה"נ. בין משכילי היהודים באלכסנדריה במאה הראשונה והשניה אחר ספה"נ היו אך יוצאים מן הכלל, שיחד עם הלשון היונית ידעו גם את העברית. אמנם, שפת הספר לא פסקה העברית להיות מעולם, אם כי הלשון העיקרית של תלמוד בבלי וספרות ישראל כבבל עד המאה העשירית לא היתה שפת-עבר, אלא הארמית המערבית (הסורית). המצב הזה נשתנה במאה הו' והח', בעת שהאיסלאם והתרבות הערבית כבשו את אפריקה הצפונית וספרד. היהודים, אשר לקחו חלק רב בתרבות החדשה, ותרמו על הארמית לטובת הערבית. משוררי ומלומדי היהודים של העת ההיא כתבו את ספריהם לרוב בערבית, אם כי יחד עם זה לא פסקה גם העברית לשמש בתור לשון ספרותית, ביחוד בישיבות שבסורא ופומבדיתא. במשך של כמעט חמש מאות שנה היתה הערבית, בעיקר, הלשון המתהלכת בין היהודים, עד שבאו הלשונות הרומניות, הספרדית (תחת השפעת הממלכה הקשטילית הנוצרית, שהלכה הלך ונכבד) בספרד והצרפתית בצרפת, ודחו אותה מפניהן. האליה הקדומה ביותר, שנשתמרה בצרפתית (מסוף המאה הי"ט), חוברה על-ידי יהודי, והיא קינה על מות הקדושים

שנשרפו על קדוש השם, ובספר הכתה הספרדית שרשים כל־כך עמוקים בין היהודים, עד שגם לאחר שנורשו משם (1492) לא עזבוה בארצות־מגוריהם החדשות, ועדיין היא שומה בפי בני־בניהם של גולי ספרד ככל תורכיה האירופית. אסיה הקטנה, סוריה וארץ־ישראל. מובן מאליו, שאין זו ספרדית צחה, כי אם „שפניולית“ מעורבת בהרבה מלים תורכיות ועבריות ¹.

בדומה ליחס שבין ספרדית לשפניולית אתה מוצא גם בין גרמנית ויהודית־אשכנזית (ורגון) ². לשונם של היהודים באשכנז עד המאה הי"ג והי"ד, כמו שמוכח ממקומות ישנים ומדברי סופרים של הדורות ההם, לא נבדלה מלשון שכניהם הנוצרים. רק לאחר שעל־ידי הסגרם בנישו אבד להם הקשר עם התרבות הנוצרית ולא באו במגע־ומשא אלא בינם לבין עצמם, התחילה גם לשונם האשכנזית ללכת בדרך־של־התפתחות אחרת מזו של הנוצרים, באופן שהצורות הישנות של ה„מיטטעלהאכדייטש“ נשתמרו בה ועליה נוספו הרבה מלים לקוחות מלשון־הקודש, שבתור שפת הספר לא פסקה מעולם לחיות אצל היהודים, ביחוד בשביל המושגים שיש להם שייכות לדת ולעניני החיים היהודיים הספציפיים. וכאשר במאה הט"ז והט"ז עברו יהודי אשכנז מחנות־מחנות לממלכת פולין, העבירו אתם את העברית־טייטש הזאת בתור שפת־דבורם, והרי הם מחזיקים בה בעקשנות עד היום הזה, בעוד שבגרמניה נופא השכיחה היהודים מפייהם למן התחלת תקופת האמנסיפציה, זאת אומרת, מאמצע המאה הי"ח, ולמדו לשונם לדבר אשכנזית צחה (הויכדייטש) ולמן המאה הי"ט נכרתה העברית־טייטש מפייהם של כל יהודי גרמניה.

ב) הסכות של החזיון הזה.

כיצד בא הדבר לידי כך, שבמשך זמן של פחות ממאה שנה ישכח הורגון כליל מבין היהודים בגרמניה? החזיון הזה יתבאר רק ע"י שני היחסים הכלכליים של היהודים בארץ הזאת, שני שנים הוא נתהוו במהירות כזו. עוד בשנת 1750 היו היהודים רובם ככולם תנרים פעושים ומלוים־במשכון, ובתחלת המאה הי"ט כבר אנו מוצאים אותם בכמות גדולה בתור בנקירים ולוקחים חלק ב„מנופקטורה“, זו צורת התעשייה, שבה התחילה תקופת הקפיטליזמוס. המשאי־ומתן התכוף עם

¹ השמוש בשפניולית אינו מגבל בתחומי תורכיה הנוכחית, אלא נפוץ הוא גם בארצות הבלקן, שנמצאו לפנים תחת חסותה של עותומיה, בבלגריה בשנת 1900 היתה השפניולית הלשון המתהלכת אצל 96,76% של כל יהודיה; בכוסניה־הרצוגבינה בשנת 1905—אצל 69,75 של כל יהודיה; בסרביה, בשנת 1900, אצל 26,95%.

² בוסן האחרון נשמעו קולות־מחאה מצדדים שונים נגד הכנוי „ורגון“, המתאים לאיזה בליל־שפה, אבל לא ליהודית המדוברת, שהיא די מפותחת וגידולה נעשה באופן אורגני. ואולם, דומה לנו, שבנוגע לנידון דידן פסקה באמת המלה ורגון מהיות כנוי לגנאי ונעשה לשם פשוט, שאין בו שום בויון.

הנוצרים, שבו החלו לבוא מאז, עשה בשבילם את ידיעת הגרמנית לצורך הכרחי, בעוד שמקורם, בתור מלוי ברבית ותנרנים, יכלו להתקיים גם בלי זה. יחד עם ההכרח הכלכלי שבדבר, מלא הפקיד חשוב בפרוצס של רכישת הלשון הגרמנית ע"י היהודים-החוק על אדות חובת למוד הבנים הכללי ויסוד בתי-ספר עממיים בכל מקום.

כמו בקבלת הגרמנית ע"י היהודים בסוף המאה הי"ח, כן גם מקודם בכל פעם שהחליפו היהודים את לשונם מוצאים אנו מניעים כלכליים בתור *prima moventia*, התרחבות שדה פעולתם הכלכלית הביאה את היהודים לפנים לקבל את הלשון הארמית, הואיל וזו היתה הלשון השלטת בכל קדמת אסיה; כמו כן אירע אחר-כך בנוגע ללשון היוונית, כשזו נעשתה לשפת העולם וידיעתה-לדבר שבהכרח אצל יהודי סוריא ומצרים, ששלחו את מערכם לחוף ימים. וכך למדו היהודים גם ערבית ואהרית ספרדית, צרפתית וגרמנית, כשבראשית ימיהם נהיו הם לנושאי המסחר עם המזרח בספרד, צרפת וגרמניה. בימינו אלה רואים אנו, איך שהיהודים הבאים ממזרח אירופה לאנגליה ולאמריקה נאלצים לרחות את הורגן מפני האנגלית מיד כשעסקיהם יוצאים מחוץ לתחומי רובעי היהודים בניו-יורק ולונדון. כיוצא בזה אתה מוצא אצל היהודים, היושבים ברוסיה מחוץ לתחום-המושב; ברם, גם בתוך התחום כל אלה היהודים, הלוקחים חלק במסחר ובתעשיה ובאים, לפי זה, ביחוסים קרובים עם הנוצרים, אינם יכולים להשתמש מלמוד שפת-המדינה.

ג) התפשטות הורגן.

אם כי על-ידי הנדירה ממזרח אירופה וע"י שנויי התנאים הכלכליים במזרח אירופה נחלש כחו של הורגן בהרבה, הוא בכל זאת לפי שעה הלשון המתהלכת ביותר בין היהודים. ברוסיה, רוסיה-פולין, גליציה ורומיניה נמצאים כששה מיליונים יהודים, באנגליה (עם הקולוניות) ואמריקה כמיליון. שהורגן משמש עדיין אצלם לדבור ולכתב (באותיות עבריות). אמנם, חלק גדול מאלה היהודים יודע יחד עם זה, פחות או יותר, עוד את שפת המדינה ומעט לשון-הקודש. ואולם הלשון השומה בפיהם, הוא בעיקר, הורגן. בהרחבות היהודים שבערי רוסיה וגליציה משתמשים בכתבות זרנגוניות-אצל הכתבות ברוסית, פולנית או גרמנית-על השלטים; הורגן הוא גם שפת ספרות ההמון והעתונות.

בספירת-העם שהיתה ברוסיה בשנת 1897, רשמו מ-5 215 805 היהודים 5 054 300 = 96,90% את הורגן בתור שפת-האם, ורק ל-161 505 היתה שפת-אם אחרת (רוסית, פולנית, גרמנית). וכשמביאים בחשבון את תחום-המושב בלבד, מתקבל גם אחוז של 97,96%, שהורגן הוא שפת-האם שלהם. מחוץ לתחום-המושב

יורד האחוז עד ל-80,4%, באופן שגם שם הורגון עדיין היא הלשון המתהלכת והשליטה בין היהודים, אם כי ההכרח יאלצם לדעת גם את הלשון הרוסית. בגליציה אין הספירה הרשמית מודה בקיום לשון יהודית עצמית אצל היהודים, ואף אם אין כל ספק, כי רוב יהודי גליציה משתמשים בורגון בדרך קבע ובלשונות הפולנית והרוסינית רק בדרך ארעי, הנה הסטטיסטיקה של פקידות הממשלה מעקמת את סני הדברים ומודיעה רק על הגרמנית, הפולנית, הרוסינית וכו' בתור לשונות המתהלכות בין היהודים. רק באופן הזה יתבאר מה שיוצא על-פי עדותה של ספירת-העם באוסטריה בשנת 1900, כי מספר היהודים המשתמשים

בגליציה

בגרמנית	17,1 %
בפולנית	76,6 %
ברוסינית	5,0 %
בשאר לשונות	1,3 %

בכל אוסטריה

בגרמנית	34,23 %
בביהמית, מהרית, סלובקית	4,72 %
בפולנית	50,81 %
ברוסינית	3,35 %
באיטלקית	0,24 %
ברומינית	0,02 %
במדירית	0,01 %
ביתר לשונות המדינה	0,09 %
בלשונות חוץ למדינה	6,53 %

באנגליה ובאמריקה, עד כמה שהיהודים משתמשים שם עדיין בורגון, הרי זה, תחת השפעת האנגלית, מקבל שנויים באופן מבטאו וכתיבתו; גם הרבה צורות לשוניות חדשות מתהוות בו. סגולתו המיוחדת של הורגון, לנטות את המלים העבריות בנוסחא גרמנית, כגון „כשרין“ (מהמלה „כשר“), „פסק'נץ“ (מהמלה „פסק“), מתגלית גם בנוגע למלים האנגליות, כגון פערלאזען=פערלעטשען (מהפעל To let להשכיר) וכיוצא בזה.

(ד) התפשטות הלשונות האירופיות.

הלשון המתהלכת בין היהודים תושבי אנגליה ואמריקה זה דורות אחדים

היא שפת אנגלית צחה, כשם שיהודי גרמניה, צרפת ואיטליה מיטיבים לדבר בלשונות ארצותיהם, והזרנון של אחיהם בני־דתם במזרח אירופה כמו זר נחשב להם. בכל אופן, מתוך שבמעט בכל הארצות היהודים הם בני־בניהם של נולי מזרח אירופה, או, למצער, נתוספים מזמן לזמן ע"י באים חדשים ממזרח אירופה, לכן נשתמרה אצלם מעין חבה לגרמנית, הקרובה ליהודית־דייטש, ואפשר כמעט לומר בבטחה, שכל יהודי, ויהא אפילו מקום מושבו אפריקה, אוסטרליה או אסיה, יודע, על־כל־פנים, פסוקים אחדים, שנדבקו בו באיזה אופן שהוא, מלשון אשכנז. הלשון הרשמית למשל, של הקונגרס הציוני, שאליו מתאספים יהודים מכל קצו־ארץ, היא גרמנית. הסטטיסטיקה מספרת לנו, שבין יהודי אונגריה, למשל, נמצא בשנת 1900 25,45%, שרשמו את הגרמנית בתור שפת־האם שלהם, בעוד שבין הנוצרים לא נמצאו גם 10% כאלה. בביהם ובמהרן נראית חבת היהודים לגרמנית מזה, שהם מככרים בהרבה את בתיהם הספר התיכונים והאוניברסיטאות הגרמניים על הצ'כיים. באופן שבזמ־הקיץ של 1904, למשל, נמצאו יהודים באוניברסיטה הגרמנית בפרג 25,7% של כל התלמידים ובאוניברסיטה הביהמית נמצאו רק 1,2%. בבוקובינה דברו גרמנית (ויהודית־דייטש) בשנת 1900 מ־150 96 היהודים 91 907 = 95,6%, ובאופן הזה היו הם הרוב (57,6%) של כל דוברי גרמנית בין נרי בוקובינה, ואלמלא היהודים, היה אובד לה לבוקובינה אֶפֶיֶה הגרמני לגמרי.

מהחרה חזק קם בעת האחרונה ללשון הגרמנית, כתפקידה להיות שפה כללית ליהודים אשר בה ישמעו איש את רעהו, והיא-הלשון האנגלית. זה בא בעקבות נדירת היהודים העצומה לארצות, שהלשון האנגלית שלטת בהן. בעוד שלפני 50 שנה לא נמצאו, אולי, גם 100 000 יהודים בתוך העמים הדוברים אנגלית, הנה כיום נמצאים ביניהם כמעט 2 200 000 = 19,2% של כל היהודים. בכל אופן יתכן להניח, שאך מחצית המספר הזה סגלו להם לפי שעה את האנגלית. בעוד שהחצי השני עודנו מדבר ורגונית. הטבלא שלפנינו תתן לנו תמונה, כמה יהודים נמצאים תחת שלטון לשונות ידועות, ומה הן הלשונות המתהלכות ביניהם.

מספר היהודים המשתמשים בלשונות המסומנות מן הצד בתור שפות הרבוב	מספר היהודים הנמצאים בתחומי שלטון
	הלשונות הסלבוניות (רוסית, פולנית, צ'כית, רומנית, בולגרית, סרבית)
400 000	6 225 000
1 100 000	2 200 000
1 250 000	900 000
600 000	850 000
250 000	650 000
	האנגלית
	הגרמנית
	האונגרית
	התורכית והערבית

הטמיעה.

מספר היהודים הנמצאים בתחומי שלטון	מספר היהודים המשתמשים בלשונות המסומנות בן הצד בתור שפות הדבור
הלשון הצרפתית	175 000
ההולנדית	110 000
האיטלקית	40 000
שאר הלשונות	400 000
זרנגוית	7 000 000
הישפניולית	350 000
סה	11 550 000

על פי זה אנו רואים, שמכל 11 550 000 יהודי כל העולם מדברים עדיין 7 350 000 = 63,6% ביאליקטים מיוחדים להם (זרנגון וישפניולית), ויתר ה-4 200 000 = 36,4% מדברים כבר צחות בלשונות אירופה. עם זה מתנלה, שרק הלשון הגרמנית בצרה לה מקום בין היהודים מחוץ לתחומי שלטונה; בנוגע לאיטלקית ולהולנדית שוה מספר היהודים הנמצאים בנכולי שלטון למספר היהודים המדברים בהן. יתר הלשונות האירופיות נפוצות בין היהודים בכמות הרבה יותר פחותה ממה שאפשר היה לחכות על-פי כמות היהודים הנמצאים בנכולי השפעתן. ביחוד מתכלט החיון הזה בנוגע ללשונות הסלביות, שבנכולן נמצאים יהודים במספר של 6 225 000, ואולם רק בתוך 400 000 מאלה, שוה רק כמעט 7%, מתהלכות הלשונות האלו.

ה) חלופה-לשונות וטמיעה.

הזרנגון, שחיון-התמוטטותו התחיל במאה הי"ח, נמשך ונתפשש במאה הי"ט, הנה יש לשער, שבמאה הכ', אם לא ישנו פני הדברים בעיקר, עתיד הוא לבוא לידי כליה נמורה. הפרונונוה הזאת תומכת יתדותיה לא רק במהלך ההתפתחות של הקפיטליזמוס, כי אם גם בהתקדמות התרבות במזרח אירופה ובארצות המזרח. בין הנימוקים שעזרו ליהודי מזרח אירופה להראות כחידהתנגדות ללשונות הסלביות (וליהודי עותומניה ביחס לתורכית) תופסת מקום הגון אותה ההכרה שהספרויות והתרבויות שאפשר לרכוש על ידי ידיעת הלשונות הללו, פחותות במעלה מהתרבות והספרות היהודית; בעוד שלהפך, רכישת הלשונות הגרמנית והאנגלית נסתיעה בתרבה במדרגה הנכונה של תרבות הגרמנים או האנגלים. והנה השתנות הממלכות הרוסית והתורכית למדינות פרלמנטריות, שעל ידי זו בודאי תנדל ראנת הממשלה להשכלת עמיה, תשפיע בהרבה על רכישת הלשון הרוסית והתורכית ע"י היהודים. ברם, עם הזרנגון נפול יפול החיון האחרון אשר בין המוני היהודים במזרח אירופה ובין ההשכלה המודרנית. רכישת לשון המדינה, שכרגיל היא הולכת יד ביד עם קבלת התלבושת והמנהגים של הארץ,

הרי היא התחנה הראשונה על דרך ההתבוללות ואחד המניעים שלה העיקריים ביותר. היא מנתקת בפעם אחת את חוט המסורה היהודית, שהלך והשתלשל במשך מאות בשנים מדור לדור. האבות והבנים לא עוד ישמעו איש את שפת רעהו. הזרנון, שלאבות הרי הוא לשונם היחידה והמיוחדת, הנה בשביל הבנים הלומדים בבית הספר הכללי—לא רק באמריקה ובאנגליה, כי אם במדה ידועה כבר גם במזרח אירופה—אינו אלא לשון עניה ובזויה, ויחס הבטול הזה לשפה עובר לא רק על אלה המשתמשים בה, כי אם גם על הערכין הנמסרים באמצעותה. ההבדל בלשון מביא גם לידי הבדל ביחס אל העצמיות היהודית ואל הדת היהודית, ולא נשנה אם נאמר, שהדת היהודית עומדת על קרקע בטוחה רק במקום שהזרנון משמש בו בתור שפת הדבור. עם עזיבת הזרנון נפתח לרוחה השער המוביל—תחת שלטון הקפיטליזמוס—אל הדרך של רכישת השכלה כללית, של הקלת-ראש כלפי הדת היהודית ולבסוף לנשואיית-ערובת ולהמרה.

פרק ח. רכישת השכלה חילונית וגבוהה.

(א) שאיפת היהודים להשכלה.

פרוצסי-הטמיעה, שראשיתו בקבלת לשון המדינה, הנה המשכו ברכישת השכלה והתרבות הנוצרית (החילונית). יסוד הדבר מונח בזה, שתחת שלטון היהוסיס הכלכליים התכופים עם הנוצרים, יחד עם קבלת לשון המדינה גם רכישת השכלה כללית היא אמצעי להתעלות; ואולם על זה יש להוסיף, שהיהודים, הודות לזריזותם הרוחנית המרובה, משתמשים בכל אפשרות לקנות דעה והשכל, ומכיון שהם רוכשים להם איזו לשון חדשה, הרי מיד הם עוברים אל הספרות שבאותה הלשון. השאיפה ללמוד ורנשה-הכבוד לאנשי תורה כמו טבועים בתכונתם של היהודים ונפוצים בהם במדה, שכמעט אין אתה מוצא דוגמתה בשום עם שבעולם. לא לחנם כנו אותם הערבים עוד בימי מחמד בשם „עם הספר“. ידועה היא הרדיפה של היהודי האמיד, במשך כל ימי-הבינים, להשיא את בתו לבן-תורה וכמה קרבנות חמריים היה מוכן ומוזמן להביא על מזבח המטירה הזאת. הלמדנות של החתן היתה מספקת את תאוה-הכבוד של היהודי העשיר בימי-הבינים, אותה התאוה שאינה נמלאת בדורנו אצל היהודי הברליני, הפרוץ או הלונדוני אלא בהשגת תואר אציל או גרף לחתן לבתו. בשנות המאה הייז והייה היה נהוג בפולין לעשות בימי היידיים מעין שוק לחתנים, שאליו היו נוהרים רבים מבני הישיבות, ואלה שהיו מראים את כחם בפלפולי דאורייתא היו נבחרים על ידי הנבירים והקצינים.

להלקח אחר כבוד לחתנים לבנותיהם. היהודים נלחמו בעד החתנים הקטנים המיועדים להיות רבנים גדולים והרבו במהירים זהב וכסף. הכרת חובת הלמוד התורה, למצער בשביל הבנים, הדרה כל־כך גם לחוך השררות העניות של יהודי מזרח אירופה, עד שבנליציה נמצאים אלפי בעלי־מלאכה וחנונים פעוטים, המוציאים לשכר למוד בניהם מ־ $\frac{1}{10}$ עד $\frac{1}{6}$ של משכרתם (היינו עד זהוב אחד ממשכרת של כמעט 6 זהובים לשבוע). הורים יהודים נכונים לפעמים גם לחסר את נפשם מלחסי־יומם, ובלבד שבניהם לא ימנעו מתלמוד תורה. מדה זו של הערצת הלמוד אצל היהודים נראית באופן בולט גם מזה, שבאותן הארצות שאין בהן חוק חובת הלמוד הכללי או שהחוק עדיין אינו נשמר כהלכתו, באופן שהשכלת־הבנים תלויה, פחות או יותר, ברצונם הטוב של ההורים, הנה שם המספר של האינס־יודעים קרוא וכתוב פחות בהרבה אצל היהודים (כפי המובא בטבלא שלפנינו) מאשר אצל הנוצרים.

לא ידעו קרוא וכתוב

בארץ	בשנת	בין כל האנשים	על כל 1000			
			יהודים		נוצרים	
			ז.	נ.	ז.	נ.
רוסיה	1897	בני גילים שונים	50,6	71,1	70,6 ⁽¹⁾	91,2 ⁽¹⁾
בוספדשט	1900	בני גילים שונים	15,5	21,1	20,8 ⁽²⁾	25,9 ⁽²⁾
איטליה	1901	בני גיל שלמעלה מ־15 שנה	3,0	7,5	42,6	57,0
בולגריה	1902	שבאו בברית־הנשואים בשנת 2' 19	4,1	21,3	34,1 ⁽³⁾	81,2 ⁽³⁾
סרביה	1900	בני גילים שונים	42,99		83,02	
ולס הדרומית						
ההדשה	1901	בני גיל שלמעלה מ־15 שנה	3,15		3,81	
ויקטוריה	1901	בני גיל של 5—15 שנה	6,81		10,00	

אמנם, ביחס לכל זה אין לשכוח, שהיהודים ברובם המכריע הם עירוניים וסוחרים, סוג אנשים, שהחנוך וההשכלה נצרכים להם לתכלית עסקיהם ופרנסתם במדה הרבה יותר גדולה מאשר לאכר בכפר. ומלבד זאת, הן בעיר עולה יותר בנקל קבלת השכלת בית־ספר מאשר מחוצה לה.

(ב) ירידת למודי־החרר.

נשם שבימיה־בינים עשו את הפילוסופיה, על־כרחיה ולרצונה, ל"שפחת

⁽¹⁾ המספרים האלה אינם אלא ביחס לבני הדת היוונית־האורתודוקסית.

⁽²⁾ המספרים האלה אינם אלא ביחס לבני הדת הרומית־קתולית.

⁽³⁾ המספרים האלה אינם אלא ביחס לאורתודוקסים.

התיאולוגיה, כן היה מקובל אצל היהודים עד סוף המאה ה-19, שתעודת כל החכמות היא להיותן „רקחות ושבחות“ לתורה ולפקודי המצוות. למודי-חול כשהם לעצמם לא רק שלא נחשבו למאומה, כי אם גם נאסרו באיסור נמור. עוד בימי ממשלת פרידריך הגדול נורש בעונו מברלין על ידי הפרנס איש צעיר אחד (אביראביו של הבנקיר בלייכרדר), מפני שנמצא קורא בספר אשכנזי. והרוח הזה שורר עד היום בתכונת למודי החרד במזרח אירופה. בעיני המלמד ותלמידיו נכללו כל „שבע החכמות“ בתלמוד ונושאי-כליו. אפילו שפת-המדינה אינה נלמדת בחדרים וכישיבות, ואלה הנערים השואפים לקנות השכלה עיי למוד עצמי נפגשים על דרכם זו במעצורים ומכשולים קשים. המעשים בנידון זה יש שהם נוגעים עד הנפש. החרד הוא המקום, שבו נשמר הילד העברי מכל השפעה של השכלה מודרנית ושהיהדות האורתודוקסית מתבצרת בו בכל דור ודור.

היהודי החרד במזרח יודע כבר למדי מפי הנסיון, שהחרד הוא תריס ליהדות האורתודוקסית, בעוד שרכישת למודי-חול מזיקה לה. את בתי-הספר של הברון הירש, שנתסדו בנליציה בשנת 1891 ושבשנת 1907 היו בהם 181 מורים וכמעט 10 000 תלמידים (נערים)⁽¹⁾, פגשו יהודי נליציה באי-אמון נמור, אם כי בתכנית הלמודים שבאותם בתי-הספר הוקצע מקום רחב גם ללמודי-קודש. יהודי נליציה בחרו לשלם שכר בעד למוד בניהם בחדרים מאשר לשלוח אותם לבתי-הספר של הברון הירש, אף-על-פי שהלמוד בבתי-הספר הללו הוא בחנם ויש גם שהתלמידים מקבלים מהם מזונות ומלבושים. יחס השדני כזה פגשה גם החברה כיה ביסדה על יד בתי-הספר לעבודת-אדמה ומלאכה גם בתי-ספר אלימנטריים במרוקו, בולגריה, תורכיה האירופית, אסיה הקטנה, סוריה ומסופוטמיה, טריפוליס, מצרים, טונים ופרס, שבהם נמצאים כשלושים אלף תלמידים (נערים ונערות) ועולים לה כמעט ב-2 000 000 פרנק לשנה.

בפחות הקפדה מאשר בנוגע להנוך בניו מתחם האב היהודי לחנוך בנותיו. האשה הרי פטורה היא מתריג מצוות ואין, איפוא, נחיצות ללמדה תורה. היחס הזה, שנעשה ליסוד מוסד בהי היהודים, היתה לו ברבות הימים השפעה מזיקה מאד. „בעוד שכל קהלה יהודית חשבה לה לחובתה להקים בתי-ספר נמוכים וגבוהים לילדים, הנה נשארו הנקבות, בלי יוצא מן הכלל, נבערות מכל דעת“⁽²⁾. ברוסיה נשארות בנות היהודים ברובן בלי כל למוד; ובעוד שבין הנברים עלה מספר

⁽¹⁾ בעריכת דעס קוראטאריאומס דער באראן-הירש-שטיפטונג. צייטשריפט פיר דעם, אונד סטאט. דער יודען. 1908, ע' 63. על פי הדו"ח הזה הוציאה הנהלת בתי-הספר במשך שנות 1891/1907 כמעט 9 640 000 בתרים.

⁽²⁾ גרין, דברי ימי ישראל, כרך IV, ע' 217, לייפציג, 1893.

היהודים היודעים קרוא ולפי ספירת העם של שנת 1897) ל-49.4%, הנה הגיע האחוז הזה אצל הנשים רק ל-28.9%, בנליציה, שחוק הובת הלמוד הכללי שורר בה, נשלחות הבנות בלי כל פקפוק מצד הוריהן אל בתי-הספר הכלליים (הנוצריים), בעוד שהבנים נמנעים מזה ככל האפשר. תוצאות הדבר הן, שבנליציה עולות הנערות בידיעות העולם על אחיהן, הניכי החדר. „לאטילאט מניעים הדברים לירי כך, אומר פליישר¹), שבכתים רבים שוררת שניות נמורה, שהגברים מדברים ורגון והנשים פולנית, ואיש לא ישמע את שפת רעותו. היחוסים הבלתי נורמליים האלה הסידם שגורמים למספר הגדול של נשואין שאינם-מוצלחים וגשון בחיי יהודי נליציה, וכמו כן למקרי „שוד הבנות“ הידועים, שלרוב עוזבת בית ההורים והמרת הדת נעשות בהם ברצון השדורות“. עד כמה גדול, איפוא, ערכו של החנוך בנוגע ליחס הפרט אל היהדות אין לך מופת חותך מזה.

על-פי האנקיטה שערכה יק"א בשנות 1898/99 ושאת תוצאותיה פרסמה בשם „ידיעות על המצב הכלכלי של היהודים ברוסיה“ וכרך שני, פטרבורג 1904, רוסית), נמצאים בתק"ז המקומות שבתחום-המושב הרוסי-פולני, שמספר תושביהם היהודים עולה ל-1 420 653, בס"ה 7358 הדרים ות"ת עם 108 289 תלמידים. על פי זה יוצא, שאת מספר חניכי החדר בכל תחום-המושב אפשר להעריך ל-370 000, זאת אומרת, נע-החדר אחד על כל 13 יהודים. בפלך קיוב בלבד נמצאו בשנת 1900 על פי עדותה של הפקידות 165 000 ילדים עברים, שהגיעו לשנות-חנוך; מאלה למדו

	בבתי-ספר אלימנטריים יהודיים .	$13\,115 = 13,0\%$
מכל הילדים	בבתי-ספר נוצריים פרטיים . . .	$710 = 0,7\%$
שכקרו איזה	בבתי-ספר נוצריים קהלתיים . . .	$8\,280 = 8,2\%$
בית-ספר	בנימנסיות	$4\,010 = 3,9\%$
	בחדרים כמעט	$75\,000 = 74,2\%$

באופן, שקרוב ל-60 000, לרוב בודאי נערות, נשארו בלי כל למוד. מה שנוגע לשלטון החדר, הרי עדיין נראה הוא כאן בכל תקפו.

בעת האחרונה מתחיל פחד היהודים מפני בתי-הספר הכללי ללכת הלוך והתמעט. בעוד שבשנת 1880 נמצאו בנליציה ובבוקובינה רק 13 618 נערים יהודים (לעומת 22 864 נערות יהודיות) שבקרו את בתי-הספר העממיים הכלליים, הנה בשנת 1900 עלה כבר מספרם ל-36 999 (לעומת 50 322 נערות). גם מספר התלמידים

¹ אנקעטע איבער די לאגע דער יודישען בעפעלקערונג גאליציענס, יודישע סטאטיסטיק, ברך I ע' 230, ברלין, 1903.

היהודים בבתי-הספר הנבונים הולך וגדל. בין תלמידי הגימנסיות והריאלי-גימנסיות נמצאו יהודים בשנת 1851 רק $260 = 6,1\%$, בשנת 1876 רק $963 = 13,5\%$, ובשנת-הלמוד 1903/4 כבר $4318 = 19,5\%$ ובבתי-הספר הריאליים $981 = 28,8\%$. בכוכבינה עלה מספר התלמידים היהודים בבתי-הספר הנבונים מ-155 שבשנת 1864 ל-512 בשנת 1876 ובשנת-הלמוד 1903/4 הגיע המספר כבר עד 1645. כמו כן ברוסיה ניכרת כבר השאיפה למסור את הנערים לבתי-הספר הכלליים. בספירת העם של שנת 1907 נמצאו ביהם בין הדור הצעיר (כני 10—30 שנה) פישש או שבע בעלי השכלת-בית-ספר נבונה מאשר אצל הדור הישן (כני למעלה מחמשים). בסייה נמצאו בין כל יהודי רוסיה בשנת 1897—631 44 $0,89\%$ בעלי השכלת-ביים נבונה.

ג) גידול ערכם של בתי-הספר הכלליים.

פרוצם הידידה של סדר הלמוד העברי המיוחד, שאנו רואים כנליציה וברוסיה רק ב-10—20 השנים האחרונות, הנה לאירופה המערבית והתיכונית הדר זה מכבר והביא לידי בטולו של החדר לנמרי. בני היהודים מתחנכים בדרך כלל בבתי-הספר הכלליים, וכל שאיפת ההורים היהודים היא לתת לבניהם ככל האפשר השכלה נבונה מכפי הרגיל. מן הטבלא שלפנינו רואים אנו, כי מספר

התלמידים היהודים בבתי-הספר הנבונים לבנים.

בארץ	שנת הלמודים	מספר התלמידים היהודים	בין 100 תלמיד נמצאי יהודים	על כל 10 000 תושבים מבני דת אחת עלה מספר	
				התלמידים הנוצרים	התלמידים היהודים
פריסיה	1906	15 762	6,53	61	385
הדוכסות הגדולה בון . . .	1905/06	1 096	6,24	83	423
בוריה	1905/06	1 607	4,27	56	290
אוסטריה	1903/04	15 880	13,74	33	106
אונגריה	1904	14 790	21,59	29	174
אלום-לותריאניה	1906	84)	7,86	55	264
הסבירג	1906/07	1 403	9,28	175	722
ברלין	1905	4 257	17,73	102	430

היהודים בבתי-הספר לנערים, זאת אומרת, גימנסיות, ריאל-גימנסיות, בתי-ספר ריאליים וריאליים עליונים (באוסטריה נכנסים לסוג זה גם בתי-ספר למסחר) עולה בהרכה על מספר יתר התלמידים ביהם למספר היהודים אל מול סכום התושבים הכללי. כיוצא בזה אנו מוצאים גם כנוגע לבתי-הספר הנבונים לנערות, שבין כל תלמידותיהם היו יהודיות:

באונגריה (הויז מקרואטיה וסלכוניה) בשנת הלמוד	1906/7	31,28 %
בפרוסיה	1906	8,54 %
בנריה	1905/6	7,57 %

אם נצרך את מספר הנערים והנערות יחד, יצא לנו, שבין כל תלמידי בתי-הספר, שקבלו השכלה למעלה ממדת בית-הספר עממי, היו:

בשנת הלמוד	אצל הנוצרים	אצל היהודים
בפרוסיה	1906/7	7,93 %
בנריה	1905/6	5,49 %
בנדן	1905/6	7,14 %
בהמבורג	1906/7	20,94 %
בברלין	1906	14,07 %
בפרנקפורט-דמיין	1906	26,47 %

מה שנוגע לפרוסיה בלבד, שתנאי ויחסי הבקור בבתי-הספר בה אנו מתארים בטבלא מיוחדת, הרי מבניהם של הנוצרים מקבלים השכלה גבוהה

המצב המספרי של הבקור בבתי-הספר בפרוסיה בזמן הקיץ שנת 1906.

מספר התלמידים		בין כל 100 תלמיד בתי-הספר	בכל טפוס בית ספר מיוחד בקרן כולל 100		טפוס בית-הספר
הנוצרים	היהודים		תלמידים נוצרים	תלמידים יהודים	
6 206 178	24 288	0,39	92,07	41,09	בתי-ספר נמוכים (בתי-ספר עממיים ויתר בתי-הספר האלמנטריים לנערים ולנערות)
165 684	5 650	3,30	2,46	9,56	בתי-ספר בינוניים (בתי-הספר הנקראים אזרחיים, בתי-ספר עממיים עם תכנית למורים רחבה וכו' לנערים ולנערות)
143 550	13 403	8,54	2,13	22,68	בתי-ספר גבוהים לנערות . . .
225 482	15 762	6,53	3,24	26,67	בתי-ספר גבוהים לנערים (גימנסיות, ריאלי-גימנסיות, בתי-ספר ריאליים עליונים, בתי-ספר ריאליים והמכינות להם)
6 740 894	59 103	0,87	100,00	100,00	ס"ה

(¹) בהמבורג יש ליהודים מוסדות-חנוך גבוהים משלהם בלי תשלום שבו-למוד.

מאלמנטרית רק 7,93%, ולעומת זאת מהיהודים – 58,91%. מספר התלמידים היהודים בבתי-הספר העממיים אינה עולה אף למהצה של סכום היהודים הלומדים בבתי-הספר בכלל, ולעומת זאת מספרם בבתי-הספר הבינוניים גדול פי-ארבע ממספר הנוצרים ביחס לסכום הכולל של התלמידים, בבתי-הספר הנבונים לנערות כמעט פי-עשר ובבתי-הספר הנבונים לנערים כמעט פי-שמונה (1). בעשרים השנים האחרונות הלך בפרוסיה האחו של התלמידים היהודים שקבלו השכלה נבונה מאלמנטרית הלך ועלה: בשנת 1886 היה 46,51%, בשנת 1891 – 48,55%, בשנת 1896 – 51,07%, בשנת 1901 – 56,29% ובשנת 1906, כמובא למעלה, – 58,91%. העליה הזאת קשורה בנידול מצב אמידותם של היהודים, התרכויותם במסחר הנדול, שהוא נצרך להשכלה ומקרב אותה תמיד, והתרכויותם בכרכים, במקום שרכישת השכלה נבונה עולה יותר בנקל מאשר במקום אחר. בכלל, כפי שהוזכר כבר לעיל, עולים הנורמים האלה בקנה אחד עם הוקרת הדעת אצל היהודים, דבר שאין להעלים עין ממנו בשעה שבאים להעמיד את מדרגת ההשכלה של ילדי הנוצרים לעומת זו של היהודים. תמונה בהירה מההבדל הזה נותנת לנו ברלין, במקום שמילדי הנוצרים קבלו בשנת 1906 14,07% השכלה נבונה מאלמנטרית, ולעומת זאת מילדי היהודים – 67,53%, היינו, אחוז שאין כדונמחו בכל פרוסיה.

כשצינו למעלה את בתי-הספר החילוניי בתור סכנה לקיום החרד, נתפנו לאותו הטפוס של בתי-הספר, שבתכנית למודי תופסים המקצועות החילוניים (חשבון, מתמטיקה, ידיעות הטבע, גיאוגרפיה, שפות) את המקום הראשי. מה שנוגע לזה, אם בתי-הספר הוא כללי, היינו, שנמצאים בו תלמידים בני דתות שונות, או שהוא מיועד לתלמידים ומורים יהודים בלבד, אין הדבר מעניינו. אם כי להבדל זה יש ערך במדה ידועה. שהרי בבתי-הספר מסוג זה האחרון, למרות חילוניותם, יוקצע, כרגיל, איזה מקום ללמודי הדת ולעברית, ואף ישלח בהם על תלמי לבב התלמידים איזה רגשי-כבוד למסורת אבות. מה שבבתי-הספר הנוצריים לא יזכר ולא יפקד. על אלה בתי-הספר, שתכנית הלמודים בהם היא מודרנית ומיועדים הם לכני דת ישראל, יחשבו שורה שלמה של בתי-ספר צבוריים-עממיים בפרוסיה ובאשכנז, מספר בתי-ספר של הקהלות היהודיות באנגליה ובאמריקה, ומלבד זאת בתי-הספר מיסודו

(1) אמנם, רוב גדול מהתלמידים היהודים בבתי-הספר של 9 מחלקות עובדים את ספסל הלמודים אחרי גמרם את המחלקה הששית, זאת איסרה, אחרי קבלם את הזכות לעבוד בצבא שנה אחת בתור מתנדבים חפשים. בין כל 8761 התלמידים שקבלו תעודת-בגרות של 9 מחלקות היו בפרוסיה בשנות 1905/6 רק 452 יהודים – 5,16%, בעוד שספר כל היהודים בבתי-הספר הנבונים באותה שנת-הלמוד עלה ל-6,53%. בבתי-הספר העירוניים לנערים בברלין היו בזמן החורף של 1905/06 במחלקה הששית תלמידים יהודים 20,4%, ומהשביעית עד התשיעית רק 18,2%.

של הברון הירש בנליציה ובתייהספר של חברת כי"ח במזרח. בפרוסיה נמצאו בשנת 1906 ב-240 בתייהספר היהודיים העממיים 6065 תלמידים, זאת אומרת, כמעט החלק הרביעי של כל הילדים העברים המבקרים בבתייהספר עממיים וכמעט החלק השמיני של תלמידי בתייהספר היהודים בכלל. מספר ילדי היהודים המבקרים בבתייהספר עממיים יהודיים בפרוסיה הולך זה עשרים שנה הולך ופחות: בשנת 1886 נמצאו עוד בהם 13 249 תלמידים, זאת אומרת - 37,4% של כל ילדי היהודים תלמידי בתייהספר עממיים. כיוצא בזה מוצאים אנו, שגם באלוסיילותרינייה נתמעט מספר בתייהספר האלמנטריים היהודיים מ-61 בשנת 1900 ל-51 בשנת 1907; התלמידים היהודים נהרו והלכו אל בתייהספר הכלליים. בבתייהספר תיכונים וגבוהים לנערות, מיועדים לתלמידות בנות דת ישראל, אין בנרמניה אלא במספר מצומצם מאד¹. הרוב המכריע של ילדי ישראל בפרוסיה ובאשכנז (יותר מ-75%) מתלמידים יחד עם ילדי הנוצרים הן בבתייהספר הנמוכים והן בבתייהספר הגבוהים. יוצא מן הכלל רק למוד הדת, שבשבילו יחד עם מעט עברית ודברי ימי ישראל נמנו עליידי כמעט כל הקהלות הישראליות בנרמניה, צרפת ואנגליה מורים מיוחדים, אבל רק לשעות אחדות בשבוע.

ד) השטף אל האוניברסיטאות.

לא פחות מאשר לבתייהספר הבינוניים נדחקים היהודים (לא רק במערב, כי אם כבר גם במזרח אירופה) לעלות ולבוא אל האוניברסיטאות. בעוד שעד שנת 1760 בערך הוכרחו היהודים המועטים, שרצו להקדיש את עצמם לחכמה - כמעט תמיד אך חכמת הרפואה - לשם פעמיהם להאוניברסיטאות בהולנד, דניה ואיטליה, ורק בחלה, נטינגן ופרנקפורט-אדער יש שהיו נפתחים שערי בתי המדרש העליונים לפני יחיד סגולה מן היהודים² - הנה בסוף המאה הי"ח כבר לא היה הסטודנט היהודי באוניברסיטה נרמנית מן החזיונות שאינם נפרצים, ובמאה הי"ט הלכה וגברה החדירה של הסטודנטים היהודים לתוך האוניברסיטאות שבנרמניה באותה המהירות ובאותה המדה הגדולה של התרבות האמירות וההשכלה בין יהודי נרמניה. אם האמידות מצד אחד נותנת את האפשרות למשפחות היהודיות להוציא הוצאות יתירות על למוד בניהן, הנה גם מצביההשכלה ההגון והמעמד החברתי המעולה של ההורים גורמים לזה, שדבר המצא בניהם באוניברסיטאות לא יחשב לקפיצה גדולה ביותר כמו לפני קין שנה וכמו שהדבר נחשב עד היום בנליציה, במקום

¹ היותר ספורטמים ביניהם הם בית-הספר של הפילנתרופיות בפרנקפורט-דמיין, בית-הספר של יעקובסון בוסן ובית-הספר של שמשון בבולפנביל, שתכנית הלימודים שבהם היא של בית-ספר ריאלי.

² הסטודנט היהודי הראשון בפרוסיה היה טוביה כהן, שהנסיך הגדול הרשה לו בשנת 1675 ללמוד בחכמת הרפואה בפרנקפורט-אדער.

שבסבת מדרגת-ההשכלה הנמוכה וחוסר מעמד כינוני בין היהודים גדול התהום בין הרופא והעורך-דין המדופלמים ובין שדרות ההמון הרחבות.

הטבלא שלפנינו מראה את מספר התלמידים היהודים באוניברסיטאות בפרוסיה והתחלקותם לפי הפקולטטים השונים (עם זה יש להעיר, שהתיאולוגים היהודים נרשמו בפקולטט לפילוסופיה). מטבלא זו יוצא, שבזמן הקיץ של 1905 ובזמן החורף של 1905/06 היה מספר התלמידים היהודים בחשבון ממוצע 6,97% של כל הסטודנטים. רוב הסטודנטים היהודים נמצאו בפקולטט למדיצינה (16,14% של סכום הסטודנטים הכולל באותו הפקולטט), פחות מהם בפקולטט לתורת המשפטים (9,35%) ועוד פחות מזה בפקולטט לפילוסופיה (4,88%). בעשרים השנים האחרונות החלו היהודים לתת את משפט הבכורה לתורת המשפטים; בפקולטט זה נתרבה מספרם במדה

סבני הארץ בקרו את האוניברסיטאות בפרוסיה					בין כל 100 סטודנטים היו				
כמשך שנות הלמודים	תיאולוגיה נוצרית	תורת המשפטים	מדיצינה	פילוסופיה	תלמידים	בפקולטט לתורת המשפטים	בפקולטט למדיצינה	בפקולטט לפילוסופיה	בתיאולוגיה וחד
1886/87—91	—	193	644	297	8,22	18,55	8,10	11,95	8,98
1891/92—95/96	—	266	529	259	9,17	17,07	8,12	11,47	8,79
1899—99/1900	—	383	453	364	8,67	14,60	7,16	9,52	8,11
1905—05/06	—	539	319	443	9,35	16,14	4,88	7,73	6,97
1886/87—91	3143	2155	2827	3371	91,78	81,45	91,90	88,05	91,02
1891/92—95/96	2562	2638	2572	2926	90,83	82,93	91,88	88,53	91,03
1899—99/1900	2199	4035	2646	4718	91,33	85,40	92,84	91,48	91,89
1905—05/06	1847	5226	1658	8635	90,65	83,86	95,12	92,27	93,03

ניכרת, בעוד שבפקולטט למדיצינה הלך הלוך והחמעט. אמנם, הזיון זה אינו מיוחד ליהודים בלבד, אלא נראה הוא גם אצל המתלמידים הנוצרים. אם נקח כל מאת-סטודנטים יהודים על-פי התחלקותם לפקולטטים שונים במשך 1886/87—1891 ונשווה את זה להתחלקותם במשך 1905/06 יצא לנו, שבפקולטט למשפטים עלה האחוז מ-17,02 ל-41,43, בפקולטט למדיצינה ירד האחוז מ-56,75 ל-24,52, ובפקולטט לפילוסופיה עלה מ-26,19 ל-34,05, מה שנוגע למספר הסטודנטים היהודים לעומת מספר כל הסטודנטים, הנה ירד זה מ-8,98% בשנות 1886/91 ל-6,97% בשנות 1905/06, ואולם סבת החזיון אינה בזה, שהיהודים החלו למעט בהחזקת בניהם באוניברסיטאות, אלא בנידולם המרובה של אוכלוסי הנוצרים. כי בעוד שבשנות

1886/91 נמצאו על כל 10 000 יהודי פרוסיה 30,48 לומדים באוניברסיטאות, עלה האחוז בשנים 1905/06 ל-31,77, זאת אומרת, כמעט פי-שבעה ממה שאנו מוצאים אצל הנוצרים, שעל כל 10 000 נפש עולה האחוז של הסטודנטים ל-4,71.

על אודות האוניברסיטאות בגרמניה הדרומית אין מספרים סטטיסטיים עם חלוקת הסטודנטים על פי דתם, הוין מהאוניברסיטה שבשטרסבורג, שעליה אנו יודעים, כי בזמן הקיץ שנת 1907 נמצאו בין 1613 המתלמים $90 = 5,6\%$ יהודים. מאלה היו: 19 בפולטט לתורת המשפטים, 32 למדיצינה, 17 לפילוסופיה, 22 למתמטיקה ולמדעי הטבע.

באוסטריה בזמן-ההוא 1903/04 ובקיץ 1904 נמצאו באוניברסיטאות בחשבון ממוצע 3016 יהודים, שזה עלה ל-15,54% מכל 19 410 המתלמים. מספר הסטודנטים העברים הוא כמעט פרארבע מהנוצרים על פי היחס של מספר התושבים הכללי. מ-3210 הסטודנטים היהודים של זמן-ההוא נמצאו:

1729 = 53,9% לתורת המשפטים וחוקי-המדינה

681 = 21,2% למדיצינה

800 = 24,9% לפילוסופיה.

בו בזמן ש-15 751 הסטודנטים בני הדתות האחרות, בשלשת הפקולטטים החילוניים, נחלקו באופן הזה:

7686 = 48,8% לתורת המשפטים וחוקי-המדינה

1828 = 11,6% למדיצינה

6237 = 39,6% לפילוסופיה.

מזה יוצא, שהסטודנטים היהודים באוסטריה לומדים מדיצינה במדה הרבה יותר גדולה מאשר חבריהם הנוצרים, ולעומת זאת גדול ביותר האחוז של האחרונים משל הראשונים בפקולטט לפילוסופיה⁽¹⁾. מלבד אלה נמצאו עוד בבתי-הספר הטכניים העליונים באוסטריה במשך זמן-ההוא 1903/04 וזמן הקיץ 1904—1231 שומעים יהודים, שזה עלה ל-17,66% של כל 6798 התלמידים, לעומת זה נמצאו באותו הזמן בבית-הספר העליון לאנרייטולטוריה רק 12 יהודים (כמעט 3% של כל התלמידים).

המצב באונגריה נתון בטבלא שלפנינו. על פיה יוצא, שבשנת 1907 נמצאו

(1) גדול ביחוד האחוז של הסטודנטים היהודים באוניברסיטה הצ'רנוביצית, שרק הודות לתלמידיה היהודים דוברי גרמנית יש לה היכולת לשמור על אפיה בתור אוניברסיטה גרמנית. במשך זמן ההוא 1903/04 וזמן הקיץ 1904 היו בין 668 הסטודנטים שלה—277 יהודים.

יהודים למדו בבתי-הספר העליונים באונגריה

במשך השנים	(א) באוניברסיטות										(ב) בבתי-ספר טכניים עליונים	
	תורת המשפטים		פילוסופיה		מדיצינה		פרמציה		בכלל		בספרים מכלליים	
	האחו כ"ה תלמודי הפקולטט	בספרים מכלליים	האחו כ"ה תלמודי הפקולטט	בספרים מכלליים	האחו כ"ה תלמודי הפקולטט	בספרים מכלליים	האחו כ"ה תלמודי הפקולטט	בספרים מכלליים	האחו כ"ה תלמודי הפקולטט	בספרים מכלליים		
1886/1890	437	17,08	44	10,89	670	52,55	19	7,42	1170	26,04	205	37,8
1896/1900	1096	22,91	114	12,94	353	45,43	28	17,95	1591	24,11	510	40,60
1901/1905	1558	25,63	322	20,37	376	44,66	52	26,13	2308	26,53	646	44,80
1907	1670	26,73	266	15,95	718	47,80	114	34,03	2768	8,38	506	40,39

באוניברסיטאות 2768 סטודנטים יהודים, שזה עלה ל-28,38% של כל הסטודנטים; מהם בפקולטטים לפילוסופיה ולפרמציה במדה פחותה מאשר הנוצרים, במדיצינה במדה יותר גדולה ובתורת המשפטים - במדה שווה ומרובה אצל אלה ואלה. ראוי לציון מיוחד, שהיהודים מרבנים לבקר בבתי-הספר הטכניים העליונים, באופן שבשנת 1907 הגיע מספרם ל-506 = 40,39% של כל השומעים. בכל בתי-המדרש האלה יחד עולה, אפוא, האחו של התלמידים היהודים כמעט פי-ששה מהנוצרים על-פי היחס של מספר התושבים הכללי; ובין המיועדים להיות רופאים ואינג'נרים תופסים היהודים כמעט את מהצית כל המקומות.

גם ברוסיה גדול שטף היהודים אל האוניברסיטאות, ואולים השטף הזה יעצר במהלכו על ידי הנורמה הפרוצנטית, שקבעה הממשלה הרוסית ב-5/17 לדצמבר שנת 1886 בנוגע לקבלת-יהודים אל האוניברסיטאות. כשנים האחרונות היה לחוק באוניברסיטאות שבפטרבורג ומוסקבה לבלי לקבל אלא 3% יהודים ביחס לסטודנטים הנוצרים; בקזן, חרקוב, דרפט וטומסק - 5%, בוורשה, קיוב ואודסה - 10%. יש אמנם שלפעמים נעשות הקלות קטנות בנוגע לחוק הזה, כפי שאפשר ללמוד מהעובדה, שבשנת 1899 נמצאו באוניברסיטה שברוסיה 1757 סטודנטים יהודים, שזה עלה ל-10,9% של כל הסטודנטים (לעומת 566 הסטודנטים היהודים שבשנת 1880, שזה עלה אז ל-6,8% של כל הסטודנטים). ואולם בכלל, וביחוד בעת האחרונה, מחוקקה הממשלה בהגבלה זו בכל תוקף וסוגרת באופן הזה את שערי האוניברסיטאות בפני מספר גדול של צעירים יהודים. תוצאת הדבר היא, שצעירי היהודים ברוסיה נאלצים לנוע על דלחות בתי-החכמה שמחוץ לארץ-מולדתם. מספר היהודים מרוסיה, החולכים על פי ההכרח לאוניברסיטאות שבחול, לרוב

בשוויצריה ופחות מזה בצרפת ובגרמניה, עולה בערך ל-2000 נפש¹, מלבד המבקרים בכתיספר טכניים עליונים, פוליטכניקום, כתיספר עליונים למסחר ואקדמיות לאמנות, שמספרם עדיין לא נודע לסטטיסטיקה בבירור. רבים מהסטודנטים והסטודנטיות היהודיים-הרוסיים הללו ממשיכים את למודיהם בהנאים הכי-קשים, על יד שאיפתו של הדור היהודי הצעיר ברוסיה לדעת וצמאנו לפעולה השכלה, תשמש אצלו בתור כה מניע ומושך אל האוניברסיטה גם אותה העובדה, שהדיפלום האוניברסיטאי משחרר את בעליו מגזירות מעיקות ידועות של חוקי הממשלה כלפי היהודים, וביתר בזה שהוא נותן להם את הזכות לגור מחוץ לתחום מושב היהודים.

(ה) השכלה מודרנית וטמיעה.

אם נצרך את כל הידיעות שיש לנו על דבר חנוכם של ילדי היהודים, נראה, כי ההשכלה שהם מקבלים בארצות המתקדמות, הרי היא לגמרי מעבר לדת היהודית-השכלה חילונית, כמו שקראנו לה בקיצור-ולא עוד, אלא שבני היהודים בארצות האלו מרבים מבני-גילם הנוצרים לקבל השכלה חילונית, הואיל והם מבקרים במדה יותר מרובה מהאחרונים בכתיספר הנבונים והאוניברסיטאות. מה שנוגע לארצות, שעדיין אין מדקדקים בהן ביותר בחובת הלמוד הכללי, שם, אמנם, מקבלים עוד ילדי ישראל ברובם חנוך יהודי מיוחד בחדר, ואולם בעת האחרונה גם ברוסיה ובגליציה, ארצות מקלט החרד עד עכשיו, התחיל זה לפנות את מקומו לבתי-הספר החילונים.

הארכנו בשאלת חנוך ילדי היהודים, מפני שבחיוון ההתפשטות של השכלת בית-ספר חילוני בין היהודים רואים אנו את עיקר אותו החומר, שהכנים את התסיסה לתוך החיים הרוחניים של היהודים ואשר ישמש בתור גורם ראשי לפרוצס הדינציונליזציה, ההולך ומחלהל בתוך גופה של היהדות לעינינו. ההשכלה של בית-הספר בצורתה המודרנית יש בה בכדי להמית את המסורת ההיה בתוך היהדות עד כה ולעקור מן השורש את חייה הרוחניים המיוחדים של היהודים, שאותה המסורת היתה ליסוד מוסד להם. מובן, שהפרוצס הזה מעמיק יותר לחדור, בה במדה שהילד היהודי נמצא יותר תחת השפעת הלמודים החילוניים בזמן ובאינטנסיביות; ולפיכך ניכר הוא ביחוד אצל אותם צעירי היהודים, שבקרו בכתיספר תיכוני ולא כל-שכן באוניברסיטה.

הצד הפסיכולוגי של החיוון הזה גלוי הוא לעין. הילד היהודי במזרח אירופה, הנכנס אל הגימנסיה מבית הוריו האורתודוקסים, עובר בזה לא רק מסביבת הורגון אל ממשלת שפת הארץ, אלא, הודות לשלמות הטכנית, שהגיעה אליה הפרדנטיה

¹ עיין צייטש. פיר דעם. אינד סטאט. דער יודין, 1905, ח' 9; 1906 ע' 48.

בזמננו, הרי הוא בא גם בקשר עם כל השכלת המאה העשרים. באופן הזה, לאחר שהוא יוצא מתוך חוג השכלת הוריו, שבמהותה נשארה עומדת על אותה המדרגה שנמצאה בה היהדות במאה הי"ג והי"ד, בעת שהכניסו היהודים לכתלי הניטו והנטוה, – פוסע התלמיד היהודי במשך שנות למודיו ועובר על שנות מאות של התפתחות, שנות מאות מרובות-ערך בחולדות המדע ופוריות ביותר במאורעות-עולם כבירים. כשם שבן-המאה הי"ד אלמלי קם מקברו כיום לא היה משיג את התרבות שלנו, וכשם שלבן-המאה העשרים זרה בהכרח התרבות של המאה הי"ד, כך יעשה היהודי נכרי להוריו האורתודוכסים אחרי כלותו שנות למודיו בבית-הספר המודרני, והילד מצדו שוב אינו מבין את אבותיו ואת המסורת היהודית שלהם ואף גם לא יחפוץ להבינם כל עיקר. לעומת ידיעותיו במדעים ובשפת-המדינה יקל ערכן של התורה והשפה היהודית. התהום הנפתח באופן הזה בין האבות והבנים עמוק ורחב כליכך, עד שמן הנמנע הוא לבנות גשר עליו. ההשכלה המודרנית, באותה הצורה שבה היא נמסרת לילדי היהודים בזמננו, מנתקת את הקשר שבנים ובין דתם ולאומם. לא מקרה ואף לא רשאי-כבוד בפני המדע הוא, מה שהממשלה הרוסית מתירה ליהודים שקבלו השכלה אקדמית לגור בכל רחבי ארץ רוסיה, דבר שנאסר בכל חומר הדין על הרוב המכריע של יהודיה; זכות זו של בעלי ההשכלה ניתנת להם בעצם מתוך ההכרה, כי הם פסקו כבר מהיות יהודים במובן הפשוט והרגיל. כל כמה שיהודי ארץ ידועה מרבים לבקר בבית-הספר הכלליים, בה במדה מתרחקים הם מהיהדות, בתור דת ודבק לאומי, ומתנכרים לה. השייכות וההתקשרות אל המסורת היהודית אצל בני יהודי גליציה הולכות ופוחחות בהקבלה עם בקורם-אחרי יציאתם מן החדר-בבית-הספר של הברון הירש, בבית-הספר עממי-כללי, ולא בלישכון בנימנסיה או באוניברסיטה. כי חניך-החדר לא יקום את מצוות הדת, הרי זה הויון בלתי מצוי כמו זה, שיהודי בעל השכלה אקדמית ישמור עליהן לעשותן (כיוצאים מן הכלל, שחזרו בתשובה מתוך רפלקסיות ציוניות ולאומיות שונות, לא עסקינן). את ההבדל העצום ביחס לדת המסורה באנגליה בין המהגר שבא מרוסיה ובין בנו שבקר כבר בבית-הספר העממי ושרכש לו על ידי זה את השפה האנגלית-אפשר, פשוט, למשש בידים¹).

ההתנכרות ליהדות, שאנו מוצאים אצל ילדי היהודים שטעמו מההשכלה

¹ בספרו של זנגביל "ילדי הגיטו" (לונדון 1901) נמצאים בנידון זה הרבה רשומים נכונים. "היהודים האורתודוכסים משתוממים מאד כשהם פוגשים ביהודים נאורים, שנשארו נאמנים ליהדות" (ע' 90). ומה נכון ונוגע עד הנפש היא אותו הסתה בעת שלבן הגוסס, שכלה שנים אחדות בבית-ספר אנגלי רחוק מבית הוריו, נקרא אביו – יהודי רוס, מדבר זרנגוית – והם אינם שומעים איש את שפת רעהו ואינם מבינים איש את מהלך מחשבותיו של רעהו.

המודרנית מתהדרת ומתנברת על ידי עוד גורם אחד. אלמלא היה החנוך המודרני ניתן רק לחלק מצומצם של ילדי היהודים, כי אם היה נקנה בשוה וכדאדמחתא לכל הדור הצעיר, כי אז אולי היו בני הדור הזה, בכל מקום שהיהודים צפופים בו במספר גדול, יוצרים קוים טפוסיים חדשים ומיוחדים להם לעצמם. מרגישים קורבה הדדית בינם לבין עצמם, ובאופן הזה היתה הטמיעה אם גם לא נרחקת לגמרי, הנה לכל-הפחות מתעכבת במעמ⁽¹⁾. ואולם היות שבמצואות מקבל חנוך מודרני רק מיעוט קטן של ילדי היהודים במזרח אירופה, לפיכך אין אפשרות ליצירת הרגשה מיוחדת שכזו. משכילי היהודים המודרנים במזרח אירופה נשארים בודדים ויחידים, נקעים מעל כנסת-ישראל בכללותה ותחת אחד עם ההמון היהודי בוא יבוא ביניהם הנגוד, שלא לעתים רחוקות מכשיר הוא את מעברם של הנאורים לנצרות.

פרק ט. השפלת ערכה של הדת.

(א) תולדות הדת היהודית.

הדת היהודית יונקת ממקורות שונים, שראשיתם נעוצה בתקופות קדומות שונות. תולדות הרעיון המונותאיסטי, האמונה בה', בתור "אל יחיד ומיוחד" – כל זה מעולף בערפלי המאות הי"ד והט"ז שלפני ספה"ג, אם כי יש להניח, שאז עדיין לא הכירו באחדותו המוחלטת של ה', שלא היה להם אלא אל צבאות, שעבר אל הקולטוס הישראלי מאת שבטי הכנענים⁽²⁾, ורק לאחר מלחמה דתית ארוכה, שנמשכה עד המאה השביעית נחל את הנצחון על כל האלים ונהיה לאין עוד מלבדו. צעירה מזו ופחות ברורה היא תולדת האמונה בהשארית-הנפש, או יותר נכון, האמונה בתחית המתים. על פי גרץ⁽³⁾ לקה הרעיון הזה לא קודם מהמאה החמישית או הרביעית שלפני ספה"ג מהאמונות והרעות האַרְנִיּוֹת, וספר קהלת, שנכתב בימי החשמונאים, עוד דטיל בו ספק, אלא שלאט-לאט נעשה לאחר מעיקרי הדת היהודית. האמונה הזאת קשורה אצל היהודים האורתודוקסים באמונה בכיאת המשיח ובשכר ועונש.

על-כל-פנים, היהדות בתור דת נתקימה בחליפות הזמנים והראתה את כחה

⁽¹⁾ על ידי כך יתבאר לנו מה שבגליציה, במקום שמספר ילדי היהודים המקבילים השכלה מודרנית ואקדמית גדול ביחס מאשר ברוסיה, מתנכרים האקדמיים היהודים ליהדות פחות מאשר בני-גילם ברוסיה.

⁽²⁾ שטאדע, דיע ענטשטעהונג דעם פֿאַלקעס איוראעל, ע' 11 וגם 23, ניסען 1899.

⁽³⁾ געזיכטע דער יודען, מהדורא שניה, כרך II ע' 204.

הגדול להחזיק מעמד, לא הודות לחוג הרעיונות המפשטיים הללו, כי אם, בעיקר, על ידי הקולטוס שלה, זאת אומרת, מצוותיה השמעיית, דיניה ומנהגיה. היסוד לקולטוס זה הונח בשנת 622 לפני ספה"נ עלידי כהני ירושלים, שהמציאו למלך יאשיהו ספר אשר, מצאו בבית ה' בעת בדיק הבית (משערים, שזה ספר "דברים"), מה שהביא את המלך לידי עשיית שנויים גדולים בעבודת-האלהים, ברכוז את זו בירושלים לתועלת כהניה שהעמדו בראש. אבל תקוני המלך יאשיהו היו כלים מבלי השאר גם זכר בגלל חרבן הבית הראשון, שבא סמוך לזה בשנת 586, ונלות ישראל בכלה, אלמלא נעשה להם חזק, כמאה שנה אחרי החרבן, ע"י עזרא ונחמיה, שעלו בימי שיבת-ציון ויסוד-המעלה ברשות מלך פרס ובהשפעתם הגדולה על אחיהם קימו וקבלו את דברי התורה הזאת.⁽¹⁾

לעיני עזרא ונחמיה עמדה אז המטרה לחזק בקרב עם הקטן והדל את אמונתו בה' ולשמור עליו מפני עבודת-האלילים וכל השפעה זרה. זו היתה תעודה קשה מאד, וראשי העם בעת ההיא חשבו בצדק, כי רק על ידי אמצעים חמורים ביותר, היינו, על ידי התבדלות נמורה מיתר העמים, מרם נכרי ומתרבות נכריה, יוכלו להגיע אליה. מכאן האסורים שלהם ושל הבאים אחריהם, "על פתם, יינם ובנותיהם", מכאן הרעיון של "קדושים תהיו לאלהיכם", הערצת דבריה-התורה במדה שעוד לא היתה כמות ויחס-הבזל לכל הבל-יהוויים, אשר את תורת ישראל לא ידעו, אכן זה היה מפעל-אדירים מצד עזרא, ואפילו ה. סט. טשמברליין בעצמו אינו יכול שלא להתפלא עליו. "רעיונו של עזרא להבדיל את עם ישראל מיתר העמים ע"י אסור חמור של נשואי-תערובת ולעשות באופן הזה עם נבחר מערברב, שאין לו תקנה, לכאורה, — רעיון זה נאוני הוא; כמו כן אותה ההמצאה להעמיד ולתאר את שהרת הנזע של היהודים בתור ירושה היסטורית, בתור אות מיוחד לעם ישראל⁽²⁾, הרבה מן המצוות המעשיות, בפרט הדינים המרובים של כשר וטריפה, שבטעמים היגיוניים אין לבאר את כלם, כל אלה יובנו מיד כשנשקף עליהם מאותה נקודת-המבט, שהכוונה אינה אלא להפריש על ידיהן את היהודים מכל מערומשא

(1) "היהדות נוצרה בשם מלך פרס ובכח מלכותו ובאופן הזה שניעה השפעתה העצומה של ממלכת האכמנידים עד ימינו אלה, כאשר לא זכתה לזה שום ממלכה אחרת". אדוארד מאיר: די ענטשטעהונג דעם יודענטומס, ע' 243, האללע, 1896.

(2) דיע גרונדלאגען דעם 18 יאהרהונדערטס, מינכן 1901, ע' 452. — בדרך אנג כדאי להזכיר, כי טשמברליין בספרו זה — הנאה בהרצאתו, אבל בלא סובקטיביות יתירה מן הקצה אל הקצה — מעלה, כנגוד לתלמידיו והרצים לפניו, ביחוד איגן דרינג, שפערותיהם ורעותיהם, כביכול, של היהודים אינן גובעות מתכונתם הגופית, כי אם מתוך דתם זו, שנשעו בהם עזרא ונחמיה. "ישראלי בן-בנם של ישראלים, שעלה בידו להשתחרר מכללי עזרא ונחמיה, שכלבו אין עוד מקום לתורת משה וכלבו אין הבזל לכל הדתות האחרות — ששות היא לחשוב ישראלי שכזה ליהודי, אדם מישראל כזה, שנצרך בכור ההומניזם, שוב אינו יהודי, כי כאותה

עם האינסייחורים, הציצית בכנף הכנף, המוזהב במשקוף הכית, המאכלות האזורים – אלה הפקודים וכיוצא באלה נתנו בכדי לצַנן את היהודי ולשמור עליו שלא יכנס במשנה לביתו של האינסייחורי ושלא יסב אתו על שלחן אחד. העמידה בנסיון זה היתה קשה ביחוד, אחרי ששכני היהודים בארץ-ישראל היו קרובים להם מאד בתרבות, בלשון ובנוע.

מהוך השקפה זו יכולים אנו להעריך כראוי אותה הדעה המתהלכת, שהיהודים נתקמו עד היום בתור עם מיוחד רק בזכות דתם. הדעה הזאת אינה נכונה, אם במלה דת יכוון למונותיאזמים היהודי; אבל נכון הרבה, כי המצוות המעשיות בדת היהודית מיסודם של עזרא וסיעתו החזיקו את קיומו של העם היהודי, שהרי יותר משהיו אלו פקודים, שהדת מצוה עליהם, היו, כעצם, תכסיסי מלחמה, שהתלבשו במלבוש דתי, לטהרת הגוץ והתרבות של העם היהודי.

תורת הסופרים נשתמרה במשך כל כך הרבה דורות – קודם-כל בשביל זה, שדברה בשם ה' והשתמשה למטרתה בפחד מפני אף ה', הטבוע בלב כל העמים בראשית התפתחותם התרבותית. החוקים הסוציאליים המעוטפים במעטה הדת ונתמכים על ידה, כחם רב אתם ביותר אצל כל העמים. די לנו להראות, למשל, על חלוקת הכחות בהודו, שבכל עוות-היושר, השוררת בה על-פי מושגינו אנו, הרי מתקיימת היא תחת חסותה של הלבוש הדתי זה אלפים בשנים. אצל הארמנים נשתמרו, אחרי אבדם את הפשם המדיני, כל הסגולות הלאומיות תחת הלבוש הדתי (הכנסיה) והרי הן ממשיכות כאן עד היום קיום חזק בל ימוץ (רורבק).

הסכה השניה לחוקתן וכחן המרובה של חקנות עזרא וסיעתו היא בזה, שהן אינן תורות מפשטות אלא הלכות למעשה, אלמלי תמכה התנדלות היהודים את יתדותיה בהכרה גרידא, בהכרה הנמסרת מאבות לבנים על נתיצותה של זו בשביל קיומה של אמונת ה', אז לא היתה מתקיימת גם מאות בשנים, מפני שהכרות תוריות מסורות הולכות ומופגנות בהירות, ביחוד אצל עם העומד על מדרגה תרבותית נמוכה. לא כן גורל הכללים הקבועים בשביל מעשי האדם, שהם קימים ועומדים גם לאחר שהמטרה שבשבילה נקבעו כבר נשכחה או נתבטלה. המשפט הקדום בא אז להנן עליהם ומבקש ומוצא להם טעמים וכוונות טמירים. הנחה תורית תלויה

שעה שהוא מסתלק מרעיון היהדות, בזה הלאום אשר הקשר המאחד אותו הוא קומפלס של מוצנים, אשר ה"אמונה" היא ראש לכל השפעותיו, — באותה שעה הרי הוא מוציא את עצמו ipso facto מן הכלל הזה". (ע' 458 I c). יהודים "סוציאליים" כאלה ישנם בומנו לאלפים ולרכבות, ומכאן ראיה, כי משמכרליון יודע אך מעט את יהודי הומן הזה, אם הוא יכול לבטל את מציאותם של המיליונים האלה ולצין בתור יהודים רק את האורתודוכסים, שבמערב אירופה, "המתיהדת", כביכול, אינם אלא סיעוטא דסיעוטא בין היהודים.

תמיד בראיות שבעד וכנגד, ואולם להוכיח, כי איזו מצוה דתית ידועה אין לה שחר, - זה לא יעלה לעולם.

ועוד סבה אחרונה לאריכות חייהן של תקנות עזרא אפשר למצוא בזה, שהיהודים, אחרי פזורם בין אומות-העולם, מלאו תפקיד כלכלי מיוחד. הם לבדם, בתור סוחרים ומלוים ברבית, היו באי-כחו של אופן הכלכלה הקפיטליסטי בתוך שיטת הכלכלה הנשורלית. ולפיכך נשאר יחוסם לסביבה האינדיהודית יחס של יציאה מן הכלל, לפרקים מצויים גם יחס של איבה. בגלל הנגוד הכלכלי הזה לא היה מקום ליחסים קרובים בין היהודים ושכניהם, ולפיכך חסרה המשיכה לעבור על תורת הסופרים וחוקיה; העמידה בנסיון לא היתה קשה ביחוד. ואמנם באותם המקומות כמו במצרים ובאיטליה הדרומית, למשל, שהסביבה הנכרית יצאה כבר מהמצב של כלכלה נשורלית והתיצבה על מדרגת כלכלה ממונית, ושלפיכך נחמעת בין היהודים והנוצרים הנגוד הכלכלי הנזכר או שכמעט לא היה ביניהם כלל, ובמקומו באו יחסים קרובים בין אלו לאלו, - שם עזבו היהודים מהר את דיני תורת הסופרים והפרושים הקשה.

רק ע"י תורת עזרא והבאים אחריו קדם רעיון "בחירת" עם ישראל עור ועצמות. בעת שאספות-הכהנים בימיהבינים אסרו על הנוצרים לסעוד עם היהודים ולהתחתן בהם, הרי לא היה זה אלא מין "כאשר עשו היהודים כן יעשה להם". בלי ההתבדלות מצד היהודים לא היו באות ההתבדלות והומת'הגישו מצד הנוצרים, והיהודים למרות ההבדל הנזעי - הבדל שאמנם באלף הראשון לספ'ה"נ, כשהם ברובם המכריע ישבו בין עמי ים התיכון. היה הרבה פחות מאשר באלף השני, בעת שנמצאו בתוך עמי אירופה הצפוניים - היו נטמעים בלי ספק בעולם הנוצרי והמושלמי של ימיהבינים. עד כמה גדול כחם של חוקי התורה להבדיל את נושאייהם מכל העמים הנכרים, תוכיח העובדה, שגם השומרונים, החיים על פי חוקי תורת היהודים, נשארו עד היום בתור קהלה מיוחדת, אם כי קטנה מאד, בארץ-ישראל (בשכם).

התנועות הדתיות ביהדות שלאחר-כך, בתי שמאי והלל לפני החורבן, חכמי התלמוד ורבני ימיהבינים, לא הכניסו שנויים עיקריים בתורת הסופרים, שעשתה את הפולחן הדתי למרכז חייה היהודים ואסרה את היחיד ברצועות של הלכות וסינים אין קץ; אדרבה, הן עוד הוסיפו עליה והמשיכו את מהלכה ע"י מדות שונות, שהתורה נדרשת בהן, ואחר כך - גם ע"י חדושים ופולפולים משונים. אם אצל כותבי ספר "דברים" וכמו כן אצל עזרא וסיעתו היתה לרוב החוקים הנתונים בלבוש דתי מטרה חילונית מזוימה, למשל, המשפטים שבין אדם לחברו, שמירת הבריאות וטהרת הנזע - הנה בשביל חכמי התלמוד והבאים אחריהם, כסבת התנאים הסוציאליים שנשתנו בינתיים בהרבה, נתרוקנו רוב החוקים האלה מתכנם החיוני, אבדו את יסודם

השכלי ונשארו צבור מת של דינים, אשר כל זכות קיומם היא בזה, שכך נמצא כתוב ומפני כך גם אין לבקש להם איזה טעם שהוא, אלא חייבים לקיימם בכל פרטיהם ודקדוקיהם כנוירות אלהיות ולעשות להם „גזירה לגזירה“.

מנקודת ההשקפה של התקדמות הרוח האנושית צדק בלי ספק ה. סט. טשמברליין, כשהוא רואה בתקנות עזרא, שהשליטו בחיים את „חוק התורה“ לעומת ההשקפות הנעלות והחפשיות של נביאים כעמוס, הושע, ישעיהו וירמיהו, לא צעד קדימה בהתפתחות הדתית, כי אם נסיה הזקה לאחר מכל התפתחות⁽¹⁾. ברם, בעיני היהודי אשר קיום עמו יקר וחשוב עליו, תקדש פעולת עזרא, נחמיה והבאים אחריהם כיסוד לקיום הלוח; כי „בחוקותיו ומצוותיו ניצל ישראל“⁽²⁾.

(ב) האורתודוכסיה היהודית בזמן הזה.

בהנה אין ליהדות בשום אופן צורה של דבר מאוחר. מהיהודי „החרד“, הנכון ליהרג על ערקתא דמסאני, מסתעפים כל הסוגים השונים עד היהודי „הנאור“, ששייכותו ליהדות אינה מתנלית אלא בשעה שהוא מוצא את מנוחתו כבוד בבית העלמין היהודי. לסוג החרדים נכנסים מלבד רוב יהודי מזרח אירופה גם חלק ירוע של היהודים, שנדרו בעשרות השנים האחרונות ממזרח אירופה לאנגליה ולאמריקה, וכמו כן יהודי אסיה ונבול צפון אפריקה. גם חלק גדול מיהודי אונגריה והולנדיה יש לחשוב על מהנה האורתודוכסים. בכלל אפשר לומר, כי מספר בני הטפוס האורתודוכסי בקרב היהודים מניע בערך לששה מיליונים, זה של הנאורים- לשלשה מיליונים, והשאר שייכים לסוגים העומדים כתוף.

הדת היהודית, על פי תורת הפרושים והרבנים, הרי היא ליהודי האורתודוכסי עד היום הזה הנקודה המרכזית של חייו; כל חייו בכל פרטי פרטיהם ספוגים דת. נקיון כלי-האוכל אצל היהודי האורתודוכסי אינו ענין למטבח, אלא אחד מן הדברים היותר חשובים בחיים. ענין של כשר וטריפה⁽³⁾, יומו מתחיל בברכות שלפני התפלה ונומר בקריאת-שמע שעל המטה. על כל דרכיו, גם באכל גם בשמחה, תלוי הדת. המאורעות היותר חשובים בהיי המשפחה, כמו חתונה, ברית-מילה וקבורה, נושאים עליהם בעיקר חותם דתי. ההילולות החילוניות של הנוצרים זרות לו ליהודי החרד בהחלט. תענוגו היחידי הוא לבוא בשבת אחר הצהרים לבית-המדרש לעיין בספרי קודש ולשוחח על הכתוב בהם עם אחרים. אופיי הוא, שאפילו האנודות הכלכליות

(1) די גרונדלאגען דעם 19 יאהרהונדערטס, כרך I ע' 437, מינכן 1901.

(2) לירוא-בוליה: „היהודים והאנטישמיות“, תרגום גרמני ע' 27, ווינה 1893.

(3) הערתו של ברונא בויער בספרו „די יודענפראגע“ ע' 37, ברוינשוויג 1843.

נושאות עליהן חותם דתי, למשל, כל חברת בעלי-מלאכה ברוסיה מתחילה בכתיבת ספריתורה ובעשית „מנין“ לעצמה⁽¹⁾.

ברגיש הדתי של היהודי ממורה אירופה יש דבר-מה מיוחד לו, רגש אם לא נעלה ונשגב ביותר, הנה בכל אופן נוגע בהרבה עד הנפש-רגש, שהיהודי במערב, הספוג השכלה אירופית, גם אינו מסוגל להשיג אותו. היהודי האורתודוכסי משובח תמיד לנגד עיניו עין ה', הצופה ורואה את כל הליכותיו ומביאה במשפט את כל מעשיו. הוא מאמין באמונה שלמה, שאין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן נגזר עליו מלמעלה, ובכל מקרי ומעשי יוס-יום בעסקיו ובמשפחתו הוא רואה שכר או עונש מן השמים. אם עבר איזו עבירה היום ולמחר קרה לו איזה הוצק בחנותו, הרי הוא רואה בזה, כדבר המובן מאליו, סבה וחוצאותיה. אפשר, שהרבה ממחשבותיו הרליגיוזיות יש לצין כאמונות תפלות, אבל איה הגבול בכלל בין אמונה ואמונה תפלה? הכנעתו למצוות ה', שעל ידיהן הוא נמצא בקשר תמידי עם שמו יתברך, המשיגה על מעשיו, היא-היא שנותנת להויתו העלובה ערך של איזה דבר נחוץ וחשוב עד למאד.

מקרה המות והדרת-הכבוד מפני רוחות הנפטרם, הקשורה במקרה המות ושהיא המקור הראשי של כל הדתות, תופסת עד היום מקום רגיש בהרגשה הדתית של יהודי המורה. אמירת קדישיתום במשך שנת הפטירה הראשונה ואחר-כך ביום הפטירה בכל שנה, שבו מדליקים גם נר לנשמת הנפטר, – כל זה נחשב לחובה קדושה, יום הפטירה של גרולי ישראל נשמר לא רק על-ידי זרעם, כי אם גם ע"י בני קהלם ולפעמים גם ע"י בני קהלות אחרות⁽²⁾.

מיוחדת היא בהיים הדתיים של היהודים שמירת השבת. גם העניי בישראל, שבכל ימות השבוע הוא מתענה בתור רוכל או בעל-מלאכה, מרגיש את עצמו כבוא השבת חפשי מכל דאגה ונוהר בה מעשות כל מלאכה. מנוחת השבת הגדולה והמיוחדת היא-היא שמבדילה את מושבות ישראל מכל אשר מסביב להם.

(1) שרה רבינוביץ: די ארגאניזאציען דעם יידישען פראלעמאריאטס אין רוסלאנד, ע' 9, קרלסרוה 1903.

(2) התמידים נוהגים ביום הפטירה של צדיקים לשנות י"ש, מפני שבהסתלקותם של הצדיקים מעולם השפל הם רואים עליה למרום והתאחדות עם השכינה.

(3) בתור ראיה לדבר, שהוכרת נשמות המתים יסודה בפולחן האבות, ביראת-הכבוד מפני הנפטרם, תשמש לנו אותה העובדה, שבמורה אירופה מתפללים לא רק בעד המתים, אלא גם אל המתים. כשבקרתי באביב שנת 1903 את בית-העלמין הישן בקרקויה או יום הפטירה של הרמ"א (מת בשנת 1572), מחנות-מחנות של יהודים נהרו אל הקבר בכדי לתנות עליו בכבי וכדמעות, רובם כתבו בידי עצמם או ע"י אחרים את בקשותיהם ומשאלותיהם על פסות-הנר, ואת הפסות השליכו על הקבר או תתכו אותן במצבת הקבר. הקבר והמצבה היו לאחר כך זרועים סמש באלה פסות-הנר, שבהן פנו אל המנוח בכל מיני בקשות-עזרה.

היהדות האורתודוקסית כמורה אירופה נחלקת למתנגדים ולחסידים. רוב יהודי גליציה ובוקובינה הם חסידים, ואולם גם ברוסיה ובאונגריה שייכים להם כמעט מחצית היהודים. החסידים מצטיינים במדה מרובה של התלהבות דתית ואמונת "צדיקים". לכל צדיק, לפי יחסו ופרסומו, יש מספר גדול או קטן של חסידים מפוזרים במקומות שונים, שלרוב הם מתאחדים למקומותיהם ב"קלויז" מיוחד, ובאופן הזה הם נעשים עליידי אמונתם המשותפת בצדיקים, לחטיבה מיוחדת. הצדיק משמש ליועץ על כל צרה שלא תבוא, וכשהחסיד מתחיל באיזה עסק חדש, כשהוא מסתבך באיזה משפט או כשאחד מבני ביתו נופל לערש-דוי – לא אל הסוחר, העורך-דין או אל הרופא יפנה, כי אם ה"רבי" הוא אשר ינזור אומר ויקום לו. הערצת בעלי-המופת האלה מצד מאמיניהם יוצאת מנדר הרגיל. מי שלא ראה את החסיד חוטף שיריים מקערת צדיקו, לא ראה איש מאושר מימיו. החסיד נושא ברטט קודש את הקמיע הנחונה לו מאת הצדיק, ויש שהוא מוציא את הכנסתו של כל השנה. בכדי לראות פעם את פני רבו כרגל ולקדם את פניו במנחה (פדיון). בגליציה לפני החגים פוגשים מסעות שלמים מלאים עולי-רגל שכאלה. הפרדיות המובאים לצדיקים בעלי-השם, שברובם הם הוטר מנוע משפחות אחדות ידועות, אשר הצדיקות עוברת בהן בירושה מאבות לבנים, מגיעים לסכומים עצומים כאלה, עד שעל-פירוב שוכנים הצדיקים הללו בהיכלית-פארה ממש, "הקורעים ביחוד את העין" כשמעמידים אותם אל מול המעונות הרלים והצרים של יהודי גליציה, ומסביב להם מחנה גדול של הולכי-בטל ומלחכי-פנא, המתפרנסים מן הפרורים הנופלים משלחנו המלא של הרבי. השפעת הרביים על מעריציהם מגיע עד לידי מדרגה של כח היפנוזי. מי שראה את קהל החסידים בהתאספם לימי המועדים אל מקומות מושבותיהם של הרביים המפורסמים, כמו בלז, צורטקוב או סרנורה, הוא יעמוד די הצורך על כל נודל כחה של השפעה זו. המון בן אלפי ראשים עומד צפוף ורחוק בקלויז באופן נורא ומתנועע בלי חשך לפניו ולאחור כשהרשבלים בעבור בו הרוח והתפלה, היוצאת מן הפיות ונשמעת פעם ככביה חרישית ופעם כשועה מחירדה של לב נענה ונרדה, אינה תפלה במובן המצוי, כי אם טערה, דבקות, התלהבות. אין ספק, שהחסידות היא נסינה לאחור בעולם היהדות, מעצור על דרך ההתקדמות הרוחנית¹, אבל אין שום תקוה לבטולה. כל זמן שהמצב המדיני והכלכלי של היהודים נמצא בשפל המדרגה כיום, – מצב, שממנו החסידות יונקת והולכת ומוסיפה כח ועצמה. הוריות הרוחנית המרובה של היהודים בראה לה לעצמה עולם דמיוני, היות שעולם

¹ אופיי הוא מה שאמר לי יהודי אחד בכלז, מרכז החסידות היותר חשובה, בשנוי-ע לו שמפרוסיה אני בא, כי אכן לפני מאתיים שנה היו גם שם גדולי ישראל. לפי מושגיו של היהודי הזה נפלה פרוסיה לתוך מצב של ברבריות מעת שפסקה להוציא מתוכה מופלגים בתורה, היודעים לשתות בים התלמוד ומפרשיו.

המציאות לא נתן לה את ספוקה הדרוש. בסתרי התורה ובאמונות התפלות של החסידות מוצא לו רוחו של היהודי מקום להתנדר בו, כאמנת צדיקים – את אור התקוה ואת המוצא מעקת קיומו, את הערובה, כי סוף-סוף יבואו ימים טובים מאלה. בכל העמים ובכל הזמנים אנו מוצאים, שעם הלהין החיצוני והמצוק הכלכלי, שנדרו את הדרך בעד כל פעולה עצמית, נתכבזו כחותיהם הרוחניים של היהודים על דברים שבהווה, והאמונות התפלות והמסתורין פרחו ועלו למעלה ראש. תורת הנסתר של בעלי האמונות במאה ה'ח' וה'ט' וחכמת הקבלה של המאה ה'ט' עד ה'י"ח – שורש אחד לכלן. בלי איוו תקוה לעתיד יותר טוב אי אפשר לו ליהודי הנענה להתקיים; התקוה נעשתה לו תנאי הכרחי לקיומו. במדה ידועה הרי זה מעין Requisite, שנרכש לו על ידי כשרון ההסתגלות. לכל ימאם בחייו לנמר.

אמנם גם אצל המתנגדים משתלב הרגש הדתי במשפטים קדומים ובאמונות בנסים ונפלאות. הציציות, התפליין והמוזות – מה הן בשביל רבים מהיהודים האורתודוקסים אם לא שמירה מפני המזיקין והרוחות הרעות (מעין פרסטיגיוזל באמונות התפלות של הנרמנים)!¹ הדת היהודית שלטת לא רק במאכלו ובמשקרו של היהודי האורתודוקסי, כי אם גם בנופו ובמלבושו. בעת שעל הגבר נאסר מן התורה לגלח את פאת הזקן והראש, הטיל המנהג הדתי על האשה את החובה לגלח אחר חתונתה את שער ראשה ולכסות את הראש במשך כל ימי נשואיה בפאהינכרית או בהינומה, ומצוין הוא, שגם הקפוטת הארוכה, שאינה מלבוש יהודי מן התורה אלא כגד פולני מצוי בשנות המאה ה'ט' וה'י', נתקדשה אצל היהודים החרדים בקדושת הדת, באופן שכל לובש קצרים נחשב בעיניהם לאפיקורס. הלוקה הקפוטת במעיל קצר הרי זה בשביל היהודי הפולני מאורע המהולל תקופה חדשה בחייו, בקרבו אותו אל התרבות השלטת. במציאות עומדת הקפוטת בקשר עם האורתודוקסיה באותו המובן, שבכל מקום שאחה מוצא פחות לבושי-קצרים, שם אתה בטוח יותר ביראתם המרובה של יושבי-המקום. בעיירות הקטנות שבמזרח גליציה לא ימצא כמעט אף יהודי אחד, שיאריך בתחתונים ויקצר בעליונים. בקרקו עשיתי לי פעם אחת לפני הצהריים עונג סטיסטי שכוה: שמתי עין על הלבשת היהודים הנפגשים בי ויצא, שבין 347 אשר ספרתי היו: 230 לבושים קפוטות, 92 לבושים אירופית, 25 – אירופית למחצה. מזה יכולתי ללמוד, שמספר לבושי-הקפוטות עולה ל-2/3 של כל יהודי קרקו, ואולם הוגד הוגד לי, שתפסתי מרובה וכי כאמת רק כמעט מהציתם של יהודי קרקו לובשים עדיין את הקפוטת הארוכה. בדומה לקפוטת

(1) ברופן של ונגבול "The Children of the ghetto", בחיר הרומנים שנכתבו עד כה מחיי הניטו, אנו מוצאים, שכשנודע לסבתא דבר מהדחת הפתאומית של נכדה, עומדת היא ושואלת בהתרגשותה, האם לא היה לבוש מלית-קטן? (ע' 99, לונדון, 1901).

נתקדשו אצל היהודים בקדושת המנהג הדתי עוד מלבושים אחדים, שלפנים לא היתה בהם כל קדושה. בין היהודים יוצאי פורטוגל נאמשטרדם יש הלובשים כשבת עד היום מכנסים קצרים עד הברכים וחובשים לראשם כובע משולש, – תלבשת שהיתה נהוגה בפורטוגל לפנים. והיהודים במזרח אירופה הפכו את כובע-הזנבות (שטריימיל), שנצטוו עליו לפנים בפולין לאות קלון וחרפה, למכסה של כבוד לראשם, שבלעדיו לא יצא היהודי מפתח ביתו ביום שבת-קודש. ברוסיה, מעת שננזרה הנזירה על „השטריימיל“, נתחלק זה אצל היהודים החרדים בכובע של סמט או של משי.

ברי, ששמירת המצוות לכל פרטיהן ודקדוקיהן אצל היהודי הארוך-עד כמה שזו אינה באה כמצות אנשים מלומדה או נעשית מפני מה יאמרו הבריות-הרי היא כרגיל מין משאומחן בינו ובין קונו. הוא מאמין, שכל מעשיו, בין המצוות ובין העבירות, נכתבים בספרו של הקדוש-ברוך-הוא, שהוא כעין חנוני מקף, המביא הכל בחשבון; כל מצוה נרשמת על ידי בעל „החנות הפתוחה“ בחלק ההכנסה של האיש וכל עכירה-בחלק ההוצאה, והשורה האחרונה מכריעה את הכף לזכות או לחובה. לפיכך לא קשה למצוא בין האדוקים אנשים הנוהרים לקיים כל הדינים שבין אדם למקום ככחוב ומדקדקים בקלה ככחמורה, בעוד שיחד עם זה, בנוגע ליחוסים שבין אדם לחבירו, הרי הם קשיילב ומלאים קנאה, שנאה, תרמית וכל מדה מגונה. מובן, שמאידך גיסא יפה ונעים הוא לראות, איך שיהודי חרד מתעטף בטליתו ותפליו לתפלת שחרית במסעו ברכנת-הקישור לעין רואים ולא יתבושש, איך שהאשה החרדה מוציאה את פרוטתה האחרונה לקנית נרות להדלקה בליל התקדש השבת ואיך שהזקן היהודי והזקנה היהודית מלאים שאיפה כבירה אחת: להקבר בארץ-אבות.

היוצא מכל האמור, כי האורתודוכסיה היהודית עד היום מיוסדה כלה על הדת החוקית, שהתחילה מימי עזרא. המוני ההלכות והדינים מכבידים עליה כאבנים ומאפילים כמעט כליל על הכנה הרוחני. הדת היהודית בצורתה זו אינה בשום אופן מדרגה גבוהה של התפתחות דתית, ורק מפני שליהודי אין עדיין צורך בלמעלה מזה, לכן עוד כחה אתה בשבילו. בכלל, כח המושך של כל דת עומד ביחס מהופך לצד ההפשט שבה. כל מה שהדת יותר מפשטה, יותר פילוסופית ויותר מצורפה ממושנים אנושיים, – באותה מדה קלושות יותר התקשרותם ומסירותם של מחזיקיה אליה. לא הפרוטסטנטיות הצרופה של ימינו, לא ההשקפה הרליגיוזית דלת-הדם של „נאורי“ היהודים – אם בכלל יש מקום לדבר על זו כעל דבר שבמצאות – כי אם דוקא האמונה של המושלמי ושל היהודי הארוך, האמונה שאינה מדעית, יתר על כן, האמונה הבועטת בכל דעת, היא-היא מניע חזק כהי

העם. התפלה של המושלמי ושל היהודי אינה דומה לעבודת־האלהים השגורה אצל הנוצרים בזמננו. זו שהולכת ונעשית ע"י השירה והעונג מין תענוג אסתטי גרידא; המושלמי והיהודי מתפללים בכבוד־ראש ובכוונה לפעול על רבון העולמים ולשנות על־ידי זה את פני הדברים לטובתם הם. עבודת־האלהים בבית־תפלה נוצרי במזרח אירופה ודאי שגאה היא לאין דמיון מהתפלה בצבור שבבית־כנסת היהודים הסמוך; ואולם גם זה אינו ספק, שההתלהבות הדתית מרובה בזה האחרון מאשר אצל שכנו. הדת היהודית עניה היא, כלפי דתות אחרות, בסמלים חיצוניים (הלאו של „לא תעשה לך כל פסל וכל תמונה" נרם לזה בודאי לא מעט), ולפיכך מצטמצמים ומתרכזים כל רגשותיו הדתיים של היהודי בתפלתו. התפלה עומדת אצל היהודי במרכז הפולחן הדתי שלו, ואולי זו החשיבות היתרה של התפלה ביהדות היא שמביאה לידי אותה ההנשמה, שמושגי היהודי על אדות האלהות עוד לא נשתחררו ממנה. התפלה דורשת בהכרח מדה ידועה של הנשמה, בהיות כי רק לפני אלהים הקרוב למושגי האדם אפשר לשפוך שיח ולהביע את כל משאלות הלבב. ולא מקרה הוא, שהקתולי, למשל, מביא את רכבותיו ותחנותיו לא לאלהים בכבודו ובעצמו, כי אם לקדושיו.

ג) היהדות הליברלית.

לירוא־בוליה² מביע את פליאתו על ש־היהודי מכיון שהוא בא במגע ובמשא עם הנכרים הרי הוא ממחר לעבור מהקצה האחרון של אמונה עזרת אל הקצה השני של המהשבה החפשית, מהמסורת המורחית, שהמוני בני דתו מסורים אליה בעקשנות, אל המסקנות הקיצוניות של העת החדשה. ואכן זוהי עקב־של־אכילס בשאלת הדת היהודית. בימים מקדם, בעת שכחה של הדת בכלל היה גדול בחיים התרבותיים, לא יפלא כי גם לדת היהודית הקצע מקום נכבד; ואולם בימינו אלה כחה של זו רק בסביבת הניטו ומחוץ לתחום זה אין לה אחיזה. מכיון שהיהודי עושה צעד מעבר לתחומי הניטו, מכיון שהוא מתחיל לקחת חלק בחיים הכלכליים של ארץ־מגוריו ויחד עם שוויוזכיותיו החברתיות הוא רוכש לו את שפת־הארץ ותרבותה, מיד מתחיל הוא להשתחרר מתחת שלטונה של הדת היהודית. החיון הזה בולט ביחוד אצל המהגרים היהודים באנגליה ובאמריקה. „ידוע הוא לכל, שהיהודים הורים (בלונדון) אינם מוסיפים לדקדק בשמירת דתם, כמו לפני עשר שנים", כותב רוסל³, והוא מהזיק בדעתו, ששייכותם של המהגרים אל האורתודוקסיה

(¹) בבריתיש מוזאום נמצא אוסף של תשמישי קדושה שונים למחלקותיהם ולדתיהם. אלה של היהודים (ספרי־תורה, חלפים, טו"ת ועוד איוו חפצים אחרים) תופסים את המקום היותר מצומצם.

(²) בספרו L'Empire des Tsars et les Russes. תרגום גרמני כרך I, ע' 168, זונדרשוין 1887.

(³) רוסל ולואיס, היהודי בלונדון (באנגלית), ע' 97 וגם 100, לונדון 1900.

לא תאריך גם ימי דור אחד. מהלך הפרוצס הזה מתקדם עוד יותר, כמו שהעירונו כבר בפרק הקודם, כשהיהודי מקבל עוד בילדותו חנוך חילוני. כל צעיר יהודי במזרח אירופה, שלמד בגימנסיה, ומהגם אם קבל השכלה אקדמית, נקרע בהכרח מעל הדת היהודית. אפילו בית־הספר הנמוך יש בו בכדי להתחרת חתת השייכות אל האורתודוכסיה, ונאמן הוא החוש הטבעי של היהודי החרד כשהוא מתנגד בקנאות עקשנית לבית־הספר החילוני ובוחר למסור את בניו אל תחת רצועת המלמד בחדר. ולפי זה יוצא, שסבת הדבקות, המפורסמה כל־כך, של היהודים בדתם מונחת לא בכחה הרוחני הגדול של דת זו, כי אם בחרדתם של מהויקיה להתרחק מכל נורמים, שבידם לערער את אשיות האמונה והדת. בכדי שהיהודי יחזיק בדתו דרוש לו לשמור על עצמו מכל מחשבות זרות וספקות; ולא – נעלה הוא מעל כל ספק, כי ספקותיו יביאורו סוף־סוף לכפירה ביהדות האורתודוכסית. הספקנות – כל באיה לא ישובו. מאת־שנים אחת של השתתפות הפשית בכלכלה הקפיטליסטית ושל רכישת השכלת בית־ספר כללי ריה היתה להדיח את היהודים בכל הארצות המפותחות כמובן הקפיטליסטי מעל הדת היהודית. ולא עוד אלא שאף במקום, שנשאר עוד שריד לדת, הרי פנ כל טעמה ממנה וריחה נמר. ולא יפלא. מגמת הרוח, שחדרה לאירופה יחד עם הקפיטליזמוס ועודנה הולכת ומלווה אותו בכל מקום עד היום, הלא היא: הרציונליות והמטריאליות. היהודי, ששחררו כא לו רק בזכות שלטון המגמה הזאת, נשאר נאמן לה עד היום, והדת היהודית, איפוא, שוב אינה יכולה להיות בשבילו יותר מטה שהפרוטסטנטיות היא בשביל הפרוטסטנטי ההפשי: שריד קדומים, שמאיוה רנשיכבוד אמנם לא יורו אותו הלאה, אבל בפועל אין מתחשבים עמו כלל. לא שהיהודי מוצא דוכא את דתו הוא פחותה במעלה – להפך, סתם יהודי הושב את המונותיאויזמוס הטהור של הדת היהודית הרבה יותר קרוב אל השכל מאשר אמונת־השלוש של הנצרות: יחס הבטול שלו אינו רק כלפי היהדות, כי אם כלפי הדת בכלל. רק לפעמים וכמי שנכפאו שד מקיים יהודי שכזה אחד מפקודי הדת. באנגליה, למשל, יש שדרה שלמה של יהודים, שקוראים להם „יהודי יוס־כפור“, מפני שרק ביום היחיד והמיוחד הזה יבואו להראות בכית־הכנסת⁽¹⁾. ולא הרבה שונים פני הדבר בצרפת ובגרמניה. הרוב המכריע של יהודי המקומות האלה אינו יודע משמירת השבת ומהיורות במאכלות אסורות. ע״י האנקיטה, שנעשתה אצל 1850 קהלות יהודיות בגרמניה בשנת 1904, נתברר, שרק ב־487 קהלות יש מנין לחפלה בצבור בכל ימות השנה, בעת שב־1147 קהלות אין חפלה בצבור אלא בשבת וב־216 רק ב„מים נוראים“⁽²⁾. הקהלות היהודיות, שלמרות היותן בנות

(1) שם, ע' 123.

(2) צייטשריפט פיר דעם. א. סטאט. דער יודען, 1905, מחברת 9, ע' 3.

פחות מ-300 נפש, עוד נהוגה אצלן תפלה בצנור בכל ימות השנה. נמצאות כרובן בעריה־פרובינציה הפרוסיות פוזן והסך־נפוי, כמו כן בגרמניה הדרומית (בִּנְרִיה, בִּדְרִי, הֶסֶן, אלזס־לותר־ינגה). המקומות האלה יחשבו על אותם מחלקי גרמניה, שמקצת מן היהדות האורתודוקסית עוד נשארה בהם למשמרת, מה שיתבאר ע"י ההתפטרות הכלכלית והתרבותית של המחוזים הקטנים, שבהם היהודים נמצאים כאן. מה שנוגע ליהודים האורתודוקסים, הנמצאים באחדות מהערים הגדולות (פרנקפורט־דמיין, המבורג, הלברשטד, ברלין, מינכן), הנה במקצת הם צאצאי משפחות נודעות לשם, שיחוס־אבות אינו נותן להם לסור מן המקובל, ובמקצת — מהגרים ממזרח אירופה ובניהם של אלה. בכלל יש עוד לחשוב 10—15% בערך של יהודי גרמניה על מפלגת האורתודוקסיה.

כל החיים הדתיים של יהודי מערב אירופה כמאה ה'יט נצטמצמו בבקשת צורה מודרנית לעבודת האלהים בבית־הכנסת. יהדות־הריפורם שוררת עכשיו כמעט בכל מקום; היא שנתה צורת בית־הכנסת, יפתה אותה ויחד עם זה הכניסה לסדר־התפלה נאוס־הטפה בשפת־הארץ ועונב, זאת אומרת, היא רכשה לה את מנהגי עבודת־האלהים של הנוצרים⁽¹⁾. אין ספק, שעל־ידי הכנסת העונב וההטפה לבית־הכנסת נעשתה עבודת־האלהים של הריפורמים יותר אסטיטית מסדר־התפלה האורתודוקסי, שהוא חר־גוני, משולל כל קשוט וגוי ואינו לוקח את לב האירופי בהדרו החיצוני. ברם בתי־הכנסיות הצרים והקרים של יהודי מזרח אירופה מתרחבים ומתחממים ע"י להט הרגש הדתי של המתפללים בהם, אותו הרגש שכאן עודנו דבר של ממש ובכל מה שנוגע לענינים דתיים הרי הוא מלא חוס־עלמים ואש של מעלה. לעומת זאת תפלתו של היהודי המערבי, אומר פביוס שאך⁽²⁾, קרה היא, מודרנית־אירופית, המומנט האומי חסר בה, הגשמה היהודית לכשה מחלצות, ושוב אינה נראית בדמות־דיוקנה הטבעית. פה הכל מסודר ומהודר, הכל על פי סכימות וכללים ידועים. נגינה נפלאה בלויית העונב והמקהלה, נאום מתובל במשל ומליצה, הכל יש כאן, אבל השתפכות־הנפש וחמימות נפשית אין כאן. דבר־מה חדש, זר נספה כאן על

⁽¹⁾ אמנם, כלי־שיר בשעת עבודת־האלהים אינם מן הדברים המתנגדים ליהדות, כעבודת האלהים בבית־המקדש היו השירה והזמרה עיקרים חשובים; — באחד מכתבי־הכנסיות שפברג נמצא עונב זה מאות בשנים, שבו היו משתמשים לקבלת־שבת, — ומנהג ישן הוא, שהחון יעבור לפני התיבה בלויית שני משוררים" (צונץ, דייע גאטמעס דייענסטל, פארטראגע דער יודען, מהדורא שניה, פרנקפורט־דמיין 1892, ע' 491). ברם במציאות נדחתה המוסיקה מן התפלה לגמרי, והעונב עד המאה ה'י"ט — מלבד אולי באותו בית־כנסת בפרג — לא נראה בכל גבולי תפלות ישראל.

⁽²⁾ מאמר מורח ומערכ, בירחון "אָסט אונד וועסט", שנה שלישית, 1903, ספ. 585.

היהדות מבלי להיות אתה לנוף אחד. מבית-התפלה הישן נעשה כאן מין פשרה בין הסינאגוגה והיכל-התפלה הנוצרי.

בכבודות תשרך הדת היהודית את דרכה במערב אירופה. את מחזיקיה יאחד רק איזה רגשי-כבוד ממושטש ביחס לעבר וגם מעין רגשי-בושה ידוע להחשב בין הנסים מן המערכה. מובן, שרגשי-הכבוד האמור הוא רק לפעמים רחוקות מאד בבחינה של צורך נפשי עמוק ודבר מן הלב; סתמו אינו אלא מין תשלום-מס להנושן והמוחזק. בכלל הרי הוא מתחזק מעט בכל מקום, שגם הדתיות של הסביבה הנוצרית חזקה יותר (למשל, בגרמניה הדרומית, הקתולית) ורפוי ביותר – במקום שהרציונליות החריבה גם את הרגש הדתי של הסביבה הנוצרית (למשל, בברלין, פריז ובכרכים בכלל). יטיפו להם רבני המערב מה שיטיפו על רעיון התעודה העולמית של היהדות: לרוב המכריע של היהודים כמו זר נחשבה ההטפה הזאת.

ד) כחות מפסידים.

זה ברור: עד כמה שהדת היהודית עודנה בכלל כה חי, הנה אינה אלא דת שמעית, שהיסוד למצוותיה ופקודיה אינו השכל, כי אם האמונה במקורם האלוהי. נעשו, אמנם, נסיונות שונים להוכיח, שאיזו מהמצוות יש להן עוד היום טעמים היגיוניים, מוסריים וכו'. אבל מה יתן ומה יוסיף לנו, אם בין מאות מצוות עשה ולא תעשה תמצאנה אחדות, שבמקרה יש בהן תועלת גם היום? הלא עיקר השאלה הוא בזה: אם להאמין במקורן האלוהי של כל המצוות ולחייב לפיכך את שמירתן לעולם ועד, או לבחון אותן לפי התועלת, שהן יכולות להביא מנקודת-ההכרה המדעית, ההולכת ומתקדמת, ובקשר עם תנאי החיים המשתנים. המצוות והמנהגים, שיצאו מכור המבחן של השקפת העולם המדעית כמנצחים, – מובן מאליו, שאיש מהיהודים הנאורים לא יתנגד להם. ואולם היהודי האדוק הלא ירחיק בשתי ידיו כל נסיון שכזה, בראותו בו אך חלול הקודש וחוצפה כלפי שמיא. ובאמת אין להתחסס אל מצוות הדת היהודית אלא כאל חשיבה אחת מוצקה – בהן גמור או בלאו גמור. מי שמאמין, כי דבר אלהים יצוק בתוכו, הוא יקבלן בחיוב; ומי שאינו מאמין בזה – והיהודי המשכיל, שבקורת-המקרא לא זרה לו הן לא יוכל להאמין בזה – בהכרח שיסתלק מהן. מלבד זאת, הנה על ההתנגדות, שיסודה בבקורת השכל, תחוּסָה עוד ההתנגדות הבאה מתוך נימוקים מכריעים, כלכליים. הרבה מן המצוות, שבעת שהיהוסים הכלכליים והמשאיומתן בעולם לא עמדו עדיין על מדרגה גבוהה של התפתחות, והיהודים ביהוד היו נבדלים בהייהם הכלכליים משכניהם לא היה קשה ביותר לקימן – כגון שמירת שבת לכל חוקיה ודקדוקיה ודיני כשר וטריפה המרובים, המכבידים ביותר על הנמצא בדרך רחוקה – הנה בימינו אלה, בעת שהיהודים

נמצאים בתוך חייה הכלכלה הכלליים. אין קיום אותן המצוות כמעט בנדר היכולת. שהרי לעתים קרובות יש בהן, פשוט, משום הורבן כל מעמדם החמרי. איך. למשל. יוכל הסוחר היהודי לעמוד בפני התחרותו של שכנו הנוצרי, אם מלבד מנוחתו המוכרחת על פי חוק המדינה ביום הראשון לשבוע ישמור לנוח ולשבות מעסקיו גם ביום השבת, ובאופן הזה ינכיל את ימי המעשה שלו רק לחמשה ימים בשבוע ומה יעשה התלמיד היהודי בבית-הספר הכללי, ומה יעשו העורך-דין היהודי, האינזינר והפקיד היהודים? ומה יעשה היהודי, אשר משלח-ידו הביאהו למקום שאין בו קהלה יהודית, בנוגע לקיום אלה המצוות שאין אלא בצבור?

שני הכחות האלה – כח הבקורת של התבונה הצרופה ע"י ההשכלה החילונית וכח-ההכרה של תנאי הכלכלה שנשתנו – הסיחם החותרים חתירה מתחת ליסוד היהדות האורתודוקסית ועלולים להפיל אותה כוף-סוף, גם בנבולות שלטונה ביום כשם שהפילו כבר בארצות הקפיטליסטיות המפותחות. אז השאר לא ישאר ממנה כי אם איזו יהדות ליברלית רפה וקצרת-ידי אשר לא תעצור כח לעמוד בפני זרמי הטמיעה השואפים לבלוע הכל. מובן, שיומה האחרון של האורתודוקסיה עוד לא בא. „מפיצי ההשכלה" השונים, האומרים בלבם, כי כליון האורתודוקסיה עומד כבר מאחרי כתליו. אינם מבינם כי אוצר הדעות והאמונות של ההמונים אינו מוזה ממקומו אלא בקושי גדול ורק לאט-לאט; שהמסורת אינה מפנה את מקומה להשקפות חדשות אלא בצעדים מדודים מאד. ואולם איך שיהיה, וגורדינה של האורתודוקסיה בכלל כבר נחתם; מספר ימיה הוצצו. היסודות, שנתנו עד כה את האפשרות למעמד האורתודוקסיה היהודית, הלא הם: ההתבדלות הכלכלית וההתרחקות מהשכלה חילונית, – אלה היסודות הולכים ומתמוטטים עם התקדמות הקפיטליזמוס; ובהתערער יסודותיו, נפול יפול בית האורתודוקסיה הישראלית ואיי מסוס.

פרק י. נשואי-תערובת.

(א) נשואי-תערובת הולכים ומתפשטים.

מימות עזרא ונחמיה, שאחזו כאמצעים חמורים נגד ההתחתנות בלא-יהודים, זאת אומרת, כמעט מלפני 400 שנה לפני ספיה"נ, נוהג ביהדות אסור נשואי-תערובת ככל תקפו. הכהנים אסורים אפילו בניורות, אך בכלל הגרים מותרים לבוא בקהל ה', ואם אמנם מצינו, שהיהודים התחתנו בגרים בתקופה ההלנית וגם בנולה – למשל, עם הכוזרים, שקבלו עליהם את היהדות. תחת זאת הנשואין בין יהודים ולא-יהודים בנלות נאסרו לא רק מצד הראשונים, כי אם גם מצד הנוצרים, וכאספתי-הכמרים

באורליינש (538), בטולידה (589) וברומא (743) הטילו עונשין של קנסות-ממון גדולים על כל העובר על האסור הזה. ואם לעת הנוירות האלו היו עדיין מקרי נשואית-ערובת זעיר פה זעיר שם – שאם לא כן, סוברים סופרים אחדים, לא היה מקום לאותן הנוירות, והארכיבישוף רוכרט מנרן (באונגריה) מוכיר בפירוש באחד ממכתביו לאפיפיור משנת 1229 על מציאות נשואית-ערובות, – הנה עם סוף ימי הבינים, עם ירידתם הסוציאלית הנמורה של היהודים, נעשו נשואית-ערובות לדבר בלתי שכיח כלל, ומהמאות הט"ז והי"ז – לגמרי לא נמצא. התהום החברתי והדתי בין היהודים והנוצרים גדל כל כך, עד שבו בלבד די היה בכדי למנוע את ההתחתנות בין שני המחנות ולא היה כל צורך באסורים מטעם החוק. אף-על-פי-כן נשארו האסורים הללו בתור חוקי הממשלה גם הלאה ועודם קיימים כיום בספרד, פורטוגל, רוסיה וכמעט בכל הארצות שהכנסיה היונית-הקתולית שלטת בהן. גם בארצות האיסלאם, שהנשואין שם בכלל נחתכים רק על-ידי החוקים הרתיים, עומד האסור על נשואית-ערובות מטעם הדת.

כשאנו באים לדבר בזה על נשואית-ערובות אין אנו מביאים בחשבון את כל אותם המקרים, כשאחד מן הצדדים מקבל עוד לפני הנשואין את דתו של הצד השני, כי האופי האמתי של נשואית-ערובות במוכן המצוי של המלה הוא דוקא כשאחד מבני הזוג בשעת החתונה מחזיק בדת היהודית והשני בנצרות.

בשביל חוקר האנתרופולוגיה אין, כמובן, ערך להמרת דתו של אחד משני הצדדים לפני החתונה; הנשואין בין הנוצרי והיהודי, הן עם המרת הדת והן בלי המרת הדת, הרי הם בשבילו לעולם נשואית-ערובות, כלומר, נשואין בין בני נוצר שונים. ואולם נקודת-ההשקפה האנתרופולוגית הזאת אינה יכולה להיות יסוד לזה, שבא להתחקות על התפשטות החזיון הנוכחי באופן סטטיסטי, – פשוט, מפני טעם שמושי. השייכות הנועית של היחיד, למצער באירופה, אינה נכנסת לתוך גבולות הסטטיסטיקה של פקירות הממשלה, ואף אמנם מתוך הקושי המיוחד או אי-האפשרות להגדיר את כל אדם לכן באירופה, על איוו קבוצה אנתרופולוגית יחשב, גם מן הנמנעות הוא, שתכנס השייכות הנועית לתוך הסטטיסטיקה הרשמית. כשרוצים, איפוא, לתת תמונה מדויקה מהתפשטות נשואית-ערובות בעזרת הסטטיסטיקה, אין דרך אחרת אלא להתחשב רק עם השייכות הרתית של שני הצדדים. הרחיפה הראשונה לבטול הנוירות בנוגע להתחן הנוצרים ביהודים יצאה מהמפקח הצרפתי הגדול ועברה לאטלס להולנדיה, בלגיה, דניה וסקנדינביה, אנגליה וארצות-הברית. לשני זה הועילה הרבה אותה העובדה, שבכל הארצות האלו יצאו הנשואין מתחת רשותה של הכנסיה ונעשו לאקט אזרחי. בנרמניה, על-פי חוק הממלכה משני לפברואר שנת 1875, שההבדל הדתי בין שני הצדדים לא

נוכר בו בתור מניעה להתחתנות, הותרו נשואי-התערובת בין הנוצרים והיהודים גם באותן ממדינותיה, שער אז לא היה הרשיון לזה.

באונגריה הורשו נשואי-תערובת רק משנת 1895 ואילך; כמו כן מותרים הם באחדות ממדינות הבלקן הנוצריות (ברומיניה, למשל), ולעומת זאת באוסטריה, רוסיה, ספרד, פורטוגל וארצות האישלאם קים, כאמור, האסור על נשואין כאלה עד היום.

כשבאים להעריך כראוי, עד כמה הרבו היהודים והנוצרים להשתמש באפשרות שניתנה להם לבוא בקשר החתון (מכלי שתדירש, כתנאי קודם לזה, המרת הדת), עלינו לבלי להעלים עין מאותה העובדה, שהדת בכלל מקימה קיר מפריד ומשמש עכוב גדול לבוא בכרית-הנשואין עם בן דת אחרת. בגלל האופי הדתי שישנו עדיין לרוב המכריע של החתונות בארצות רבות, מתחססים אל נשואי התערובת כאל הלולי-הדת¹, באופן שברכת-הכהן לא נתן להם בשום אופן ורק השלטון האזרחי יאשר ויקיים אותם, ואולם מלבד זאת נורם, כרגיל, ההבדל הדתי גם להתבדלות סוציאלית, לומר, שבני דת אחת בוחרים לארח לחברה עם בני דתם, ומזה תוצאות, שהיחסים המביאים לידי נשואין יצמחו לרוב בין בני דת אחת. דוגמאות לבח המפריד של הדת מראים לנו ששישבע המאות נרי האי שוקלנד ביס-הצווידי, שנתרוקן מיושביו בשנת 1859, שהם נחלקים לקתולים ופרוטסטנטים ואינם נושאים אשה אלא מחוץ בנות קהלם; גם מאתים הקראים בהליטש (נליציה), הנרים בין יהודים ונוצרים ואינם מתחתנים כאלה לעולם. אפילו ההבדל הדתי הקלוש שבין היהודים האשכנזים והספרדים באמשטרדם הפריע בעדם להתחתן ביניהם עד אמצע המאה היט; רק בעת היותר אחרונה נתרבו הנשואין בין בני שתי הקהלות האלו. בארץ-ישראל אין האשכנזים והספרדים מתחתנים אלה באלה עד היום אלא במקרים היוצאים מן הכלל. אמנם, נוסף על ההבדל במנהגים הדתיים מעכב כאן גם הבדל השפה והמעמד התרבותי. גם החתון בין הפרוטסטנטים והקתולים בגרמניה הדרומית והמערבית היה לפניו בגדר אינו-רגיל, ורק בעשרות השנים האחרונות נעשה מצוי למדי לרגלי המנהג החדש של נשואים אזרחיים ולרגלי ירידת ערך

¹ יחס כזה ולא אחר אל נשואי-תערובת היה והיה גם מצד היהדות האורתודוקסית. מן השאלות שהציע נפוליון הראשון ל"סנהדרין" הידוע אשר אסף לא עוררה אף אחת מהן וכוותם כל כך סוערים כמו השלישית: "האם מותר ליהודים להנשא לנוצרי ואם מותר לו ליהודי לישא נוצרית?" הרבנים הצרפתים הנאורים נטו לחקל, לא כן רבני אשכנז (אלום), שעני על שאלה זו בשלילה גמורה. ה"סנהדרין" הוציא את עצמו לבסוף ממכונת זו על ידי התשובה, שפדאורייתא אסור רק להתחתן בכנענים. מה שנוגע לנשואין עם נוצרים, הנה אפשר שהרבנים לא יסדרו קדושין בנשואין כאלה, אבל חוץ מזה נחשב היהודי הנושא נוצרית ליהודי לכל דבר.

הדת והכנסיה בחיי היחיד. בערך ימצאו כיום בין כל 100 אנגליים או בין כל 100 קתולים אנשים הנושאים בתדת אחרת:

המקום	השנה	בין האנגליים	בין הקתולים	של מספר האנגליים ביחס לסכום התושבים הכללי	של מספר הקתולים ביחס לסכום התושבים הכללי
פרוסיה	1907	7,10	13,61	62,59	35,80
בּוּרְיָה	1907	16,24	6,66	28,28	70,70
אונגריה	1907	21,33 ⁽¹⁾	7,24	6,69	51,49
ברלין	1906	8,93	62,37	83,09	10,98
פרנקפורט-דמיין .	1907	28,29	44,16	60,45	31,59
וינה	1905	35,26	1,42	2,88	87,28

על פי זה יוצא, שהאחוז של נשואי-תערובת בין הקתולים או בין האנגליים, כשאנו מתכוונים לעיר לחוד ולכפר לחוד, עולה בה במדה שיקטן מספרם של אלה או של אלה לגבי סכום התושבים הכללי. נמלים אחרות: בני דת המיעוט מרבים לצעוד על דרך נשואי-תערובת בה במדה שתמעט אפשרות הבחירה שלהם בחוג בני דתם. בברלין ובפרנקפורט-דמיין, שמספר הקתולים בהן ביחס לסכום התושבים הכללי עולה בראשונה ל-10,98% ובשניה ל-31,59%, מספר נשואי-תערובת אצלם עולה בברלין ל-62,37% ובפרנקפורט ל-44,16%, זאת אומרת, שנשואי-תערובת שם כבר קנו להם זכות אזרח.

הקרקע היותר מוכשר לנשואי-תערובת של היהודים הוא באותן הארצות, שהיהודים מצד אחד נושנו בהן והגיעו למצב של אמידות ומצד שני מספרם שם כל-כך קלוש, עד שעליהם אל השררות העליונות אינה לצנינים בעיני הנוצרים ואינה מעוררת תנועה אנטישמית. בשורת הארצות האלו עומדות דניה, איטליה ואוסטריה.

81% של יהודי דניה נמצאים בקופנהגן. בעיר הזאת היו לעומת 395 של נשואין יהודיים טהורים, במשך הזמן שמשנת 1880 עד שנת 1905, 272 נשואי-תערובת⁽²⁾, זאת אומרת, שמספר נשואי-תערובת עולה ל-68,9% של הנשואין הטהורים. בכלל נראה שם, שנשואי-תערובת הולכים ומתרכבים, והנשואין הטהורים הולכים ופוחתים. נשואי-תערובת

⁽¹⁾ לרבות את הנשואין שבין האנגליים של השטה האונסבורגית והפרורמיים.
⁽²⁾ כאן באו בחשבון רק החתונות שנעשו ברשיון השלטון האזרחי. כי על אותם המקרים הבודדים של נשואי-תערובת שיצאו לפועל על ידי כהני-הדת הנוצרית, אין לנו כל עדויות.

בשנות	1880—1889	היו	90=55,8%	של	161	הנשואין המהורים
"	1890—1899	"	101=68,7%	"	147	"
"	1900—1905	"	81=93,1%	"	87	"

בספירת-העם של 1906 נמצאו בקופנהגן בין הנשואין הקימים (נשואין חשוכי-ינים לא נכנסו כאן בחשבון) 326 נשואין יהודיים טהורים ו-159 נשואי-תערובת. ממדינות אוסטרליה יש לנו מספרים אחדים על יסוד ספירת העם בשנת 1901.

נשואי תערובת			נשואין יהודיים	במדינת
ביחד	שהאשה בהם יהודית	שהבעל בהם יהודי		
62	23	39	157	אוסטרליה המערבית
360	108	252	781	ולס הדרומית החדשה

מהם יוצא לנו שמספר נשואי החקירות במערב אוסטרליה עולה ל-39,4 של הנשואין המהורים ובדרום ולס החדשה ל-046⁰.

מאיטליה אין לנו מספרים מן העת האחרונה. ואולם כל היהודים את
חיי יהודי איטליה מעידים פה אחד, שנשואי־תערוכת נתרנו שם מאד. בשנת 1881
היו בגליל רובינה ⁴¹ נשואין יהודיים טהורים, ¹⁰ נשואי־תערוכת, שהבעל היה בהם
יהודי, וארבעה שהאשה הייתה בהם יהודית, זאת אומרת, אחוז של 34,1%. בטריעסט,
השייכת אמנם לאוסטריה, אבל בתרבותה נשארה עיר איטלקית לכל חוקיה ומנהגיה,
באו בברית־הנשואין

נשואין יהודיים		נשואין בין יהודים ובין בני בלי דת	
טורים	במספרים מוחלטים	במספרים % של הנשואין	היהודים הטהורים
1877—1890	138	46	33,3
1891—1895	122	47	38,5
1896—1899	137	57	41,6
1900—1903	106	65	61,4

באנגליה ובצרפת היו נשואיהתערובת עד לפני 10 או 20 שנה מרובים מאד. אז היו היהודים כאלו הארצות מעטים במספרם ושוייכים אל השדרות היותר אמידות. אך מאז עלה בהן הרבה מספר היהודים על ידי הגירת היהודים העניים ממזרח אירופה. בין המהגרים האלה נשואיהתערובת עד כה חיוון בלתי נפרט

כלל, ואין אנו מוצאים אותו אלא בתוך אלה שנתאזרחו בארץ זה מכבר. מספרים סטטיסטיים מדויקים בנידון זה אין.

באמריקה דומים תנאי הדבר הזה לאלה שבאנגליה. היהודים המועטים תושבי הארץ זה מכבר, שברובם יחשבו על מעמד העשירים, נוטים לנשואיתערובת, וביחוד נפוץ החזיון הזה בכנסיות הדרומיות של ארצות-הברית ובאמריקה הדרומית בכלל. שמספר היהודים שם מצער הוא. ואולם ההמון הגדול של אלה שנדרו לארצות-הברית משנת 1881 ואילך ונתרכזו בכרכים הגדולים של צפון ארצות-הברית, רחוק עדיין מנשואיתערובת. על-פי ספירה אחת, שנעשתה למטרותיה של הכנסיה האמריקאית, יצא, שבשנת 1904 היו בשבעה רובעים ישונים בניו-יורק, לעומת 8627 נשואין יהודיים טהורים, 85 נשואיתערובת, וזאת אומרת, אפילו לא 1%.

על אדות נשואיתערובת בגרמניה יש לנו מספרים מדויקים משנת 1901 ואילך, בפרוסיה ובבבליה משנות 1875/76, כמו כן יש לנו מספרים על נשואי-התערובת שבערים הגדולות לחוד. מצרופם של כל המספרים בטבלא שלפנינו יוצא, שנשואי-התערובת הולכים ומתרבים. ככל גרמניה עלה מספר נשואי-התערובת בשנות 1904—1908 בחשבון ממוצע ל-22,2% של הנשואין היהודיים הטהורים. בבבליה,

באו בברית-הנשואין	במשך שנות	נשואים יהודיים טהורים	נשואי-תערובת			לנשואין טהורים תערובת ביניהם האחרו של נשואי-	מכל 100 באים בברית-הנשואין התחתנו בנוצרים		
			הבעל יהודי	האשה יהודית	בס"ה		גברים	נשים	בס"ה
בגרמניה . .	1901—1904	3909	362	313	675	17,3	8,48	7,41	7,95
	1905—1908	3968	477	406	883	22,2	10,69	9,24	9,97
בפרוסיה . .	1875—1884	2406	116	126	242	10,1	4,60	4,98	4,79
	1885—1894	2426	155	147	302	12,4	6,01	5,71	5,86
	1895—1899	2555	231	202	433	16,9	8,29	7,33	7,81
	1900—1904	2568	263	232	495	19,3	9,29	8,29	8,80
	1905—1908	2674	358	316	674	25,2	11,81	10,57	11,19
בבבליה . . .	1876—1884	359	7	6	13	3,6	1,91	1,63	1,78
	1885—1894	360	10	9	19	5,3	2,70	2,44	2,57
	1895—1899	379	20	12	32	8,4	5,01	3,07	4,05
	1900—1904	425	21	17	38	8,9	4,71	3,85	4,29
	1905—1908	405	20	19	39	9,6	4,71	4,48	4,59
בברלין . . .	1901—1904	615	134	84	218	35,4	17,89	12,02	15,06
	1905—1906	626	158	116	274	43,8	20,15	15,63	17,96
בהמבורג . .	1903—1905	105	26	26	52	49,5	19,85	19,85	19,85

באו כבירת- הנשואין	במשך שנות	נשואים יהודיים מהורים	נשואי-תערובת			מכל 100 באים כבירת הנשואין ההחתנו בנוצרים	האחוז של נשואי- תערובת בנשים לנשואין מהורים		נשים בנשים	
			הנער יהודי	האשה יהודית	במ"ה					
בפנקפורט-דמיין	1909—1905	154	19	19	38	10,98	24,7	10,98	10,98	10,98
בברסלוי . .	1906—1905	138	12	11	23	7,69	16,7	8,00	7,38	8,00
במינכן . . .	1908—1906	44	7	9	16	15,38	36,4	13,73	16,98	13,73
בשרלוטנבורג .	1905—1895	59	9	5	14	10,61	23,7	13,24	7,81	13,24

שהיא יכולה לשמש לנו טופס בזה לכל גרמניה הדרומית הקתולית, עולה האחוז של נשואי-תערובת (9,6%) הרבה פחות מאשר בכל המדינה, ולעומת זאת בפרוסיה (ואת אומרת, גרמניה הפרוטסטנטית התיכונית והצפונית) עולה האחוז (25,2%) במקצת על החשבון-ממוצע שבכל הממלכה. עולה ביותר האחוז של נשואי-תערובת בברלין ובהמבורג, בראשונה לא פחות מ-43,8% ובשניה מ-49,5% של כל הנשואין היהודיים הטהורים. בעוד שבכל גרמניה, במשך שנות 1904—1908 יצא, שעל כל 100 יהודים או יהודיות, הבאים כבירת-הנשואין, נמצאים 9,97 הנשואים אשה נכרית או נשאות לבעל נכרי. הנה בברלין עלה האחוז הזה ל-17,96% ובהמבורג ל-19,95%.

כרגיל מרובים נשואי-תערובת של יהודים ונוצרים מהנשואין של נוצרים ויהודיות. ביהוד בברלין, שרלוטנבורג והמבורג עולים בהרבה נשואי-תערובת של המין הראשון על השני. אמנם, במשך הזמן שבין שנת 1875 עד שנת 1884 היו פני הרברים האלה להפך, אולי מפני שאז נהוג היה אצל האצילים הנוצרים היהודים מנכסיהם לישא נשים עשירות מבנות היהודים. ואולם עם התפרצות תנועת האנטישמיות בראשית שנות השמונים נעשתה ההתהוות ביהודים לדבר רע ביותר בעיני רבים מהנוצרים. באופן כזה הוגח מכשול על דרך נשואי-תערובת, מכשול שליחוריה קשה לעבור עליו מאשר ליהודי, מפני שבתנאי הנשואין בדורנו, בכלל, נקל לנכר למצוא לו אשה מאשר לאשה למצוא לה בעל. עם זה יש לציין, שבנשואי-תערובת רגיל הוא, שהבעל היהודי ינחות דרגא בקחתו לו אשה נוצרית.

הטבלא שלפנינו (בעמ' הבא) נותנת לנו ידיעות על סוגי הצד הנוצרי שבנשואי-תערובת בגרמניה משנת 1901 עד שנת 1908, אם הם פרוטסטנטים, קתולים או שאר סוגים דתיים (נס דיסידנטים, בני בלי דת, דתיים-חפשיים). מן הידיעות הללו אנו רואים, כי הצד הנוצרי ברובו המכריע היה פרוטסטנטי, היינו: בנשואי-תערובת, שהבעל הוא יהודי, עלה מספר הנשים הפרוטסטנטיות ל-76,19% של כל מקרי-הנשואין האלה; בנשואי-תערובת, שהאשה היא יהודית, עלה מספר הנכרים

הזיווגים בממלכת אשכנז:										בשנת
האשה יהודית והבעל				הבעל יהודי והאשה				הבעל והאשה יהודים		
בן דת אחרת	אב בת בלי דת ידועה	בתה נוצרית אחרת	קתולי	אבנלי	בן דת אחרת	אב בת בלי דת ידועה	בתה נוצרית אחרת		קתולי	
2	16	76	222	4	13	67	258	3878	1901	
4	11	63	217	4	8	75	244	3925	1902	
4	13	70	218	5	11	68	279	3831	1903	
1	5	74	256	6	16	74	316	4001	1904	
4	16	85	255	9	14	74	361	3905	1905	
5	22	91	297	5	18	87	330	4080	1906	
5	19	96	305	1	21	84	389	4052	1907	
6	19	88	310	7	35	92	382	3907	1908	
4	15	80	260	5	17	78	320	3947	ב"מ 1901/8	

הפרוטסטנטיים ל-72,42%; ככל נשואי-התערובת עלה מספר הפרוטסטנטיים ל-74,45%. והיות שבגרמניה (בשנת 1905) עלה מספר האבנליים רק ל-62,1% של סכום התושבים הכללי, הרי שבנשואי-התערובת הם תופסים מקום גדול מאד לפי הערך. לעומת זה חלקם של הקתוליים בנשואי-התערובת קטן בהרבה ביחס למספרם הכמותי. והיות שמספר היהודים בחלקי גרמניה הקתוליים אינו פחות מאשר בחלקים הפרוטסטנטיים, הרי שבזה אין לראות את הסבה לרובי הפרוטסטנטים בנשואי-התערובת. יותר נכון יהיה אם נבקש את הסבה הזאת מצד אחד בזה, שרוב הערים הגדולות בגרמניה – נשואי-התערובת מצויים, כידוע, בכרכים ביותר – נמצאות בגלילים הפרוטסטנטיים, ומצד שני בזה, שבין הקתוליים חזקה יותר השפעת הכנסייה מאשר בין הפרוטסטנטים, ולפיכך קשים נשואי-התערובת לראשונים מאשר לאחרונים. מפרוסיה, סכסוניה, המבורג וברמן יש לנו גם כן מספרים, כמה זוגות של נשואי-התערובת היו בעת ספירות-העם השונות. זוגות כאלה בפרוסיה היו

שנת	הבעל יהודי והאשה יהודית	בכלל
1885	1110	2111
1890	1505	2763
1895	1757	3287
1900	2242	4052
1905	2931	5117

בסכסוניה בספירות-העם משנת 1905 נרשמו על יד 2174 זוגות יהודיים

גם 292 זוגות מעורבים (ב-213 מהם היה הבעל יהודי, ב-79-האשה יהודיה), באופן שעל כל 100 נשואין יהודיים טהורים נמצאו 13,4 נשואיתערובת.

בהמבורג היו בשנת 1900, לעומת 3022 נשואין יהודיים טהורים, 158 נשואיתערובת, שהאשה הייתה בהם יהודית, ו-273, שהבעל היה בהם יהודי; על פי זה עלו נשואיתערובת ל-14,3% של הנשואין היהודיים הטהורים. בברמן בשנת 1900 נחתנו 169 זוגות יהודיים טהורים, 10 מעורבים (יהודי ונוצרי) ועוד 11 מעורבים (יהודית ונוצרי). האהו של נשואיתערובת שם עלה, איפוא, ל-12,43, באוסטריה, כנזכר לעיל, אסור ליהודים ונוצרים להתחתן אלה באלה, תחת זאת הותר להם להתחתן בכניבלידת. שנים הבאים להנשא, אחד מהם שייך לדת הנוצרית והשני ליהודית, אין נשואיהם אפשרים אלא כשאחד מהם ממיר את דתו בדתו של השני או קורא לעצמו, למצער, בכניבלידת. במקרה הראשון אין הנשואין נחשבים כסטטיסטיקה לנשואיתערובת כל עיקר, במקרה השני הם נחשבים לנשואין של נוצרי או של יהודי עם בכניבלידת. ואולם רק נשואים כאלה האחרונים (בין יהודי ובין בכניבלידת) יכולים להחשב כנשואיתערובת בין נוצרי ויהודי¹; לא כן בנשואין שבין נוצרי ובכניבלידת, אם כי גם אז מצוי, ש"הכניבלידת" הוא מזרע היהודים. אבל אין לקבוע כלל בדבר, צריך, איפוא, לזכור, שהמספרים הרשומים מטה בדבר נשואיתערובת באוסטריה נוגעים רק באותם המקרים, כשהצד האחד הוא יהודי והשני בכניבלידת, והסכום הכולל, לפיכך, הוא הרבה פחות מזה שהיה מתקבל, אלמלי הרשה החוק את הנשואין בין יהודים ונוצרים וכל הנשואין המעורבים מבני ישראל ובני הנוצרים המוצאים מקום בחיים היו נרשמים כסטטיסטיקה.

באוסטריה היו חתונות בכל שנה כחשבון ממוצע:

בין יהודים ובני בלידת

בשנות	יהודיות	במספרים מחלטיים	באחוזים יחסית נשואין יהודיים טהורים
1884—1881	3287	52	1,58
1885—1894	4576	61	1,33
1895—1899	5781	112	2,11
1900—1904	7445	148	1,99
1905—1906	7816	160	2,05

ההתרבות המפליאה של החתונות היהודיות הטהורות תחבאר בזה, שער לפני

¹ בכל אופן נכנסים לסוג זה גם המקרים, שהזוג הוא יהודי מומר או כן בלידת מצד אחד ויהודי נמור מן הצד השני, שאז, כמובן, אינם בגדר נשואיתערובת. תחת זאת אינם נרשמים בתור נשואיתערובת אותם המקרים, ששני הצדדים מקבלים עליהם לפני נשואיהם את הדת הנוצרית או נעשים לכניבלידת.

זמן־מה היו נשואי היהודים באוסטריה, ביחוד בגליציה, נעשים רק על פי מנהגי הדת הישראלית ולא באו כלל בכתוב פקידות הממשלה. ואולם בעת האחרונה התחילו יהודי גליציה לקבל רשיונות מאת הממשלה על נשואיהם ומשום זה ניכר יותר רשומם בסטטיסטיקה. נשואי־תערובת נתרבו מ-52 בח'מ שבשנות 1881/84 ל-160 בשנות 1905/6; במשך הזמן הראשון עלו ל-1,58% של כל הנשואין הטהורים ובמשך הזמן השני ל-2,05%. מה שהמספר המחלט של נשואי־תערובת נשלש והערך הפרוצנטי ביחס לנשואין טהורים עלה רק במעט. יתבאר, כמובן, בזה שהוכרנו לעיל על ההתרבות הפתאומית של נשואי היהודים בגליציה. הרוב המכריע של נשואי־תערובת באוסטריה מקומו בין יהודי וינה; כאן באו בכרית־הנשואין בח'מ שנתי

יהודים ובני בלי דת			
בשנות	יהודיים טהורים	במספרים מחלטיים	באחוזים למאת נשואין יהודיים טהורים
1884—1881	390	42	10,8
1885—1894	538	48	8,9
1895—1899	839	76	9,1
1900—1903	864	92	10,7
1904—1907	963	107	11,1

מלבד לוינה, רבים עוד נשואי־תערובת בטריעסט (ראה למעלה) ובניהם (כאן שוב בעיקר בפרג). בניהם היו בשנות 1900/03 (בחשבון ממוצע שנתי) 675 חתונות יהודיות טהורות ועשרים בין יהודים ובני־בלידת. הרי שנשואי־תערובת עלו שם ל-2,96% של הנשואין היהודיים הטהורים. לעומת זאת בגליציה ובבוקובינה כמעט שאינם ידועים כלל נשואין בין יהודים ובני בלידת. בשנות 1900/03 היו בגליציה רק 6 מקרים של נשואי־תערובת; בבוקובינה אף לא אחד.

באונגריה היו חתונות בחשבון ממוצע שנתי:

מעורבות				
בשנות	יהודיות	הבעל יהודי	האשה יהודית	ביחד כל מאה נשואין יהודיים טהורים
1895—1899	6694	184	188	372
1900—1904	6754	224	218	442
1905—1906	6889	268	273	505
1907—1908	7293	311	345	656

על־פי זה נראה, שבמשך הזמן הקצר, מעת שהורשו נשואי־תערובת מטעם החוק (1895) כבר נתפשטו אלה במדה ניכרת. מכל מאה באים בכרית־הנשואין נשאו נוצרית או נישאו לנוצרי—

בשנות	זכרים	נקבות	ביחד
1895—1899	2,68	2,73	2,70
1900—1904	3,21	3,13	3,16
1905—1906	3,74	3,32	3,54
1907—1908	4,12	4,55	4,33

כשם שבכל מקום הכרכים הגם הקרקע היוחר מוכשר לנשואית-ערובת, כך גם באונגריה עולה חלק גדול של אלה על הבירה בודפשט. שם היו בח'מ שנת

נשואין יהודיים		נשואית-ערובת		בשנות	סהורים
הבעל יהודי	האשה יהודית	ביחד	%		
86	93	179	15,0	1900—1896	1195
104	107	211	16,5	1904—1901	1275

על-פי זה נשאו נוצרית או נישאו לנוצרי

מכל מאה באים בברית-הנשואין

בשנות	זכרים	נקבות	זכרים ונקבות ביחד
1900—1896	6,72	7,22	6,97
1901—1904	7,54	7,74	7,64

מה שנוגע להולנדיה, אין בידינו מספרים אלא מהעיר אמשטרדם, אך להיות שיותר ממחצית יהודי הולנדיה נרים באמשטרדם, יכולים אותם המספרים לתת לנו תמונה ממצב הדבר בארץ הזאת בכלל. באמשטרדם עלה מספר הנשואין היהודיים הטהורים בשנות 1899—1908 (בחסכון ממוצע שנתי) ל-381 ומספר נשואי-התערובת ל-43, היינו 11,13%.

ברומיניה אין נשואית-ערובת נפוצים לפי שעה. משנת 1896 עד 1899 היו בחשבון ממוצע שנתי 1503 נשואין יהודיים טהורים ושבעה-עשר נשואית-ערובת (8 של יהודי ונוצרית, 9 של יהודית ונוצרית). האחוז של נשואי-התערובת עלה רק ל-1,1%.

גם ברומיניה רוב נשואית-ערובת נופלים בחלקה של הבירה בוקרשט. שם היו

נשואין יהודיים		נשואית-ערובת		במשך שנת	טהורים
הבעל יהודי	האשה יהודית	ביחד	%		
לא ידוע	לא ידוע	14	4,6	1899—1898	203
2	7	9	3,7	1905—1904	242

אם נבוא לסכם את כל האמור עד כה בנידון זה, או נמצא, כי הארצות שנשואי-התערובת מוצאים בהן מקום מחלקות בנוגע לכמות התפשטות החזיון הזה בתוכן לדי מחלקות.

על המחלקה הראשונה יחשבו גליציה, בוקובינה, רומיניה ורובע-המהגרים

היהודים החדשים באנגליה, צרפת וארצות-הברית. בכל אלה אין מספר נשואי-התערובת מגיע גם ל-2%.

על המחלקה השני תחשבה גרמניה הקתולית, אונגריה (חוץ מבודפשט) וביהם, בהן מגיע מספר נשואי-התערובת ל-2—10%.

על המחלקה השלישית צריך לחשוב את גרמניה הפרוטסטנטית, הולנד, אוסטריה השפלה (וינה) וגם בודפשט. כאן עולה האחוז של נשואי-תערובת מ-10 עד 30%. ואף נראית נטיה, שלהבא יתרבה החזיון הזה עוד יותר. אמנם, עדיין אין בו משום הבאת כליה נטורה על יהודי המקומות האלה, אבל הוא כבר הכניס פחת ניכרת ברבוי שלהם כעת האחרונה.

והמחלקה הרביעית, לבסוף, כוללת בתוכה את דניה, אוסטריה ואיטליה. נשואי-התערובת שבהן עולים ליותר משליש של כל הנשואין היהודיים המהורים, וסכנה ממשית נשקפת מהם להמשך קיומם של יהודי הארצות האלו, שגם בלאו הכי מספרם מצער שם, אחרי שהרוב המכריע של הנולדים מנשואי-התערובת נתונים לנצרות. המצב הזה הוא גם באנגליה, צרפת וארצות-הברית אצל היהודים תושבי הארצות האלו מכבר. גם באחדים מכרי גרמניה (ברלין, המבורג) מתהווים תנאים העלולים להכניס אותם, לפי כמות נשואי-התערובת שבהם, לתוך המחלקה הרביעית. ההקבלה של ארבע המחלקות הללו אל ארבע השדרות, שדברנו עליהן בפרק הראשון, גלויה לעין. והדבר כמעט שהוא מובן מאליו, אחרי שפה כמו שם תלויה ההתחלקות במדרגת השתתפות היהודים בהשכלה חילונית ובחיי הכלכלה הקפיטליסטיים. יותר שהיהודים והנוצרים עוסקים במשלח-יד דומים, יותר שהיהודים מתקרבים אל הנוצרים בהשכלתם ובארחות חייהם – יותר יוכל להתהוות היחוסים ביניהם, המביאים לידי נשואין.

נשואי-התערובת פגשו התנגדות עצומה לא רק בתוך הדואנים לקיום היהדות, כי אם גם מצד אויבי היהודים, ביחוד מצד דיהרינג בספרו: „שאלת היהודים בתור שאלת הקלקול הנוצרי“ (הוצאה רביעית, ברלין 1892), הנימוק העיקרי של המתנגדים האלה הוא, כי הדם היהודי משחית את הגזע האריי „הטהור“ ושכין היהודים והאריים קימת איזו מין בחילה פיזיולוגית, העושה את ההתחתנות ביניהם לדבר שהוא כנגד הטבע. ברם, אותה העובדה, שלמרות כל ההתנפלויות הללו הולכים נשואי-התערובת הלוך והתפשט, היא-היא הפירכא היותר חותכת כלפי הסברא הזאת; כי בכדי להבחין בין הבחילות והמשיכות הפיזיולוגיות הטבעיות בעם ביחס למשנהו-הרי אין לך אכזר-כוחן טובה מזו הבחירה הטבעית בנוגע לזיווגים. במקום שישנה בחילה ביחס לפרצוף-פנים היהודי הנה יסודה-ממש כיסוד הבחילה של היהודי האורתודוכסי במורח-אירופה ביחס לגוי – לא כל כך בנימוקים פיזיולוגיים ואינסטינקטיביים כמו דוקא

בסוציאליים. ראייה נאמנה לזה אנו מוצאים באותו החזיון. שנים היהודים בעצמם התחילו כבר להתרחק בשדוכים מהטפוס היהודי ולבכר עליו את הטפוס הארץ, כביכול. במודעות על דבר „בקשת־שדוך” ינתן לעתים מצויות משפט הבכורה לצהובי־שער, ויש שלא תחסר גם ההוספה טובת־הטעם, שרצוי לבל יהא החתן דומה ליהודי. ההבדל הנועי היחיד, שבאמת גורם הוא לבחילה עמוקה אינסטינקטיבית, היינו ההבדל בצבע העור, אינו חופס שום מקום בשאלת היחסים שבין היהודים והנוצרים. מאידך ניסא נשמעו קולות בין הנוצרים, המקדמים בשמחה את חזיון נשואי־התערובת. אדוארד פון הרטמן, למשל, חושב את „תערובת טפת הדם היהודי בעורקי „המיכל” הנרמני לברכה רבה” ומביע את „תשוקת לבו העצומה לטמיעתם הנמורה”, אשר בלי ספק „בוא תבוא ולא תאחר”¹. ואמנם, קשה להאמין, שיש בידי תורות־הנוע השונות למנוע בעד נשואי־התערובת, כל עוד שהתנאים הסוציאליים ימחקו את ההבדלים שבין היהודים והנוצרים ועל ידי זה יקרבו לבוא אלה באלה בברית־הנשואין.

(ב) הילדים מנשואי־תערובת.

עם התרבות מספר נשואי־התערובת נתרבו באותה המדה בעשרות השנים האחרונות גם ילידי־תערובת.

בפרוסיה נולדו (לרבות הנולדים מתים) בחשבון ממוצע לכל שנה

על כל 100 של ילידי נשואים טהורים נמצאו ילידי־תערובת	מנשואי־תערובת			מנשואים יהודיים טהורים	בשנות
	בס"ה	שהאשה היא יהודית	שהבעל הוא יהודי		
3,48	387	223	164	11 113	1878/1875
4,59	472	265	207	10 288	1884/1880
5,79	526	265	261	9 083	1889/1885
6,88	575	294	281	8 354	1891/1890
8,16	622	318	304	7 619	1899/1895
9,89	702	354	348	7 097	1904/1900
11,41	787	401	386	6 900	1906/1905
12,03	797	405	392	6 627	1908/1907

ננראה מטבלא זו נתרבה בפרוסיה מספר ילידי־התערובת מ־387 במשך

⁽²⁾ דאם יודענטום אין גענענווארט אונד צוקונפט, ברלין 1885.

שנות 1875/79 ל-797 במשך שנות 1907/08, בעוד שנאותו זמן נתמט מספר הנולדים מנשואין יהודיים מהורים מ-11 113 ל-6627. יוצא, שבשנות 1875/79 עלה האחוז של ילידי-תערובת רק ל-3,48% בערך לילדים מנשואין יהודיים מהורים, ובשנות 1907/08 הגיע כבר ל-12,03%.

בכוריה נולדו בחשבון ממוצע לכל שנה

שנות	מנשואים יהודיים מהורים	מנשואי-תערובת			על כל 100 של ילידי נשואים מהורים נמצאו ילידי-תערובת
		שהבעל הוא יהודי	שהאשה היא יהודית	בס"ה	
1879/1876	1 677	3	11	14	0,83
1884/1880	1 544	9	12	21	1,36
1889/1885	1 299	17	15	32	2,46
1894/1890	1 124	21	16	37	3,29
1899/1895	988	26	20	46	4,66
1904/1900	937	32	26	58	6,19
1906/1905	911	31	21	52	5,71
1908/1907	897	35	25	60	6,69

בכוריה היה הרבוי של ילידי-תערובת פחות מאשר בפרוסיה. אף-על-פי-כן רואים אנו מן הטבלא, שגם שם כבר עלה האחוז של ילידי-תערובת בשנות 1907/08 ל-6,69% בערך למספר הילדים מנשואין יהודיים מהורים. בעוד שנארבע-השנים 1876/79 הגיע אותו האחוז רק ל-0,83%.

באונגריה נולדו חיים במשך

שנות	מנשואים יהודיים מהורים	מנשואי-תערובת			על כל 100 של ילידי נשואים מהורים נמצאו ילידי-תערובת
		שהבעל בהם הוא יהודי	שהאשה בהם היא יהודית	בס"ה	
1901—1897	26 212	116	137	253	0,97
1904—1903	25 020	174	202	376	1,50
1906	24 076	212	239	451	1,87

גם כאן אנו מוצאים, איפוא, התרבות של ילדים מנשואי-תערובת. בהולנדיה נולדו בשנת 1906 מנשואין יהודיים מהורים 2395 ילדים, מנשואי-תערובת שהבעל היה בהם יהודי-74, מנשואין שהאשה היתה בהם יהודית-41, הרי שילידי-תערובת עלו ל-4,80%.

בקופנהגן נמצא על פי ספירת העם משנת 1906, שמן 326 הנשואין היהודיים שהורים נולדו 783 ילד, בעוד שמ-159 נשואי-התערובת נולדו 370 ילד, היינו שמספר ילדי-התערובת אצל היהודים מניע כבר כמעט עד למחצית המספר (בדיוק 47,2%) של הנולדים מנשואין טהורים.

בנוגע לארצות אחרות אין לנו, לדאכוננו, ידיעות מיוחדות על דתם של הורי הנולדים. על כל פנים מספיקים המספרים המובאים לעיל להוכיח, שהצאצאים מנשואי-תערובת הולכים ותופסים מסום יותר ויותר רחב בין היהודים בהקבלה להתפשטות נשואי-התערובת בקרבם.

יש דעה מתהלכת, שנשואין בין בני נוע שונים הם פחות פוריים מנשואין בין בני נוע אחד. ואולם בשום מקום עדיין לא הוכח הדבר כל צרכו על-ידי מספרים סטטיסטיים. אוסנייה-הוכחה המצויים-השואת מספר הלידות ביחס למספר הנשואין הקימים או ביחס לחתונות הבאות בעונה אחת – אין לסמוך עליהם. אילו עלה בדינו לחקור ולמצוא כמה ילדים נולדו במשך זמן ידוע אחר החתונה ממספר ידוע של נשואין טהורים וכמה במשך זמן דומה לזה ממספר דומה לזה של נשואין מעורבים, רק אז אפשר היה לפתור את השאלה הזאת בהחלט; ואולם חקירה ודרישה כזו לא נעשתה עדיין. על-כל-פנים קרוב לשער במדה ידועה, כי העקרות מצויה בנשואי-תערובת יותר מאשר בנשואין טהורים. ספירה אחת, למשל, שנערכה בפרוסיה בשנת 1905, מעידה, כי בין 5117 נשואי-תערובת נמצאו לא פחות מ-1940 = 37,91% חשוכי-בנים (זאת אומרת, שבביתם לא נמצאו ילדים). כברסלוי היו חשוכי-בנים בשנת 1905:

מנשואי-תערובת, שהבעל היה בהם אכנגלי והאשה קטולית	24,5%
קטולי " " " "	24,3%
יהודי " " " "	47,7%
קטולית " " " "	37,9%
אכנגלי " " " "	47,9%
קטולי " " " "	46,7%

על-פי זה יוצא, שהאחוז של נשואין בלי פרי-בטן גדול בהרבה אצל נשואי-התערובת שבין היהודים והנוצרים מאשר בין האכנגליים והקתוליים.

בחקמת הטבע לא קשה היה למצוא באור, מפני מה רב מספר הנשואין שאינם פוריים בין נשואי-התערובת מאשר בנשואין טהורים. כשם שאין להרביע מינים זואולוגיים שונים, כך אפשר, שגם שני הנזע יגרום במדה ידועה לעקרות.

ג) אבירות היהדות על-ידי נשואי-התערובת.

הסכנה הנשקפת לקיום היהדות מצד נשואי-התערובת מתגלית בשני פנים. ראשית, באבירה הכמותית, הבאה על ידי זה, שרק חלק מצומצם מאד של הנולדים מנשואי-תערובת נשאר בקהל ישראל; שנית, בשנוי האיכותי, הבא ביהודים בתור נוע עיי חדירת דם נכרי לתוכם.

בנוגע לגודל האבירה הכמותית נותנת לנו הסטטיסטיקה הפרוסית חומר טוב, מפני שנמצאת בה תמיד העדות, על סמך ספירות-העם, בדבר, דת ילידי-התערובת הנמצאים בבית הוריהם. בספירת העם מא' לדצמבר 1905 היו הילדים האלה בדת

במספרים-מחלטיים			באחוזים למאה		
בנשואי-תערובת שבהם			בנשואי-תערובת שבהם		
הבער יהודי-האשה יהודית	בס"ה	בס"ה	הבער יהודי-האשה יהודית	בס"ה	בס"ה
972	619	1591	24,61	20,18	22,67
2897	2332	5229	73,36	76,04	74,53
80	116	196	2,03	3,78	2,80
3949	3067	7016	100,00	100,00	100,00

על-פי זה יוצא, שמכל ילידי-התערובת, שנמצאו בבית-הוריהם, היו בסך-הכל רק 22,67% בדת היהודית, בעוד שלכאורה צריך היה המספר של בני הדת היהודית להגיע עד החצי של כל הילדים.

ההשוואה עם ספירות העם הקודמות מראה, כי האחוז של הנולדים מנשואי-תערובת הנשארים בדת היהודית הולך משנת 1890 ופוחת.

בשנת	1885	עלה	ל-24,78%
"	1890	"	ל-25,48%
"	1895	"	ל-24,47%
"	1900	"	ל-24,21%
"	1905	"	ל-22,67%

בנוגע להתמעטות הזאת משנת 1900 עד 1905 יש לציין, שבעיקר ננעה בילדים מנשואי-תערובת של יהודי ונוצרית ובשנת 1900 היו עוד 27,67% מהם בדת היהודית ובשנת 1905 – רק 24,61%. לעומת זאת בילדים, שאמם היתה יהודיה ואביהם נוצרי נראית גם תוספת קטנה של האחוז הזה (מ-20,08% נשארים בדת היהודית בשנת 1900 ל-20,18% בשנת 1905). מהנערים שנולדו מנשואי-תערובת נשארו בדת היהודית 22,14%, מהנערות –

23,21%. מזה אולי אפשר ללמוד, שהמגמה לחנך את הילדים בדת הנוצרית חזקה ביותר בנוגע לנערים, שהדאגה לעתידם גדולה מאשר לעתידן של הנערות. בנידון זה יש עוד לשים לב אל הבדל הדת של הצד השני, שאינו יהודי. אנו מוצאים, למשל, שבשנת 1905 נשארו בדת היהודית מילידי נשואי-תערובת עם

אבנגליים 20,39%

קתולים 24,03%

חפשים בדת או דיסידנטים 48,04%

על-פי זה רואים אנו, שהתנאים שאינם רצויים ביותר ליהדות הם באותם נשואי-תערובת, שהצד שאינו יהודי שבהם הוא פרוטסטנטי. הסבה הטבעית לזה היא, שהכח המושך של הדת הפרוטסטנטית, בהיותה השלטת בפרוסיה, עז ביותר. בילדים מנשואי-תערובת עם חפשים בדת או דיסידנטים עולה האחוז של הנשארים בדת היהודית כמעט עד החצי (48,04%); בנשואין, שהאשה היא יהודית והבעל הוא חפשי בדת או דיסידנט עולה האחוז עד 43,10%, בנשואין שהבעל הוא יהודי והאשה חפשית בדת או דיסידנטית מניע האחוז עד 59,60%, היינו עוד יותר מהחצי. ואולם כאן יש לשים לב לזה, שעל פי החוק השורר בפרוסיה מ-14 מאי שנת 1873 אין ילד שאביו הוא נוצרי או יהודי רשאי לעבור אל הדיסידנטים מרם נמלאו לו 14 שנה, באופן שרבים מן הילדים, שאלמלא החוק הזה היו אולי עוברים אל המחנה ההוא. נשארים לפי שעה ביהדותם.

אמנם, גם בנוגע לילדים מנשואי-תערובת אחרים אין חשכון האובדים ליהדות נגמר באותם המספרים הרשומים לעיל. אין לשכוח, שהידועות הסטטיסטיות שלמעלה נונעות רק באותם הילדים, שעדיין הם סמוכים על שלחן הוריהם. היינו, בעיקר, בלתי מבוגרים. ואולם אין ספק, שרבים מילידי-תערובת, שבקטנותם נשארו ביהדות ברצון הוריהם, הנה מיד לכישנולו יתקנו את ה"משנה" הזה ויעברו לנצרות. אותו המצב, שמצד האב או מצד האם יש להם קרובים נוצרים ושבעורקיהם נוזל דם יהודי אך למחצה, הרי יקל עליהם את המעבר ביותר. ולא נפריו על המדה אם נאמר, שאותם 22,67% של כל ילידי-תערובת הכתובים בכתוב ישראל ברצון הוריהם, ספק הוא אם גם החצי מהם ישאר ביהדות. ורק על אדות 10% אפשר לומר, כי לא יצאו ממחנה ישראל ויקחו להם זוג יהודי.

במלכות סכסוניה היו, בעת ספירת-העם של שנת 1905, מ-117 ילידי-תערובת, שאביהם היה יהודי, רק 18 (15,4%) בני הדת היהודית, ומ-53 הילדים, שאמם היתה יהודית – רק 7 (13,2%). גם כאן, איפוא, אין לחשוב בשום אופן את האחוז של הנשארים בדת היהודית מבין ילדי נשואי-תערובת למעלה מ-10%.

בברמן נמצאו בשנת 1900 בין 20 ילידיהתערובת, שאביהם היה יהודי, רק 8 בני דת יהודית, בין 39, שאמם היתה יהודית, רק 2, באופן שמכל אלה הילדים נשארו ליהדות רק 16,9%.

באונגריה יכולים האיום והארוסה באירוסיתערובת לעשות הסכם רשמי בנוגע לשאלה, באיזו דת יחוננו הילדים אשר יולדו להם. במקום שהסכם כזה לא נעשה, שם הולכים דנערים אחרי דת האב והנערות אחרי דת האם. והנה ב-4822 נשואיהתערובת שנהיו במשך 11 הישנים משנת 1896 עד 1906 היו 1181 מקרים (24,49%), שבהם עשו שני הצדדים את ההסכם הדרוש, ולעומת זאת ב-3641 מקרים (75,51%) נחסר ההסכם הזה. עליפי ההסכם נמסרו העתירים להולד ב-465 מקרים (83,33%) של נשואי יהודי ונוצרית – לנצרות, וב-93 (16,67%) – ליהדות; בנשואי יהודית ונוצרי נמסרו הילדים לנצרות ב-549 מקרים (88,12%), ורק ב-74 (11,88%) – ליהדות. ככל מקרי ההסכם יחד עלה בחלק היהדות רק 14,04%.

ברניה דורש החוק מהבאים בברית-הנשואין והם בני דתות שונות הודעה מראש, באיזו דת יחוננו את ילדיהם, אשר יולדו להם. יוליוס סלומון מעיד¹, שבשתי השנים 1893 ו-1903 באו בעיר קופנהגן לפני פקידי הרשות כסיה 21 הודעות כאלו, שעל פיה צריכים היו הילדים להתחנך: בדת הנוצרית 13 מקרים (62%), בדת היהודית 7 מקרים (33%), הנערים בתור יהודים והנערות בתור נוצריות 1 מקרה (5%).

עוד יותר רואים אנו, כמה בלתי נוחים התנאים ליהדות בקופנהגן, מהידועות המתקבלות מספירת-העם של שנת 1906. מ-159 נשואיהתערובת הרשומים באותה הספירה נמצאו 370 ילדים, שמהם היו 16,5% בדת היהודית, 77,8 בדת הנוצרית ו-5,7 דיסידנטים.

בוויילס הדרומית החדשה נמצאו בשנת 1901 בדת היהודית בין ילידי 252 נשואיהתערובת, שהבעל בהם יהודי, 26,99% ובילידי 108 נשואיהתערובת, שהאשה בהם יהודית – 36,36%. המפליא כאן ביחוד הוא, שבנשואין שהאשה בהם יהודית נשארים הילדים ביהדות יותר מאשר בנשואין שהבעל בהם יהודי. אפשר שיסוד הרבר מונח בזה, שבאוסטרליה, בהפך מהנהוג באירוסה, גדול בחנוך הבנים כח האם מנח האב.

מאמצות אחרות אין לנו מספרים סטטיסטיים מדויקים בנידון שלפנינו, אבל קרוב לודאי, שגם שם אין מצב הרברים שונה מזה. בנוגע לצרפת מעיר די-לא-

¹ צייטשריפט פיר דעם. א. כטאט. דער יודען 1905, חוברת 1 ע' 5.

רוי¹). שמספר הילדים הנספחים אל הכנסיה הנוצרית עיי נשואי-התערובת עולה על מספר ההמרות בכלל.

האבירות הללו ליהדות הן אבירות שאינן חוזרות ובשום אופן אין לחשוב אותן ל"כמות מבוטלת". בשנת 1907 עלו באונגריה 462 הלידות מנשואי-תערובת. אחרי עבור עשר שנים מעת שהתחילו אלה, ל-1,93% של הלידות מנשואים יהודיים טהורים; בפרוסיה עלו כבר 776 הלידות מנשואי-תערובת, אחרי עבור 30 שנה מעת שהתחילו אלה, ל-11,67%, ובברלין לבדה בשנת 1906 עלו 222 הלידות מנשואי-תערובת ל-15,5%. ובשים אל לב את מיעוט הלידות בין היהודים בכלל, נקל להבין, כמה קשות לה ליהדות האבירות הללו עיי נשואי-תערובת.

מה שנוגע לשנוי האיכותי של הנוע היהודי הבא בעקבות נשואי-תערובת—הרי גם את זה אין לבטל כלאחר-יד. בפרוסיה, למשל, נוספים על הנוצרים בכל שנה כ-700 ילדים בעלי דם יהודי למחצה, ומאידך ניסא נוספים על היהודים כ-100 ילדים בעלי דם נוצרי למחצה. על זה יש להוסיף את הנוולדים בלי חופה וקדושין אצל הנוצרים כמו אצל היהודים (שמספרם אצל האחרונים מניע ל-300 בכל שנה), ששם מצוי, כי אם הילד נוצרית ואביו יהודי ולהפך, אכן סימנים בולטים בשנוי תכונת הנוע של התושבים הנוצרים עיי חדירת הדם היהודי לעורקיהם עוד לא ניכרו לפי שעה; רק בכרכים הגדולים, שנשואי-תערובת (וההמרות) רבים בהם ביותר, אפשר אולי למצוא מעין שנוי-מה בטפוס העממי. אפשר, שלא רחוקה כל כך מן המציאות אותה הסברא, שאת המקור למדת-הפיוזות, ההתפעלות וחריפות הדבור, המצינות את תושבי ברלין, ואת הסבה להתרבות הטפוס של שחרירי-השער ביניהם, יש לבקש בתערובת-מה של הדם היהודי בדמם. ואולם גדולה מזו היא השפעתה של תערובת הנוע על היהודים, כי אף-על-פי שהמספר המחלט של בעלי דם נכרי הנוסף עליהם קטן הוא מאשר אצל הנוצרים, הנה מאידך ניסא אותם 100 ילידי-תערובת הנוספים עליהם בכל שנה עולים אצלם לכמעט 1,5% של כל הנוולדים חיים מנשואים יהודיים טהורים. בעוד ש-700 הילדים בעלי דם יהודי למחצה, הנוספים על הנוצרים, עולים אצלם רק ל-0,06% של כל הנוולדים חיים מנשואין נוצריים טהורים. ואם נביא בחשבון, מלבד זאת, שמחצית מ-300 הילדים היהודיים הנוולדים בלי חופה וקדושין הם בוראי בני אב נוצרי, אז יניע האחוז של הילדים בעלי דם נוצרי למחצה הנוספים על היהודים עד ל-3,7% של כל הנוולדים אצלם. מצב כזה בהכרח הוא, שברבות הימים יביא שנוי נכר בתכונת הנוע היהודי.

¹ יודענטיופען אים 19, יאהרהונדערט. נתנאל "שנה ט"ו. חוברות ג' וד', ע' 88. ברלין 1899.

פרק יא. ההמרה.

(א) ההמרה לפנים.

קרובה בתוצאותיה לנשואית-ערובת היא ההמרה. נשואית-ערובת מפחיתים את כמות היהודים עלי-די זה, שהם שוללים מהם חלק ידוע של הדור הנולד; ההמרה מפחיתה את כמות היהודים עלי-די זה, שבתוקף אקט משפטי היא מוציאה מתוך כנסת-ישראל את השייכים לה ומבליעה אותם בתוך אומות-העולם.

חזיון ההמרה אינו חדש בדבריי-ישראל. עוד בימי הקיום המדיני כבר מוצאים אנו את החזיון הזה בכל מקום שהיהודים נדחו לבין הגוים. באלכסנדריה, למשל, בסבות הרדיפות על היהודים היו בשנת ה-40 לספ"ה הרבה מקרים של המרת היהדות באליליות⁽¹⁾. אפילו בנו של אלכסנדר, ראש קהלת היהודים באלכסנדריה, המיר את אלהי ישראל באלהי רומא – וכדרך המומרים מאז ומעולם הפיק מדבר זה אחר-כך תועלת לעצמו, בקבלו משרות ואותות-כבוד במלכות-רומא. המשומדים מזרע ישראל, בכלל, עלו תמיד לגדולה בקרב דתיהם החדשות.

בכל משך ימיה-בינים עוברות לפנינו שורות-שורות של מקרי המרת-היהדות כנצרות, באונס או ברצון. ומה רב היה מספרם בארצות ידועות תעיד לנו אותה העובדה, שער היום, ארבע מאות שנה אחר הגירוש, מצוי בספרד ביותר הפסוק היהודי, ביחוד, בין השדרות העליונות של תושבי הארץ⁽²⁾.

לעומת מספר אלה שיצאו מן היהדות כאין וכאפס הוא מספר אלה שנשפחו אליה. אמנם, במאת השנים שלפני ספ"ה ובמאה שאחריה נמשכו הרבה מעובדי-האלילים אחרי היהדות, ומספר הנרים היה הגון למדי⁽³⁾, גם אם לא נחשוב את גרי האדומים, שאחרי שנוצחו במלחמה הוכנסו ליהדות בעל-כרחם. ואולם התפשטות זו של דת היהודית פוסקת לגמרי עם סוף המאה הראשונה אחרי ספ"ה; משלחתו של פולוס והתנברות הנצרות בעולם קצצו את כנפיה. הנצרות הביאה לעובדי-האלילים את עיקרה של תורת היהדות, את המונותאויזמוס, בלי העול הכבד של חוקיה ומצוותיה, בלי הנאווה הדתית והגזעית של היהודי מלידה⁽⁴⁾, ועל ידי כך שוב לא יכלה היהדות לעולם להתחרות עם הנצרות בשאיפתה להתפשטות וכל עמלה

(1) גרץ, נעשיכטע דער יודען, כרך III 1 ע' 344, לייפציג 1888.

(2) עיין במאמרו של יוסף יעקבס: On the racial characteristics of modern

jews במסכה"ע של האינסטיטוט לאנתרופולוגיה, כרך XV ע' 24.

(3) עיין מלחמות היהודים ליוסף פלביוס II, 18, 2; II, 20, 2; VII, 3, 3; נגד

אפיון II, 2, 10; וגם סיניקה אצל אבגוסטינוס; VI, 11, de civitate dei.

(4) עיין הרנק: דיע מיססיאן אונד אויסברייטונג דער כריסטענטום ע' 9, לייפציג 1902.

בדרך זו עלה כהנו. ההתנירות של שבטי-ערב אחרים כתימן בראשית המאה הששית תחת מלכותו של יוסף נשיא לא היתה לה תקומה, מפני שבשנת 530 לספדינ כבר נחרבה ממלכתו ושרידיה אשר נשארו ליהדות כלע האישלאם לאחר כך. רק במאה השמינית אנו מוצאים שוב התנירות בהמון של מלך הכוזרים והקרובים אליו. ואולם עדיין לא ברור הדבר, עד כמה הספיקה הדת היהודית להתעורות גם בתוך העם הכוזרי ואם היתה מתקימת בידם גם אלמלא נחרבה ממלכתם בראשית המאה ה'א' (1).

כניסת היהודים בראשית המאה הי"ט לתוך החיים הרוחניים המודרניים נרמה למספר רב מהם לעבור אל הדת הנוצרית; לא מצינו בזמן ההוא בגרמניה אף כמעט יהודי נכבד אחד, שירתע לאחר מעשות את הצעד הזה. הרי אפילו ליאופולד צונץ בעצמו, זה שהקדיש את כל חייו לחקירת ספרות ישראל, מציין את דבר השארו ביהדות כ,פליאה הרבתי של נפשו! במשך הזמן שמשנת 1819 עד 1823 עברו אל הנצרות בברלין לבד, שאז (1819) מנתה בתוכה 3610 יהודים, לא פחות מ-1236 נפש, וביתר ערי פרוסיה המירו 1382 יהודים. במשך הזמן של 1850—1880 נתמעטה תנועת ההמרה בגרמניה. מפני שבימים ההם, ימי שלטון הליברליזמוס, לא היתה היהדות למחויקיה מקור של הרחקה ושפלות חברתית, וחסרה, איפוא, הדחיפה העיקרית להמרה. אל נקורת השקיעה הגיעה תנועת ההמרה בפרוסיה בשנת 1876, שבה היו רק 50 מקרי המרת הדת היהודית באבנגלית. מאז, זאת אומרת, עם ראשית תנועת האנטישמיות בגרמניה, התחיל שוב מספר ההמרות לעלות, הלוך ועלה.

במשך המאה הי"ט עברו יהודים אל הנצרות

בס"ה	אל הכנסיה			בארץ
	היונית-קתולית	הרומית-קתולית	האבנגלית	
22 520	5 000		13 128	פרוסיה
			330	בֹּוֹרִיָּה
			770	סכסוניה
			115	וירטמברג
28 830			3 177	בשאר גרמניה
			(28 830)	ברוטניה הגדולה
			1 800	הולנדיה
1 800				

(1) ביחוד מוטלת בספק ההשערה, שהקראים של עכשיו יושבי קרים הם מבני-בניהם של הנוצרים. ועיין למעלה (עמ' 22, הערה 3).

(2) לחשבון זה נכנסו 5330 המרות, שיצאו לפועל לא באנגליה, כי אם בארצות אחרות ע"י חברות-מיסיון אנגליות.

בס"ה	אל הכנסיה			בארץ
	היונית-קתולית	הרוסית-קתולית	האבנגלית	
500			500	שודיה וגורבניה
100			100	דניה
100			100	שויצריה
2 400		1 800	600	צרפת
44 756	200	28 200	6 300	אוסטריה
		8 000	2 056	אונגריה
84 536	69 400	12 000	3 136	רוסיה
300		300		איטליה
1 500	1 500			רוסניה
3 300	3 300			תורכיה
100	100			ארצות הבלקן
600		500	100	אסיה ואפריקה
200			200	אוסטרליה
13 000		1 500	11 500	אמריקה הצפונית
204 542	74 500	57 300	72 742	בס"ה

הטבלא שלפנינו, הלקוחה מהוספה לחבורו של הליצנטיאט די-לא-ריוי¹, נותנת לנו סקירה על הסכום הכולל של המרת הדת בין היהודים במשך המאה הי"ט. די-לא-ריוי מעיר, שבכל מקום שהמספרים מיוסדים על השערות, הרי הוא נוהג בהם זהירות יתירה ובוחר לתפוס מועט ממרובה. ואמנם, קרוב לודאי, שמספר כל המרות היהודים במאה הי"ט, העולה אצלו לכמעט 204 500², אינו עובר את גבולי המציאות ואולי עוד עוברת המציאות את המספר הזה. יש עוד להעיר, שמעבר היהודים אל הדיסידנטים וכמו כן הכנסת הילדים מנשואי-תערובת אל הדת הנוצרית לא נכנסו לחשבון זה.

(ב) תנועת ההמרה בהוה.

העובדה של התגברות ההמרה בשתי עשרות השנים האחרונות תתבלט מהטבלא הנוכחית (בעמ' הבא). היא מראה, שמספר ההמרות לכל 10 000 יהודים הולכת ועולה מ-¹ (בנלציה) עד ⁴⁰ (בוינה).

בנוגע לאותן הארצות, שיש לנו מהן מספרים סטטיסטיים מדויקים בדבר ההמרה, אפשר לומר, שברוסיה, למשל, היו ההמרות השנתיות במשך המאה

¹ יודענטיפען אים 19 יאהרהונדערט. נסיון מקרי-סטטיסטי. מכ"ע נתנאל הוב' ג' וד', ברלין 1899.

היציאות מן היהדות			
המקום	הזמן	בחד"ש לשנה	על כל 10000 יהודים בכל שנה
בגליציה ובוקובינה	1903—1900	90	1
ברוסיה	1890—1881	689	1,5
באונגריה	1897—1891	1021	2
בגרמניה ⁽¹⁾	1907—1896	446	5
בגרמניה ⁽¹⁾	1900—1896	480	8
בסרביה	1904	497	8
בכורשט	1903—1894	6	10
בברלין ⁽¹⁾	1903	226	13
באוסטריה (מלבד גליציה)	1903—1899	153	15
ובוקובינה)	1903—1900	800	25
בדרוזן	1906—1886	10	33
בוינה	1905—1901	580	39
	1906	643	40

הי"ט במצב של עליה וירידה. ההמרות נתרבו בימי נזירות ורדיפות, וכעבור עת-הצרה לשעה - נתמעטו⁽²⁾. בשנות 1840—1836 הגיע מספר ההמרות בחשבון-ממוצע לכל שנה עד 394, בעשר שנות 1850—1841 עלה המספר הזה ל-1540, בשנת 1854 עלה עד המקסימום שלו, ל-4439, ומאז שוב התחיל לרדת. בעשר השנים 1881—1890 עלה מספר ההמרות בחשבון-ממוצע לשנה ל-689, מ-1891 עד 1897 שוב גדל עד ל-1021.

באוסטריה צריך להבדיל בין גליציה ובוקובינה, שההמרות שם אינן מצויות, מיתר חלקי המדינה. בגליציה ובבוקובינה מוצאים להם מקרי ההמרה מקום כמעט רק בקרקוי ובלבוב ונס פה אינם עולים למעלה מאחוז אחד לעשרת אלפים. לעומת זאת מרובים מקרי ההמרה ביתר חלקי אוסטריה וביחוד בווינה, שממנה אנו מביאים מספרים מפורטים למטה. על פי הערכתו של טהון⁽³⁾ עלו מקרי ההמרה בכל אוסטריה בשנות 1903—1900 לכמעט 900 לכל שנה, היינו מקרה אחד על

(¹) לתוך המספרים בנוגע לגרמניה וברלין לא נכנסו אלא ההמרות באנגליה.
 (²) מקרים של שיבה מהנצרות אל היהדות ברוסיה לא היו בנמצא עד הזמן היותר אחרון. הרשות ניתנה לבני הדתות האחרות רק לקבל עליהם את הדת השלטת, אך לצאת מהכנסיה היוגית-הקתולית לדת אחרת נאסר מטעם הממשלה בעונש חמור. רק בשנת 1909 הותר הדבר הזה ע"י החוק של חופש הדתות.
 (³) דיע יודען אין עסטרייך, ברלין 1908 ע' 69.

כמעט 1480 יהודים; ואם נחשוב את אוסטריה בלי גליציה, בוקובינה ועיר ווינה, עולה כבר מקרה-המרה אחד על כל 500 יהודים.

במלכות אוונגריה עברו במשך 12 השנים מ-1896 עד 1907 אל הנצרות 5148 יהודים (2603 נברים ו-2545 נשים) ו-1065 (471 נברים ו-594 נשים) עברו אל היהדות (בחשבון זה גם אלה ששבו אל היהדות אחרי שהמירו), באופן שלדת היהודית אבדו כ-4083 נפש. הגורם למעבר האמור של הנוצרים אל היהדות (אין הכתוב מדבר באלה, שהיו מקודם יהודים והם חוזרים לדת אבות, שמספרם עולה לשליש של כל המתיהדים) הרי הוא כמעט תמיד ענין-של-שדוך, והדבר מוטל בספק גדול, עד כמה ישארו הגרים הללו וזרעם אחרים נאמנים ליהדות. על-כל-פנים מעידים מקרי-ההתנירות האלה, כמה גדול עוד באונגריה מספר היהודים המחזיקים ביהדות ככל תוקף, עד שלא די שהם אינם יכולים לנמור בנפשם לעבור אל הנצרות, שהיא מביאה רוח לבעליה, אלא שהם עוד מושכים ומעבירים אליהם את הארוסים הנוצרים אל היהדות, שבה קשורות הרפתקאות חברתיות ידועות. אמנם, בחמש השנים 1901/05 נתרבו ההמרות באונגריה ביותר, באופן שהפסדה של הדת היהודית, שעלה בחמש השנים 1896/1900 ל-261 בחי' לכל שנה, הגיע בחמש השנים 1901/05 עד 420, ורק בשנות 1906 ו-1907 ירד שוב המספר עד ל-370 וגם 361. על זה יש עוד להוסיף את היהודים העוברים אל בני-בלידת, שבמשך השנים 1896/1907 עלה מספרם ל-201, היינו 17 בערך לכל שנה. מענין גם לציין, שרב הוא מספר היהודים המשינים את שמותיהם לשמות מדיאריים. בין 2148 האנשים, ששנו את שמותיהם במחצית הראשונה של שנת 1902, נמצאו 95 שמות כהן ועוד הרבה מאד שמות המזכירים נושאים יהודים. כגון: בלוי, ברוין, ויס וכו'. באיזו מדה מלוח מקרה-ההמרה את העובדה של שנוי-השם-על זה אין לעמוד בבירור. בסרביה, בעשר השנים 1894/1903, היו בחשבון-ממוצע לכל שנה 6 מקרי-המרה, היינו מקרה אחד בשנה על כל 1000 יהודים.

מגרמניה יש לנו מספרים סטטיסטיים רק על דבר ההמרות בדת האבנגלית¹, ואולם מספר ההמרות בדת הקתולית אינו ידוע. בשנות 1896/1900 עברו אל הפרוטסטנטיות בחי' לשנה 480 יהודים, בשנת 1904—497 יהודים. לעומת זה עברו מן הנצרות אל היהדות בשנות 1896/1900 בחי' לשנה 25 נשים, ובשנת 1904—52, מה שמעיד, כשאנו משווים את המספרים האלה עם המספר הגדול של המתנירים באונגריה, עד כמה פחותה אצל היהודים בגרמניה מאשר אצל אחיהם האונגריים אותה השאיפה להכניס את הנכרים המתחתנים בהם תחת כנפי הדת הישראלית.

¹ סטאטיסטישע סיטטילונגען אויס דייטשען עוואנגעלישען לאנדעסקריכען. שטוטגרט, משנת 1902 ומקדמות לה.

ומכאן אתה למד, עד כמה קלוש ערכה של רתו בעיני היהודי הנרמני עצמו. ביהם לעשר השנים שלפני זה עלו מקרי המרת הדת היהודית כאבננלית בהרבה; בשנות 1881/87 עלו בחשעת נלילי פרוסיה הישנים בח'מ לשנה רק ל-160, ובשנות 1891/97 עלו כבר ל-291, היינו כמעט פיישנים, בעוד שכמות היהודים בנרמניה בכלל לא גדלה. שאיפת-הטמיעה אצל יהודי גרמניה, המוצאת את כטויה בהתרחבות מספר ההמרות, מתכלטת גם בזה, שהם כמעט בלי יוצא מן הכלל קוראים לבניהם בשמות גרמניים. השמות היהודיים, שבהם - כלפני 50 שנה - נקראו ילדי ישראל ברובם המכריע, הם כיום דבר יקרה-מצואות. השאיפות של הרבה מהיהודים לשנות את כנוייה-המשפחה היהודיים שלהם פגשו עד עכשיו לרוב מכשולים בהעדר ההסכמה הדרושה לזה מטעם הרשות. כנוייה-המשפחה היהודיים הם, לפיכך, עדיין מצויים. בין 20133 חברי הקהלה היהודית בברלין נמצאו עוד בשנת 1904 3% בעליהשם כהן (באופניטראנסקריפציה שונים) וגם 1,71% בעליהשם לוי; לא חסרו גם עוד שמות ביבליים שונים.

באנגליה, ששם אין מפריע בעד כל איש ואיש לשנות את שמו כחפצו, משתדלים המהגרים היהודים עוד בדור הראשון לתת לכנוייה-משפחתם צורה אנגלית - במדה ידועה בכדי להקל על האנגלים את מכטא השמות המוזרים להם - עד שמכהן נעשה קובן, מהיימאן-היימנס וכן הלאה.

בקשר עם זה לא למותר הוא להזכיר, שגם בהולנדיה נדחים השמות היהודיים מפני ההולנדיים¹, אם כי יהודי הולנדיה ברובם הם עדיין אדוקים בדתם. ידיעות על אדות המרת הדת בין יהודי הולנדיה אין תחת ידינו.

הקרקע היותר מוכשר להמרה הם הכרכים, ומכמה טעמים. בכרכים מפותחים ביותר חייה-הכלכלה הקפיטליסטיים המודרניים ואין אותו הנגוד הכלכלי בין היהודים והנוצרים המצוי במקומות אחרים. גם החיים הרוחניים בכרכים, המשוחררים מכל דוגמה והספוגות דעות רציונליות, יצרו יסודות-השכלה משותפים לנוצרים וליהודים, יסודות, שהדת אינה תופסת בהם שום מקום. ההשנחה של העדה הישראלית על בניה והרגשת התליה בדעת אחרים רופפות שם, הודות למספר האדם הרב בקרבם. לבסוף גורמים להמרה גם נשואי-התערובת, המרובים ביותר בכרכים, בהיות שבכלל עומדים שני החיזיונות האלה בכל מקום בקשר פנימי. שניהם הם תוצאה משכונות קרובה של יהודים ונוצרים, העומדים על מדרגת השכלה וכלכלה דומה ומושפעים אלה מאלה, שאז, כאמור, נשואי-התערובת מקרבים את ההמרה, ולא עוד אלא שברוך

¹ עיין ארנשטיין, יודישע פאָרנאמען אין האַלאַנד, צייטשריפט פיר דעם, א. סמאט, דער יודען, 1907 ע' 137. בכלל על שמות יהודים עיין צונץ בספרו, שמות היהודים, לייפציג, 1837.

כלל יהודי שהמיר שוב לא יתחתן ביהודים כי אם דוקא בנוצרים. אמנם, יש נקודה אחת שבה נבדלים שני החזיונות האלה, והיא דבר ההשפעה מצד האיבה החברתית ליהודים ותוצאותיה השונות ביחס להמרה ולנשואית-ערובת. נשואית-ערובת מתרחבים ביותר במקום שאין בו שום ולוול דתי או חברתי כלפי היהודים ומשום זה ניתנת האפשרות המלאה להתפתחות יהוסים קרובים ובלתי נעכרים, המביאים לידי קשרי נשואין; לא כן בנוגע להמרה, שהיא מבצרת לה מעמד דוקא במקום, שלמרות שוויהוכיות הנתון ליהודים על פי החוק, שוררת שם עריין איבה סוציאלית כלפי היהודים ואלה האחרונים מקוים להחליץ ממנה על-ידי ההמרה. בזה יתבאר, מה שבאוסטרליה או אמריקה הדרומית, למשל, במקומות שהיהודים שוים בהם לנוצרים לגמרי במובן החברתי, מרובים מאד נשואית-ערובת ומועטות ההמרות. מאידך גיסא, בווינה, למשל, במקום ששולטת, כידוע, אנטישמיות תקיפה, עולים מקרי-ההמרה על נשואית-הערובת.

ידיעות מספריות מכמה שנים יש לנו על אדות ההמרות בברלין. בעוד שבשנות 1881—1887 עלו, בחי' לשנה, מקרי ההמרה בדת האבנגלית ל-66, היינו מקרה אחד על כמעט 1000 יהודים⁽¹⁾, הנה בחמש השנים 1899—1903 עלו כבר מקרי ההמרה האלה בחי' לשנה ל-153, היינו מקרה אחד על כל 800 יהודים. ואם נוסיף על אלה עוד את מקרי ההמרה בדת הקתולית ואת היציאה אל הדיסידנטים, או יעלה הס'ה, לכל הפחות, ל-200 לשנה, היינו מקרה אחד על כל 600 חושבים יהודים. אמנם, על פי רשימות קהלת היהודים בברלין יצאו מכלל ישראל באופן רשמי בשנות 1899—1903 רק 115 בחי' לשנה, ובשנות 1904—1906 רק 157, 107 זכרים, 50 נקבות; ואולם ההבדל הנוכחי יתבאר בזה, שלאותן הרשימות לא הוכנסו החינוקות שנמסרו ע"י הוריהם היהודיים לנצרות, בעוד שהמספרים הנוכחים לעיל על ידינו כוללים במדה ידועה גם את ההמרות הללו⁽²⁾.

בדרזדן עברו בשנות 1886—1906 כס'ה 200 יהודים אל הכנסייה האבנגלית ו-15 אבנגליים—ליהדות.

בווינה עלה בשנת 1906 מספר היהודים שעברו לנצרות או לכני-בלידת ל-643, היינו מקרה-ההמרה אחד על כל 229 יהודים. בחמשה-השנים 1901/05 עלו המקרים האלה בחי' לשנה ל-580, היינו 1 על כל 253, בעוד שההמרות לפני 15 שנה, מ-1886 עד 1890, עלו בחי' לכל שנה רק ל-330, באופן שמקרה אחד עלה

⁽¹⁾ המכוון לתושבים היהודים בברלין ובפרבריה הסמוכים לה.

⁽²⁾ למרות כל השתדלותי להשיג ידיעות סטטיסטיות מדויקות על הכנסת החינוקות לדת הנצרות לא עלה הדבר ביד. ועיין כלוי: די אויסטריטע אויס דעם יודענטום אין בערלין, צייטש. פיר ד. א. פ. דער יודען, 1097, ע' 145 ו-1909, ע' 87.

על 359 יהודים. מכל זה רואים אנו, שההמרות נתרנו למדי מאז עד שנת 1906. עם זה צריך לציין, שבמספרים שלמעלה לא נכנסו הילדים למטה מבני 7 שנים, שעל פי החוק באוסטריה דתם מתחלפת מאליה עם ההלפת הדת של הוריהם (בכלל אין רשות באוסטריה להכניס ילד או ילדה פחות מבני 7 שנים לדת הנוצרים מבלי שימירו אתם האב או האם). בכל אופן יש בנידון זה לשים לב אל הגורם של אסור נשואי-תערובת באוסטריה, כשהיהודי רוצה שם להתחתן בנוצרי, עליו או על הצד השני להמיר את דתו כדת רעהו או לקרוא לעצמו כן-בלידתו. לכן מוצאים להם שם מקום מקרי-המרה כאלה, שבארצות שנשואי-תערובת מותרים בהן, הם אך למותר.

הסטטיסטיקה של ההמרה גם בברלין וגם בווינה מראה לנו, שדוקא השדרות העליונות, הנאורות, הנקראות, אינטלנציה, נותנות את מספר המושומדים היותר גדול. בברלין, למשל, במשך השנים 1873—1906 יצאו מן היהדות 1388 אנשים שמשלח-ידם ידוע לנו, ומהם היו 489 = 35,9% בעלי השכלה אקדמית. ובין 643 היהודים שהמירו את דתם בווינה בשנת 1906, היו לא פחות מ-105 בעלי פרופסיות חפשיות (רופאים, עורכי-דין, סופרים) וארבעים תלמידי בתי-ספר, באופן ש, האינטלנציה הוותיקה נתנה כמעט $\frac{1}{4}$ של כל המומרים.

לעומת 643 המרות היהודים בווינה בשנת 1906 נמצאים 81 מקרי-התנירות, מספר, שאי-אפשר לעבור עליו בלי כל תשומת-לב. בחמשי-השנים 1901/05 עלו מקרי ההתנירות ל-72 בחי' לשנה. עד כמה שאין הגרים הללו מתוך היהודים המומרים, הפונים עורף לדתם החדשה וחוזרים בתשובה, הרי הם רובם ככולם מאלה הנוצרים, שחשקה נפשם להשתדך ביהודים.

בבורדפֿשט בשנת 1903 (בקהלת-פירט לכדה בלי אוֹפֿן ואופן-הישנה) יצאו מן היהדות 226 יהודים (146 זכרים, 80 נקבות); 214 מהם עברו אל הנצרות ו-12—לבני-בלידת¹. לפי זה עלה מקרה המרה אחד על כל 748 יהודים (על פי מספר היהודים בספירת-העם משנת 1900). עם זה כדאי להזכיר, ש-45 נפש (20 זכרים, 25 נקבות), שנולדו באמונת היהודים והמירוה, שבו באותה השנה אל היהדות.

לעתים קרובות יתן מאת היהודים היוצאים מן היהדות משפט הבכורה ליציאה אל הדיסידנטים על ההמרה בנצרות, מפני שבאופן הראשון פטורים מהצירמוניה של הטבילה וגם הקהל היהודי מכי' על צעד שכזה בעין פחות זעומה. ואמנם, כמעשה, מי שעובר אל הדיסידנטים נמלט מעשיית שקר בנפשו ומאמירת „אני מאמין“ בעיקרי הדת הנוצרית, בעוד שכל יהודי ממיר, כמעט בלי

¹ בעד המספרים האלה אני חייב תודה להמנות ד"ר י. פ. קיריווי, סנהל פקידות הסטטיסטיקה העירונית בבורדפֿשט.

יוצא מן הכלל- גם אם לא נדבר על הממירים לשם הנאה חמית או עסקי-שדוכים- אינו מקבל עליו את הנצרות כתורה וכאמונה, אלא כחלק מן התרבות הכללית השלטת כיום. הנמוקים האלה משמשים, כרגיל, יסוד להורים יהודיים בנרמניה להכניס את בניהם בברית-הנצרות בעודם בילדותם, בעוד שהם, ההורים, בעצמם נשארים ביהדות. גם בארצות-הברית מרבית היהודים לבכר על ההמרה בכנסיה השלטת את ההתחברות לאחת הכתות הדתיות הנפוצות שמה.

ג) החברות-למיסיון.

רוצים אנו להקדיש פה מלים אחדות לחברות-המיסיון, שהעמידו להן למטרה להעביר את היהודים על דתם. על-פי דין-וחשבון אחד משנת 1902 נמצאות בכל העולם, מיסודה של הכנסיה הפרוטסטנטית בלבד, 112 חברות כאלו, שלהן 228 בתי-מיסיון עם 816 מיסיונרים ועוזרים שונים¹. הכנסותיהן השנתיות של החברות הללו עולות ליותר מ- $2\frac{1}{2}$ מיליון מרק. מזה מכניסה בריטניה הגדולה לבדה 2 מיליונים, והיא גם הממציאה את הרוב הגדול של המיסיונרים. על-פי די-לאריו² נכנסים בכל שנה לכנסיה הנוצרית על ידי החברות למיסיון בערך 380 יהודים; והוא משער, שגדול מזה הוא מספר האנשים, שההסתה פועלת עליהם לבוא לידי המרה ע"י כהני הכנסיה. הגדולה בין חברות המיסיון האלו היא החברה London Society for promoting Christianity amongst the Jews, (החברה הלונדונית להפצת הנצרות בין היהודים), שנוסדה בשנת 1809. הכנסותיה של החברה הזאת עולות ליותר מ-40 000 ל"ש לשנה; בשנת-העסק 1902/03 הוציאה החברה למטרותיה 38 061 ל"ש והחזיקה 214 מיסיונרים וסוכנים בחמשים ואחד בתיה, הנפוצים בכל העולם³. משנת 1809 עד 1897 עלה בידי החברה להעביר על דת: בלונדון 1871 יהודים, בכל מחלקותיה יחד כ-7000 יהודים. אכן בערך לסכומים העצומים המוצאים לתכלית זו נראות התוצאות הללו למצערות. ביחוד בשים אל לב, שהרוב המכריע של הניצודים ברשת ההסתה היו מתנצרים גם בלא-זה. אילו סמכו המסיתים על דרשותיהם בלבד, כי או לא עשו גם את הנפשות המעטות האלו, כי כשביל תעמולת-השמד שלהם אין להם אזנים אטומות מאזני היהודים. ואולם זה הדבר, שלהטפתם הנוצרית באים לעזרה התנאים הסוציאליים, המכשירים את הקרקע להמרה. על-כל-פנים כדאי לדעת, שגם אלה הנופלים בידי המיסיון אך מעוטם מקרב מאתים אלף היהודים, שנדרו מרוסיה, גליציה ורומיניה והתישבו כרובעי-יעיר מיוחדים בלונדון, מנשפתר, ליברפול וכו'.

¹ Geography and Atlas of Protestant Missions ררך II. ניוורק 1906.

² די הייטונג עוואנגעלישע יורענסיסיאן, נתנאל שנת 1907, ע' 1.

³ מדיו-וחשבון של החברה לשנת 1902/03, לונדון 1903.

רובם-ביחס-הוא דוקא מן, השרדות העליונות, מתוך אותם ארבעים-חמשים האלף יהודים, שנתישבו באנגליה זה מכמה דורות ורכשו להם מצב של עושר וכבוד. היהודי מוהייטשפיל מתייחס למיסיון בהתנגדות נמורה, אם כי יחד עם החברה הגדולה הניל יש עוד כתריסר חברות קטנות ממנה, העושות תעמולה מיסיונרית וריוה ופורשות לו רשת על כל צעד ושעל, ולמרות זה, שההמרה מבטיחה לו ליהודי הוהייטשפילי, החי לרוב בעניות ובדחקות רבה, שכרה בצדה בעולם הזה בצורת עזרה המרית הגונה במשך זמן ידוע והענקת פרושקציות שונות לבסוס מצבו בעתיד¹). רוח רחוב היהודים ברוסיה וגליציה, אשר ממנו יצא המהגר, חי בו עדיין; אם יעמוד לו גם בדור הקרוב ושאחריו - לאלהים פחרונים; אפשר מאד, שהשרה הזה, הבלתי פורה כיום למיסיון, יתן לו אז קציר רב, שלא ידע עוד כמוהו. האותות ינידו, שיהודי מזרח לונדון עומדים עתה בראשית אותה הדרך, שהלכו בה בני-אמונתם בברלין, וינה ובודפשט, ושהנה ימים באים, אשר גם עליהם יפול גורל אותם היהודים אף בדבר ההמרה.

(ד) סקירה לעתיד.

בכווננו לסכם את כל האמור יצא לנו, שבזמן הזה הולך מספר ההמרות בארצות המערב הלוך רוב. ליהודי אוסטריה (בלי גליציה) אובדים בכל שנה על ידי ההתנצרות יותר מ-2 אחוזים לאלף מהם, בגרמניה לכל הפחות 1 לכל אלף, באונגריה כמעט $\frac{3}{4}$ 000. לעומת זה המוני היהודים ברוסיה ובגליציה, בני השררה הראשונה מארבע השרדות המניות בפרק א' מספרנו, מחויקים מעמד נגר השפעות הנצרות ואינם מאבדים על ידיה אלא פירורים מעטים. נפוצותיהם של מרכזי היהודים האלה באנגליה ובאמריקה - השרדה השניה - עמדו אף הם עד כה נגר הזרמים המביאים לידי המרה. רק בשרדה השלישית, הבורגניזאזיה האמידה באירופה המערבית והתיכונית, נחלש כבר כח ההתנגדות להמרה, והדבר מתחיל להתקבל על הלב. ובשרדה הרביעית, לבסוף, שלתוכה נכנסים עשירי-היהודים בערי הכירות ובעלי השכלה אקדמית, שם ההמרה הרי היא כבר-למצער בנוגע לבנים-מן המעשים בכל יום, ואם רבים מאלה אינם עורבים את לבם לעשות את הצעד הזה-אין זאת מתוך התקשרות אל היהדות, אלא מתוך איזו הרגשה, כי מעשה של פחדנות וכנידה הוא לעזוב את מחנה המעטים הנמצאים בסכנה ומוקפים אויבים מכל עברים. ישנם גם אחרים, שבהיות שעיקרי הנצרות אינם מוצאים מסלות ללבבם, הם אינם רוצים לשקר ולומר, כי מודים הם בהם; ואם משום זה יבקשו למו מפלט לצאת אל

¹ עיין ב. וויב: The Jews of East-London (בפרק ב' של הספר: הפרובלמות של האינדוסטריה המודרנית). לונדון 1898.

הדיסידנטים, או יחסיאו מלכתחילה את המטרה, שנשכילה הם מחליפים את דתם, כי בחברה הקולטורית של הנרמנים, הצרפתים וכו', שאליה ישאפו להתקבל על-ידי ההמרה כחברים שווים בכל, יש שמתחסים אל הדיסידנט לא הרבה יותר טוב מאשר ליהודי. לאחרונה פועל פה עוד נימוק אחד, והוא הפחד, שגם היהודי המומר אינו עולה מיד למדרגה שווה עם הנוצרי מלידה, כי אם נחשב עוד במשך זמן ארוך בתור איזה דבר התלוי כאמצע בין היהודים והנוצרים. הבז מצד הנוצרים קשה ומכאיב ליהודי המומר ביותר, מפני שהוא בא עליו מתוך מחנהו החדש אשר בחר לו והרי הוא עומד ערום נגדו, בעוד שהיהודי שאינו-מומר יחסה מפני אותו בזו במעטה-הנאון של נאמנותו למורשת-אבות ושייכותו לעם קדומים. באופן זה יוצא, שהאנטישמיות, אשר מצד אחד היא מקרבת את בעלי התכונות הרפות להמרה, הנה מצד שני היא קושרת אל היהדות הרבה אלימנטים, שכלי הלחץ החיצוני הזה אפשר מאוד שהיו נתקים מעליה. מובן, שהנימוקים הללו, שיסודם בהרגשות, אין בהם בכדי להאריך ימים הרבה. ההמרה אינה אלא המדרגה היותר אחרונה של פרוצסי-הטמיעה, ועם התקימותה של שאיפת-הטמיעה תתקיים ותתפשט בהכרח גם תנועת-ההמרה. היא היתה פוסקת באיזה מדה רק עם הפסקתה הנמורה של האיבה החברתית ליהודים. ואולם את אשר תשאיר או ההמרה, יאכלו משנה או פיר שלשה נשואי-התערובת, שמהם אורב ליהדות האסון היותר גדול. על-ידי אסור החתון בנכרים נתקיימה היהדות; על-ידי פריצת הגדר הזה, על-ידי בואם של נשואי-התערובת, יכולה היא להבטל.

לכאורה אפשר היה לומר, שההמרה אינה משנה את טפוסו של היהודי, כשם שלא יהפוך כושי עורו, בקבלו עליו דת אחרת, ולפיכך, מנקודת ההשקפה האתנולוגית והאנתרופולוגית, אין התנאים ההיום משתנים על ידי ההמרה אף במקצת. הדברים האלה כשהם לעצמם אמנם נכונים הם, אבל כאן באות שתי עובדות הסותרות אותם: ראשית, אותה העובדה שנוכרה כבר, כי היהודי המומר, הוא, או בכל אופן, בניו אחריו, מתחתנים בנוצרים, ושנית, זה שהיהודים בכל מקום אינם אלא מועט בתוך מרובים. מתוך כך יש בהמרה בכדי להבליע את הדם היהודי באחרים בזמן פחות או יותר ממושך עד בלי השאיר לו זכר. צאצאי היהודי המומר אובדים, איפוא, לא רק לדת היהודית כי אם גם לעם היהודי.

האם תוסיף ההמרה גם בעתיד להרכות את אבידותיה של היהדות? התשובה על השאלה הזאת יוצאת מאליה אחרי כל האמור. בבטחה אפשר לענות על השאלה הזאת הן, אם רק ימשך אותו הפרוצס, שהפריד כבר את היהודים לשדרות שונות, וזאת אומרת, אם ימשך אותו חזיון-העלייה של היהודים העניים ומחוסרי השכלה חילונית, הנחשבים אצלנו על השדרה הראשונה והשניה, לתוך מעמד

האמידים ובעלי השכלה מודרנית (השררה השלישית והרביעית). כי גורלן של אלו השררות האחרונות נחתך ללכת הלוך וכלה ע"י ההמרה (ונשואית-ערוכת). השאלה, בעיקרה, היא, איפוא: אם גם בעתיד ובאותו המהלך הפעלנה המנמות החברתיות, שנרמו עד כה למעבר היהודים מהשררה הראשונה והשניה אל השלישית והרביעית. ובהיות, שהעליה הכלכלית של היהודים ונידול הקולטורה של סביבתם נותנים מקום לענות על זה בחיוב, הרי שבהכרח עלינו לחשוב, כי גם תנועת ההמרה תלך הלוך וגדול.

שער ד.

פרק יב. האנטישמיות בתור מפריע דל-אונים לטמיעה.

(א) האנטישמיות בגרמניה ובאוסטריה.

ראה ראינו, שבתנאים הכלכליים והחברתיים כיום, אין לצפות, שהיהודים מצדם יראו כחהתנגדות לטמיעה; ואולם האם לא תבוא התנגדות כזו מצד הנוצרים? ואכן, יש די סימנים לדבר, שטמיעת היהודים אינה לרצון לחלק ידוע מן הנוצרים. אין אנו מדברים על רוסיה ועל המדינות שאינן מפותחות באפריקה הצפונית ובאסיה, ששם היהודים מנבלים בזכותיהם¹, ועל ידי זה גופא הם נעצרים במהלכם להתכוללות, שאין דרכה להגיע לנקודה עליונה אלא דוקא במקום שיש ליהודים שוויזוכיות גמור. גם בארצות האחרות, שעל פי החוק נשתוו שם היהודים בזכותיהם לכל האזרחים, נפוצה התנועה הידועה בשם אנטישמיות, שעניה צרה בזכותיהם של היהודים, והיא עושה כל אשר לאלידה-להורידם עד הריזא התחתונה במונן הפוליטי והחברתי.

התנועה האנטישמית ילדת-גרמניה היא; וימיה כימי השתוות היהודים בזכותיהם. בשנת 1869 הוכרו החוק של שוויזוכיות היהודים בגרמניה, וכבר באמצע שנות השבעים, שנות המשבר הכלכלי הגדול שבא על גרמניה, התלקחה מחדש אש השנאה ליהודים, שכל אשמת המשבר נתלחה בהם. אז נתיסדה מפלגה מדינית גדולה, שנתחלקה לכמה סיעות, לשם המטרה המסוימת האחת, היינו, להלחם ביהודים במקצוע הכלכלי

¹ חוקי הממשלה הרוסית בנוגע ליהודים מסובכים ביותר (יסודם בחוקי-מאי משנת 1882, הידועים בשם חוקי אינגטויב) ואלה הם סעיפיהם העיקריים:

א. אסור ליהודים (מלבד לבעלי השכלה אקדמית, בעלי אוסנות וסוחרים מנילדיה ראשונה) לגור ברחבי הממלכה, מלבד בפולין ובחמשה-עשר הפלכים הסמוכים לה (מחוז-המושבי) וגם שם אסור להם להתישב מחוץ לערים;

ב. אסור ליהודים, מלבד במקרים רחוקים מאד, לרכוש להם כל קנין קרקעי;

ג. אין ליהודים כמעט כל זכות בחירה, לא אקטיבית ולא פסיבית, למוסדות השלטון העצמי (מועצות הנהלת-הערים וכדומה);

ד. היהודים מונבלים בזכותם להכנס לבתי-הספר התיכוניים והאוניברסיטאות, והזכות להמנות לפקידים בממשלה ובצבא נשללה מהם לגמרי.

והמדיני עד רדתם. בבחירות אל הרייכסטאג בשנת 1907 נפלו בחלקה של המפלגה הזאת 248 500 קולות (= 2,21% של כל הקולות) וחמשה-עשר מנדטים. רוב חבריה הם במלכות סכסוניה, בדוכסות הגדולה הסן, בנליל הסן-נסוי ובנליל פורמן. בזמן היותר אחרון אין המפלגה הזאת מתקדמת ביחוד; ולא עוד אלא שמשנת 1898, שאז קבלה $284\ 250 = 3,7\%$ של כל הקולות, פסעה גם צעד אחורנית. תחת זאת עמדה המפלגה הקונסרטיבית מרובת-ההשפעה שבגרמניה והכניסה בשנת 1892 לתוך הפרוגרמה שלה (הפרוגרמה של טיבוליי) את דבר המלחמה נגד היהודים הקופצים בראש והשפעתם המזיקה, וכמו כן את הדרישה, ששלטון העם הגרמני הנוצרי ימצא רק בידי נוצרים ושבת-ההספר הנוצריים ימצאו רק מורים נוצרים.

ברם, ההפסד הנגרם ליהודים על ידי האנטישמיות של זמננו בגרמניה וכמו כן באוסטריה, במקום שהמפלגה הנוצרית-הסוציאלית היא אנטישמית מושבעת, אינו מונח כל-כך בזה, ששליחיה נלחמים מעל במות הפרלמנטים נגד שוויוניותיהם הנמור של היהודים, כמו בזה, שעל ידיה מתפשטת איבה ליהודים בקרב השדרות הרחבות של התושבים אשר מחוץ למפלגות המדיניות. – איבה, שכבר העמידה את היהודים כמעט במצב של גירוי חברתי. אפילו הממשלה בעצמה, למרות החוק המפורש של שוויוניות היהודים, כבר התחילה להתחשב עם יחסם השלילי של החוגים העממיים ליהודים ואינה מניחה לאלה האחרונים לתפוס מקום במשרות החשובות בהנהלת המדינה ובבתי-המדרש לחכמה אלא במקרים רחוקים היוצאים מן הכלל, ומה גם בפקידות-הצבא בגרמניה, ששם לא תנתן ליהודים שום דריסת-רגל. על היחסים החברתיים בין היהודים והנוצרים באוסטריה וגרמניה השפיעה האנטישמיות כל-כך לרעה-ביחוד בחוגי הנאורים ובעלי השכלה אקדמית-עד שכל מנעוֹמֵשֶׁא של ידידות בין היהודים והנוצרים או שנעשה בלתי אפשרי לנמרי או שהוא נאחו בכוב תמידי ובהתנברות הדדית על רגש האיבה הפנימי. האנטישמיות חדרה אפילו לתוך יחסי החיים הכלכליים עצמם, והחלק הגדול של המודעות בעתונות, שבהן יבוקשו לתעודותיהן נוצרים דוקא, יוכיח. ואף אותה הקריאה השגורה, שאמנם לא תמיד תמצא לה אזנים קשובות: „אל תקנו מאת היהודים!“ אינה אלא מסוג זה שלפנינו.

(ב) האנטישמיות בארצות אחרות.

צורה יותר חריפה מאשר בגרמניה ובאוסטריה מקבלת האנטישמיות ברוסיה, במקום שגם הממשלה לוקחת בנלוי חלק לרדוף את היהודים ולהורידם עד שפל המדרגה. אמנם עליפי הסעיף המיד של החוזה הברליני משנת 1878 נתן ליהודי רוסיה שוויוניות; ברם, הממשלה הרוסנית, בכל זאת, התחכמה לשלול זכות-

אזרח מאת המוני יהודיה בזה, שהכריזה על היהודים, שנמצאו ברומיניה בעת החווה הברליני, כי „זרים הם, הנמצאים תחת חסותה של רומיניה ולפיכך דינם כדין זרים. מתוך כך סובלים היהודים שם לא רק משלילת זכויותיהם במובן המדיני והאזרחי, כי אם גם במובן הכלכלי מוזקה להם הממשלה הרומינית בכל, בהבדילה אותם לרעה מכל בני הארץ ובתתה לרומינים פריבילגיות מיוחדות כלפי היהודים. עוות־הדין שכזה מתגלית ביותר בשים אל לב, שבנוגע לחובות, כמו, למשל, חובת עבודת־הצבא, אין היהודים נחשבים לזרים ואינם פטורים מהם. רק בידי מועטים מיהודי רומיניה עלה עד כה לרכוש להם את האזרחות הרומינית. בספירת־העם של 1899 נהשבו יהודי רומיניה

בתור רומינים 4 272 = 1,6 %

„ זרים תחת חסותה של רומיניה 256 588 = 96,2 %

„ נתיני חוץ 5 859 = 2,2 %

בצרפת הראה מעשה דרייפוס, באיזו קלות ובאיזו מהירות מתפרצים רגשי־השנאה של ההמונים כלפי היהודים, ובאלג'יר, הקולוניה הצרפתית, אין מחסור גם במפלגה אנטישמית חזקה. אפילו באנגליה עצמה יש שנאים וזעזועים אנטישמיים, בארצות־הברית של אמריקה, שעור לפני עשרים שנה לא היה בהן כל זכר לאנטישמיות, גברה תנועה זו בעת האחרונה כל־כך, עד שממנה תוצאות כמעט לבויקוט חברתי כלפי היהודים בשרדות העליונות ולדימונסטריציות־של־שנאה כלפי היהודים בחוגי הפועלים. כמעט בין־לילה נהפכה אמריקה החפשית לארץ אנטישמית. על הארצות החפשיות מאנטישמיות יש לחשוב כיום רק את איטליה, הולנדיה, בלגיה ושווייצריה, ארצות־הסקנדינבים והקולוניות האנגליות.

ג) סבותיה של האנטישמיות.

מה הנה הסבות לחיון הזה, שאחרי שבזמן הקצר של שנות 1850—1875 כמעט ששקעה אש השנאה ליהודים באירופה התיכונית והמערבית חזרה וניעורה מאז ביתר עוז? האנטישמיות המדינית בגרמניה ובאוסטריה תומכת יתדותיה בנווד הכלכלי שבין היהודים בתור באי־כחו המפוסים של הקפיטל הפועל („הברירה“) ובין באי־כחו של ה־landed interest, הקרקעיים הגדולים, בין היהודים בתור קבלנים קפיטליסטיים עצומים ובין הסוחרים הקטנים ובעלי־המלאכה, בין היהודים בתור מלוו־כרביית ובעלי־אפותיקות ובין עניני האכרים בנפות שונות. באנגליה, ובפרט באמריקה, נולדה האנטישמיות מתוך זה, שהיהודים אשר באו לשם המונים־המונים רגילים כאמני־חיים פחותים, מסתפקים בקבלת שכר נמוך בעד עבודתם, ועל ידי כך הם מפחיתים את מעמד שכר העבודה וחותרים חתירה תחת מדרגת קיומו הנכוהה של

הפועל בן הארץ. כיוצא בזה, ובמדה עוד יותר גדולה, אנו מוצאים את השנאה כלפי החינאים, שהביאה לידי חוק המנכיל את כניסת החינאים לארצות-הברית. יש גם ארצות, שנידול הרעיון הלאומי בהם נתן מוזן חדש לנוד שבין היהודים והנוצרים. ככה אנו מוצאים, למשל, באנטישמיות הרומינית, שיהד עם היראה מפני ההתחרות הכלכלית מצד היהודים, ממלא בה תפקיד גדול גם הפחד-אם יש לו יסוד או לא, זהו ענין אחר-שהלאום הרומיני הצעיר לא יוכל להתפתח באופן המיוחד לו בתור לאום, אם לא יושם מעצור להשפעה היתרה עליו מצד היהודי הזריו. גם הפולנים בנליציה והמדיארים באונגריה חוששים להתנברותה של ההשפעה היהודית, היכולה, לפי דעתם, להזיק להתפתחות לאומם הם. ולא מיבעי הנוהים אחרי ה. סט. טשמברליין וסיעתו, שהם רואים ביהודים, ורק ביהודים, את האויבים הטבעיים והיותר מסוכנים לנרמנים ולתרבותם.

האנטישמיות החברתית יסודה בזה, שבאותן הארצות, שרכים מן היהודים עלו בהן במשך זמן קצר, ע"י השתתפות בעסקים גדולים ובספקולציות, לעושר רב, עוד לא הספיקו אותם היהודים לרכוש להם עם כספם גם השכלה גבוהה ונימוסים נאים. ולפיכך טבע הרברים מחייב, שכשהללו מתנשאים להתקבל ככח כספם אל החוגים החברתיים העליונים, הרי הם מעוררים לעצמם בוז וקלסה. במקום שמספר „המתעשרים הפתאומיים” הללו מרובה ביותר, כמו באמריקה, למשל, נחשב היהודי העשיר לטפוס של „עבד-כיימלוק” ושל „הדויט-קופץ-בראש”, ולא ימלט שלא יקל בעיני האריסטוקרטיה הממונית האמריקנית מדור דור ושללא ירחק מסביכתה. ברומה לזה הוא בנרמניה ובאוסטריה היחס של פקודי הצבא ופקידי הרשות הגבוהים אל חדירת היהודים לתוך מחנם. מנקודת-הראות הסוציולוגית אין כל תיקה בדבר זה. דוגמתו מוצאים אנו גם במלחמות שברומא העתיקה בנלל *connubium et commercium* וגם במלחמות שבין אגודות-האומנים בערי-הריפובליקה של ימי-הבינים. בכל פעם, ששדרה ידועה, אשר נמצאה עד כה בשפל המדרגה, שואפת, הודות להרגשת עלית ערכה הסוציאלי, לעמוד במקום גדולים, היינו במקומו של מעמד חברתי גבוה הימנה, פונשת היא, כרגיל, בדחיפה ידועה מצדו של זה, ורק ברבות הימים ולא-א-לא תלך ההתנגדות הלך והחלש. חלוקת-המעמדים, ביחוד במדינה דימוקרטית, שאינה מורה בפריבילגיות מיוחדות למיחסים, נעשית, אמנם, לפי סכומי ההכנסות; ואולם, על-כל-פנים, לא ביום אחד יקבעו היחסים הנכונים.

(ד) יחס האנטישמיות לטמיעה.

ועתה הננו באים לשאלתנו, אם האנטישמיות מניחה מכשולים על דרך הטמיעה או לא. במדה ידועה ודאי הוא, שאכן מפריעה האנטישמיות בעד הטמיעה;

בשיתה איבה בין היהודים והנוצרים ובחרדה את היחוסים החברתיים ובמקצת גם את הכלכליים שביניהם, הרי היא מביאה לידי זה, שבמקומות רבים באים היהודים במגע־ומשא חברתי כמעט רק בינם לבין עצמם. הניע הדבר לידי כך, שבספרות התחילו כבר לדבר על חומות „הניטו החדש“, שהקימה האנטישמיות. ואמנם, במעשה אפשר מאד, שאיזה מספר של נשואי־תערובת לא יצא אל הפועל בנלל שנוי היחוסים ההרדיים¹, ואף, אולי, יש גם יהודים, שאלמלא האנטישמיות היו מוכנים להמיר, ועכשיו נמנעו מעשות זאת, מפני שאינם רוצים לעזוב את חבריהם בעת צרה ולעבור למחנה האחר. כרם, בדרך כלל, אין לראות באנטישמיות כח ממשי, שיוכל לעצור בעד זרם הטמיעה. שהאנטישמיות תצליח באירופה ובאמריקה להביא את צואר היהודים בעול חוקים מעיקים – אין לחשוש. חוקים כאלה היו עומדים בנוזר נמור לכל הרכישות הפוליטיות של המאה הייט, ואין מדינה אשר תאות על נקלה לעשות צעד שכזה. עם זה יש עוד לשים עין, שההנבלות החוקיות כלפי היהודים אינן יכולות לננוע לרעה אלא כאלה היהודים השייכים אל הקהלה היהודית, כי מבלעדי שייכות זו הרי אין לחוק שום סימן ניכר אחר לצנן בו את היהודי. ואולם האנטישמיות אין לה כלום נגד דת היהודים ולהזיק לזו אינה מתכוונת כלל. ארסה, בעיקר, מכונן נגד היהודים בתור נזע או בתור נושאי צורות כלכליות מיוחדות. וכאן מתנלה למחוקקים איזה *qui pro quo*, שאינו נפתר על נקלה. בעולם המדע יכולים להיות למושג הנזע היהודי סימנים מונבלים במצריהם. ואולם בחוקי המדינה אין מקום למושג הזה, לא רק מפני שהסימנים החיצוניים של הנזע היהודי הנם נמצאים גם אצל עמים אחרים (הארמנים, הסורים), כי אם גם מפני שבין השייכים לדת היהודים יש אחוז ידוע של בני נזע אחר, ולהפך, עיי ההמרות במאה הייט, נמצאים הרבה מבני הנזע היהודי גם בין הנוצרים. הנקל באירופה ובאמריקה לשים פדות בין בני הארץ ובין השחורים, ההודים והחינאים – כל תינוק הן ידע להבדיל בין בני הנזעים הללו ובין הלכנים. ברם, חוקים מיוחדים ליהודים על סמך ההבדל הנזעי שביניהם ובין כל תושבי הארץ היו פוגשים בפועל הרפתקאות בלתי מנוצחות. אין לאל־יד החוק לפגוע ביהודים בתור נזע, ועוד פחות מזה בתור נושאי צורות כלכליות מיוחדות, הואיל ובזמן הזה שוב אין מקצועות־כלכלה כאלה, שהעוסקים היחידים בהם יהיו יהודים.

החשש, שיש אפשרות לשלילת זכויותיהם של היהודים עיי החוק ואשר על ידי

¹ בכל אופן אפשר לומר בבטחה ידועה, שעל ידי ההשפלה החברתית שהביאה אתה האנטישמיות ליהודים הונחו מעצורים רק על דרך הציאה לפועל של נשואי־תערובת עם בני מעמד סוציאלי שה, אבל לא בנוגע לנשואי־תערובת בכלל, שהרי עם בני מעמד סוציאלי יותר נמוך יש ליהודים תמיד האפשרות לבוא בקשרי הנשואין, וכן הוא אמנם הדבר במציאות.

זה יושם מעצור על דרך השמיעה, הריהו, איפוא, חשש רחוק מאוד. וכיד האנטישמיות הצבורית בלבד אין להפריע בעד ההתבוללות. הניטו החדש, שאנטישמיות זו מקימה, נבדל לחלוטין מהניטו הישן, שהיה כתרים ליהדות. בניטו הישן תפסו היהודים מקום מיוחד הן במובן הכלכלי, על ידי היותם רק מלור־ברבית ותגרנים בחפצים ישנים, והן במובן הרוחני, עיי היותם עסוקים רק בתורת־ישראל בלבד. גם אילו היו רוצים לא היו היהודים יכולים אז לבוא במגע־ומשא חברתי עם הנוצרים, מפני שגם במשלה־ידם וגם בהשכלתם לא היו ביניהם שום נקודות־מגע. לא כן בזמננו, שהיהודים הם סוחרים, בנקירים, בעלי־הרשת, עורכי־דין ורופאים כמו הנוצרים, מקבלים בבתי־הספר אותה ההשכלה שהנוצרים מקבלים, קוראים אותם העיתונים, מבקרים באותם התיאטרונות ושומעים אותן ההרצאות שהנוצרים קוראים. מבקרים ושומעים. ההתבוללות החברתית של היהודים עכשיו אינה כמלפנים תוצאה הכרחית מהתבוללותם הכלכלית והתרבותית. כי אם הנכלה היוצאת מתוך ההתחרות הכלכלית והלאומית של היהודים, ובהכחד סבותיה, תכחד גם היא. לא לעולם יהיו היהודים באנגליה ובאמריקה במצב של מפחיתו שכר העבודה, אם בראשיתם, בכדי לברוא באמריקה מקצועות תעשיה חדשים ועל ידי זה לתת איוו אפשרות קיום למאות אלפי הנודדים הם מוכרחים להסתפק בשכירות נמוכה, הנה במדה שאותם המקצועות ילכו הלך והתבצר, בה במדה תגדלנה, בלי ספק, דרישותיהם להעלאת־השכר. גם חילי־המלואים האינדוסטריאלי, אם להשתמש בלשונו של מארכס, הולך ומתמעט שם. למרות ההגירה המתמירה של היהודים, מתוך זה, שהיהודים הולכים ומוסיפים לברוא מקצועות־תעשיה חדשים, וביחוד מתוך זה, שבני המהגרים כבר אינם נשארים במקצועות היהודיים המיוחדים, כי אם מוצאים להם ענפי פרנסה אחרים ופה למצער הם דורשים אותה המשכרת של הפועל האמריקאי.

וכשם שפה לא לעולם ישאר היהודי בתור מפחית שכר העבודה, כך גם בארצות אחרות יחדל סוף־סוף להיות הטפוס של העושק והמהרס את המעמד הבינוני. אמנם, לקחו היהודים חלק גדול בהתפתחות התעשיה הגדולה, בעסקי הבנקים והמסחר הגדול, וביחוד בהתפתחות מחסני־הסחורה הגדולים, שמסכים נוק כל כך גדול למסחר־לאחדים; אבל טעות היא לזקוף את כל ההתפתחות הזאת על חשבונם הם. לא היהודים כי אם הכנסת הגדולה של הקבלנים הקפיטליסטיים, שהיהודים בתוכה אינם אלא חלק קטן מאד, היא־היא נושאת ההתפתחות הזאת. יוציאו את היהודי ויראו, שהסוחרים הקטנים ובעלי־המלאכה, המתאוננים כיום על התחרותם העצומה של היהודים ואשר הם הגרעין העיקרי של צבא האנטישמיות, — לא ירויחו מיציאה זו מאומה. היהודי לא יהיה עוד, אבל הקפיטליסט ישאר — והמלחמה נגד אמצעי השכניקה המשוכללים אשר ביד בעל התעשיה הגדולה אך לשוא היא.

עם העובדה הזאת כבר התחילו להתחשב במקצת: שדרות שלמות של המעמד הבינוני הולכות ועוברות כבר לענפי פרנסה אחרים, ויש לקוות, כי לא רחוק הומן, שאחרי המהפכה שתכניס הצלחת התעשייה הנדולה בחלוקת-המעמדות ישוב על כנו המצב של שוויון-המשקל החברתי, שהתעשייה הנדולה תשמש בסיס לו. אז יהיה היהודי עוד פחות מאשר עכשיו בא־כחו של מין כלכלי מיוחד. והפרונרמה של המפלגה האנטישמית, שגם היום כבר היא מכוונת יותר כלפי הקבלן הקפיטליסטי בכלל מאשר נגד היהודי דוקא, תהיה אז אך למותר. סוף דבר: החזיונות הכלכליים, המונחים ביסוד השנאה ליהודים, אינם אלא חזיונות של תקופת-מעבר, שיהלפו – ולא בזמן רחוק.

את האמור בזה אפשר לומר גם בנוגע לשנאה ליהודים, שיסודה במדת הקפיצה בראש של אלו מהם שהתעשרו פתאום. יהודי שעלה פתאום מעוני לעושר, ברין הוא, שהוא בעצמו לא יהא מוכתר בנמוסים נאים ביותר, ואולם לבניו אחריו כבר לא תחסר ההשכלה הדרושה, ובאופן זה מהדרור השני יעלמו ההסרונות, שבנללם היו מרננים אחרי האב. ואכן, בכל מקום שנמצאים במספר רב יהודים שנתעשרו במשך זמן קצר, היינו בערים הנדולות ביחוד, שם אנו רואים ברור, כמה גדול ההבדל בין האבות והבנים, עד שגם בני האבות היותר חשוכים מתנהגים בנמוסיות מספיקה ולרוב לא תחסר להם גם השכלה נפשית וסנולות פנימיות הנונות. לאחר שאנו זורים הלאה מהאנטישמיות את נמוקיה הכלכליים והחברתיים, עוד ישאר לה הנגוד הלאומי. ואולם גם לזה אין לדעתנו זכות על אריכות-ימים. היהודים בארצות אירופה הם מיעוט כל כך קטן וכרומיניה 4,5%, באונגריה 4,4%, בגליציה 11,1%, עד שהפחד מפני כחם המכריע של היהודים הוא משולל כל יסוד. עם זה יש להוסיף, שהתפתחותם של הרומינים, המדיארים, הרוטינים והפולנים בעצמם עושה צעדים מהירים למדי, ובעתיד הקרוב לא יהא להם, איפוא, עוד יותר מאשר עכשיו, שום טעם וסבה לפחד מפני היהודים.

ואחרי אשר דברנו עד כה על האנטישמיות בתור מפריע לא-יצלח לטמיעת היהודים, כדאי גם להראות על הצד השני, שבמקרים רבים, כפי שכבר הזכרנו, היא עוד מקרבת את עויבת היהדות. כל עוד שלפני היהודי המומר, כמו שאנו מוצאים ביהוד בנרמניה ובאוסטריה, נפתחים שערי המשרות הציבוריות, הסגורים לפני היהודי שאינו מומר, ימצאו תמיד, בעלנים, הנכונים למכור בנויד-עדשים את יהדותם ולעזוב ביד רמה את הדת, שהיו מילדותם קשורים אליה, ואם כי רק באופן חיצוני. האנטישמיות משפיעה, איפוא, על היהודים הזרים ליהדות בפנימיותם, הכל לפי נטיותיהם וחונכם. בשזי דרכים: את אלה השואפים להתעלות בסולם החברתי, ויהא מחיר העליה מה שיהא הוא מוציאה מתוך היהדות לגמרי, ולעומת זאת ישנם

כאלה, שאלמלא האנטישמיות אפשר שהיו יוצאים מתוך היהדות, ואולם בראותם את השנאה הגדולה ליהודים, הם מוצאים, שפחדנות ופחיתות-כבוד הן שלא להחזיק ביהדות בשעה כזאת בכל עוז. במדה שהשאיפה לעושר ולכבוד-מדומה מצויה בזמננו יותר מנאמנות הלב וממשא-הנפש, בה במדה גדולה על היהדות ההשפעה המקלקלת של האנטישמיות מאשר הנורם המחזק האמור, ולא עוד אלא שיש אשר אחרי האב הנאמן והמחזיק בדת מורשה בכל חוקה יבוא הבן, שלרוב אינו מסור כל-כך להוכחותיו הפנימיות, באופן שיד הנורל המר והקשה רק תדחה לזמן-מה אבל לא תעצר ולא תוסר לגמרי. התועלת, שהאנטישמיות מביאה ליהדות, עוברת; ההפסד, שהיא גורמת לה, עומד וקיים.

חלק שני.

הלאומיות היהודית.

שער ה. יסודות הלאומיות היהודית.

פרק יג. הערך הגזעי של היהודים.

א) השאלה על זכות הקיום של היהודים בתור אומה מיוחדת.

המסקנא היוצאת מכל האמור עד כה היא, שפרוצס־השמיעה בין היהודים חזק הוא עד מאד. בארצות אחדות כבר הספיק לששטש את צורתם הלאומית של היהודים לגמרי. כאופן שקרבת כליונם בתור יהודים נעשתה כבר מוחשה לכל. ואולם גם במזרח אירופה, במקום שהפרוצס הזה עודנו בראשיתו, גם שם אין עתידות מזהירים ביותר נשקפים ליהדות. היהודים במזרח אירופה עומדים כבר עכשיו על מדרגה תרבותית וכלכלית יותר נכונה מזו שעמדו עליה היהודים בפרוסיה בסוף המאה הי"ח; ועל פי מהלך־הדברים הרגיל יש, איפוא, לחזות מראש, כי במשך ⁵⁰ שנה לכל היותר יעברו גם הם את כל דרך־ההתפתחות שעברו בה יהודי מערב אירופה במשך המאה הי"ט, ואז יהיה גורלם של הראשונים דומה בכל לזה של האחרונים.

כי כשם ששונה יחסן של ארבע השדרות ביהדות, שנוכרו בספרנו זה כמה פעמים, אל הדת היהודית, כך, כמובן, שונה יחסן של אלו גם אל שאלת קיום היהודים. השדרה העליונה (הרביעית) רואה באפיסתם של היהודים מוצא רצוי לחלוטין. השדרה השלישית מתיחסת לשאלה זו בכלל בשוויון־נפש או שהיא פוסחת על שני הסעיפים; בכל אופן אין היא מוכנה לוותר על השתתפותה בחיים הכלכליים והתרבותיים של ארץ־מגוריה. גם אם תצא מזה סכנה גלויה לקיום היהודים. השדרה השנייה רוצה בקיום היהודים בתור נושאי הדת היהודית, ואף נכונה היא מצדה להביא על מזבח האידיאל הזה קרבנות ידועים, אמנם לא גדולים ביותר, בנוגע להשתתפותה בחיים הסוציאליים של ארץ־המולדת. רק השדרה הראשונה עומדת לימין היהדות, מתאמצת לחיות חיים יהודיים ומחזיקה בכל הסגולות המיוחדות להם.

היש לעם היהודי כמה להצדיק את זכות־קיומו המיוחד? – בהעמדת השאלה הזאת גופא כבר יש ענף ועוות־הדין כלפי העם היהודי, שהרי אין שום עם בעולם שיוטל עליו לתמוך את זכות־קיומו כיסודות ההיקש וההניגון. לא רק הצרפתים והגרמנים, אלה האומות הגדולות, כי אם גם הסרבים, הבולגרים והרומנים, שאינם עולים על היהודים במספר ובכשרונות, יורו הלאה כל נסיון לבקש זכות על קיומם

במופתי השכל. הזכות להתקיים בתור אומה מיוחדת הרי היא בשבילם מובנה מאליה ועומדת למעלה מכל איוו שקלא-וטריא שהיא, כזכות הקיום הפרטי לנבי כל יהוד ויהוד.

ובאמת, תולדה של שלשת אלפים שנה - האמנם אין בה בכדי לפטר את היהודים מהצטדקות והתנצלות על רצונם להמשיך את קיומם הלאה? הלא מי בעמי אירופה יוכל כעם העברי להראות על הגדולות והנצורות אשר עשה לשוכת התרבות האנושית במקצוע האמונה והדת? מי הוא העם, אשר ידמה וישווה ליהודים ברצון ובשאיפה לעשות טוב, ברגש האהוה שבין בני העם, בהקרת התורה והדעת, במסירות נפש לרוח האומה ולאמונתה? היפכן, שאותה נאמנות-הנפש, אשר בה מסרו אבותינו את חייהם על מוקדי האש וסבלו עליה ענויים שנות-מאות, תשמש רק למטרת-כוו לבני-בניהם בדור אחרון וקצה יקיין עליה ללא-כבוד על-ידי המעבר של אלה לנצרות? אין יהודי אשר לבו לא יתפלג בקרבו לזכר הרעיון הזה. אפילו אותם היהודים, הנכנעים בפני דרישות חיי יום-יום ונוערים את כפיהם מן היהדות למראית-עין. הנה גם הם לא ימלטו ממדה ידועה של כלמת-נפש על זה, ויש גם אשר עוד ישתמר בסתר לבם גאוויה-שיאבות ורגשי-כבוד כביר לסגולות-הרוח הנערצות של גזעם.

ברם, כל אלה הרי אינם אלא נמוקים שיסורם בהרגשה: ואולם כשרוצים להוציא את השאלה על תועלתה או הפסדה של ההתבוללות מתוך התחומים האלה ולבקש לה פתרון כללי, אז צריך לנסח את השאלה כך: באיזה אופן יגדל יותר ערכם של היהודים בשביל התרבות האנושית, אם בהשארם, עם לכרדי או בהבלעם בתוך אומות-העולם? בשנים ערכו של עם ועם בשביל האנושיות ותרבותה: בגזעו, היינו בנשיות הרוחניות הטבועות בו, ובתרבותו. מי שמנין על המשך קיומם של היהודים בתור עם מיוחד, עליו, איפוא, להביא ראיה על חשיבותם הגועית או על חשיבותם התרבותית.

(ב) הסגולות האינטלקטואליות של היהודים.

מהו ערכו של הגוע היהודי? ואם יש בכלל גוע יהודי? אין מכוונתנו לפתור פה את השאלה הזאת ab ovo, ביהוד שבעת האחרונה הלא מצאה שאלת הגוע היהודי הרצאה יסודית ומקיפה כל כך בספרו של צולשאן: „דאס ראססענפראבלעם אונטער בעזאנדערער בעריקזיכטיגונג דער טהעארעטישען גרונדלאגנען דער יודישען ראססענפראגע“, ווינה, 1909.⁽¹⁾

⁽¹⁾ הספרות על שאלת הגוע היהודי גדולה ועצומה, אבל חלק גדול ממנה אינו אלא קומפילאציות בלתי מדעיות, שאינן עומדות בפני הבקרת. בתור עבודות מדעיות בעלות-ערך יש להזכיר:

שלשה נזעים הם בעולם: הלבנים, הצהובים והשחורים; היהודים שייכים לנוע הלבן. הנוע הלבן נחלק לבהירי-העור ולכהי-העור, – היהודים שייכים לאחרונים. כהי-העור מצדם נחלקים לשלש קבוצות: א) עמיראפריקה הצפונית וערב (ריפרונטנטים טפוסיים: הברדאים מֶעֶרָב); ב) שרידי עמי אסיה המערבית והדרומית (ריפרונטנטים טפוסיים: הארמנים והפרסים); ג) יושבי אירופה הדרומית (ריפרונטנטים טפוסיים: היונים).

את היהודים כראשית הופיעם על במת ההיסטוריה צריך לחשוב בילידי תערוכת מהקבוצה הראשונה, שבימי קדם היו שייכים לה מלכד הערבים גם, וביחוד, האשורים והבבלים, ומהקבוצה השנייה (הארמים, החתים), מהקבוצה הראשונה נחלו היהודים תרבות ולשון, וכל זמן שקורבת-השפה תהיה לקנה-המדה בידי תורת הנוע לחלק על פיה את בני-האדם, יחשבו היהודים על קבוצת העמים האלה הנקראים שמיים. ואולם באמת קרובים היהודים במובן האנתרופולוגי יותר אל הקבוצה השנייה, אל עמי אסיה הקטנה ופרס, כי מאלה ירשו היהודים ברובם הגדול את סימני הנוף האופיים. וכזה הוא נורל פעלו של פון-לושאן, שהוא היה הראשון אשר הסב את תשומת-לכם של החוקרים על הדמוי הנופני הרב שבין היהודים ועמי אסיה הקטנה, ביחוד

אנדרע: צור פאלקסקונדע דער יודען, בעלפערלד 1881 (ספר מצוין, אבל ישן בכמה מוכנים).

פון-לושאן: די אנטראפאלאגישע שטעלונג דער יודען, קארערספאנדענץ-בלאט פיר אנטראפאלאגיע, כרך XXIII, כרונישווייג 1892.

ווייסענבערג: די זידרוסטישען יודען, ארכיב פיר אנטראפאלאגיע, כ"ך XXIII ע' 348 ff 1895.

יורט: די יודען אלס ראסע (תרגום גרמני), ברלין 1903 (בכמה מוכנים אינו עומד בפני הבקרת).

א. ד. עלקינד: היהודים (ברוסית), כרך 104 מתוצאת החברה הקיסרית להיסטוריה, אנתרופולוגיה ואטנוגרפיה, מוסקבה 1903.

פון-לושאן: די אנטראפאלאגישע שטעלונג דער יודען, צייטשריפט פיר דעם, אונד סטאט, דער יודען 1905, חו' 1.

ס. ווייסענבערג: דאס יודישע ראסענפראבלעם, צייטש, פ. דעם, א. סטאט, ד. י. 1905 חו' 5 ע' 4.

אליאס אויערבאך: די יודישע ראסענפראגע נעכטס ערוידערונג פאן פון-לושאן אין ארכיב פיר ראסען-אונד געוועלשאפט-ביאלאגיע, 1907, חוברת מאי-יוני.

טאריס פישבערג: צור פראגע דער הערקונפט דעם בלאנדען עלעמענטס אין יודענטום, צייטשריפט פיר דעם, א. סטאט, דער יודען 1907 ע' 1 וגם 25, וכמו כן אויערבאך באותו מכתב-עת 1907 ע' 92.

לעא סופר: צור אנטראפאלאגישען שטעלונג דער יודען, פאליטיש-אנטראפאלאגיי רעווייו, שנת 1908 חו' 2.

א. ד. עלקינד: פערזוך איינער אנטראפ, פאראללעלע צווישען יודען אונד ניכט-יודען, צייטשריפט פיר דעם, א. סטאט, דער יודען 1908 ע' 1 וגם 24.

טאריס פישבערג: The Jews. A study of race and environment, ניויורק 1911.

הארמנים⁽¹⁾, ובוזו סתר את דברי התורה הירועה על אדות השמיים. ואכן מאז נעזבה „השיטה השמית“ כמעט מכל החוקרים המובהקים.

קבוצת העמים, שאליה קרובים היהודים ביותר, מצטיינת – היא וכל הענפים אשר יסתעפו ממנה עד היום הזה – בזריות רוחנית יתירה, העושה אותם למתחרים מסוכנים על שדה המלחמה הכלכלית ביהוד. הארמנים ידועים בכל המזרח לסוחרים חרוצים וערומים ביותר, וגם על הפרסים מספרים, שהם מחוננים בכשרון מסחרי רב וסגולות רוחניות גדולות. והכשרון המסחרי הזה אינו רק יכולת חד-צדדית להרויח ממון בלבד. הוא אות ומופת על סגולות שכליות שאינן-מצויות בכלל. יוסף קוהלר⁽²⁾ אומר על היהודים, שהם „אחד הנזעים מרובי הכשרונות שנולדו לאנושיות; הגאונות היוצרת אמנם לא רבה בתוכם, אבל תחת זאת מלאים הם בעלי-כשרון לאין ספורות“⁽³⁾. מה שסגולות כשרונם הגדול של היהודים מתגלות באופן ניכר ביותר בעולם המסחר, אין זאת אלא מפני שבכלל, כבכל עם ועם, מרובים בהם אנשי-המסחר על אנשי המדע, ולפיכך נדמה כאילו הכשרונות האינטלקטואליים שלהם משמשים יותר למסחר מאשר למדע. באמת, אין כשרונות מיוחדים למסחר, כי אם אותן הסגולות העושות את האדם לסוחר חרוין, כגון תפיסה מהירה, הניזון בריא, הערכה נכונה של המושג והבלתי מושג, יכולת הסדר, הליכה בטוהה אל המטרה, – הן-הן שעושות, בתנאים אחרים, את האדם למלומד מצוין, לפוליטיקן, לאינז'נר או לאופיצר מצוין. אותם היהודים, שהשכילו להמציא צורות חדשות בחלופי-הנכסים כמו את מחסן הסחורה הגדול, ולעשות את ההמצאות הטכניות של העת החדשה למועילות בחיי הכלכלה, הם יצליחו, על-ידי חריפותם, כשרון הסדר והאנרגיה שאינה-פוסקת שלהם, גם במקצועות אחרים. אנכ, זה ימים רבים, שהיהודים באמת שוב אינם רק סוחרים חרוצים; זה מאה בשנים, שבין יהודי מערב אירופה

(1) הדמוי שבין היהודים והארמנים נפלא הוא עד מאד. האנתרופולוג היותר מנוסה יעבול אך לשוא להבדיל במחנה מעורב מיהודים וארמנים את אלה מאלה.

(2) דייטשע מאנטאגנסצייטונג 11, דצמבר 1910.

(3) הדעה, שהיהודים עשירים בבעלי כשרון, אבל חסרים אנשים גאונים, או בכל אופן עניים בהם ביותר, נפגשת בתור מלה מפוצצת כמעט בכל הספרות על אדות היהודים. לנו, אמנם, נדמה, כי על ידי חזרתה המרובה בפיות הרבים עדיין לא נעשתה דעה זו לדבר-אמת, כשם שבכלל ההבדל בין כשרון וגאונות עדיין אין לו יסוד מוסד כל עיקר. ואולם גם אם נעמוד על נקודת ההשקפה של המבדילים בין בעלי-כשרון לגאונים, ואחרי שנוציא מתוך האסנים הגדולים, המלומדים והמדיניים של המאה הייט את היותר גדולים—נאמר: את נפוליון הראשון, במהובן, גיטה, דרווין — לציינם בתור גאונים, לא נמצא בין אנשי-העליה המועטים האלה שמות של יהודים, האם יוכח מזה, שהיהודים, אשר מספרם באירופה עולה רק ל-2% של הנוצרים, נותנים לאנושיות פחות גאונים ממה שהנוצרים נותנים?

נמצאים המצוינים בעורכי-הדין, בפוליטיקאים, ברופאים, באינג'נירים, באקטורים ובשחמטאים⁽¹⁾. המדיני האננלי היותר גדול במאה הי"ט היה היהודי דיורעאלי; לא פחות מזה חייבת אשליה תודה על פריחתה הכלכלית כיום להמיניסטר לוצאטו, שגם הוא יהודי; הנשיא הראשון של הרייכסטאג הגרמני ובית-הדין הממלכתי היה היהודי שמשון; על ערשן של הרמצאות הטכניות היותר חשובות בתקופה החדשה, הטיליפון, קוי האליקטרון שאינס-נראים ומכנת-העפיפה, עמדו היהודים: אדיסון, היינריך הרץ ולילינטל; אבות התנועה הסוציאלית היותר גדולה של המאה הי"ט היו היהודים לסל ומארכס.

בספרות על אדות הגזע היהודי שררה עד העת האחרונה השקפה מופרזה בנוגע לטהרתו של הגזע הזה ואחרותו. תחת זאת בעת האחרונה באה נסיגה לאחור בהשקפה זו, ויש סופרים הכופרים לגמרי באחדות הגזע היהודי. ואולם, על פי האמת, הדבר הוא כך: היהודים במשך שלשת אלפי שנות ההיסטוריה שלהם אמנם קלטו לתוכם במקצת מן ההוץ חלקים אֶתְנִיִּים ידועים, ואולם בתור גוף שלם הרי הם לעומת עמי אירופה התיכונית חטיבה גזעית מסומנה בסימנים אופייים למדי. רק במה שנוגע לאירופה הדרומית, שם אמנם קשה להבדיל בין היהודים ובין האינס-יהודים, ובאסיה הקטנה ובסוריה כמעט שאין כל אפשרות למצוא הבדל גזעי ביניהם. ואולם דוקא אותו הרמז לעמי קדמת אסיה, שזה אלפים שנה הרי נרחקו היהודים מהם רחוק-מקום, הוא שמראה, כי צורת היהודים לא נשתנתה בהרבה וכי יהודי הומן הזה הם על פי גזעם, בתור גוף עממי, בני-בניהם של אותם היהודים אשר נלחמו מלחמותיהם בימי המלך דוד, חזרו בתשובה בימי עזרא ונחמיה, הקריבו את עצמם למות בעד החופש בימי בִּרְכוּכַבָּא, עמדו בראש המסחר שבין אירופה והמזרח בראשית ימיהבינים, ומקץ הימים נכלאו בחומות הניטו בתור מלוי-ברבית וחגרים פשוטים ופגרו מאחרי ההתפתחות התרבותית מהלך ת"ק שנה. וגדולה מזו: לא די שבאופן הטבעי הזה נשתמרו אצל היהודים הסגולות המעולות הטבועות בגזעם, אלא שעל ידי פרוצס-של-בחירה ארוך וממושך עוד נתעלו אותן הסגולות ונתחזקו. התנאים הקשים והנוראים, שחיו בהם היהודים בחצי האלף האחרון, ומלחמת-הקיום הקשה ביותר, שהוסבה על ידי התנאים ההם, גרמו לכך, שרק היותר פקחים והיותר חרוצים במובן הכלכלי החזיקו מעמד ונשארו קיימים; כמו כן הרגש של כבוד התורה ולמור התלמוד המחדר את השכל – שני גורמים אלה השפיעו על תוצאותיו של הוק-הבחירה ביחס לטפוחם ותקומתם של

⁽¹⁾ המקום החשוב ביותר, שהיהודים תופסים בין גדולי המשחקים בשחמט, הוא שחמט על פני האומרים, כי אין היהודים מסוגלים לדברים שבהפשמ, שהרי אין להם אבסטרקציה גדולה מזו שכמשחק השחמט.

בעלי-הכשרון. מה שעשירי היהודים בניטו בקשו בעד בנותיהם לא בעלי-נכסים כי אם בעלי-תורה, וראי שאף זה פעל לא מעט על העלאת הנזע (1).

מכאן, שהיהודי של זמננו הרי הוא באיוו מדה טפוס אנושי מרובה-ערך ביחוד. אמנם, יש הרבה דברים, שבהם היהודים נופלים מפני יתר העמים, ואולם במה שנוגע לסגולות אינטלקטואליות, ספק הוא, אם יש עם אשר יעלה בזה על היהודים. העובדה הזאת הוא היסוד, שעליו מעמידים היהודים את זכות-קיומם בתור אומה מיוחדת, והיא המצדיקה את מאונס להיות בטלים בין העמים. הקוסמופוליטיות, השואפת להשוות את כל העמים זה לזה ולהסיר את כל ההבדלים הרוחניים שביניהם, אכדה בימינו אלה את כל קנה. מי שרוצה להעריך כראוי את טיב שאיפותיה של הקוסמופוליטיות, ילך לו אל אותה הסביבה, שאלו השאיפות כמעט שנתגשמו בה. היינו, סביבת-התיירים האינטרנציונלית, ויראה את החרגנויות והשעמום השוררים באכסניות ובבריות, שמשמשים לה לאותה סביבה. וכשם שלא יעלה על הדעת לערבב את כל מיני הפירות השונים ולעשות מכלם מין אחד, כך אין הדעת נותנת לטשטש את ההבדלים הלאומיים השונים. המטרה, שאליה תשאף האנושיות כיום, היא לא לטשטש את ההבדלים שבין העמים, כי אם להפיק משנויי-ההבדלים האלה ומעצמיותו של כל עם ועם את התועלת היותר גדולה לטובת רבוי-הנונים ועשירותה של התרבות הכללית.

וכאן הוא, אולי, המקום להזכיר במלים אהרות אותה השאלה שנתחבשו בה רבים, אם אפשר להן לסגולות הנזעיות להשתנות במשך הזמן. קודם כל אין שום ספק בדבר, שגם בנוגע לנזעי האדם יוכל לפעול אותו כחי-הרצון הבורה, אשר על ידי זה שהוא מבכר בכוונה אופנים ונוסחאות ידועים במיני הצמחים ובעלי-החיים, הרי הוא משנה סוף-סוף את כל צורת המין. לעיל הזכרנו כבר את העובדה של בפור מופלג-תורה בעניני שרוך בתור אמצעי להעלאת הנזע; כמו כן לא רחוק משער, למשל, שסבת המספר הגדול של צהובי-השער בין יהודי גרמניה מונחת בכבוד הטפוס הזה לגבי זווים (תוצאה משאיפת הטמיעה (2)). עד כאן מוצאים אנו את השתנות הנזע הבאה על ידי הבחירה להשתמש באופנים ונוסחאות, שנתהוו בתוך הנזע עצמו ושהם תלויים בנורמים ביולוגיים לא נודעו לנו. ואולם האם גם בידי התנאים ההיצוניים יש בכרי להשפיע על השתנות הנזע? מהות התשובה לשאלה זו תלויה בנקודת-השקפתו של המשיב. המדיני שעסקו וחשבונותיו בתקופות-זמן קצרות ביחס, לא יענה עליה אלא בשלילה נמורה; לא כן הביולוג, שאינו

(1) בזה, בבחירה הטבעית הקשה, שעל ידה נתקיסו רק היותר מסוגלים, יתכאר אולי גם אותו החיון, שהאשכנזים עולים על הספרדים ועל יהודי ערב בנריות רוחנית, בכת השכל ובשאיפה לדעת, אם כי מוצאם של חלקי היהודים השונים האלה ממקור אחד יהלך.

מתעניין בצד השמושי של שנוי הטפוס הנזעי, כי אם באפשרות התוריית של שנוי בכלל, הוא יוכל בנידון שלפנינו לומר בודאות ידועה: הן, כי כשם שלא נכון היה לקוות, שהניגרים יוכשרו לפעולות תרבותיות במובן האירופי על-ידי שנוי סביבתם הכלכלית והרוחנית במשך דור או שנים, כך, מאידך ניסא, לא יתכן לחשוב, כי גם משנות מאות או אלפים יקצר לסגל אותם לתרבות נכונה. האופנים, שבהם משפיע העולם החיצוני על שנוי-הצורות של הנזע, עדיין אינם ברורים כל צרכם (הבידור היותר ידוע בנידון זה נותנת שיטתו של סימונס). אבל כי שנוי-הצורה ותכונה בכלל יכולים לבוא במשך דורות הרבה – זה כמעט שנעלה הוא מעל כל ספק. ביחוד לא מן הנמנע הוא, שתרבות עתיקה תחזור ותפעול על צורותיהן של סגולות-הנזע. ככה, למשל, יכולים אנו להראות על ההדגשה הרציונלית החזקה הטבועה במהלך מחשבותיו ומעשיו של זקן העמים התרבותיים, עם הסינים, וכמו כן גם במהלך המחשבות והמעשים של יוצאי חלצי עמי ים התיכון: הארמנים, היהודים, היונים והפרסים, ולומר, שמקור אותה ההדגשה הוא בזה, שבמשך שנות מאות פעלה תרבותם להחליש בהם את החושיות, השוררת בכל חוקה בחי „הפרא“, ולהושיב במקומה את שלטון השכל. באופן הזה אין הרציונליות של היהודים אלא תוצאה מתרבותם העתיקה, ועמית-הצפון האירופיים עוד עתידים להגיע לאותה המדרגה, שהיהודים כבר עומדים עליה כיום.

ג) הנטיות האמנותיות של היהודים.

החשיבות התרבותית של עם תערך לא רק של פי כשרונותיו האינטלקטואליים, כי אם גם על פי נטיותיו האמנותיות והאסתיות. אלמלי עלה להוכיח את ערכם השלילי של היהודים במקצועות הללו כלפי העמים האחרים, שבוה יעמדו למפגע על דרך התקדמותם של אלה האחרונים, אז הרי היה גם שכר סגולותיהם השכליות יוצא בהפסד, שקיומם מביא לתרבותה של האנושיות. ואולם מופתים חותכים להוכחה שכזו אינם נמצאים עד כה בשום מקום. אמנם, לעתים קרובות מאד תשמע ההנחה, כי שטחיים הם היהודים באמנות, כי מעולם לא יוציאו מתוכם כשרונות אמנותיים גאוניים. ברם, כששמים עין על העובדה, שמאות-האלפים האחרות של יהודי גרמניה בלבד נתנו כמאה ה'ט מנגנים כמנדלסון-ברטולדי – על יד מאיר-בר, אופנבך, גולדמרק, יוסף יואכים – פייטנים כהינה, צירים כמאקס ליברמאן, או מכירים בכל אפסותה של ההנחה הזו. עוד יש לשים לב בנידון שלפנינו, שמספר יהודי גרמניה אינו אלא 1% של הנוצרים בגרמניה, ולפי זה, איפוא, הרי צריכים היו אלה האחרונים להראות בתוכם על מאה אמנים נגד כל אחד מאלה שהוזכרו. היעלה בידם לעשות כך? – מסופקני. מובן שנקל מאד, ביחוד

באותן הארצות שנגע האנטישמיות פשה בהן, להשכיך לעפר את כבוד האמנים היהודים ויצירותיהם בעיני ההמונים. הן הוכחות הנדסיות אינן בעולם האסטטיקה. ואולם מי שמתבונן אל הדברים בעינים בלתי משוחדות ומביא בחשבון גם את האמנים היהודים אשר מהוין לגרמניה (יוסף ישראלס, אנטוקולסקי, פיסרו, רובינשטיין), הוא יבוא בהכרח לידי ההחלטה, שהיהודים במערב אירופה נתנו, ביחס למספרם המועט, הרבה גדולים כאמנות הציור והמוסיקה. גם באמנות השירה והפסול אין מחסור בשמות יהודיים חשובים, ורק במקצוע הארכיטקטורה לא ראינו עד כה גדולות מצד היהודים. ועוד זאת: לפעולותיהם האמנותיות של היהודים יש לתת ערך גדול ביהוד, בשים אל לב, כמו שכבר העיר צולשאן בספרו הנזכר לעיל, שתנאי הפרנסה של היהודים עד עכשיו לא היו עלולים ביותר לחנך גאונים על ברכיהם, מתוך שהיהודים היו מרוכזים רק במקצוע המסחר ויד מלחמת החיים קשתה עליהם. התכונות הדרושות להסתכלות מהירה במלחמת הקיום הקשה ביותר הלא הן: חנופה וחלקלקות, ערמה ומזמה, חריפות ושנינות, מהירות התפיסה, ועל כל אלה-איוז מדה של קלות, של "השלמה", המרפרפת על הכל ויודעת הכל; והרי הסגולה של הגאונים לחדור לעומקי הדברים ולהשיגם השנה נכונה אינה רצויה כאן כלל. ואם למרות כל קושי התנאים החיצוניים האלה הוציאו היהודים מתוכם אנשים מורידרך בשדה האמנות והמדעים, הרי אין לך עדות נאמנה מזו על סגולותיהם ההיוביות המיוחדות.

ד) היהודים ביחס המוסרי.

עתה נבוא ונראה, מהו ערכם של היהודים ביחס למדות ולהאופי המוסרי. והנה אם נאמר לענות על זה מתוך התבוננות ליהודים, אז ספק הוא, אם יעלה בדינו לחרוץ משפט נכון. רק ההסתכלות בהמוני האנשים והמעשים היא שתתן לנו את האפשרות לדון בדבר באופן אובייקטיבי. והסתכלות כזו, שרק היא נותנת את קנה-המדה הנכון למוד בו את המדרגה המוסרית של איוז קבוצה, אינך מוצא אלא בסטטיסטיקה על העבריות. העבריות של היהודים שמשה בזמן האחרון חומר למחקרים רבים¹, והמסקנא היוצאת מכל החקירות הללו, שאף שהעבריות של

¹ עיין מאמרי "דיע קרימינאליטעט דער קריסטען אונד יודען אין דייטשלאנד 1899—1902" בצייטשריפט פיר דעם, א. סטאט. דער יודען 1905 א' 1, וכמו כן: בלוז: "די קרימינאליטעט דער יודען אין דייטשלאנד וועהרענד דער יאהרע 1903—1906" באותו מכתב-העת 1909 ע' 49; פ. ליסט: דאס פראבלעם דער קרימינאליטעט דער יודען, גיסן 1907; ר. ווסרמן: בערוף, קאנפסאן אונד פערברעכען, מינכן 1907; טהון: "קרימינאליטעט דער קריסטען אונד יודען אין עסטרייך", צייטשריפט פיר דעם, א. סטאט. דעם יודען 1906 ע' 6.

היהודים שונה היא מזו של הנוצרים. הנה בשום אופן אינה גדולה ממנה. בכלל, אם רוצים אנו לסמן את ההבדל הזה בדברים קצרים-מבלי לשים לב לאיזון יוצאים מן הכלל – אז נוכל להניד, שהנוצרים עוברים ביותר עבירות של מעשה אונס וזמה, והיהודים לעומתם עוברים ביותר עבירות של מעשיותרמית וגרם בנוקין כדני ממונה. הטבלא שלפנינו תוכיח את זה על יסוד מספרים סטטיסטיים מפורטים מנרמניה, אוסטריה, אונגריה וארץ השפלה. המספרים האלה מתייחסים: של נרמניה לשנות 1903–1906, של אוסטריה לשנות 1898–1902, של אונגריה לשנת 1904, של ארץ השפלה לשנת 1902.

חלק היהודים גדול משל הנוצרים			חלק הנוצרים גדול משל היהודים		
מהות העבירות	בארץ	פי כמה	מהות העבירות	בארץ	פי כמה
1. נשך (עסקי קרדיט בלתי ישרים)	גרמניה 29,05	3,63	1. התנגדות לשלטון	גרמניה 3,63	
	אוסטריה 75,45	1,60		אוסטריה 1,60	
	אונגריה 4,88	2,56		אונגריה 2,56	
2. שמיצת כספים.	גרמניה 12,62	2,18	2. גזילה	גרמניה 5,55	
	אוסטריה 8,79	8,73		אוסטריה 8,73	
	אונגריה 28,20	7,43		אונגריה 7,43	
3. הונאה	גרמניה 2,04	15,83	3. גניבה	גרמניה 2,84	
	אוסטריה 3,27			אוסטריה 1,66	
	אונגריה 4,02			אונגריה 1,87	
4. הפצת כתבי-פלסתר, הסכת צער לאחרים על ידי מעשים מבויעים	גרמניה 2,02	2,00	4. הפרת שלום בית	גרמניה 2,00	
	אונגריה 5,01	3,30		אוסטריה 3,30	
	נידרלנדיה 2,91	2,91		אונגריה 2,91	
5. הוצאת-מטון מאחרים על ידי איום וכוב	גרמניה 1,61	1,59	5. חבלה בכלי-אחרים	גרמניה 4,55	
	אונגריה 1,45	7,43		אוסטריה 7,43	
6. אי-מלוי חובת עבודת-הצבא	גרמניה 2,16	1,97	6. רציחת	גרמניה 4,33	
	אוסטריה 1,59	2,52		אוסטריה 2,22	
	גרמניה 2,01	3,01		אונגריה 3,01	
7. חזול תקנותיהן של ערכאות הממלכה	אוסטריה 2,22	2,67	7. הבערת אש	גרמניה 2,67	
	אונגריה 2,07				

היהודים בזמן הזה.

חלק היהודים גדול משל הנוצרים			חלק הנוצרים גדול משל היהודים		
מהות העבירות	בארץ	פי כמה	מהות העבירות	בארץ	פי כמה
8. זיוף-שטרות	גרמניה	2,33	8. חבלה בגופם של אחרים	אוסטריה	1,45
	אונגריה	1,68		אונגריה	4,07
	גרמניה	1,31		גרמניה	2,55
	נידלנדיה	1,61		אוסטריה	3,29
9. חרוף וגדוף הוצאת שם רע	גרמניה	3,66	9. השחתת פרי-בטן	אונגריה	3,24
	אונגריה	11,49		נידלנדיה	1,95
10. מלחמת-השנים				גרמניה	1,19
				אוסטריה	1,25
				אונגריה	4,42

נתוח המספרים יורה לנו, כי ההבדל המהותי שבין העבירות של היהודים ובין זו של הנוצרים מתבאר כלו על ידי הבדל התנאים הסוציאליים (מה שהיהודים עולים על הנוצרים באמידות ובהשכלה, מה שהראשונים לוקחים חלק פעוט בעבודת החקלאות והם מרוכזים במסחר ובתעשייה הגדולה, צפיפותם בכרכים וכדומה), ובשום אופן לא על-ידי ההבדל שבנטיית הנזעיות, מלבד אולי אם נכניס בחשבון של הנטיות הנזעיות את השקרות, הנפוצה יותר בין הנוצרים והמביאה אותם לידי מעשי אונס וכפיה, או את הערמה של היהודים, העומדת להם ומסייעה בידם לרמות אחרים על נקלה. כל מה שמוסיפים להתחקות על שרשי הסטטיסטיקה של העבירות וחוויותיה, בה במדה נוכחים, שכל אלה המסבירים את ההבדל שבין מיני העבירות אצל היהודים והנוצרים בהבדל שבין תכונותיהם הטבעיות של אלה ושל אלה, אינם יורדים לעומקו של דבר. מי שמתעמק יותר בדבר, הוא ימצא תמיד את ההבדל הסוציאלי כתור יסוד להבדל הקרימנלי. אנכי, ההנחה הזאת אינה נוגעת בשאלה, אם ישנם פושעים מבטן, כדעת לומברוזו והמחזיקים בשיטתו, או לא. ה-*delinquente nato* של לומברוזו הרי אינו אדם הספיר את מנוחתו ושלומו של הצנור על ידי חרוף וגדוף, ריב בית, נניכה, הונאה או חבלה קלה בגופם של אחרים, היינו כל אותם החטאים המצויים לרוב ברשימות-העבירות של ההוה; הפושע של לומברוזו הוא, בעיקר, אדם שאינו יודע כל מעצור לתאוותיו השולטות בו ולא יחת מפני כל מעשי ניאוף, גוילה ורציחה. כריות כאלה אפשר שישנן במציאות. אבל בתוך כלל העבירים, שהסטטיסטיקה הקרימינלית עוסקת בהם, הם חזיון בלתי רגיל, כמו חולי-הרוח בין הבריאים, ומפני מיעוטם אין הסטטיסטיקה המשנה מכניסה אותם לתוך תחומיה. והנה דוקא במה שנוגע לאותן העבירות

שהיהודים עוברים עליהן ביותר (בגרמניה הן: נשך, חלול הוקי המסחר והקרדיט, חלול תקנותיהן של ערכאות הממלכה, הונאה, חרוף וגדוף) הרי מנוחק היה ליחסן לנשיות של פשע מלידה. הן רק בעת החרשה, ויש גם שרק בעת היותר אחרונה, בסבת ההתפצלות היתירה של החיים הסוציאליים, התחילו לחשוב את המעללים האלה לעוונות, שמענישים עליהם, ומנוחק היה ליחס לילוד היהודי נשיה לנשך ולשמיטת כספים, כשם שלא נכון היה ליחס לילוד הנוצרי נשיות לחבלות ולהפרת שלום-בית.

כשמתבוננים אל העבירות, שהיהודים בגרמניה עוברים עליהן במדה גדולה ביותר, יותר מפיישבעה מאשר הנוצרים (נשך, השתמשות בדברים אסורים לטובת עצמם, שמיטת כספים, הפרת חוק מנוחת יום הראשון וחוק סגירת החנויות באותו יום, עבירות בנוגע לגזילת רכוש רוחני, ויחד עם זה שמים לב אל התפקיד, שעסקו של העובר ממלא במעשה העבירה, מיד יתנלה ויתברר, שהעבירות הללו תלויות כלן בעסקיהם ובמשלח-ידם של העוברים. בטבלא הבאה לקמן רשום אצל כל סוג של עבירה, באיזה חוג כלכלי וחברתי מצוי הוא ביותר או מיוחד רק לו על פי טבעו, וכשנבאים אחר כך ומשויים, כמו שאנו מוצאים בטבלא, את כמות חלקם של היהודים באותו החוג הכלכלי והחברתי עם כמות חלקם בעבירות המצויות אצל בני אותו החוג, אז יצא, ששני מספרי-הכמות הללו עולים כמעט בד בבד,

חלקם של היהודים		השייכות למשלח-יד של	שמות העבירות
באותה העבירה בשנות 1903/06	באותו משלח-יד ע"י הספירה ש' 1895		
22,73	33,12	נשך-סמון ומסחר-הקרדיט	נשך
17,17	33,12	אצל עומדים ברשות עצמם	מעשים לטובת עצמו הנכנסים בגדר העונשין
13,10			התחרות
3,57		סוחרים	התחרות בסרטה
4,71		ומתווכים	יתר מיני התחרות בעבירה
11,33	9,50	העומדים ברשות עצמם	כלם ביחד הפרעת חוקי-הממשלה בדבר מנוחת יום הראשון וסגירת החנויות
7,14		סופרים	
9,44	7,48	עתונאים מלומדים	גניבת רכוש רוחני

ועבריותם המרובה של היהודים כאותם הסונים מתבארת, איפוא, באופן פשוט-בהשתתפותם המרובה בעסקים ומשלחייד ידועים, המתאימים לסוני אותן העבירות. בנרמניה עלה בעת האחרונה בהרבה מספר העברנים מבין היהודים על ידי זה, שהממשלה, מתוך שאיפה להנכיל את הכה המזיק של הקבלנות הקפיטליסטית והתעשיה הגדולה כיהם לסוחרים הקטנים ובעלי-המלאכה, הרי היא מהדרת בחוקיה את פני אלה האחרונים, כאסרה על הראשונים להשתמש באמצעים ידועים הנחוצים למחזור הסחורה הגדול המודרני, כגון ריקלמות צעקניות ומונומנות, הפקעת השעה, דוגמאות מעורות. בתחבולות המסחריות הללו ודאי שהיהודים, העוסקים במקח-וממכר באופן קפיטליסטי זה מאות בשנים, הם יותר מנוסים וערומים מבני-גילם הנוצרים, שעוד לפני זמן קצר שררה ביניהם האידיואה של אנורות-האומנים מימי-הבינים. ואולם, על זה שאין באמת בתחבולות הללו כשהן לעצמן משום דבר פשע, תוכיח העובדה, שבכל הארצות, שההתפתחות הקפיטליסטית הגיעה בהן למרום שלימותה, באנגליה ובאמריקה, למשל, משתמשים בהן, באותן התחבולות, כהיתר גמור. שם סומכים על הקהל עצמו, שמסתמא לא ילך בעינים עצומות אחרי הפרזותיהם והכרזותיהם של המוכרים הגדולים, ובמקרה של טעות ואונאה, הרי ידע לבקש את דינו בבתי-הערבאות. ואף אמנם בנרמניה אין האסור החל על אמצעי-המסחר האמורים מתכוון להגן על הקונים, כי אם לעזור בזה לסוחרים הקטנים, שאינם יכולים לעמוד בפני התחרותם של הגדולים. מנקודת-ההשקפה הסוציאל-פוליטית של היום הזה אולי יצדקו האסורים הללו, ואף-על-פי-כן אין כל ספק, שבעוד חמשים שנה, כששרידי תקופת-הכלכלה הקודמת, הקיימים עכשיו עדיין, יהיו גם הם לנחלת העבר על-ידי תנכורת שלטון הקפיטליזמוס. יתיחסו אל חוקים כאלה בלעג קל ולא יבינו, היאך אפשר היה להעניש עליהם. בכל אופן, הרי לפנינו תנאי-כלכלה מסוימים, זמניים, המגדילים בנרמניה את מספר העברנים מקרב היהודים.

ברצוננו לעמוד על כל נודל השפעתם של היחסים הכלכליים על העבריות, אין לנו הוכחה ברורה על זה מההוכחה שיוצאת לנו מהעיר אמשטרדם. שם-בהפך למצב הדברים בכל מקום - חלקם של היהודים מועט מחלק הנוצרים בעבירות של הונאה ותרמית וגדול חלקם של הראשונים מחלק האחרונים בחבלה בנופם של בני-אדם. יען מה? יען שיהודי אמשטרדם ברובם המכריע אינם עוסקים במסחר, כי אם עובדים בתור פועלים בבתי-החרשת ללשישת אבנים טיכות. בתור אלה אין להם לא האפשרות ולא המשיכה למעשי-תרמית, מעשים הבאים בעקבות עסק המסחר. מאידך גיסא, בתור פועלי בתי-חרשת הם פחותים במדרגת השכלתם, ואולי גם לא זרים כל כך לאלכוהול כיהודי ארצות אחרות, ובאופן הזה יחסר להם אותו המעצור, המונע את היהודים בכל מקום מכוא בריב ומקראו למהלומות.

איך שיהיה, והדבר ברור: אין כחה של הסטטיסטיקה הקרימינלית כשהיא לעצמה יפה להוציא מסקנות על הנטיות-לפשע הטבועות בנוע, בהיות שהרוב הגדול של החטאים הנמנים בה נכנסו לגדר זה רק בעת האחרונה בסבת ההתפצלות היתירה של חיי החברה כיום. וכשנאמר ליהם את העוונות החמורים ביותר, שהחברה האנושית מאז ומעולם הענישה עליהם (כגון שפיכות-דמים, גזל, הבגדעה ועריות) לנטיות טבעיות, או נראה מפורש, שהיהודים אינם עשירים כל כך ב"פושעים מבטן", שהרי חלקם הם באלו העבירות הוא-בכל הארצות, בלי יוצא מן הכלל-דוקא פחות בהרבה מחלקם של הנוצרים, כשם שבכלל, אם נצרך את כל סכום העבריינים הנענשים שמכניהם, יצא, שהוא קטן ביחס ממספר העבריינים הנענשים מבין הנוצרים. היוצא מדברינו, שעל-פי הסטטיסטיקה של העבריות אין בשום אופן להרוץ משפט על פחיתות ערכו המוסרי של הגזע היהודי.

אמנם, בנוגע לחיים החברתיים והצבוריים מרכים להתאונן על חוצפתם ואי-נימוסיותם של היהודים, ואפשר הדבר, שהתלונות הללו לא תמיד אין להן על מה שיסמוכו. ואולם את היסוד לאלו המדות השליליות אין לזקוף על חשבון התכונות הגזעיות של היהודים, כי אם לבקש את סבתן בחזיון עליהם הכלכלית והחברתית, שבאה לפתע-פתאם וגררה אחריה את המדות של קפיצה-בראש ועזות-מצח, - מדות המלוות כרגיל את ההתעשרות הפתאומית. אין מדרך האדם להתערות כאזרה רענן בסביבת המעמד החדש, שאליה התרומם זה מקרוב. אבל מצב זה שכוה הן לא לארך ימים יעמוד. הנה בנו או בן-בנו של העולה מרגיש כבר את עצמו בתוך המעמד החדש כמו בביתו והוא ידע כבר לאחר בקרבו התנהגות בטוחה עם הרגשת הנימוס הנאה. אנכי יש להעיר, שהרבה מצדדי התנהגותם של היהודים אינם נותנים מקום לרגון אלא רק מפני שלקנה-מדה של הנדון תשמש ההתנהגות המקובלת בסביבה הנוצרית. באנגליה ובגרמניה הצפונית, למשל, מעורר אופן-הדבור הנלהב של היהודים בלוית תנועות-ידיים רגש של אי-נעימות, מפני שכאן תשמש למופת מדה-מתינות של האנגלי והגרמני מצפון אשכנז, מדה שלגבי עמים אחרים, כמו, למשל, לבני אירופה הדרומית, אינה נחשבת למופתית כלל. אכן הוא הדבר, שמולם של היהודים, ילידי חופי ים התיכון, גרם להם להתגורר יחידים ובמיעוט קטן בין עמיה-צפון, ולפיכך אין הם אדונים לעצמם, להיות נערכים במדת הטוב והיפה המיוחדת להם, כי אם ההכרח יאלצם להסתגל לטעמים של אחרים ולהשקל בכף מאזניהם של אחרים.

(ה) ערכו של הגזע היהודי.

כסבורים אנו, שבמדה ידועה עלה בדינו להוכיח, שבשום אופן אין רשות

להפחית את ערכם הנזעי של היהודים. הן במובן האמנותי והן במובן המוסרי. ומכיון שכך, הרי מעלתם השכלית של היהודים נשארת עומדת על מרום ערכה בתור סימן נזעי ומצדיקה את החפץ ואת השאיפה לשמור על הספוס האנושי הנבחר הזה, שיתקיים גם להבא בתור הטיבה מיוחדת לעצמה מבלי התערב באחרים, כי רק באופן שכזה תהא תקומה שלמה לתכונותיו הנזעיות. כל סגולה נבחרת יכולה להכחד אם נושאה לא ימצא לו בן־זוג מתונן באותה הסגולה, ובשביל היהודי אין סביבה יותר מוכשרת להמציא לו בן־זוג שכזה מאשר זו שבקרב עמו. אמנם, אין להניח בנראות מוחלטת, שהתערבות היהודים בקרב עמים אחרים מוכרחה לגרום תמיד לנזע גרוע בהחלט. רק נשואי־התערבות שבין נזעים רחוקים מאד זה מזה משפיעים לרעה על פרייהבטן, כאשר ההבדל הרב שבין האב והאם גורם לזרע מכלול, רפה ומח־סר־אנרגיה. ואולם בין היהודים ועמי־התרבות שבאירופה אין ההבדל הנזעי כל כך גדול, עד שבגלל זה יהא מקום לנבא מראש עתידות לא־טובות לילידי־התערבות שלהם. גם ההתבוננות, שהוקדשה עד עכשיו, ושאיננה רבה כל עיקר, אל סגולות הגוף והרוח של ילידי־התערבות, עדיין אינה נותנת כל אפשרות להוציא מסקנות בנידון שלפנינו, אם כי אותה ההנחה, שנשואי־תערבות בין יהודים ונוצרים אינם מבורכים בפרייהבטן הולכת מכל־מקום ומתאשרת, כפי הנראה, על־ידי עדויותיה ועובדותיה של הסטטיסטיקה. ואם כן, בכל אופן, מוכח מזה, שנשואי־התערבות על פי טבעם אינם נוחים ביותר לפרייהורבית, הנה, על־כל־פנים, הבא להוסיף על זה, שהילודים מנשואי־תערבות הם גם פחותים בנוסם ובנפשם, עליו עוד להביא ראיה.

ברם, בזה כמעט שאין לפקפק, שנשואי־התערבות מכחישים את תכונות הנזע ומנערים בעד שנשגו כשרונותיהם של הדורות הבאים. להורים יהודיים בעלי סגולות נעלות יש תמיד הרשות לקוות, שגם בבניהם אחריהם תמצאנה הסגולות הללו, ואולי עוד במדה יותר גדולה. ואולם מנשואי־תערבות רחוקה התקוה הזאת, בהיות שהנשיות הנזעיות של האב שונות מאלו של האם. אמנם, גם ילידי־התערבות יורש, במובן, את נשיותו מאביו ומאמו. אבל הנשיות הללו מתגלות בו לא בתור כח מוסיף והולך, כי אם בצורה קלושה והודת. לעולם אינו „הוטר מזנעו“, ובדרך כלל אינו עולה בסגולותיו לבעלה מבינוני.

ואם מכל האמור יוצא, שהתבוללות היהודים בנוצרים על ידי המרה ונשואי־תערבות אינה רצויה מנקודת ההשקפה של התקימות סגולותיהם הנזעיות, הרי שחובה מוטלת לעצור בעד הפרוצס הזה ולשמור על קיום היהודים בתור עם מיוחד. ואולם כל זה אינו אפשר אלא בתנאי שלא רק ההתערבות בלבד, כי אם כל פרוצס־הטמיעה, החל משטוש הצורה הלאומית וכלה בנשואי־תערבות, יעקר מן

השורש. לבוא ולהלחם בנשואית-ערובת בלבד—זאת אומרת לנהוג כמנהגו של אותו רופא, אשר תחת לשרש את המחלה מעיקרה, הרי הוא מקדיש את כל כח אומנותו לרפא את סימניה החיצוניים. מכיון שפרוצס השמיעה מניע כבר עד לידי מדרגה של טשטוש הצורה הלאומית, היינו, מחיקתה של העצמיות היהודית, שוב אין לו תקנה ובהכרח יִנָּמַר בנשואית-ערובת, בשמר ובכליון. יהודי שנמחקה צורתו הלאומית, שוב אין לו שום אחיזה ביהדות, תלוי הוא ועומד באויר וסופו לנפול בזרועות הנצרות, שבתור דת שלטת כח-המושך שלה גדול ביותר. על ידי השמיעה נכחדות קודם-כל העצמיות והתרבות של היהודים, ומתוך כך גם נושאה של תרבות זו, הנזע היהודי, היות שדמו המעט הולך ובטל באנן הגדול של דם הנוצרים. על הדואנים לקיומם של היהודים בתור טפוס אנושי מוכחד נטל איפוא לעמוד בפרץ ההתבוללות ולהלחם בה.

פרק יד. הערך התרבותי של היהודים.

(א) גזע ותרבות.

הראינו לדעת, כי החשיבות הגזעית והתרבות הנבונה הנן היסודות, שעליהם יעמוד עם ויבנו את זכות-קיומו בתור לאום מיוחד. עוד ראינו, שבְּמִה שנוגע לערך הגזעי, אכן אין ליהודים מחסור בו. ואולם תרבותם — מה היא? היש לאליהם להראות גם על תרבות נבונה משלהם? לכאורה אפשר היה לחשוב, שבכל מקום שאתה מוצא חשיבות גזעית, שם ממילא תמצא גם תרבות נבונה, שהרי סגולת הגזע היא היקדוורתה של התרבות. ואמנם, חשיבות גזעית היא תנאי הכרחי לכל תרבות נבונה, אבל לא התנאי היחיד. כאן דרושים עוד תנאים חיצוניים (כלכליים ומדיניים) רצויים. בסבת שני התנאים החיצוניים יבואר לנו אותו החזיון, מה שגזע אחד עומד בתקופות שונות ובארצות שונות פעם על מדרגה תרבותית זו ופעם על אחרת. אותם הערביים, שבמאה ה' וה' יצרו מחוץ לערב תרבות נבונה, עמדו שנות מאות מקודם לזה על אותה המדרגה, שהם נמצאים בה כיום במדבר ערב: שכטים נודדים ונוהגים בעדר. בשעת גלוי-אמריקה עמדו בני מקסיקו ופֶּרֶו, שעסקו בעבודת-האדמה, על מדרגה תרבותית ידועה, בעוד שאחיהם־לגזע במקומות אחרים, שמקור כלכלתם הראשי היה הציד, נמצאו עדיין במצב פראי לגמרי. עמים כהיונים וכהפרסים ירדו ממדרגתם התרבותית הנבונה, שעמדו עליה לפנים, בסבת ירידה כלכלית ולחץ מדיני. הראויות המעטות הללו דִּין בכדי להוכיח את ערך התנאים החיצוניים בשביל התהוותה והתפתחותה של התרבות.

מה היא תרבות ככלל ומה הוא קנה-המדה למוד בו את ערכה? תרבות-פירושה אינו מדע לכד או אמנות לכד, טכניקה מפותחת, ארחות חיים נאים או מוסריות עליונה; התרבות הרי היא הסכום הכולל של כל אותם הקנינים הרוחניים המסגלים את האדם לחיים חברתיים בחוג בני עמו ונותנים לו עד כמה מושג מלא מן העולם, השקפת-עולם מסוימה. התרבות היוונית, למשל, אם כי כמה שנוע למדע ולטכניקה היא נופלת בהרבה מפני התרבות האירופית המודרנית, הנה אף-על-פי-כן לא היתה פחותה במעלה מתרבותנו אנו, הואיל ואצל נושאתה היונים, כבר היתה מפותחת ההרגשה החברתית, אהבת ארץ-המולדת והשקפה אחרות על דברי ימי העולם.

מתוך אחד הסגולות הנועיות החשובות עם הנאים היצוניים רצויים צומחת תרבות נבונה. אבל, כמו לכל בריה אורגנית, נחויץ גם לה זמן ידוע לגידולה. ואולם בכדי שתשגשג ותשלה פארות צריכים הרבה דורות להשקותה ממעין נסיונותיהם. ביחוד דרושות מאות בשנים לצרוף וזקוק המושגים המוסריים והחברתיים בתיך העם פנימה, עד שיורככו ויניעו לידי שלמות ידועה.

מכל זה מסתבר, שגם אצל עם גדול הכשרונות הנועיים קובעת התרבות הנבונה חשבון מיוחד לעצמה, כשם שבהערכת האדם הפרטי לא מתהשבים רק עם כשרונותיו בנח ועם יכולתו לקנות לו השכלה מרובה, כי אם גם עם מדת הוצאתו לפועל את יכולתו זו. או אם נשתמש במשל אחר: התרבות הנרכשת על ידי גזע ידוע דומה בערכה בשביל אותו הגזע לממונו של הסוחר, שנרכש לו בעסקו על ידי כשרונותיו המסחריים, ושהוא בא שוב ומשמש לו בתור קפיטל לרכישות חדשות.

(ב) ערכה של תרבות היהודים בהווה.

התרבות, שאפשר לציינה בתור התרבות העברית של זמננו, אינה אלא זו של יהודי מזרח אירופה. יהודי מערב אירופה נתקו לגמרי מעל תרבותם היהודית ונהיו במובן התרבותי לאנגלים, גרמנים, צרפתים וכו'. במקצועות רבים של התרבויות הללו הם עובדים עבודה תמה ומביאים תועלת רבה להתפתחותם של אותם המקצועות, אבל את כרמם שלהם לא ינטורו' ובשביל יצירת תרבות עברי-כאילו אינם. ובתוך כך קרי הוא, שבתהומי תרבות יהודית היו הם רואים הרבה יותר ברכה בפעולותיהם, מפני שאז היה מקום לפתוח גמור וחפשי של כל סגולותיהם הנועיות, מה שאין כן עכשיו, כשהתרבות של ארץ מולדתם מניחה את חותמה על אופן התפתחותם הרוחנית ובמדה ידועה הרי היא מתוה מראש דרך מסוימה לנשיותיהם הנועיות, דרך המובילה למשרותיו של הגזע האחר ושבשבילם אולי אינה מתאימה כלל.

התרבות היהודית של זמננו, זאת אומרת, תרבותם של יהודי מזרח אירופה, הרי היא אותה התרבות שהיתה ליהודים כבר בשנות היג' והייד' ושהוכנסה אתם לתוך חומות הגיטו, שסגרו אז עליהם. בעת ההיא היתה התרבות הזאת דומה לתרבותם של עמי אירופה האחרים שפרויררום היותר נאה אז היתה הסכולסטיקה. אבל בעוד שתרבות הנוצרים במאות השנים שאחר כך, תקופת הרינסנס, התגלית הניאונרפיות והתפתחות הטכניקה ומדעי הטבע, הלכה הלוך והתעשר, הלוך וגדל מדור לדור, הנה היהודים נשארו ברחובם במשך חצי אלף שנים בלי כל השפעה חדשה מן החוץ ונאלצו להתפרנס מהאוצר המוכן שהכניסו אתם לתוך החומות. הקפאון הרוחני הזה גרם לתרבותם – אם נעמיד אותה לעומת ההתקדמות הענקית של תרבות הנוצרים באותו הזמן – שתדולדל. למוד התלמוד, זה המעיין היחיד שממנו שאבו את כל השכלתם או ושעודנו משמש מקור-חכמה יחיד ליהודי החרד ממזרח אירופה גם היום, אמנם חדר את השכל למדי, אבל הידיעות שהוצאו מן התלמוד הזה לא יוכלו להדמות אל הדעת האירופית החדשה, רבת התוכן. מה שנוגע לאמנויות ולבנות-השיר, הנה אלו לא תפסו בתרבות ההיא כל מקום. חסר היה בה הצורך לפתוח האישיות מרובת הצדדים והגונים ומטומטמים היו החושים של בני התרבות ההיא בכדי לברוא אורחות-חיים יותר נאים. הרגשת הטבע, שנרכשה לאט-לאט אצל הנוצרי האירופי מימי הרינסנס ואילך, עודנה כמעט זרה לגמרי ליהודי ממזרח אירופה. ספרותם של עמי אירופה נכריה לו וחוג ידיעותיו מצומצם מאד. בקצרה, חסר לה לתרבות היהודית החומר הנסיוני הכללי, שעמי אירופה, בהתחרותם זה בזה ומעודדים על ידי התגליות וההמצאות המוצלחות, רכשו להם במשך חמש מאות השנים האחרונות והכשירוהו בשביל תרבותם. מכאן אותו הנגוד שבין תכנה הרעיוני של התרבות היהודית ובין תכנה הנסיוני. על פי תכנה הרעיוני אינה נופלת בשום אופן מפני התרבויות האירופיות. הציור ממהות העולם, שהתרבות היהודית נותנת לנושאים, הרי הוא בהיקפו קונצפציה נהדרה, והשקפת עולמו של היהודי ממזרח אירופה, הרואה בכל את מנהיג הכירה היחיד והמיוחד רחבה וחשובה באחרותה ובהשעמה המוסרית הכבירה שבה הרבה יותר מהשקפת עולמם של יהודים נאורים רבים, המתיחסים אל היהדות המזרחית כחמלה ומכילים עליה ממעלה למטה. התלמודי המובהק, למרות כל חוסר ידיעתו בהשכלה המודרנית, יוכל אף-על-פי-כן להכבד בכל סביבה תרבותית כטפוס של אדם משכיל ונאור.

גם ביחס המוסרי עומדת התרבות היהודית במעלה שוה עם כל תרבות אירופית. מדת ההסתפקות הידועה של יהודי מזרח אירופה, בחילתם בכל מעשי אלמות ותאוות נסות, השתתפותם בצער כל הסובל, התיחסותם הרצינית לחיים ואהבת-העבודה הנטועה בלבם, רגשי-הכבוד שלהם בפני החוק, היחס הנפשי אצלם

בין אבות ובנים, העדר המחיצות המעמדיות, – מי יתנה ערכם של כל אלה הקיום המצוינים בשביל חיי הכלל! ההתלהבות הדתית, זה הקו האופיי ביותר בתרבותם של יהודי המזרח, מראה על היכולת הפנימית לותר על תענוגי העולם הזה, יכולת אידיאלית, שבתנאים אחרים – כמו שהראתה השתתפות צעירי היהודים בתנועת השחרור ברוסיה – מוכשרת היא להמסר גם למטרות נעלות אחרות.

ואולם בכל מה שנוגע לתכנה הנסיוני, היינו, בכל מה שנוגע למדע חילוני, עומדת התרבות היהודית לעומת התרבויות האירופיות בשפל המדרגה. גורלה בזה כגורל כל התרבויות הנבדלות, כמו, למשל, התרבות הסينية, שכשהיא לעצמה הרי היא אחת מתרבויותיה של האנושיות היותר נעלות, ואולם בגלל התבדלותה מעל כל התרבויות האחרות, העבירו חברותיה אותה פי־הרבה בכל מה שנוגע למדע ולטכניקה. עבר זמנם של חוגי התרבות המכונסים בתוך עצמם, כפי שהיה בימי קדם, וכאלה נשארים בהכרח מאחורי התרבויות האירופיות, המוסדות על ההשפעה של כל עמי התרבות האירופיים זה על זה ועל החליפין של כל קניני הקולטורה שלהם. אילו היו נוטלים אחד מעמי אירופה התרבותיים, את הצרפתים או את הגרמנים, למשל, וסוגרים עליו באופן מלאכותי לכל יבוא בשום מנע־ומשא עם עמי התרבות האחרים, או היה בלי־ספק חוזר ונשנה בנוגע אליו אותו החזיון שקרה ליהודים: הוא היה צועד אחורנית בידיעותיו ובנסיונותיו לעומת יתר העמים, הבאים בדברים ובקשר זה עם זה. תרבותו של עם כזה בנוגע לעיון מפשט היתה, אמנם, יכולה להשאר במעלה עליונה, אבל במובן הנסיוני ידל כחה, כאשר אנו רואים בתרבותם של היהודים כיום הזה.

דפגור ביחס האימפירי (הנסיוני), הנראית בתרבות היהודים של עכשיו, אינה בכל אופן מחלה קיימת ועומדת לעד. אותה העובדה, שהיהודים באירופה המערבית והתיכונית רכשו להם במשך זמן קצר את ההשכלה האירופית, נהיו לשותפים מצליחים ולפועלים חרוצים בכל מקצועות המדע והאמנות והעמידו מתוכם אנשים כשפינוזה, דיעורעאלי, מארקס, מנדלסון־ברתולדי, היינה, יוסף ישראלס, היינריך הרץ, – עובדה זו יכולה לשמש לנו לראיה נאמנה, שאין הוא מן הנמנע, כי מהלך־הפגור תרפא במהרה. אמנם, אצל יהודי מערב אירופה הביאה קבלת ההשכלה האירופית לטמיעה נמורה ולותר נמור על כל אשר בשם תרבות ישראל יכונה. ואולם בעצם אין הטמיעה תוצאה הכרחית מקבלת השכלת־חזק, והיפגונים יוכיחו. היפגונים, שעוד לפני חמשים שנה היתה תרבותם הסגורה ומסוגרת כלפי חוץ מטפוס של תרבות נבונה, אבל בגללה לעצמה וספוחה במובן הנסיוני, הנה בזמן האחרון השכילו הם להכניס לתוך תרבות זו את פרי תוצאותיהן של התרבויות האירופיות היותר מתקדמות, עד שכיום, אם כי נשארו יפגונים מכל וכל ואם כי

יחזיקו בתרבותם היפוטית בכל תוקף, הרי הם מוכשרים כבר להתחרות עם עמי אירופה בכל מקצעות המדע האמנות והטכניקה.

בדומה לתרבות היפוטית צריכה גם התרבות העברית להתמוגג עם ההשכלה החילונית המודרנית בכדי להתיצב במערכה אחת עם התרבויות האירופיות, מזוינה כמוהן להלחם מלחמת הקדמה האנושית. ברם, כדאית והגונה היא התרבות העברית הישנה בגלל הערכין העצמיים הגנוזים בה, שיהיו זהירים במעשהיהמוינה שלה עם ההשכלה המודרנית, שלא ינקו עלידייכך ערכיה העצמיים, ואף ראוי הוא לשים לב, שכל חומה החיוני לא יתגדק בדרך עברה אל התרבות היהודית החדשה, אף רק אז, תהיינה תוצאותיו של פרוצסיהמוינה הזה – תרבות יהודית אמיתית בעלת ערכין עצמיים, בעוד שעד כה היתה כניסתם הנחפזה של היהודים לתוך ההשכלה המודרנית מין „חרופה“ שעל ידה אמנם חלפה מחלתההפגור של התרבות היהודית, אבל יחד עם זו חלפה וגנוזה גם התרבות היהודית עצמה.

כל עוד שהתרבות היהודית החדשה קשורה בטבורה אל תרבות הגושו וגדלה מתוך זו באופן אורגני, הרי היא יונקת ממקור נאמן אשר לא יכזבו מימיו. ואולם משמתחילים לבנות את התרבות היהודית בלי אותו היסוד, כשם שכבר נמצאו מי שנסו לעשות כך, כשמביאים את אבני הבנין מארבע כנפות התרבויות השונות להקים מגדל תרבותי, אשר ראשו במדומי האידאלים, הרי אין כל זה אלא גכוב וערכוב בעלמא. התרבות אינה ניתנת להעשות מעשה מוזאיקה; היא יכולה להבנות רק על יסודות קלטוריים עצמיים קיימים בפועל, זאת אומרת בנידון שלפנינו על יסוד תרבותם של יהודי מזרח אירופה. ובוה נאמר, כי רק מנושאי התרבות העברית הישנה, היינו, יהודי מזרח אירופה אפשר לצפות, כי הם יהיו החלוצים של התרבות העברית החדשה. יהודי מערב אירופה, מלבד אחדים יוצאים מן הכלל, כבר התרחקו יותר מדאי ממקורם הלאומי וקלטו לתוכם יותר מדאי השכלה מודרנית, באופן שאין להאמין, כי יוכלו להספח אל התרבות העברית החדשה. זו האחרונה בראשיתה תעמוד כודאי מאחורי מדרגת השכלתם של יהודי מערב אירופה, ולפיכך לא יאומן שתוכל למשכם אחריה.

ג) התרבות היהודית החדשה בתור הרכבה של המסורת היהודית עם השכלת העולם המודרני.

בכדי לחקור ולהוכח, אם מן האפשר הוא, שיהודי מזרח אירופה יכנסו לשערי ההשכלה החילונית המודרנית, ועם זה ישחמרו אצלם הערכין החיוביים של תרבותם היהודית הנוכחית, עלינו קודם־כל לברר לעצמנו, מה הן סבותיו של אותו

החזיון, שער כה הביאה אתה ההשכלה המודרנית תמיד הריסה וחרבן למסורה היהודית. הסבות, לפי דעתנו, שלש הן:

(א) ההשכלה המודרנית החילונית הרי היא על-פי עצם מהותה אנטי-דתית, ובאופן הזה היא נמצאת בנגוד לתרבותם של יהודי מזרח אירופה, שבמרכזה עומדת הדת והאמונה באלהים. עדיין לא נבנה הנשר על התהום, שבין האמונה החזקה של היהודי המזרחי בהנהגתו ובהשגחתו של רבון העולמים, הצופה ומביט על כל הנעשה בעולם ושומע לתפלות בריותיו, ובין השקפת-העולם המודרנית, המיוסדת על ידיעות הטבע ורעיון ההתפתחות.

(ב) ההשכלה המודרנית נמסרת לו ליהודי במזרח אירופה לא בשפתו היהודית, כי אם בשפה זרה. מתוך זה הוא מקבל על כל צעד ושעל את הרושם, כי ההשכלה הזאת היא פרידוחו של העם הנכרי. בנפשו מתהווה קרע גדול בין התורה היהודית, הנמסרת לו ביהודית או בלשון-הקודש, ובין דעת העולם, המגיעה אליו באמצעותה של הלשון הגרמנית, הפולנית, הרוסית וכו' בתור השכלה גרמנית, פולנית או רוסית. ממלחמת השניות הזאת יוצאת לרוב כמנצחת ההשכלה הזרה, שיתרונה במדע ובטכניקה גלוי לעין ושמביאה טובה רבה לבעליה בחיים הכלכליים. היהודי עובר על צדה של זו וכתוצאה טבעית מזה יולד בלבו רגש של כוז לשפה ולמסורה היהודית המנוצחות.

(ג) האופן, שבו מקבל היהודי השכלה חילונית, הרי הוא בדרך כלל על-ידי בקור בבית-הספר הנוצרי, שבו, כמובן, אין שם לב למסורת, שהתלמיד היהודי מביא אתו מבית אבותיו. יתר על כן: התלמיד היהודי נופל לתוך סביבה השונה בהחלט מהסביבה היהודית. כל החושים, שבהם קשור הילד היהודי, נתקנים במשך ימי למודו בבית-הספר, ובעזבו את ספסל הלמודים, הרי הוא יוצא משם אדם זר ליהדות לגמרי.

משלש הסבות הנזכרות, הנה הראשונה, הלא היא הנגוד הפנימי שבין תורת הדת היהודית ותורת חכמת הטבע, אינה עלולה להבטל. אי-אפשר להם ליסודות הדת היהודית שלא להתערער תחת השפעת ההשכלה החילונית. ואולם בזה הן לא ישונה גורלם של היהודים מגורל כל עמי התרבות במשך מאתיים השנים האחרונות. בצרפת, אנגליה, איטליה וגרמניה וכמו כן בארצות-הברית ויסוף השפיעה פריהת המדעים להוריד את הדת מכסא ממשלתה ולצמצמה בנבולות ידועים. הפסדה של הדת היהודית לא יגדל, איפוא, מזה של הנצרות, ואולי עוד יקטן אותו הפסד, בהיות שההזנמות של היהדות מועטות מדונמותיה של חברתה, וה'אני מאמין' העיקרי שלה-האמונה באל אחר, יחיד ומיוחד-יוכל בצורה מצורפה להתפשר עם המוניזמוס המדעי באופן נאות למדי. ומי יודע אם לא עוד תולד מהפגישה הזאת סינתזות

חדשה, בעלת ערך עולמי גדול. ככל אופן, בזהירות ידועה אפשר, מבלי להזיק לתבונה ולדעת האמתית, לנטוע בלבבות בני-הנעורים את רגשי-הכבוד לדת היהודית בתור היצירה היותר גדולה והיותר מרובת-התוצאות של תרזה היהודי, ואפילו רבים מן המצוות והמנהגים יכולים להשמר ולהתקיים בתור סמלים נעלים.

ועכשיו אנו באים לשתי הסבות האחרות הנוכחים לעיל, הגורמות להריסת התרבות היהודית, היינו השפה הורה ובית-הספר הנכרי. הסבות האלו יש להן תקנה בזה, שההשכלה המודרנית שוב לא תקסר לילדי ישראל, כמו עתה, ע"י שפה זרה ובבתי-ספר נוצריים, כי אם בבתי-ספר יהודיים, בקשר עם המסורת העברית ובלשונם. הדרישה הזאת: „בתי-ספר משלנו ובלשוננו אנו" תנאי הכרחי הוא להרכבת התרבות היהודית במדע המודרני.

ואולם בית-ספר עברי נמור ושפת-למודים בעברית-שניהם אינם אפשריים אלא במקום שהיהודים גרים בהמונים גדולים יחדיו ואינם תלויים בחייהם הכלכליים באחרים, אלא בהם בעצמם. בזה הגענו לאותם התנאים, שהם הכרחיים לקיומו של כל לאום: ישיבה בהמון במקום אחד וכלכלה עממית עומדת ברשות עצמה. והנה עד כה היו להם היהודים במזרח אירופה תנאים כאלה או מעין תנאים כאלה: חומות הניטו נדרו בעדם והכריחו לגור ביחד, והפריבילגיות שניתנו להם להיות מלווי-כרבי, ובפולין גם בעלי-מלאכה, העמידו אותם במדה ידועה ברשות עצמם: הנוצרים נצרכו ליהודים כמעט באותה מדה, שאלה נצרכו להם. ברם, עם נפילת הפריבילגיות הללו בעת החדשה נשתנה המצב הזה: היהודים השלכו אל השוק הגדול, במקום שהם מוקפים הרבה מתחרים נוצרים ובתור סוחרים הם תלויים בדעת לקוחותיהם האינס-יהודים ומחויבים להסתגל לדרישותיהם ולרצונם. ומכאן דרך כבושה לטמיעה. להמלט מן הדרך הזאת אפשר רק אם היהודים יחדלו להיות ברובם המכריע מתוכם בין הפרודוצנטים והקונסומנטים האינס-יהודים, שזה גורם להיותם כיום הזה תלויים בדעת אלה ואלה אלא יתחילו למלא בעצמם את כל מקצעות העבודה העיקריים, ביחוד מקצוע עבודת-האדמה, שעל-ידיה ייצרו משלהם חוג כלכלי עומד על יסודותיו הוא. כהוג זה צריכים היהודים להיות לא רק המתווכים ועוסקים במחזור הסחורה, כי אם גם, ובעיקר, הפרודוצנטים והקונסומנטים שלהם. בלי שנוי כזה במשלח-ידם של היהודים ובלי ישיבה המונית במקום אחד אין אפשרות הקיום לבתי-ספר עבריים, ששפת היהודים תשלוט בהם, מפני שתנאי חיי הכלכלה ידרשו בכל חוקה אופי-השכלה אחר. כשהיהודים פוזרים בתור מיעוט קטן בתוך רוב נכרי ותלויים בחייהם הכלכליים באותו הרוב האינדיהודי, או מכריחים אותם הצרכים המעשיים לרכוש את השפה והמנהגים של הסביבה הנכריה, ואף אילו היו בתי-הספר העבריים מתקיימים, היו החיים שאחרי שנות-הלמודים עוקרים את אשר נטעו אלה. משל חי אנו רואים

בצעירי היהודים ממזרח אירופה, חניכי החדרים, הבאים לאנגליה ולאמריקה כיהודים נאמנים, אבל שם אינם נשארים כנאמנותם זו אלא אם כן אינם יוצאים מרחוב היהודים שבכרכי אותן המדינות; לא כן אם הם מוצאים את פרנסתם מחוץ לרובע היהודי, שאז מיד הם נסחפים בורס הטמיעה.

אם כפי שהעלינו, שהתנאים ההכרחיים להתנשמות השאיפה של תרבות עברית חדשה הם: (א) בתיספר עבריים, (ב) חוג כלכלי עומד ברשות עצמו, (ג) שפה עברית, (ד) ישיבה המונית במקום אחד, —הנה עדיין השאלה במקומה עומדת: היאך והיכן ימצאו או יבראו התנאים הללו? הנקל ביותר הוא לפתור את שאלת בתיספר העברי; אם רק יתנשמו שלשת התנאים האחרים, אז יברא זה מאליו, שהרי רק טפוס בתיספר שכזה יתאים למטרותיו של החנוך הרצוי. יוצא, איפוא, שהכל חלוי באפשרות למלא את שלשת התנאים האלה. על אפשרות זו ידונו שלשת הפרקים הבאים.

שער ו. מטרותיה של הלאומיות היהודית.

פרק טו. יצירת שיטת-כלכלה יהודית עומדת ברשות עצמה על ידי השיבה לעבודת-האדמה.

(א) ערכו של מעמד עובדי-אדמה בשביל ישוב קהלתי יהודי.

בכדי שהיהודים יוכלו לנור יחדיו בהמונים צפופים ובמספר גדול, עליהם להעמיד מתוכם אנשים עוסקים בכל מקצועות הכלכלה וביחוד בעבודת-האדמה. כל זמן שעבודת-האדמה, זאת אומרת, ענף הפרנסה היותר חשוב בכל כלכלה עממית, נמצא, כפי מצב הדברים כיום, בידי הנכרים, אין היהודים יכולים להתישב בכפרים אלא בתור חנונים ומוזונים בודדים וברובם ככולם מוכרחים הם לשבת צפופים בערים ולצפות ללחמם מהתעשיות והמסחר. ואולם הוא הדבר, שישוב נבדל שווה בעיר, שכל הישוב הכפרי מסביב לה אינו יהודי, נותן את היסוד היותר רעוע לבנין חייקהלה יהודיים. בני הישוב העירוני, המתפרנסים ממסחר וממלאכה, אין להם קביעות; הם מוכנים ומוזמנים וגם יכולים לעזוב את מקום מגורם בכל עת ובכל שעה שיוזמן להם למצוא תנאי-פרנסה יותר טובים במקומות אחרים. ואף גם עלולים הם ביותר לנפול, כפי הנזכר כבר לעיל, תחת השפעת ההתבוללות, בהיות שלהחזקת קיומם הם תלויים בלקוחותיהם (בעיקר, בלקוחות הנכרים של הסביבה הכפרית) ונאלצים להסתגל אליהם. רק האכר החי מפריי-אדמתו קשור למקום-מושבו, והודות להסתפקותו ולעמידתו ברשות עצמו כחו אתו לעמוד בפני גלי הטמיעה ולהחזיק מעמד גם במשבר כלכלי. הבא ומהפך את העירונים על פיהם. אהבה אמיתית לארץ-אבות ורגש ההשתרשות הממשית באדמת המולדת-שני אלה יגברו חילים רק אצל היונק את מחיתו מאותה האדמה בזעת אפיו ובעבודת ידיו. קהלה יהודית חזקה אינה אפשרית אלא במקום שיש אכרים יהודים. רק שם יפתחו הצנורות להרגשת-הטבע, צנורות שנסתתמו אצל יהודי הגיטו, ושם יחלו מעניניהם לפכות מחדש, להפרות ולהצמיח.

(ב) מיעוט חלקם של היהודים בעבודת-האדמה.

היהודים, שבימי קיומם המדיני עסקו וראי בעבודת-האדמה, – האם הוסיפו לעסוק בזה גם במאות השנים הראשונות אחרי החורבן? – שקלא-וטריא זו אנו

מניחים להיסטוריונים שאימנתם בכך. מה שכרי לנו הוא, כי מימיהבינים ואילך חדלו בין היהודים אחוי את ומחרשה. בכל מערב אירופה, באנגליה, צרפת, איטליה והולנדיה, לשוא נבקש כיום יהודים עובדי־אדמה. בנרמניה, על פי רשימת עסקי התושבים של שנת 1907, נמצאו בין 292 862 היהודים בעלי־הכנסה 3746 יהודים עוסקים במשק החקלאי (נננות, עסקי יער, נידול בקר וצאן, דיגה); האחוה של היהודים החקלאים עלה, אפוא, רק ל-1,3% של כל בעלי־הכנסה היהודים, בעוד שאצל הנוצרים עלה האחוה הזה ל-35,5%. ואף אותם החקלאים היהודים המעטים, מלבד אחדים יוצאים מן הכלל, אינם חיים מפרי יגיע כפיהם במשק החקלאי, כי אם הם בעלי אחוה נדולות ומחכירי־קרקע או עוסקים במקצועות של תעשיה שעל יד המשק החקלאי.

באוסטריה נותנת הסטטיסטיקה על אדות עסקי התושבים משנת 1900 את המספר הנדול, ביחס, של 139 810 יהודים (בעלי הכנסה והנלוים עליהם) – היינו 11,4% של כל יהודי אוסטריה – העוסקים במשק החקלאי ובעסקי יערות ולעומת 54,4% שאצל הנוצרים). ואולם כל מי שיאמר להוציא מזה, שבאוסטריה יש כעין מעמד־אכרים יהודי קטן, לא יהא אלא טועה. בגליציה ובבוקובינה, אמנם, לא מקרה רחוק הוא שתהא לו ליהודי פרה חולבת, או גם פרות אחדות, אך אכר יהודי ממש לא נפגש לי בכל ימי מסעי הרבים בגליציה. לעומת זה מרובים, ביחס, בין יהודי גליציה בעלי האחוה, וביחוד בעלי אחוה נדולות. מ-2 916 630 הא, שהיו שייכים בשנת 1902 לאחוה הנדולות, זאת אומרת 37,2% של כל הקרקעות בגליציה, נמצאו ברשות היהודים 301 619 = 10,50%, היינו אחוה העולה כמעט עם האחוה של מספר היהודים בין כל תושבי גליציה (11,09%). בסיה היו 562 אחוה נדולות ברשות 533 יהודים בין 3474 אחוה נדולות ו-3117 בעלי־אחוה נדולים בכלל. הקרקעיים הגדולים מבין היהודים מחזיקים על־פירוב את משק אחוהותיהם בידיהם הם, ולעומתם היהודים בעלי האחוה הקטנות, שבנוגע למספרם ולכמות אדמתם אין לנו, לדאכוננו, שום ידיעות. בוהרים לרוב להחכיר את אדמתם לאחרים ולהקדיש את עצמם למסחר. תחת זאת, בין הפועלים החקלאים בגליציה יש למצוא גם יהודים.

כדומה לזה הוא מצב הדברים באונגריה וברומיניה. בזו האחרונה, שכל קנין קרקעי נאסר בה על היהודים מטעם החוק, הרי הם מנהלים בתור חוכרים הרבה אחוה נדולות. בשנת 1908 נמצאו ברומיניה בין 3332 חוכרי האחוה, ששטחן עולה ליותר מחמשים הא. 472 = 14,2% יהודים, ובידי אלה היו 18,87% מכל הקרקע הנמצא בחכירה (בשטח של 2 334 145 הא.). ברם, ליהודים האלה אין לקרוא בשם אכרים ועובדי־אדמה, כי אם קבלנים הקלאיים, הואיל שאין הם מעבדים

את הקרקעות בידיהם הם, אלא מנהלים את המשק שלהם על ידי אחרים (תוכרים עוזרים, אריסים, שכירי-יום).

(ג) תוצאות הנסיונות הקולוניזציוניים בין היהודים עד כה.

מי שרוצה לראות באירופה אכרים יהודים, עליו לילך לרוסיה. אמנם, גם מציאותם של האכרים האלה אינה פרי הרצון החפשי של היהודים לשוב לעבודת-האדמה, כי אם תוצאה מנסיון קולוניזציוני של הממשלה הרוסית. בשנת 1806, על פי כתב-הרוממות של הקיסר אלכסנדר הראשון, הוצע מאת הממשלה ליהודים, שכל מי מהם שיש לו לכל הפחות 400 רובלים והוא רוצה לעסוק בעבודת-האדמה, יקבל חלקת-אדמה מאתה, מנכסיה-הממשלה. לקריאה הזאת נענו יהודים רבים, באופן שבימים מועטים נוסדו חשע מושבות בפלך חרסון. ואולם המושבות הללו לא הצליחו, ובודאי שלא היו מתקיימות אלמלא ניקולי הראשון, שבשנת 1836 חזר והציע את הצעתו של אלכסנדר ועל-ידי הבטחותיו לתת פריבילגיות מיוחדות לקולוניסטים העיר רבים לעבור למושבות פלך חרסון, שעל-ידיהן עלה מספר המשפחות מ-957 ליותר מ-2000. על-ידי הזכויות החדשות שניתנו לקולוניסטים הוטב מצבם, ובשנת 1842 נוסדו עוד ארבע מושבות כאותו הפלך. בשנת 1846 עמדו ויסדו 4 מושבות גם בפלך יקטרינוסלב, וכיום יש מושבות יהודיות כמעט בכל פלכי התחום⁽¹⁾. בשנות 1898 ו-1899 עשתה יק"א חקירה-דורישת על אדות מצב המושבות האלו ואת ידיעותיה פרסמה ברבים. משם אנו מוציאים את הטבלא הנוכחית, שעל פיה יוצא, כי ב-13 פלכים נמצאות 301 מושבות קטנות עם 10 721 משפחות, שמספר נפשותיהן עולה ל-68 959 וחלקות-אדמתן עולות לכמעט 110 000 הא. (100 107 דיסאטין). בין יושבי הקולוניות האלו נמצאים גם בעלי-מלאכה וחנונים, שאין להם קרקע; מספר בעלי הקרקע עולה בערך ל-58 881.

המושבות היהודיות ברוסיה

בפלך	מספר הישובים	מספר המשפחות	מספר הנפשות	שטח אדמתן בקדמינות
וילנה	32	372	2 414	4 392
ויטבסק	28	192	1 235	1 914
גורדנה	14	261	1 811	3 585
קובנה	15	216	1 604	2 649
מינסק	26	885	5 762	6 601
מוהילב	76	824	5 828	5 343

⁽¹⁾ תאודר דברי ימי המושבות הללו ימצא הקורא בספרו של יול. אָלֶק: די יודישען קאָלאָניען אין רוסלאנד. פרנקפורט-דמיין, 1886.

היהודים בוסן הוה.

שטח ארסתן ברסיטיות	מספר הנפשות	מספר המשפחות	מספר היושבים	כפלך
5 551	5 003	991	18	ווליניה
2 812	3 221	477	23	קיוב
2 191	3 279	652	15	פודוליה
1 280	652	107	4	טשרניגוב
3 300	5 466	1 024	11	בסרביה
42 839	24 295	3 304	22	חרסון
17 650	8 389	1 416	17	יקטרינוסלב
100 107	68 959	10 721	301	סה"כ

הרוב הנדול של קרקעות המושבות האלו הוא קנין המשלה, הנתון לבני המושבות בחכירה לדורות, ורק חלק קטן מהם שייך לקולוניסטים עצמם או לקוח בחכירה מאנשים פרטיים. מה שנוגע לחלוקת הקרקע, הרי יוצא על פי האנקיטה של יקיא משנת 1897, שבין 4022 משפחות האכרים עם 29 634 נפשות (מושבות מלכי חרסון ויקטרינוסלב לא באו כאן בחשבון) יש -

ל-1341 $\frac{33,3}{100}$ — פחות מ- $\frac{1}{2}$ דיסיטיות⁽¹⁾ לכל אחת.

ל-996 $\frac{24,8}{100}$ — מ- $\frac{1}{2}$ עד 5 " "

ל-922 $\frac{22,9}{100}$ — מ-5 " "

ל-527 $\frac{13,1}{100}$ — מ-10 " "

ל-236 $\frac{5,9}{100}$ — יותר מ-20 " "

כרם, המשפחות הללו אינן מעבדות בעצמן את כל חלקותיהן; חלק גדול מהן מוסר מצדו את אדמתו בחכירה לאחרים, באופן שרק 2568 מכל 4022 המשפחות בעלות הקרקע עוסקות בעצמן בעבודת האדמה. על פי זה אין להעריך את מספר המשפחות היהודיות ברוסיה העוסקות ממש בעבודת האדמה ליותר מ-5000 עם 30 000 נפש.

בנוגע למצבן החמרי של המושבות האלו יש חלוקידעות רבים; ואולם קרובה לאמת אותה הרעה, שאם כי המצב אינו מזהיר עדיין, הנה לאשלאט הוא מתקדם לטובה, ביחוד מאז התחילו להנהיג במושבות על יד עבודת האדמה הפשוטה גם מִשְׁעִים⁽²⁾.

מחויץ למושבות היהודיות ישנם ברוסיה זעיר פה זעיר שם יהודים, שאם אינם אכרים, הנה פרנסתם היא על ענפי הכלכלה הקרובים לאכרות. על פי הידיעות

(1) כל דיסיטיות היא 1,0925 הא.

(2) כך אמר לי בסתיו שנת 1909 האגרונום אטינגר, תושב המושבות ההן.

שנאספו על ידי יק"א נמצאו בשנת 1899—11894 יהודים עסוקים בנגנות, במטע' הטבק, במעשה-הייץ, בנדול דבורים, בחלבנות.

מלבד המושבות ברוסיה, שכבר עברו עליהן כמאה שנה מעת הוסדן, נמצאים עוד ישובים חקלאיים בארצות-הברית, בארגנטינה ובפלשתינה, וכלם נוסדו בשלשים השנים האחרונות.

בארצות-הברית יש מושבות יהודיות אחדות, שנוסדו החל משנת 1881 ואילך על-פי איניציאטיבה פרטית של יהודים מהגרים מרוסיה, ואולם יש מהן שלא האריכו ימים כלל ויש שהוכרחו לפנות לעזרת נדיבים ולחברות של צדקה. היותר חשובות שבין המושבות המתקיימות שם הן: וודבין, כרמל, רוונהייץ, אליאנס, הונדרטון, כלן במדינת ניו-יורק. המושבות הללו, וביחוד וודבין, המונה כשני אלפים נפש, תקעו להן יתד נאמן בתעשיה; חלק מיושביהן עסוק כלו בבתי-החרשת, והלך מהם - רק במקצת או בדרך אנב; ואך החצי או שני שלישים מתפרנסים מחקלאות בלבד, בפרט ממעשה-הייץ, נדול פירות וירקות וחלבנות. מלבד המושבות שבניו-יורק נמצאים עוד מושבים קטנים יהודיים ומספר גדול של פרמרים בודדים בפלכי ניו-יורק וקונקטיקוט וגם בארצות אחדות של אמריקה ממערב, ביחוד בנורד-דקוטה. ואולם רק מעטים מהפרמרים הללו עוסקים בכל מקצועות החקלאות. ברובם הגדול הם (כיהודים המתפרנסים מחקלאות ברוסיה מחוץ למושבות) מנדלי ירקות, גננים וחלבנים, ובגלל מהירות הקלקול של פרי עבודתם, הרי הם תלויים בשוקים שכערים הסמוכות. בשנת 1910 עשתה החברה הניו-יורקית היהודית להפצת אנריקולטורה ואינדוסטריה בין היהודים את חשבון העסקים החקלאיים הנמצאים בידי היהודים בארצות-הברית וקבלה סך-הכל של 2984. מזה נמצאו: 656 במדינת ניו-יורק, 517 במדינת קונקטיקוט, 840 במדינת ניו-יורק, 240 בנורד-דקוטה, 169 במסשוסטס, ויתרם - ביתר מדינות-אמריקה. בסך-הכל אפשר להעריך את מספר היהודים (עם בני-משפחתם הנלוים עליהם) העסוקים בחקלאות בארצות-הברית ל-20 000. גם בקנדה נמצאות 4 מושבות יהודיות: הירש עם ארבעים משפחות בערך, קוואפיל עם 180 בערך, אקסבוי עם 15 ובנדר עם 70 משפחות בערך.

המושבות בארגנטינה נוסדו הודות לתכניתו של הברון-הירש, שאמר לפתור את שאלת היהודים באירופה על ידי זה, שהללו יתישבו על הקרקע בארצות שמחוץ לאירופה בתור אכרים ובעלי-מלאכה ולשם זה יסד את חברת יק"א עם קפיטל של 200 מיליון מרק בערך. המושבות הראשונות בארגנטינה נוסדו על-ידי החברה הזאת בראשית שנות התשעים למאה שעברה. מצבה של הקולוניזציה הזאת מקץ שנת 1908, על פי "הדויה של הארמיניסטרציה המרכזית של יק"א לשנת 1908 (פריו 1909), נמסר בטבלא שלפנינו:

היהודים בזמן הזה.

שם המושבה	מספר האכרים		מספר האינס אכרים		מספר התושבים בכלל		ארמה מעובדה
	נפשות	משפחות	נפשות	משפחות	נפשות	משפחות	
מוזסוילה	511	2 770	129	1 040	640	3 810	10 840
טויריציה	317	1 614	170	700	487	2 314	19 750
קלרה	631	3 477	198	1 061	829	4 538	19 690
סאן אנטוניה	151	861	14	82	165	943	4 541
לוציגוילה	316	1 767	203	1 232	519	2 999	16 550
ברון דהירש	143	728	43	164	186	892	13 136
סנפא-איובל	49	275	—	—	49	275	—
בסה	2 118	11 492	757	4 279	2 875	15 771	84 507

על פי זה מונות המושבות הללו 2118 משפחות (11492 נפשות) העוסקות בחקלאות ועליהן עוד בעלי-מלאכה, סוחרים, מורים במספר של 4000 נפשות בערך. שטח האדמה של כל המושבות הוא בערך 85 000 הא.; כמעט החצי מזה זרוע הים, והחצי השני-פשתן, שבלת-שועל, דורה ואקפסת. מספר בקרם עלה ל-109 376, סוסים ופרדות-37 975, צאן-31 342. כמעט ככל המושבות, על יד עבודת-האדמה, תופס מקום חשוב גידול הבהמות והחלבנות. מעמדן החמרי של המושבות, לפי הדו"ח הנ"ל, משביע רצון, ואולם נראים הדברים, שהרבה מהקולוניסטים אינם מעבדים בעצמם את אדמתם, שבינתים עלה מחירה בהרבה על ידי מסלות-הברזל החדשות שנשללו בקרבתה, כי אם מחזירים אותה לילידי הארץ, חברת יק"א חושבת, אף-על-פי-כן, להרחיב את עבודתה הישובית בארגנטינה. לתכלית זו רכשה לה שם חלקות-אדמה גדולות; כל שטחי קרקעותיה בארגנטינה עלו בסוף שנת 1908 ל-517 136 הא. (1).

המושבות היהודיות בארץ-ישראל - מיעוטן נוסדו בשלשים השנים האחרונות על ידי חובבי-ציון מרוסיה, ורובן-בפעולותיו המרובות ואוצרות כספיו של הברון רוטשילד ואחר כך גם חברת יק"א, שקבלה ממנו את העבודה והמשיכה אותה. מצבן של המושבות היה כבר לא פעם ככל רע ואמצעי כסף מרובים נדרשו בכדי לחלצן מן המצר, ואולם הנה זה כחמש שנים, שתנאייהן הכלכליים התחילו להשתבח במקצת וכיום ישנן מושבות אחדות, ביחוד אלו המיוסדות על הפרדסים שבקרבת יפו, שכבר הניעו למצב בטוח. מלכד מטעי תפוחי-הזהב יש בדרום יהודה מושבות החיות על הכרמים, ובאחדות מהמושבות (ראשון-לציון, זכרון-יעקב) נבנו

(1) על יד המושבות בארגנטינה יש להזכיר את הסינבה פיליפסין בברזיליה, שאף היא נמצאת ברשותה של יק"א ובסוף שנת 1908 היו בה 42 משפחות עם 299 נפש ושטח אדמה של 5400 ha, שבהם עובדו כמעט 400 הא.

לתכלית מעשה-היין יקבים גדולים. בעת האחרונה התחילו לטפל בנטיעת זיתים, שקדים וזרועת תבואה (בנליל היה זה הדבר האחרון אחד מעיקרי המשק עוד מקודם). גידול מקנה לא נתפשט במושבות ארץ-ישראל; גם גידול הירקות אינו נפוץ ביותר. בסיה ישנן עכשיו בארץ-ישראל קרוב ל-30 מושבות עם שטח קרקעי של 30,000 הא. ומשפחות עוסקות בעבודת-האדמה קרוב לאלף (6000 נפש). מלבד אלה ישנם במושבות עוד כ-200 אנשים, שאינם עוסקים בעבודת האדמה (מורים, סוחרים, רנטזורים והנלוים עליהם).

בסך-הכל העמרו על הקרקע עלידי העבודה הקולוניזציונית של ממשלת רוסיה במשך מאת השנים כחמשת אלפים משפחות יהודיות, ועל ידי פעולות החברות היהודיות הקולוניזציוניות והאינציאטיבה הפרטית במשך שלשים השנים האחרונות – עוד כשש-שבעת אלפים משפחות, באופן שכיום הוה נמצאות בכל העולם כ-11–12 אלף משפחות-אכרים יהודיות. מובן, שאין לחשוב את התוצאות הללו למוצלחות ביותר, בשים אל לב את משך השנים הרבות ואת האמצעים הכבירים שהושקעו עלידי חברות-הישוב בעבודה זו. ואולם אין גם להתחס בכשול אל התוצאות האלו. אחרי שהקושי וההרפתקאות שנפגשו על דרך הקולוניזציה היו מרובים וגדולים, ביחוד בהתחלתה. ליהודים, שנהפכו בין-לילה מעירונים וחנונים לאכרים, חסרות היו כל אותן הסגולות הדרושות לזה: הכח הנופני, ההתרגלות אל הסביבה הכפרית, המסורת האכרית, הידיעות הטכניות, על התנאים המכבירים האלה נוספה עוד אותה העובדה, שהקולוניסטים הללו ברובם נבחרו מתוך שדרות העניים, מן האנשים שנתרצו להתמנות לאכרים רק מתוך תקוה להושע על-ידיה ממצב הרע ביותר. וזה בא לא רק מפני שההתאכרות לא משכה את לבם של היהודים האמידים במעט או בהרבה, אשר מצבם במסחר ובתעשייה נָעם להם, כי אם, בעיקר, מפני שהאופי הפילנטרופי שנשאה עליה עבודת-הישוב בשלשים שנותיה, נרם לחברות-הישוב למשוך לקולוניזציה את העניים ביותר. ואולם ליהודים העניים הללו, שנעשו לסתע-פתאם בעלי-בתים, בעלי-שדות ואינכנטר, חסר היה לרוב הכשרון להתנהג כהונן עם כל הכבודה הרבה הזאת ואף חסרו להם האהבה ותשומת-הלב המרובה לרכוש, אותן המדות המצויות אצל האכר הטבעי בנוגע לקניניו שהוא רוכש לו בזעת-אפיו קמעא-קמעא. כל המגרעות של חומר אנושי שכוה הביאו לידי כך, שרק חלק קטן מהאכרים החדשים נשאר על מעמדו, בעוד שהחלק היותר גדול עזב את עבודת-האדמה מפני שהעבודה הגופנית הקשה היתה למעלה מכחו או

(1) ביחד עם מושבות ארץ-ישראל נזכיר פה גם את המושבות הקטנות באסיה הקטנה הנתמכות על-ידי יק"א, היינו "אור יהודה" – 11 משפחות, קריה – 42, וצילר – 25; כמו כן המושבה מרגו באי-קפריסין עם עשר משפחות בערך.

מרצונו, או מפני שהחיים הכפריים לא היו לפי רוחו, או, לבסוף, מפני שחסרון ידיעה במשק הכפרי והעדר הסגולות הדרושות לזה לא נתנו לו לראות ברכה במעשיו ידיו. את חסרון הידיעות החקלאיות והעדר כשרון הנהלת המשק של הקולוניסטים אמרו החברות הישוביות למלאות על-ידי מנוי אדמיניסטרטורים על גב הקולוניסטים, שיורו להם את הדרך ולכו בה ואת המעשה אשר יעשו. ברם, תקנה זו שכרה יצא בהפסדה ויותר משתקנה - קלקלה. כי אם מצד אחד אמנם מנעו האדמיניסטרטורים בעד הקולוניסטים מעשות שגיאות גדולות ביותר בהנהלת המשק שלהם, הנה מצד שני אכדו אלה האחרונים בגלל זה את עמידתם ברשות עצמם ואת רגש האחריות על מעשיהם ונתרגלו לבקש מאת הפקידות עזרה וכסף על כל צרה שלא תבוא. ומלאו המושבות לא אכרים ישרים, החיים על עמלם, כי אם פושטי-יד בצורת אכרים. ואף כיום הזה, שיטת הפקידות כבר נתבטלה, הנה השפעתה המזיקה עוד ניכרת בפלשתניה, ביחוד במושבותיו של הברון. במקום שיטת הפקידות התוו להן חברות הישוב, וכיחוד יקיא, את הדרך, שלא לאַכר אלא אנשים שכבר יש להם איזה נסיון בעבודת-האדמה ושכבר הסתגלו לסביבה הכפרית בתור פועלים חקלאיים או בני אכרים. ואכן אַכרה המציאות את צדקת השיטה הזאת. ומספר אלה שסופם יוכיח על אי-התאמתם לאכרות מלכתחילה נחמט בהרכה. הממון הרב, שבזוו חברות הישוב הביא איפוא פירות, לכל-הפחות, בדור השני. ומי יודע אם לא יד ההכרח היתה אז בדבר לפור פעם כסף כאפר. אלמלא אותה הפזרות ואותם הסכומים העצומים שהוצאו לאַכר מאת יהודים בכדי שעשרה מהם יאחזו על הקרקע, לא היו לנו כיום גם אלה העשרה, שערכם בשביל התרחבות הישוב אין לשער. ההתחלה היתה קשה ועלתה ביוקר, אבל היא הקלה והווילה כלי שעור את עבודת ההתישבות לעתיד.

במובן אחד עומדת עבודת הישוב עד היום על נקודת-קפאון, שממנה לא תזוע: אנשים בעלי-ידיעות וסגולות הדרושות להתאכרות אמנם ישנם כבר בנמצא. אבל לא אנשים בעלי-כסף, אם לא נחשוב את העשירים המעטים הבאים להתישב בארץ מתוך חבתם לציון, הנה כל המביעים את רצונם להתאכר בארץ-ישראל הם מבני דלת העם, שכל הדרוש להתישבותם. מקטן ועד גדול, צריך להנתן להם בתור הלואה מקופות חברות הישוב. מצב דברים שכזה לא רק שהוא פועל לרעה, כנזכר לעיל, על המתישבים החדשים בנידון זה שאינם מקדישים די תשומת-לב לשמירת האינבנטר הנתון להם, אלא שהוא מביא עוד לאותה התוצאה שאינה נעימה, שלמתישב על חשבון החברה הישובית אין בשום אופן בסיס לקרדיט. שעליו יוכל לסמוך ביום רע. בשנת בצורת, למשל, הרי הוא כילו תלוי ברצינה הטוב של חברת הישוב. לשבט או לחסד. כתנאים כאלה אין מקום להתפתחות רגש הגאון והבטחון בכחות

עצמו אצל האבר ואף לא לקשר פנימי בינו ובין אדמתו. אבר כזה יודע. שכל אסון שלא יבוא עלי, שנה רעה אחת ביבולו, מנפה כי תפרוץ בבהמותיו וכדומה, יש בכחו להרוס את קיומו לנמרי. ואולם מצד שני יודע הוא גם-כן, שאין לו כאן מה לאבד משלו, ולפיכך הוא עוזב על נקלה את ביתו ונחלתו, מה שאין כן אילו היה כספו שקוע במשק, כי אז לא היה נחפו כל-יכך להכנע מפני הפגעים הרעים והיה מאמץ את ידיו להשיב לו את אברותיו עלידי עבדות-משנה.

בנוגע להתנחלות של אנשים מחוסרי אמצעים יש עוד להזכיר, שזו דורשת סכומים עצומים, בערך 15000 מארק ויותר על כל מתנחל. מובן, שבתנאים כאלה לא יוכלו גם הפילנטרופים והחברות היותר עשירים להושיב על הקרקע אלא מספר מצומצם מאד.

(ד) האפשרויות האיקונומיות של השיבה לעבודת-האדמה.

בכרי להעמיד על הקרקע ככל שנה לא עשרות כי אם מאות ואולי גם אלפים יהודים, צריך שהעבודה תעשה לא עלידי חברות פילנטרופיות, כי אם על-ידי התעוררותם של אנשים פרטיים להתנחל על האדמה על חשבון עצמם. היש תקוה לבוא להתעוררות הזאת? – והנה אם לפני האנשים האמידים הרוצים להיות לאכרים לא היתה אלא דרך אחת. היינו מזרע התבואה, דבר הדורש עבודה נופנית קשה וידיעות חקלאיות מסוימות, אז וראי לא היתה שום תקוה. כי היהודי במזרח אירופה, שיש לאלידו להוציא מכיסו את החמשה-עשר או העשרים אלף מארק הדרושים להתנחלות, הן יכול הוא בסכום הזה למצוא את פרנסתו בריוח בתור סוחר או קבלן אינדוסטריאלי, ולמה יכניס את ראשו בעסק קשה שאינו ידוע לו, כעסק הפלחה? ואולם הוא הדבר, שיש עוד דרך אחת לפני היהודי הרוצה לשוב לעבודת-האדמה, דרך יותר נוחה ובטוחה. היינו לעסוק במטעים. נידול המטעים, שארץ-ישראל מסוגלת לזה ביחוד, אינו דורש, מעט שהאילנות מתחילים לעשות פרי, לא עבודה קשה ולא ידיעות חקלאיות מיוחדות¹. אילו נוסדו חברות-נטעים גדולות, שהיו יכולות להקנות לקפיטליסט היהודי הקטן או הבינוני כרמים או פרדסים נושאי-פרי, אז לא היה נראה בעיניהם המעבר אל החקלאות כמין ירידה איקונומית או פגיעה אל מה שאיננו יודע, והרעיון „לשבת איש תחת נפנו ותחת תאנתו“ שוב לא היה בשבילם מנקודת ההשקפה המעשית דבר אשר בדמיון יסודו.

¹ נראה, שהיהודי מסוגל הרבה יותר לגידול המטעים מאשר למזרע התבואה. לא מקרה הוא בלי ספק מה שהיהודים שהתנחלו על הקרקע ברוסיה ובארצות-הברית מרצונם הטוב, ואת אוסרת בלי עזרת החברות-לישוב, כחרו להם דוקא יחד עם החלבנות את הגננות, מעשה הטבב והיון. בארץ-ישראל עולות כמובן השכנו המושבות העבריות המיוסדות על המטעים גם על אלה של הגרמנים.

אמנם, היהודי שרכש לו באופן הזה כרם או פרדס מעובד מן המוכן איננו עדיין עובד־אדמה, כי אם רק בעל כרם או פרדס; ואולם איך שיהיה, הרי הוא כבר חי בסביבה חקלאית ובשביל ילדיו יש כבר האפשרות להתחנך ולגדל בסביבה זו בתור אכרים גמורים. אלה האחרונים לכשיגדלו יוכלו כבר לעסוק על־יד גידול המטעים גם במזרע התבואה ולפתח את כל ענפי החקלאות, ביחוד אם ידאנו לזה, שבבתי־הספר הכפריים או על־ידי מורים נודדים תמסרנה להם היריעות האלמנטריות בחקלאות ואם ישתדלו לטפח בלבנות בני־הנעורים את רגשות האהבה והמסירות לעבודת־האדמה⁽¹⁾.

המושבות היהודיות בדרום ארץ־ישראל, המיוסדות בעיקר על עבודת המטעים, מוכיחות, כי בני הכורמים והפרדסנים מתרגלים כראוי אל הסביבה החקלאית וגם אל עבודת־האדמה הפשוטה. ובשביל הבנים האלה כדאי להם לאבות להיות עוסקים בעסק הנטיעות. כי בעוד שבבתי־הספר לעבודת־האדמה שנתיסדו על־ידי החברות ליישוב או נתמכות מהן במקומות רבים, למשל, ב"מקוה ישראל" (אצל יפו), ג'דירה (שונים), "אור יהודה" (אסיה הקטנה), וודביין (ארצות־הברית), סלובודקה ליסנה (גליציה), שטיינהורסט (גליל הנוכרי), במטרה לתת לתלמידים חנוך חקלאי מעשי, עולות הוצאותיהן המועטות המסופקות בעמל רב ובדמים מרובים, הנה בבית האב האכרי, בסביבה הכפרית ובסיועו של בית־הספר הכפרי תושג המטרה הזאת באופן הזול והטבעי ביותר. מובן, שלא נכון הוא להציג למופת ליהודי הערני את האכרי כבד־התנועה מצפונה ומזרחה של אירופה, המעבד עדיין את שדהו כאשר הורוהו אבות־אבותיו. האכרות המודרנית כבר יצאה מתחומי האכרות הפוסטיות הזאת ומוצאת יותר את בטויה בפרמר האמריקאי המשכיל, היודע להשתמש בכל מכשירי ואפני העבודה המודרניים. ואכרי כזה צריך להיות גם ליהודים לעינים.

אלמלי עלה בידנו לעורר את אמירי היהודים במזרח אירופה להשקיע את כספם בגידול המטעים בארץ־ישראל, או היחה יוצאת מזה גם אותה התועלת, שבכל העבודות הכרוכות בזה היה מספר גדול של צעירים יהודים מחוסרי־אמצעים מוצאים את לחמם בתור פועלים ומתרגלים לעבודת־האדמה⁽²⁾. כיום אין

(1) ביחוד נחוץ הדבר הזה בנוגע לבנות, שחסרון החנוך החקלאי אצלן והעדר־ההתענינות שלהן בכל עבודות הכפר עושים רושם רע מאד על המתכונן לשושבות העבריות של עכשיו. קיומם של רבים מהקולוניסטים נהרס בגלל זה, שהאשה לא הבינה ולא רצתה למלא את החובות שהמיל עליה המצק החקלאי, והרבה ענפים חשובים שלו, כגון התלכנות וגידול ירקות לא יכלו להתפתח בטושבות היהודיות בארץ־ישראל בעיקר מפני שהנשים לא התאימו לעבודות אלו.

(2) בפלשתינה, למשל, אין הפועל העברי הבא ממזרח אירופה יכול בכלל לעסוק בהתחרות עם הערבי, שצרכיו דלים ביותר, סלבד בעבודות הדורשות סוסותיות יתירה, ואולם נחיצותו של הפועל העברי לא תמלא על־ידי אחרים בכל מקום, שצריך להכין ולהכשיר קרקע

בארץ-ישראל פועלים חקלאיים – מאותו הטפוס, שבנרמניה, למשל, הוא מניע לרוב למצב של אכזר וזעיר – אלא במספר מצומצם, ולנופו של הישוב היהודי חסר איפוא אכזר חשוב. בכל אופן, אין לקוות להתרבות ניכרת של פועלים חקלאיים יהודים אלא אם כן תהא נשקפת להם התקוה לצאת סוף-סוף ממעמד של שכירי-יום ולהניע למצב של עמידה ידועה ברשות עצמם. וכל זה אפשר רק באותו האופן, שהפועלים, לאחר שעבדו שנים אחדות בתור שכירי-יום פשוטים, יתחילו לעבוד במשק יותר גדול או בחברות קואופרטיביות, מעין אלו של פראנק אופנהיימר, ושם יקבלו יחד עם שכירי-יום גם חלק מהריוח הנקי. עליידיה תנתן להם הדחיפה לאמין את כחותיהם ביהוד לעבודה טובה ואינטנסיבית וחהיה להם האפשרות לחשוך ממשכרתם מעט מעט עד שיוכלו לרכוש להם חלקת אדמה קטנה, בית קטן משלהם וכלי-עבודה נהוצים¹. באופן זה, אם כי בעיקר הם תלויים עדיין בשכר עבודתם היומית, הנה יש כבר לאלידם לברוא לעצמם משק קטן (חלב, עופות, ירקות) ולספק במשכרתם לא רק את צרכי ביתם, כי אם גם לרכוש להם לאט-לאט עוד שטח-אדמה קטנים ולהיות סוף-סוף לאזרחים נמורים, שאינם תלויים כלל בדעת אחרים.

ה) התישבות פילנטרופית והתישבות לאומית.

אם מן האמור יוצא, שמהצד הכלכלי יש אפשרות ליהודים בעלי-אמצעים ומחוסרי-אמצעים לעמוד על הקרקע, הנה עדיין נשאר הדבר מוטל בספק, אם ישתמשו היהודים באפשרות זו. החיים הכלכליים באירופה נוטים יותר ויותר לצד התפשטות התעשייה והמסחר על חשבון עבודת-האדמה. לעומת זאת המעבר של מי שעסק בתעשייה ובמסחר לעבודת-האדמה הרי הוא חוץ לאינפריך ולרוב גם לא-מוצלח. ואם נכון הדבר הזה בדרך כלל, על אחת כמה וכמה שנכון הוא בנוגע ליהודים, שהורות לזריוותם הרוחנית המרובה הם מטבעם מסוגלים יותר להראות את כשרונותיהם בשדה המסחר והתעשייה. – שדה-פעולה שכבר עשו ויעשו בו חיל רב, – באופן שבשכילם אין כל חשבון כלכלי להחליף את ענפי הפרנסה האלה במקצועות אחרים, שהסתגלות להם אינה עולה כל-כך בנקל. כל עוד שיש לאינטלנציה ערך מיוחד של דבר יקרי-המציאות, כפי שהוא מצב הדברים כיום בארצות מושבות היהודים, לא יאומן, כי היהודים האינטלנטיים יתרצו לוותר על עסקיהם הרגילים לטובת עבודת-האדמה. אפשר יראה הרעיון כתמוה ביותר, אבל בכל זאת נכון הוא אם נאמר,

חדש בשביל התישבות של יהודים, ובמדה שקרקעות חדשים נקנים עלי-ידי יהודים לנשיעת כרמים ופרדסים, בה במדה נוצרים גם מקומות-עבודה חדשים לפועלים יהודים.
¹ לפרקים תוכלנה גם חברות הישוב לעזור להם כנגין הבית עלי-ידי הלואה למשך

ששוב היה אלמלי קבלו לבתי-הספר החקלאיים היהודיים באירופה דוקא את אלה הבנים שאינם חריפים בשכלם ובכשרונותיהם, כי רק כזה תהא הערובה הנאמנה, שהרוב הנדול של התלמידים כשיגדלו לא יפנו עורף לעבודת-האדמה.

לפי זה נדמה לנו, שאם יש לקוות, כי הרבה יהודים בעלי-אמצעים ומחוסרי-אמצעים יפנו מרצונם הטוב לעבודת-האדמה, הרי לא יהיה זה אלא מהוך נמוקים העומדים מחוץ לגורמים הכלכליים. אפשר, למשל, שמתוך הכרה, כי העם היהודי במצבו הנוכחי צפוי לחדלון לאומי אם לא ישוב לעבודת-האדמה, תתעורר תנועה לאחוז באמצעי האחרון הזה ותחרות על דגלה: את ומחרשה. ואולם, בכל אופן, אין בכך נמוקים שכאלה אלא לתת פעם דחיפה אחת לשיבה הזאת: בכדי שהמצב הנכרא על ידיהם יאריך ימים נחוץ, שהתנאים הכלכליים, שהם-הם המציע לכלל-הנעשה בחיים הסוציאליים, לא יעמדו בנגוד למצב הזה. ההתלהבות אין כחה אלא להכניס בחברה איוז שנויים (נם שנויים שאינם רצויים במובן הכלכלי), ואולם המצב החדש שנכרא על-ידי ההתלהבות לא יתקיים אם התנאים הכלכליים לא יבואו אחרי-כך לעזרתו, זאת אומרת בנידון שלפנינו, אם עבודת-האדמה לא תראה את כחה בתור מקור פרנסה, כמו המסחר והתעשייה. ברם אם נניח, שזה באמת אינו בגדר הנמנע, כמו שנסינו להראות לעיל, אז יתגלה ענין שיבת היהודים לעבודת-האדמה בכמות גדולה בתור דבר שיש לו האפשרות הנמורה לצאת אל הפועל.

השיבה הזאת מתוך נמוקים לאומיים, שבקצרה נקראה לה התישבות הלאומית, עומדת בנגוד נמור לשיטה הפילנטרופית, ששררה עד עכשיו בעבודת הישוב. בעוד שהקולוניזציה הפילנטרופית יכולה ורוצה לפנות רק אל העניים בישראל, הנה השיטה הלאומית בהתישבות יכולה לחדור לתוך כל שדרות היהודים. היא תוכל להגשים את שאיפותיה בחיים בלי אותם הסכומים המרובים שבידי החברות הפילנטרופיות, הואיל ולמטרותיה הישוביות ישמשו האמצעים הקטנים והבינוניים של הקפיטליסטים היהודיים אשר תעביר על צדה. מטרתה לירות אכזר-הפנה של ישוב יהודי כלכלי עומד ברשות עצמו גדולה וחשובה למדי עד כדי להפיח אש-התלרבות בעם ועל-ידי זה להתגבר על הרבה מעצורים ומכשולים, שהקולוניזציה הפילנטרופית כורעת ונופלת תחתיהם. אם נאמר לסכם במלים אחדות את התורה היוצאת לנו כמהלך הקולוניזציה עד כה, אז נוכל להביע זאת במשפטים האלה:

לעבודת מזרע התבואה מסוגלים רק אוהם היהודים, שנחגדלו בסביבה כפירה. לאנשים באים בשנים בלי ידיעות חקלאיות אין אפשרות להתחלל על הקרקע אלא על-ידי רכישת עצי פרי, שכבר הוכנו על-ידי אחרים. בשביל בניהם של אלה יהא משק המטעים מדרגת-ביניים, שעליה יעלו גם אל שאר מקצועות המשק הכפרי, לרבות גם מזרע התבואה.

הקולוניזציה הפילנתרופית, הנותנת לקולוניסטים מחסרי-אמצעים קרקע, בית ואינכוסטר, דורשת אמצעים גדולים ביותר ותוצאותיה מועטות ביחס, מפני שחלק גדול של המתיישבים על ידה ועולים לה בדמים מרובים מתגלים לבסוף כאינם מוכשרים לעבודת-האדמה והולכים ממנה.

שאלת השאלות בקולוניזציה היא: היאך להחזיק אצל המתיישב את אהבת העבודה ואת מדת הסבלנות גם כתנאים הקשים ביותר. האכזר המתיישב לא באמצעיו הוא מוכן ומוזמן לעזוב את נחלתו עם כל מכשול ראשון או לדרוש תמיכה ממיטיביו. רק הקולוניסט המתנחל על השבון עצמו מוכיח הוא, כי השאר ישאר על משמרתו ובכחו ובעצם ירו יחזק את המשק שלו ויכבוש לו את דרכו. החברות-לישוב הפילנתרופיות היו יכולות להשיג הוצאות הרבה יותר טובות אלמלי הנבילו את פעולותיהן – כדרך הכנקים האנדריים באירופה – בהקלת ההתיישבות, עלידי קרדיט, לאנשים בעלי-אמצעים בתור בעלי-בתים, עובדי-אדמה פשוטים או נוטעים – הכל לפי אמצעיו וסגולותיו של המתיישב.

שיבת היהודים לעבודת-האדמה בכמות גדולה אינה עתידה לבוא עלידי פעולותיהן של החברות-לישוב הפילנתרופיות, כי אם רק עלידי תנועה ישובית-לאומית, שתסחוף בזרמה גם יהודים אמידים.

פרק טז. תחית שפת-עבר.

(א) יהודית ועברית.

הלשון המתהלכת בין יהודי מורח אירופה הוא הורגון. ואולם זה אינו שליט אלא בחלק אחר של חיי היהודים, בחיי יום-יום. שפת הספרות והדת היא העברית. אליה יפנה היהודי בבואו להביע איזה דבר כמה שלמעלה מעיני יום-יום, ובה ימצא כל מה שהרהר והנה הרעיון היהודי עד כה במקצוע האמונה והמדע. השניות הזאת של שפת הדבור ושפת הספרות אינה מיוחדת ליהודים בלבד; מעין זו אנו מוצאים, למשל, גם אצל הערבים, שהערבית המדוברת שלהם שונה בהרבה מהערבית הספרותית. כשמדברים על לשון היהודים מתיצבת השאלה קודם-כל, לאיזו לשון מתכוונים: לעברית או ליהודית. שתיהן יש להן השפעה כמעט שווה על מהלך מחשבותיו ורגשותיו של היהודי ממורח אירופה וההשכלה החילונית הנמסרת לו בין בלשון זו ובין באחותה לא תהא כנכריה בעיניו.

לאיזו מן הלשונויות הללו תנתן, איפוא, משפט הבכורה בחיי היהודים? בזכותה של היהודית תדבר אותה העובדה, שהיא כבר שפת ההמון היהודי ושעלידי קרבתה לנרמנית היא מכשירה את המחזיקים בה לאיזו הבנה בספרות הנרמנית. ואולם מצד

שני אין עוד ליהודית, בסכת העדר ספרות-מופת, צורה קבועה וקיימת; הכל אצלה עדיין במצב השטף וההתהוות. ובאנגליה ובאמריקה, למשל, נשחנתה שנוי גדול במשך זמן קצר תחת השפעתה של האנגלית. לשון, שקלפתה עודה רכה כל-כך ושרקדוקה עודנו מעשה לעתיד, אינה מסוגלה ביותר לשמש שפת הלמוד והספרות. מלבד זאת אולי כדאי גם להזכיר, שהורגון לא יוכל להכבד על-פני עמי התרבות, וביחוד הגרמנים קרוביו. אמנם, הרבה מצורותיו הנראות כמנוחות בעיני הגרמני אינן רחוקות מ"המיטעל-האכרייטש", ששם הן נחשבות לצורות נאותות. ואולם הגרמנית של עכשיו הרי ידה לעולם על העליונה, ולעומתה אין הורגון היהודי – בדומה ל"פלאטדייטש" – יכול לנחול כבוד.

אחרים לגמרי הם פני הרברים בנוגע לשפה העברית. בספרותה, בת שלשת אלפי שנה, ובהניין דקדוקה, החקוק כמו בצפורן שמיר, אין לך שפת-למודים הנונה ממנה. והודות לאוצרות ספרותה ועברה הגדול, הנה לכשהא לשון מדוברת ילך כבודה לפניו לא רק בכל תפוצות ישראל, כי אם גם בין יתר עמי התרבות. ידיעת שפת-עבר לא מתה עדיין אצל העמים הנוצרים, היא תופסת מקום במקצועות הלמודים באוניברסיטות שבאירופה, וכשתתעורר לחיים חדשים אצל העברים, תעורר ודאי גם ענין רב אצל המלומדים הנוצרים וספרים כתובים עברית ימצאו להם קוראים גם בעולם הנוצרי. אותה החבה, שהראתה ליונית החדשה בגלל מוצאה מהיונית העתיקה, ושכל-כך סיעה להתפשטותה, היא שתעמוד גם לימין העברית החדשה. לעומת זאת ידיעת היהודית (הורגון) לא תעבור לעולם מחוץ לרחוב היהודים ולעולם לא יעלה ערכה על ערך לשונותיהם של העמים הקטנים, כמו הסרבית והבולגרית, למשל.

(ב) העברית בתור לשון לאומית בארץ-ישראל.

העמים האמורים מכריעים, כמדומה, את הכף לצד הלשון העברית לחשוב, שהיא היותר רצויה ומתאימה להיות שפתם הלאומית של היהודים. אבל האם יש לנו רשות לקוות, שהיא גם עתידה להיות לשפתם הלאומית? השאיפה להחיות שפת-עבר בדבור הנה ימיה זה כעשרות בשנים, ובעת האחרונה נתנברה ביתר עוז. בכל הארצות נעשים נסיונות ליסד אגודות בכדי להחיות ולטפח את שפת העם העתיקה. בין יהודי רוסיה וגליציה מתגבר החפץ לעשות את העברית לשפה מדוברת, מספר דוברי עברית נתרבה, והספרות העברית החדשה, שכולה נושאת עליה חותם של התקדמות, הולכת הלוך והתרחבה. ואולם טעות תהיה לחשוב, שהתנועה הזאת הקיפה את שדרות המוני העם הרחבות; לפי שעה לא ננעה אלא בשכבה דקה של העם היהודי, וההמון הגדול נשאר עומד רחוק מנגדה.

העתונים היהודיים במזרח אירופה, שיש להם חוג קוראים גדול, אינם בעברית כי אם בורנון. ואף לא יעלה על הדעת, ששפת-עבר תוכל להיות לשפת הדבור של המוני היהודים במזרח אירופה. הלא כמה קשה הדבר לעם קטן היושב בין נויים ולשונות גדולים להחזיק במעוז שפתו, השומה כבר בפיו, ועל אחת כמה וכמה שיבצר ממנו תחת שלטונן של לשונות הארץ הגדולות והעשירות ליצור לו לעצמו שפת-דבור חדשה ומיוחדת לו. הלשון העברית עומדת בתוך הלשונות המתהלכות באירופה גלמודה ובודדה לגמרי. אין בה כל צורך כלכלי ואין אדם שימצא לנחון לסנל אותה לעצמו בכדי לבוא על ידה בדברים עם אחרים. היא הנה "לשון קודש", שפת התפלות והספרות העברית הישנה, ועכשיו, בימי ירידת הרגש הדתי, לא תוכל לתפוס מקום נכבד ביותר בקרב ההמונים.

אחרים הם לגמרי פני הדברים בתוך הישוב היהודי שבארץ-ישראל. התנועה, שהתחילה בשלשים השנה האחרונות להחיות שפת-עבר, הכתה כאן שרשים כל-כך חזקים, עד שכרוב בתי-הספר העבריים בארץ-ישראל הונהגה העברית בתור שפת הלימודים, ואף יש חלק הנון בין הצעירים שהתחילו להשתמש בעברית לכל צרכיהם. בארץ-ישראל מוכשר הקרקע יותר להתנשמות השאיפה הזאת, בהיות שרוב הבאים לארץ-ישראל הם בעלי-הרגשה לאומית עברית ובלבם תקנן אהבה מיוחדת לשפת החווים. מלבד זאת, בשביל יהודי ארץ-ישראל, שנחנכו אליה מכל קצוי תבל, העברית היא הלשון היחידה, שבה יוכלו במעט או בהרבה לבוא בדברים איש עם אחיו¹, בהיות שכל יהודי, תהא שפת דבורו ערבית, רוסית, שפניולית או זרנון, מבין עם זה גם מעט לשון-הקודש. באופן הזה הלשון העברית הרי הוא הקשר המאחד את היהודים, שבלבול השפות שביניהם יתבלט ביותר לפנינו מתוך תמונה זו: בין 305 הילדים שבקרו את שלשת נני-הילדים העברים בירושלים בשנת 1907 דברו: שפניולית – 39,3%, יהודית-דייטש – 38,0%, ערבית – 7,1%, בוכרית – 5,2%, פרסית – 5,2%, גרוזינית – 3,2%, בדיאלקט הערבים ממרוקו – 1,0%, בולגרית – 1,0%. ואולם כל זה לא היה מספיק עדיין בכדי להשליט את הלשון העברית בישוב היהודי אלמלא עזרו לזה גם התנאים הכלכליים. אין ארץ שבה תהא השפעתו של חלק היהודים העוסק בעבודת-האדמה כל-כך חזקה על יתר התושבים היהודים כמו בארץ-ישראל. אם כי מספר בני המושבות אינו מניע גם ל-10% של כל יהודי ארץ-ישראל, הרי במוכן הכלכלי מצבם הרבה יותר מבוסס מאשר מצבם של בני הערים, שלרוב הם חיים על החלוקה. ובמושבות בצרה לה העברית מעמד איתן למדי. מה שנוגע לערים, הרי תלויה הפצת שפת-עבר בהן בזה, עד כמה חניק פרנסתם של תושביהן היהודים לא מאחרים (מתושבי הארץ הערבים), כי אם ממקורות

¹ עיין מחברת "שפת עבר" לד"ר ל. שטנ-כהן, ירושלים 1907.

יהודיים (המושבות והחלוקה). כי רק באופן האחרון תהא להם האפשרות להשתמש בעברית בחלק גדול של חיי המעשה.

השאיפה לתת צביון אחד לבתי-הספר העבריים בארץ-ישראל, מרובי הפוסקים והגונים כיום, תביא, כפי שאפשר לחזות מראש, לידי כך, שבכל בתי-הספר האלה חונה העברית בתור שפת הלמודים ויתר הלשונות תלמדנה בהם כשפות זרות¹. כי בעוד שלפני עשר שנים היו הרוברים עברית בארץ-ישראל יחידים ובזרים, הנה כיום תשמע השפה העברית ברובעי הערים היהודיים ובמושבות, ביחוד בפיות הילדים, יותר מאשר כל לשון אחרת. הדרישה, שהיהודים ידברו עברית, הולכת ומתפשטת. הרעיון, כי אין לאומיות עברית בלי הלשון העברית, נעשה בארץ-ישראל כמעט לקנין הכל, כשם שהדבר הזה, אנכ, מקובל גם אצל שאר לאומים, התלויים כאחרים במובן המדיני (הפולנים, הרוסינים). חזקתה של הלשון העברית בארץ-ישראל תראה ביחוד גם מזה, שכל כתבי-העת שלה יוצאים בעברית. השפה המשותפת משפיעה מצדה לקרב את החלקים השונים שבין יהודי ארץ-ישראל זה לזה. ההתנכרות השוררת בכל המזרח בין הספרדים והאשכנזים נתמעטה בארץ-ישראל במקצת הודות לשחוק הלשון העברית שביניהם.

בכל אופן לא נחטא להאמת אם נאמר, שתחית שפת עבר בארץ-ישראל יצאה כבר מעולם השאיפות ונהיתה לדבר שבמציאות. עבודה רבה נעשית בכדי לחזק את לשוננו, המחדשת את נעוריה. ולהכשירה לכל צרכי החיים. ואולם גדולו של הנסע הרך הזה תלוי כולו במדת ההתפתחות של ההתישבות החקלאית הלאומית. רק עם התקדמותה של זו תלך גם הלשון העברית הלוך וגדול. על-יד מושבות עבריות רבות הרי השפה העברית יצור חי, אשר עתידו נכון לפנינו בלעדיון – בריאה מלאכותית, שחייה תלויים בשערה.

פרק יז. ההתרכזות במקום.

(א) התרכזות במקום ותרבות עצמית.

כבר העלינו, שבכרי שהיהודים יוכלו לעמוד בפני ההתבוללות, שבתור מיעוטים

(1) בתור שפות זרות נלמדות עכשיו בבתי-הספר: שפת הארץ (הערבית), שפת המדינה (הטורקית) ואיוו לשון אירופית. בנוגע לזו האחרונה נלחמות ביניהן השפה הצרפתית, הנלמדת בבתי-הספר של האליאנס, שמאו גורשה האיטלקית, ואת אומרת, זה בחסשים שנה, היא השלטת במזרח, והגרמנית, הנלמדת בבתי-הספר של חברת "העזרה" ושעם תגברת השפעתה הכלכלית והמדינית של גרמניה על המזרח היא הולכת ורובשת לה ערך יותר ויותר גדול. והנה גם לאנגלית נמצאו נושאים, שנתנו לה מהלכים בבתי-ספר אחרים שבארץ.

קטנים, פזורים ומפוזרים, אין להם תקנה נגדה, נחויך שהמוניהם יתרכזו במקום אחד. משל למה הדבר דומה? למחנה של צבא בארץ האויב, שבהיותו נפוץ על פני כל השדה בגדודים קטנים הרי הוא צפוי לכליון חרוץ; מה שאין כן כשכלו מרכזו במקום אחד או במקומות אחדים. כך גם היהודים יוכלו לבטוח יותר בכח-התנגדותם לטמיעה כשישבו המוניס-המונים יחד. ואולם לא רק בזה ערכה של ההתרכזות במקום; זו משפיעה באופן חיובי גם על היצירה המדעית והאמנותית של העם. כמעט אך למותר הוא להגיד, שגם יצירותיו של הנאון היותר גדול מושפעות במדה מרובה מן הסביבה החיצונית שבה נוצרו ונושאות עליהן לא רק את חותמו של רוח היוצר, כי אם גם חותם הסביבה, שבה נמצא היוצר. וכשהסביבה הזאת אינה יהודית, בהכרח שגם פרי כח היצירה של היהודים לא יהא יהודי, ובכל אופן לא יהודי כולו. ולפיכך אמנם ישנם כיום אמנים יהודים, אבל לא אמנות יהודית. ליצירתה של זו דרושה סביבה יהודית, זאת אומרת, בשורה ראשונה, המון יהודי הנמצא במקום אחד. רק בסביבה כזאת לא יהיה האמן היהודי תלוי, כמו היום, בדעתם של בני-נוע אחר, כי אם ימצא את ההערכה הנכונה ואת הסיוע הדרוש בקרב בני-עמו ויוכל איפוא לשאב באין מפריע מסנולות-נועו וליצור בעד אומתו.

איפה הוא המקום, שבו תהא האפשרות להמונים יהודים גדולים לישוב יחדיו? לא כל ארץ באשר היא ארץ תסכן להתרכזות מקומית שכוו. כי אם דוקא ארץ, שתוכל למלא את הדרישות הנזכרות לעיל בשביל אפשרות של יצירת חרכות יהודית חדשה ועצמית. והן: התבצרות היהודים בכל מקצועות העבודה, לרבות עבודת-האדמה והשחמשות בשפה עצמית בבתי-ספר משלהם. הארץ הנבחרת לתכלית זו היא איפוא רק אותה הארץ, שתנאי החיים שבה יפעלו לטובת השיבה של היהודים למשלחי-יד שאינם-מסחריים, ביחוד לעבודת-האדמה, ולטובת התאחדותם הלאומית, או, למצער, שתנאי החיים לא יפעלו לרעת אלה ולא יניחו מכשולים על דרך זו.

על השאלה: איזוהי הארץ שיוכלו בה המוני היהודים להתישב ישיבת-קבע ולהיות לחטיבה עממית מוצקה? ניתנו עד כה שלש תשובות שונות זו מזו. כל אחת מהן כשהיא לעצמה הנה התגלות הרצון לחיים, הרצון לשמור על קיום היהודים בחור עם נגד ההשפעות העומדות עליהם להטמיעם. ולפיכך כלן ראויות שידונו עליהן בכבד-ראש. התשובה הראשונה היא, שעל היהודים להתרכז ולהסתדר הסתדרות לאומית במזרח אירופה; התשובה השנייה, שיטת ישראל ואנגליה, מראה על שטח-האדמה הגדולים באפריקה ובאמריקה, שאין בהם עדיין אירופיים כל עיקר או במספר מצומצם מאד; והשלישית, שיטת הציוניות, מהזיקה, שרק בפלשתינה יש מקום להתרכזות יהודית.

(ב) עתידות ההתרכזות במזרח אירופה.

התשובה הראשונה הרי היא, לכאורה, היות-קרובה אל השכל. במזרח-אירופה יש גלילים, שהיהודים בהם הם כבר כמעט החלק החמישי של החושבים. אילו הוסיפו היהודים לבוא לשם מגלילים אחרים, או יכלו להיות לכה לאומי ניכר. וזה הדבר האחרון אינו קשה ביותר, מאחר שהמרחק אינו גדול והיהודים הנאים היו מוצאים במקום החדש כמעט אותם התנאים הכלכליים והאקלימיים אשר במקום שיצאו ממנו. מה שנוגע לשפה, הרי זו אינה עומדת להברא בעתיד: היא כבר ישנה בעין - הלשון היהודית המדוברת. ברם מצד שני צריכה התשובה הזאת, שאמנם אי-אפשר לבטלה לגמרי. עיון גדול. לא נדבר על זה, שברוסיה כיום הוזה אסורה ליהודים הישיבה בכפרים, זאת אומרת, ששערי המשק החקלאי סגורים בפניהם, ושההתרכזות במקום תפוש עכובים ומפריעים רבים מצד הממשלה. השואפת למחוק את צורת כל העמים השונים שבמדינה: חוקים ופקודות-ממשלה לא לעולם יעמדו; ובאוסטריה, למשל, שליהודים יש שם שוויוניות על-פי החוק והממשלה מודה בזכות-הקיום של כל העמים החוסים בצלה. אין כלל לדאג להרפתקאות כגון אלו. ואולם שני צדדי-קושי אחרים נשארים על-כל-פנים עומדים בכל תקפם: הישיבה לעבודת-האדמה במזרח-אירופה לא תצליח ויצירת תרבות יהודית חדשה תפוש על דרכה מעצורים ומכשולים שאין לעבור עליהם. מזרח-אירופה הרי היא נמצאת על דרך ההתפתחות האינדוסטריאלית: לפני היהודים נפתחים על ידיה מקורות-עושר חדשים, וגם אילו עלה ביד מי שהוא לקרנם לעבודת-האדמה, לעולם נשקפת הסכנה, שעם המקרה הראשון של אי-הצלחה, ימהרו לעזוב את שדה-הפעולה המזורז הלו וישבו למעשה-המסחר. הן אחרי אשר עברו שנות אלפים על היהודים מעת שנקרעו מעל עבודת-האדמה לא יאומן, כי מיד בעת הראשונה שוב יתקשרו אליה עד לבלי עזוב אותה. כיוצא בזה גם בנוגע ליצירת תרבות יהודית חדשה. מזרח-אירופה סמוכה יותר מדאי לתרבויות האירופיות הגדולות. והיהודים, בכדי ליצור תרבות יהודית חדשה, צריכים להתפתחות עצמית שוקטה כמשך זמן ידוע, הרחק מזרמי אותן התרבויות הגדולות. בתוך גלי ההתכוללות, הסוחפים אותם באירופה, אותה ההתכוללות הניזונית ומקבלת כחות חדשים לבקרים מתרון התרבויות האחרות על היהודית, אין היהודים יכולים ליצור במנוחה ערכין לאומיים ותרבות לאומית משלהם. באירופה יקשה עליהם לעמוד בנסיון, שלא למהר ולחקות את כל אשר הם רואים ומוציאים מסביבם ומתחתם, באופן שיצירת תרבותם לא תהא עברית-מקורית כי אם נטיעה פסולה של התרבות הפולנית, הגרמנית או הרוסית.

במציאות אמנם לא מצא לו עד כה הרעיון הזה של התרכזות היהודים במזרח-אירופה אלא תומכים מועטים מאד. אמנם הרבה ובאופנים שונים ידובר אצלנו

על אוטונומיה לאומית, היינו, שליהודים בתור לאום יהיו באי"כ חוקיים בכתריהם מחוקקים ובמסדרות הגדולים של ההגדרה העצמית על-פי כמות מספרם (ובלי יחס אל התרבותם במקום אחד). ביחוד בגליציה ובבוקובינה הרי הסעיף הזה של אוטונומיה לאומית אחת הדרישות הראשיות של היהודים בעלי דעה לאומית. אבל אוטונומיה לאומית זו אין בכחה לא להעמיד מבצר-עוץ בפני הטמיעה ואף לא ליצור תרבות לאומית יהודית, כל עוד שהיהודים הם מפוררים ומפוזרים ככה וכל עוד שהשתתפותם בעבודת-האדמה מצערה היא כמו באוסטריה וגליציה כיום הזה. אמנם, בכל אופן, עלולה התאחדות לאומית-מדינית יהודית לעכב בהרבה את מהירות הפרוצס של התבוללות - ואכן זוהי הסבה, שגם הציוניים בגליציה ובבוקובינה, שמטרתם הרי היא ארץ-ישראל, נלחמים אף-על-פי-כן בעד רעיון האוטונומיה הלאומית.

ג) עתידות ההתרכזות בארצות הקולוניאליות (שיטת הטריטוריאליזמוס).

במזרח-אירופה תפגש שאיפת ההתרכזות במכשולים עצומים. עתה נחקור נא לדעת, האם טובים הם התנאים בשביל שאיפה זו בארצות הקולוניאליות, שמספר יושביהן מועט עדיין? מהצעות קונקרטיות בנידון זה אין אנו יודעים בלתי אם הצעת-אונגדה מצד הממשלה הבריטית, שהציוניים השיבוה אחר. ישראל זאננביל, שצדד אז ללא-הועיל בזכות קבלת ההצעה הזאת ושכינתים, בתור ראש הארציים, - זאת אומרת, המחזיקים בדעה, שעל היהודים להתרכז בכל ארץ שהיא, אם את ארץ-ישראל אי-אפשר להשיג - נתן לבו לחפש אחרי ארצות מתאימות אחרות, - ישא עיניו, כפי הנראה, אל שטחי האדמה הפנויים באפריקה הצפונית או באמריקה התיכונית או באוסטרליה; ברם איוו פרטים מדויקים לא נודעו לנו בכל זה. מובן, שאילו היו היהודים עוזבים את ארצות-מולדתם ועוברים לאותן הארצות, או היו על-ידי-כך משתחררים מרשת-התבוללות ויוצאים אל הדרך הרחבה של תרבות עצמית, אולם השאלה היא, אם יש האפשרות ליהודים להתישב בהמונים באחת הארצות הללו. באמת, מתעוררים ספקות גדולים מאד באפשרות הדבר הזה. ראשית, לא יאומן, שארץ טובה, זאת אומרת, ארץ שתתאים להתישבות של יהודים מאירופה, תוצע לסניהם לבוא ולשבת עליה; אונגדה, למשל, ודאי לא התאימה להתישבות המונית. אבל גם אילו קרה כדבר הזה, הנה הקושי ליִשֵּׁב ארץ שוממה ומחוסרת דרכי-חבור הוא כלי-כך גדול ורב, עד שגם בידי ממלכות אדירות לא תמיד יעלה להתגבר עליו. וכשמעלים על הלב, שהארציים נפנים אל הארצות הקולוניאליות רק מתוך הנימוק, ששם תקל ההתישבות מאשר בפלשתינה, אי-אפשר שלא לומר, כי חשבונם מוטעה הוא מכל וכל. בפלשתינה אמנם ישנן הרבה הרפתקאות פוליטיות,

שאינן ולא תהיינה בארצות הקולוניאליות. אבל תחת זאת המפריעים הכלכליים הם מה הרבה-פחות לא־מנוצחים. עד שבאיוז ארץ קולוניאלית יתישבו יהודים במספר כזה, שנמצא כבר בארץ־ישראל כיום הזה, צריכים לחכות. באופן היותר טוב, עשרות בשנים. ומי יודע אם עד שתבוא העת ההיא לא תהיה כל העבודה הזאת אך למותר, מפני שבינתיים ישתנו לטובה התנאים הפוליטיים העומדים עכשיו לשמן על דרך הנירה המונית של יהודים לארץ־ישראל. אחרים במקצת היו פני הדברים, אילו היו הארציים, במקום הארצות הקולוניאליות שאינן־נושבות, נותנים לבם, למצער, לארס־נהרים או לאסיה הקטנה. כאן היו המעצורים הכלכליים לא קשים הרבה מאשר בפלשתינה, אם כי ההתלהבות השוררת אצל היהודים ביחס לארץ־אבות ושערכה כל־כך גדול בשביל ישוב הארץ, תחסר פה. ברם, אין כל סימנים לדבר, שהממשלה הטורקית תראה יותר חבה להתרכוות של יהודים במספוטמיה או באסיה הקטנה מאשר בפלשתינה, ולפיכך גם פתרון השאלה מצד זה נשאר בצריך־עיון.

ד) עתידות ההתרכוות בפלשתינה (ציוניות).

השיטה הטריטוריאליסטית יונקת רק מתוך אותו הלחץ והדחק, שבו נמצאים יהודי מורח־אירופה, ואשר כל פתח־הצלה ממנו, גם היותר צר והיותר רחוק, בהכרח שימצא מצדדים נאמנים. והציוניות – האם עולה היא עליה בנידון זה והאין גם היא מעין קפיצה לתוך הים מתוך מצב של אי־מוצא? האפשר לעשות בפלשתינה מה שלנבי מורח־אירופה והארצות הקולוניאליות הוא נראה לנו מן הנמנע? ודאי שלענות על השאלות הללו מענה חיובי בטוח, בלי כל פקפוק, לא יתכן. אבל, על־כל־פנים, כמדומה, שבו לא נשנה אם נאמר, שהרבה מן הקושי, אשר נפגשנו בו למעלה על הדרך להתרכוות היהודים, יוסר לנמרי או, למצער, יתמעט למן השעה ששאיפת־ההתרכוות תפנה לפלשתינה. אקלימה של פלשתינה נוח בשביל היהודים הבאים מאירופה. הציביליזציה המודרנית כבר חדרה לתוכה במדה כזו, עד שהתישבות חדשה לא תכשל בה בכל אותם המעצורים, כמו חוסר דרכים ועוד, שיפגשו בהכרח בכל ארץ קולוניאלית, ומצד שני אין הציביליזציה הנכרית כל־כך תקיפה בה, עד שיהא מקום לחשוש להתבוללות היהודים בעמי הארץ. בנוגע לתרבות הרי ארץ־ישראל הסכיבה היותר רצויה ליהודים, בהיותה לא פראית כל־כך עד כדי לברוח מפניה ומצד שני לא משוכללת כל־כך עד כדי להבטל מפניה. פלשתינה שייכת לטורקיה, שהיא ממלכת־לאומים טפוסית ושנוסף על זה היא המדינה היחידה, שבה היהודים כבר נחשבים לשוים בזכויותיהם עם כל העמים בתור עם. פלשתינה היא ארץ של עבודת־אדמה וכוז תשאר ודאי עוד עשרות בשנים, ולפיכך לא יעמדו בה המתנחלים היהודים בנסיון קשה, שלא לעזוב את המשק החקלאי, בכדי לשוב

לעסקיהם הרגילים. בפלשתינה יש כבר כמאת אלף יהודים ונסיון ישובי של שלשים שנה, דבר שאין ערוך לו בשביל העבודה לעתיד. ו, לארץ-ישראל, בתור מולדת חדשה, בתור ארץ-אבות לבנים, קרובים ונתונים גם רגשותיו של ההמון היהודי יותר מאשר לכל ארץ שתהא.

בשים לב אל כל זה נוסף על כל מה שאמרנו קודם בדבר הכשרתה של פלשתינה לשיבת היהודים בתוכה לעבודת-הארמה ולתחית שפת-עבר, עלינו לבוא לידי-מסקנא, שלתכלית התישבות המונית של יהודים ויצירת תרבות יהודית – לה, לארץ-ישראל, משפט הבכורה על כל ארצות תבל. יתכן, שהראשונים שהטיפו לשיבת-ציון לא נתעוררו לכך מתוך הנימוקים הריאליים שהבאנו, כי אם מתוך הרגשות, שיסודן בערך ההיסטורי והדתי שיש לה לארץ-ישראל בשביל היהודים. אבל תבוא ההתעוררות הצודקת ממקום שתבוא, ואף אמנם מצאנו בדברי-ימי-עולם, שהשאיפה האינסטינקטיבית תצא כעמוד-אש בראש, ורק אחרי-כן תבוא הוכחת השכל לתת צדק למפעלה.

אם חלק מיהודי-אירופה יאות עתה לעלות לארץ-ישראל, ישנה בדבריימינו אותו חוויין-העליה מנלות-בבל, שהיה לפני כמעט אלפים וחמש מאות שנה. כאירופה היום היתה בבל אז מקום התרבות הנבונה – והתבוללות היהודים. רק חלק קטן אחד מן הגולים ההם מצא די און בנפשו להמיר חיי-העונג של בבל בחרבות יהודה, ואף-על-פי-כן גדל מתוך קומץ-היהודים ההוא עם שלם עם תרבות משלו. עובדה היסטורית זו יכולה לאמץ גם רוח-היהודי בזמן הזה, המקוה כי בארץ-ישראל יתבצר מקום להמשך הקיום של עם ישראל. התנועה הציונית היא שבאה להגשים את האידאל הזה, ולה נקדיש את הפרק הבא – את הפרק האחרון של ספרנו.

שער ז.

פרק יח. הציוניות.

(א) תולדות הציוניות והתפשטותה.

שביב-הזכרון של חסנם המדיני לפני כמעט אלפים שנה ואשר-הכוסף והנענועים לציון וירושלים לא כבו ולא ספו אצל היהודים מעולם. מובן, שנענועים אלו נמצאו במשך שנות האלפים במדרגות שונות זו מזו וגם קבלו צורות שונות. באלף הראשון לספירת הנוצרים עוד נשמר בתוך אותם הנענועים גרעין מדיני. מן המכתב הידוע של חסדאי-אבן-שפרוט (915—970), היהודי המדיני בספרד, ליוסף מלך הכוזרים, בן-בנו של בולאן המלך, שהתנייר לפני כמאתים שנה, עודנו שומעים קול כואב על אבדן החופש המדיני, על שעבוד היהודים לעמים אחרים, הרומסים אותם ברגל נאווה. ערינה עצומה לציון מלאים גם שירי רחש משוררי-יהודה בספרד. ר' יהודה הלוי, שלעת זקנתו עזב טוב ארץ ספרד ועלה לירושלים לנשק את עפרה.

מהמאה הייב ואילך מתחיל רנש המשיכה לארץ-ישראל ללכת הלך ורפה. מצב היהודים בספרד היה כל-יך טוב, עד שהטמיעה נעמה להם מהשיבה לשממת-ציון, וכאשר מן המאה הייב ואילך הורע פתאום מצב-היהודים בכל אירופה, חור אמנם וניעור זכרון ציון בלבבות, אבל תחת השפעת הרדיפות, ששללו מאת היהודי את האמונה בכחות עצמו, קבלה השאיפה לארץ-ישראל צורה דתית-מסתורית ביותר. בקריאת-התפלה „לשנה הבאה בירושלים" שוב לא היה תוכן ממשי, מעלמא הדין; היהודי לא קוה עוד, כי בהמשך הזמן יסוללו היהודים לעצמם את הדרך לפלשתינה, אלא שהנואל הנסיי יכוא ויעבירם לשם באופן שלמעלה מדרך הטבע. ואכן בצורה מסתורית זו, החושבת כל פעולה עצמית לתכלית שיבת-ציון אך למותר, או גם לאסור, ל„דחיקת-הקץ", נפוצה אמונת-המשיח עד היום בשדרות רחבות של יהודי מזרח-אירופה, והיא אשר שררה בכל מקום בין היהודים שררות בלתי-מונבלה מן המאה הייב עד היום, שאז התחילה להטשמש אצל היהודים המשכילים במזרח-אירופה ואחר-יך גם אצל משכילי-היהודים במזרח.

רק בעת האחרונה נעור רעיון הנאולה משנתו הליטרגית לחיים חדשים. כמאה הייתה ועוד יותר במאה היש עלו הרכה יהודים יראים בימי שיתבתם ממזרח-אירופה לארץ-ישראל, בכדי לבלות שם ימיהם האחרונים בתורה ותפלה ולמצוא להם קבורה באדמת הקודש. קהלות-היהודים בירושלים, חברון, צפת וטבריה נדלו ברוכנן על-ידי האנשים הזקנים האלה, שלפעמים הביאו אתם גם נשים וזף. ואם כי הישוב הזה נשען כולו עוד מראשיתו על התמיכה שבאה מארצות-אירופה, תמיכה שקבלה במהרה צורה של שיטה קבועה – ה„חלוקה“ – סבל הוא הרכה עוני ותלאה, כה שגרם לרכים ממנו לצאת לחוץ-לארץ ולפנות לגדיב-עמם בכל תפוצות ישראל. העובדה הזאת נתנה רחופה עצומה ליהודי אירופה התיכונית והמערבית להתעניין בעסקי ארץ-ישראל, ואז נתגלה, שהקריאה „ארץ-ישראל“ עודנה מוצאת לה הד בלבב היהודים. הרכנים ר' צבי הירש קאלישר מטהורן ור' אליהו נוטמאכר מנריץ הרימו באמצע המאה היש תעמולה נמרצה לטובת יסוד מושבות בארץ-ישראל, שעל-ידי זה יוטב מצב היהודים בארץ הקדושה וכל יהודי הנולה יתאחדו למפעל כללי, היינו תחית עבודה-האדמה על-ידי יהודים בארץ-ישראל. בשנת 1870 נוסד בית-הספר לעבודת-האדמה „מקוה ישראל“ אצל יפו על-ידי חברת „כל ישראל חברים“ ובעוד שנים אחדות הונח יסוד למושבה הראשונה. בשנת 1884 היתה בקמוביץ האספה הראשונה של חברת הובבי-ציון, שאליה באו צירים מרוסיה, אשכנז אנגליה וצרפת. באמצע שנות השמונים התקדמה התנועה הרכה על-ידי משיכת הברון רוטשילד מפרוץ לענין ישוב ארץ-ישראל, לסעדרו ולתמוך בו בנדבותיו הרבות והנדולות.

אם בראשית פעולת הישוב שלט הנימוק הפילנטרופי, הנה, בכל אופן, לא זר היה לה גם הנימוק הלאומי, זאת אומרת, הרעיון של קבוץ היהודים והצלחתם מסכנת הגלות. עוד בשנת 1862 הטעים משה הס בספרו „רומא וירושלים“ את לאומיותה של היהדות, ו„דניאל דירונדה“ ברומנה של נזרני אליוט (יצא בשנת 1876) מביע את משאת-נפשו לעזור לעמו היהודי לרכוש חופש מדיני ולהקים מרכז לחייו הלאומיים. גם ליאון פינסקר נתן בשוי ברור לרעיון הזה במחברתו „אוטואמנספיציה“, שהוציא בשנת 1882 ושכתבה תחת הרושם של הפרעות ביהודי רוסיה בראשית שנות השמונים, ולא עוד אלא שברעיון הזה הוא רואה את הפתרון היחידי לשאלת היהודים במזרח-אירופה. ואולם בהיות שגם הס, גם הסופרת נזרני אליוט, גם פינסקר לא צינו את פלשתניה בתור ארץ-המרכז הנחוצה, לא היה הרעיון הלאומי שהביעו אלא רעיון גירדא, אידיאה הפורחת באויר. רק התנועה הציונית, שהתחילה בשנות התשעים, היא שקשרה את לאומיות ישראל עם ארץ-ישראל, ועל ידה קרם הרעיון הזה עוד ועצמות ובא לירי גלוי כרכים. בקונגרס הבולאי הראשון, שנקרא על-ידי תיאודור הרצל בשנת 1897, נתקבלה השאיפה של „רכישת מקלט בטוח על-ידי משפט גלוי

לעם ישראל בארץ-ישראל' לפרונרמה, שהחזיקו בה מאז בכל תפוצות הגולה יותר ממאת אלף יהודים, המשלמים את השקל ומאוחדים בהסתדרות אחת. התפשטותה והתחזקותה של התנועה הציונית אינן שוות בכל הארצות. את הקרקע היותר מוכשר לקליטתו מוצא לו הרעיון הציוני בין יהודי רוסיה וגם בין אלה מהם שנדרו לאנגליה, אמריקה ודרום-אפריקה; נפוץ הוא במדה הגונה גם ברומניה, גליציה ובוקובינה; תחת זאת ביתר חלקי אוסטריה (אוסטריה התחתונה, ביהם, מהרץ), באונגריה, באיטליה, וביחוד בגרמניה, הולנדיה וצרפת, אין הרעיון הציוני רוכש לו חומכים ומחזיקים אלא במדה מצומצמת מאד ולאטילאמ. בהבדל היחס הזה אל התנועה הציונית מצד ארצות שונות מתגלה הנגוד שבין מזרח למערב. במקום שהרוב המכריע של ההמון היהודי חי עדיין בתור לאום מיוחד עם תרבות משלו, כמו ברוסיה וגליציה, ונמצא בתנאים חמריים ומדיניים רעים ומעיקים, שם השאיפה הנלהבה לרכוש בארץ-ישראל מולדת חדשה ויותר נאותה כמעט שהיא מוכנת מאלה. היהודי המזרחי יוכל אולי לחשוב את מטרת הציוניות לבלתי מושגת, אבל מטרה נכספה היא נשאת בשבילו לעולם. לא כן היהודי המערבי. הלז חי בתנאים חמריים רצויים, לפעמים גם בעושר ובכבוד, תחת חסותה של ממשלה מסודרת, דבק בתרבותה של ארץ-מולדתו. בכדי להעשות ציוני – בשביל עצמו ובשרו, לא רק בשביל אחרים – עליו להפסיד הרבה ולהעמיד הרבה בסכנה. נוסף על זה: היהודי המערבי, בסבת קליטתו את ההשכלה המודרנית, חש כלפי יהודי-המזרח רגש של זרות ואי-אמון, וכמובן, שאין הוא חושב את ההיים אתם בצותא הדא לרצוי בשבילו ביותר. רק בידו יחידים יעלה להתרומם על ההתנאות של היהודי המערבי הבינוני במדרגת השכלתו הנדולה ולראות באחיהם ממזרח אנשים דומים להם; כאלה, לרוב, אינם נמצאים אלא בתוך יוצאי משפחות כבודות של שלומי אמוני ישראל, שגם שרידן כבר הולך ומתמעט באשכנז, אשר גדלו ונתחנכו על ברכי המסורה היהודית הישנה וספגו לתוכם את ההרגל להעמיד את הקשר הדתי בין אדם לאדם מעל לכל הקשרים והיהוסים האחרים. אחרי אלה יספתו על הציוניות במערב-אירופה עוד ישראלים יחידים, שההרגשה הנועית היהודית חזקה בהם, ורבים מאלה שבגלל תכונותיהם העצמיות קשה להם ביותר לשאת את קצת-האנטישמיות אשר מסכיב. במדה שיגדל רגש-הכבוד אצל אלה, כן יקשה עליהם לסבול את עלבונם מרדיפות-האנטישמיים הנלויות והנסתרות וכן תתחזק בהם השאיפה להפטר מן התלאות הללו עלידי הציוניות, המבטיחה הצלה רדיקלית. אמנם, בזאת לא יאמר, שהציוניות היא רק תולדת האנטישמיות; אבל, בכל אופן במערב אירופה, האנטישמיות גורמת הרבה להפצת הציוניות, ובהתמעט הראשונה ומקטטה אחת גם השנייה. לא מקרה הוא זה שאנו רואים בגרמניה ובאוסטריה, כי מבין תלמידי כתי-הספר הגבוהים יש הרבה נוסים

לציוניות. סבת הדבר היא כאותה העובדה, שבאוניברסיטאות ובפרופסיות האקדמיות מפותחה האנטישמיות מאדמאד, והסטודנט חס־הרגש נוח, בדרך כלל, לחוש ביותר כאב העלבונות והרדיפות.

(ב) תחית כלל ישראל על־ידי הציוניות.

ערכה והשפעתה של הציוניות לתחית הרגש העברי אצל יהודי כל העולם כבר נראו עד כה בהרבה. על־ידי הקונגרסים שלה, שאליהם יאספו מאות אחרות של צירים יהודים מכל קצוי תבל, הביאה לא רק לקשר בין כל נדחי ישראל מכל הארצות – הרעיון של קשר מעין זה הונח כבר ביסודה של חברת „כל ישראל חברים” – כי אם גם להבנה הדדית ולמגע־ומשא מתמיד בין כל חלקי היהדות. מלבד הסכומים של כעשרת מיליון פרנק אשר עלה לה לציוניות לאסוף לטובת מוסדותיה, מה שיוכל לשמש עדות נאה על נאמנותם ומסירותם של מחזיקיה, שלרוב לא ימנו בין עשירי ארץ, הנה עיקר גודל מפעלה הוא בזה, שבצעם קיומה בלבד נתנה חווק ותוכן חדש להייהם ולשאיפותיהם של אותם מבני ישראל, אשר באבוד להם הרגש הדתי אבד להם, בתור יהודים, כל מעמד, כל רעיון נאצל, ודרכם היה נכון לפניהם: להיות אורחים לא־קרואים ולא־אהובים – בהמרה או שלא בהמרה – על שלחן התרבות של ארץ־מולדתם או להשליך אחרי נו כל אידיאל מרומם וכל משא־נפש ולהתמכר לא־לילהממון ולתענוגות בשרים. ואכן עד בוא הציוניות היה במצבם של היהודים מחונני־הכשרון ועדיני הנפש ביותר בכדי לעורר המלה. חותמו של אותו מצב היה: קרעים עמוקים שאינם מתאחים בין השאיפה האידיאלית לעבוד עבודה מועילה בהיכל התרבות של ארץ־המולדת ובין הנסיון המר של דחיפות ושנאה רצוצה בוקעת ועולה מסביב; בין רגש ההכרה העצמית, שיש לו על מה שישמוך ובמה להתנאות, ובין הפגישות המרות עם יחס של כוז וכשול חברתי (1). אז באה הציוניות והמלה הנואלת כפיה, מלה שהשפעתה היות־רעצומה אולי היתה על צעירי האקדמיים בגרמניה ואוסטריה. ומי שרוצה לעמוד על כל אשר עשתה הציוניות לרוח בניה־נעורים הלומדים, הוא יתן לבו להעמיד את הסטודנט הציוני של היום באוניברסיטאות שבאוסטריה וגרמניה, זה האיש המלא הכרת ערך עצמו, המלא התלהבות ועצמה פנימית, לעומת אותו הסטודנט הריקן, שפל־הברך, המשולל כל אידיאל, הפוסה על שתי הסעיפים, יהדות או המרה, – הסטודנט המתכחש לעמו מלפני תקופת הציוניות. גם הסופרים והמשוררים שקמו לנו בעת האחרונה, ומהם שנתנו

(1) בדרפה של נורדו „דוקטור כהן” (ברלין, 1899), שאסנס כתובה היא במגה קצת טובלשת יותר מדאי, מוצאים אנו תאור נכון עד מאד של היתוסים הללו; ציורים נאטנים בנידון זה ישנם גם ברומן של לודוויג יעקובובסקי בשם „וורטר היהודי” (דרודן 1903, מהדורא רביעית).

לנו יצירות נאות ביהודית ועברית, ספק הוא אם היו מתגלים ויוצאים לאור עולם אלמלא הציוניות, שחוקה את הקרקע תחת רגליהם. כיוצא בזה, אותם האורים המחממים את לב רבים מן היהודים בעשר השנים האחרונות, ביחור בנרמניה, עד כדי לשוב ולקחת חלק בחיים היהודיים, ודאי שברובם עולים הם מן האכזקה הגדולה, שהדליקה הציוניות.

אף זכותה של הציוניות היא, מה שיהודי אירופה המערבית והתיכונית התחילו לבוא בדברים ולהתקשר בנשיאיהם עם יהודי מזרח-אירופה. בטרם באה הציוניות לא נזכר היהודי המערבי באחיזת-לדת המזרחיים אלא בימי פורעניות לאלה האחרונים, רק בעת שפוגרומים ושפיכת-דמיהם עוררו את רחמיו. חוץ מבשעות-חירום שכאלו נתק כל קשר בין מערב ומזרח. היחס שבין יהודי-המערב ויהודי-המזרח דומה היה כמעט לאותו היחס שבין הספרדים והאשכנזים במאה הי"ח. בעת שהראשונים בלונדון נזרו על החתון עם האחרונים ובכורדוקם השתדלו לפני הממשלה, שתגרש את האשכנזים מן העיר, היהודי המערבי לא ידע את היהודי המזרחי ולא אבה לדעתו. הוא התייש בו, כשם כשמתבישים ב"קרובי עני, הנמצא בשפל המדרגה, שבסתר מרחמים עליו וגם תומכים בו, אבל בגלוי מתנכרים אליו. גם החברות היהודיות הגדולות לא מלאו ביחס ליהודי-המזרח אלא תפקיד של בעלי-צדקה: היהודי ממזרח-אירופה לא היה בשבילם חבר-לעבודה בעל זכויות שוות עמהם, כי אם רק כלי-קבול לפעולתם. מאומץ-הרוח הרב של היהודי הרוסי, מהאידאליזמוס הגדול שלו, מסנולות תכונתו החשובות – מכל זה לא היה ליהודי המערבי כל מושג. ורק על-ידי הציוניות נשתנו פני הדברים האלה. התהום בין מערב ומזרח אמנם עדיין לא נסתה כלו, ואולם הנשר כבר נכנה עליו, נשר המקרב ומאחד רחוקים, כי יתנו יד איש לאחיו.

אפילו על הספרדים במזרח התחילה הציוניות להראות את כח-השפעתה. אם גם מקודם לזה שלחו ברצון את ילדיהם לבתי-הספר של האליאנס, הנה היה זה רק מפני ששם למדו אותם ידיעות נחוצות, וביחוד את הלשון הצרפתית. אבל כל יחס וקשר עם היהודים מנוסח אשכנז לא נברא על-ידי זה. יתר על כן: לספרדים חסרה כמעט אהבת-התורה, הממלאה גם את חיי העני שבישראל במזרח-אירופה, ואף ההשתתפות הערה של היהודי האשכנזי בגורלו של הכלל לא נודעה להם⁽¹⁾. והנה ביד הציוניות, על-ידי עבודה מרובה, עלה במקצת לזעזע את שוין-נפשם של אחינו הספרדים ולעורר בקרבם איוו התענינות במצב היהודים הכללי ובערכה ובעתידותיה של פלשתינה. אמנם, עדיין חסר הרבה עד כדי שיחדור הרעיון הציוני עמוק לתוך הספרדים, אבל בלב צעיריהם יש שהציוניות כבר מוצאה לה הר ולאט-לאט יכולה

⁽¹⁾ יצאו מכלל זה יהודי סלוניקי, שבקהלתם הגדולה נוצרו ונשתפרו חיים יהודיים עצמיים.

היא לרכוש לעצמה חוגהשפעה יותר ויותר גדול. וערכו של הדבר הזה מרובה, ביחוד, בשימנו אל לב, שיחסה של הממשלה הטורקית אל הציוניות יהיה תלוי בהרבה ביחסם של הספרדים אליה, מפני שאלו היהודים העותומנים כבר נתנסו זה ארבע מאות בשנים והוחזקו בעיניה לאזרחים נכבדים ונאמנים.

(ג) פעולת-הציוניים הכלכלית בפלשתינה.

בשדה פעולתה העיקרית, בפלשתינה, התחילה הציוניות לעבוד רק בעת היותר אחרונה. הישוב היהודי בפלשתינה כיום נתהווה מתוך שלש שדרות שונות, שעלו לארץ-ישראל: ראשית, מנוליספרד, המדברים שפניולית עד היום, שבאו לארץ מיד אחרי הגרשם או כעבור איזה זמן, לאחר הסתובבם בארצות אחרות: שנית, מן היהודים האשכנזים, שבאו ממזרח-אירופה במאה הי"ח והי"ט לשם מצוה והתישבו בארבע ערי הקודש: ירושלים, הברון, צפת וטבריה; והשלישית, מן היהודים האשכנזים, בעלי-מלאכה וסוחרים, שנכנסו לארץ בשלשים השנים האחרונות תחת השפעת הקולוניזציה והציוניות. יש בארץ גם קהלות יהודיות מאסיה ומאפריקה, שעלו לארץ בעשרים השנים האחרונות מכווארה, פרס, דרום-ערב, צפון-אסיה (אליפו, אורפה), קוקו ומרוקו, אבל התפקיד שהם ממלאים בחיי-היהודים הכלליים בארץ אינו ניכר ביותר.

מחסרון כל ספירות סטטיסטיות בטוחות אין להגביל בדיוק את מספר היהודים בארץ והרכבתם; רק על יסוד אומדנא והשערה אפשר להגיד, כי מספר היהודים שהיה בשנת 1880 כמעט 35000, היינו 7% מכל תושבי הארץ, שעלו אז לחצי מיליון נפש. הנה בשנת 1910 הניע כמעט ל-86000, היינו 14,3% מכל תושבי הארץ, שמספרם בערך 600000 נפש. על אדות מוצאם של יהודי ארץ-ישראל, רבנים בכל עשר שנים והתחלקותם למקומותיהם ימצא הקורא את הרשימה הנתונה בזה, ואולם מפני הטעם הנ"ל אין המספרים שלה אלא בקירוב ובהשערה, והדיוק הסטטיסטי מהם והלאה.

מספרים	י"ט	שכנים	החריש	שכני תישוב	אשכנזים	ואפריקה	מאסיה	החריש	קהלות	ת"ס ביחיד
המספר בשנת 1880	20000	15000	—	—	—	—	—	—	—	35000
שנות 1881—1890	2000	1000	—	—	—	—	—	—	—	3000
הרבוי הטבעי . . .	—	5000	3000	—	—	—	1500	—	—	9500
הרבוי האמיגרציוני	2000	1000	1000	—	—	—	200	—	—	4200
הרבוי הטבעי . . .	—	4000	7000	—	—	—	2000	—	—	13000
הרבוי האמיגרציוני	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

מספרים	ישיבה	בני תלמוד	החדש	בני תלמוד	אשר	מאמר	היהודים	קהל	כלל
2000	1000	2000	1000	2000	1000	2000	1000	2000	5300
—	4000	10000	2000	16000	—	—	—	—	—
26000	31000	23000	6000	86000	—	—	—	—	—
המספר בשנת 1910									
מהם נמצאים :									
15000	20000	10000	5000	50000	—	—	—	—	—
3000	—	4500	500	8000	—	—	—	—	—
3000	7000	—	—	10000	—	—	—	—	—
2500	3500	—	—	6000	—	—	—	—	—
2000	—	1000	—	3000	—	—	—	—	—
500	500	—	—	1000	—	—	—	—	—
—	—	7500	500	8000	—	—	—	—	—
26000	31000	23000	6000	86000	—	—	—	—	—
בס"ה									

מזה אנו רואים, כי שלש השדרות שהוזכרו למעלה כמעט דומות זו לזו בכמות מספרן, כי מ-86000 יהודי ארץ-ישראל נמצאים 50000 בירושלים בלבד, 28000 בהמש ערים אחרות ורק 8000 במושבות. המצב הכלכלי של הישוב העירוני ברע הוא. הישוב הישן, זאת אומרת, יותר משליש של כל יהודי ארץ-ישראל, הי על ה"חלוקה", הבאה במיליונים פרנקים בכל שנה מקופות היהודים היראים בכל קצות תבל; יתר היהודים הם תנאים קטנים, בעלי-מלאכה, שכירי-יום, ורק לחלק קטן מהם יש הכנסה קצת יותר גדולה ממסחר או מפרופסיות חפזיות. גם במושבות אין המצב הכלכלי עדיין על צד היותר טוב, אבל בכל זאת טוב לאין ערך מאשר בערים.

העבודה הכלכלית של הציונים בפלשתינה ממשיכה, קודם כל, את פעולתו הישובית של הברון רוטשילד והולכת בדרך יסוד מושבות חדשות. אך הנימוק הפילנטרופי עומד בעבודה זו מן הצד לנמרי, והגורם העיקרי שלה היא השאיפה ליצור בארץ-ישראל ישוב חקלאי יהודי. ומפני שהציוניות אינה רוצה לעסוק בקולור-ניצויה פילנטרופית, ובשים אל לב את הסכומים העצומים שקולוניזציה כזו דורשת, גם אינה יכולה לעסוק בה, לכן היא, הציוניות, מסתפקת לפי שעה בהקלת תנאי-ההתישבות עלידי יסוד לשכות-מודיעין, אנודות נשעים, חברות-להכשרת-הקרקע, קבוצות, מוסדות-קרדיט בטוחים עלידי הבנק שלה, וכמו-כן עמלה היא בנסיונות חקלאיים, בהרמת התעשייה החקלאית, האומנותית והביתית. הצלחת המפעלים האלה כבר נראתה זעיר שם כארץ, אם כי כל תוצאותיהם נצפנו, כמוכן, בחיק העתיד. החולשה הכלכלית של היהודים — יש להכין — לא ביום אחד תרפא, ועוד יותר יקשה הדבר, בשימונו על לב, שפלשתינה היא ארץ של עבודת-אדמה והנה הכלכלי

נמצא בידי מי שהאדמה בידיו. מכל אדמת פלשתינה, ששטחה בערך הוא 30000 ק"מ, נמצאים בידי היהודים כיום רק כחמש מאות, היינו אפילו לא 2%, או גם אם נחשוב רק את השטחים הזרועים והנשועים (כלי החרס, האנמים והכצות) לא יותר מ-3—4%, ומתוך שהאחוז של החושבים היהודים בארץ הוא כמעט 14%, יוצא, שהקרקעות הנמצאים בידם הם הרבה פחות מכפי הראוי ביחס לכמותם. התחזקות הכלכלית של היהודים תלויה בזה, אם בהתאם להתרבות מספרם ינדל גם חלקם בנכסים דלא-ניידי ובמשלחי-יד הקלאיים.

(ד) הציוניות והממשלה הטורקית.

הציוניות במשך שנות-קיומה הספורות מהקונגרס הראשון כבר עברה דרך ידועה במהלך מחשבותיה ותקנותיה. בראשית ימיה עמדה לפניו בראש וראשון השאלה, איך להשיג מידי הממשלה הטורקית את ה"משרט", היינו, את ההסכמה בכתב לעבודה הקולוניאליזטית של היהודים בארץ-ישראל. השאלה, אם ואיך אפשרית היא התישבות המונית של יהודים בפלשתינה, גם אם תתקבל הסכמת הממשלה על זה, נדחתה לשורה האחרונה, ורק לאחר שהמשא-ומתן הדיפלומטי עם הממשלה הטורקית לא הביא לידי שום תוצאות, רק אז העמדה השאלה, אם בכלל המשרט הוא תנאי מוקדם לציוניות, ואחרי וכוחים ארוכים באו לידי מענה האומר: לא¹. ואכן נתברר, שהתקנה לקבלת משרט היא גם מחוסרת-יסוד, מפני ששום ממשלה חרבית לא תחן מראש זכויות או גם פריבילגיות באחת מארצותיה הנושבות לנתינים זרים, הנמצאים עדיין מחוץ לנבול-ארצה²; וללא תועלת - לא רק מפני שבהשתנות היחס אל היהודים מצד איזה מהלך חדש בפוליטיקה הטורקית, לא יהיה אז ערכו של המשרט בשבילם אלא כחספא בעלמא ועיין הסעיף המיד של החוזה הברליני ויחס הממשלה הרומנית אליו, כי אם גם מפני שהבטחון המשפטי לעבודת היהודים בפלשתינה, שהיה מתקבל על-ידי המשרט, צריך ויכול להרכש צעד אחר צעד רק על-ידי הפעולות הישגיות, אבל לא יתכן לו - בטרם עוד נעשה כל מעשה - להיות רץ לפניו. אף על-פי כל אלה, לא עשתה הציוניות משנה בזה שהכריזה על רעיון המשרט בעולם, בלי רעיון זה לא היה עולה בידה למצוא כלי-כך מהר מסלות בלבב המוני היהודים. רעיון המשרט נתן לתנועה את המעוף הנדול, שלא היה מקודם בשאיפותיהם של חובבי-ציון. ברם עכשיו כבר מלאה האידאה המשרטית

(1) שנוי-היחס לציוניות מצד המחבר במהדורא זו כלפי זה שהביע במהדורא ראשונה של ספרו — יסודו במסקנות החדשות, שכאן אליהן הדעה הציוניות אחרי הבידור.
(2) ואין להביא ראיה מזה שמצינו, כי ממשלות אירופיות נתנו משרטרים וזכויות לחברות ישוביות על ארצות קולוניאליות שנכבשו על ידיהן, הוא הדבר, שפלשתינה אינה ארץ קולוניאלית והערכים היושבים בה אינם פראים "שחורי העור" או "אדומי העור".

את משלחתה ועליה להכניע לאותו הנורל שעבר גם על האידאה של מסירת מכשירי התעשייה לידי החברה בחנועה הסוציאליסטית, לא המטרה הקיצונית (מסירת מכשירי התעשייה לידי החברה) הוא העיקר, אלא התנועה – פתגמו זה של אדוארד ברנשטיין, הנושא עליו חותמו של שנוי-המצב בעולם הרעיון הסוציאלי-דמוקרטי, יסכן גם לענין-הציוניות.

מלבד טובה זו שצמחה מרעיון-הטוהר להפצת הציוניות, אין גם להכחיש, שאותו הרעיון, כי נחוצן לציוניות לעבוד בהסכמת הממשלה הטורקית, אשר באידיאה הטורטרית אמנם מצא בטוי הדיצדרי ומופרז, הנה כשהוא לעצמו יצדק מאד. עבודה ישובית גדולה במדינת טורקיה יכולה לאזור תעצומות ועוז רק בהיותה מלווה ביחס ורצון טוב מצד הממשלה. בעבודה זו לא די לסמוך על חוקי-טורקיה המדיניים הקיימים; העזרה האדמיניסטרטיבית של השלטון המרכזי ופקידיו למקומותיהם תדרוש תמיד, ואחת מתעודות הציוניות היא, איפוא, לברר לפני הממשלה הטורקית את כל התועלת שבעבודת-הישוב העברי לארץ ולהבטיח לעצמה יחס טוב מצד זו לכל התהלותיה. במובן זה צריכה הציוניות גם להבא למשאומתן פוליטי, אלא שתכנון של זה שוב אינו צריך להיות ההשתדלות לקבל איזה נייר כתוב וחתום בדרך כלל, כי אם ספוק וטלוי הצרכים המוחשיים של עבודה הישוב בכל שעה ושעה.

השאלה היא, איפוא, אם יש אפשרות להטות לב הממשלה הטורקית, שתתיחס ברצון לעבודה הישובית של היהודים בפלשתינה, עבודה שתמשוך, כמובן, המונים חדשים של יהודים לארץ. מצד אחד יש לשער, שהממשלה הטורקית, הנמצאת במצב קשה בסבת ההשפעות השונות של לאומי-מדינתה השונים, לא תשמח למראה, כי גם היהודים, שעד כה היו העם היותר-עניני והיותר-רפז במדינה, מתחזקים כמובן הלאומי, מה שנותן מקום לחשוש, כי גם הם יתחילו לעמוד על עצמותם הלאומית לא פחות מיתר הלאומים הקטנים שבמדינה. אפשר גם, שהאידאה הטורטרית מראשית ימי הציוניות ועוד איזו סיסמות מוטעות מצד הציוניים הטילו בה את החשד, כי עתידים היהודים לבקש להם עמידה ברשות-עצמם כמובן המדיני או בכלל לגרום אירעיונות מדינית. מתוך נימוקים אלה, כמדומה, משקיפה אמנם הממשלה כהוה על הציוניות בעין רעה; ואולם קרוב הרבה, שבמוקדם או במאוחר ישתנה היחס הזה, אחרי שיתברר לה כל חוסר-היכוד של החששות הללו. אמנם, אין ספק, שהיהודים העולים לארץ-ישראל תחת השפעת הציוניות רוצים להיות פה ללאום ולפתח את עצמותם. ביהוד את שפתם, בלי מפריע. אבל זה הלא לא יביא כל הפסד למדינה, שגם בלאו-הכי כבר נרים בה הרבה לאומים שונים⁽¹⁾ ושלמרות

(1) גם היהודים נחשבים כבר בטורקיה כאופן רשמי לעם, ל"מילת", המלה הטורקית "מילת" — פירושה גם כנסית דתית וגם לאום, השאלה, אם היהודים הם לאום מיוחד או רק

כל הנסיונות הידועים לתת לכלם צורה טורקית אחת, תשאר מדינה זו עוד לאורך ימים מדינת-לאומים טפוסית. והפחד, שמא יתפשו היהודים את פלשתינה ויקרעוה מעל טורקיה, בכדי ליסד להם בה ממלכה לעצמה, הרי הוא כליכך אבסורדי, בשים אל לב את יחס-הכחות של שני הצדדים, עד שלא כדאי כלל לעמוד עליו. וכי למה יש לפחד מפני מאות-האלפים או אפילו שנים-שלשה המיליונים של יהודים בארץ-ישראל – שעוד לא מחר ולא מחרתים יבואו ויתאורחו בה! – יותר מאשר מפני הערבים, שהם גם הרבה מרובים במספר וגם יותר קשורים אל המקום ויותר חזקים ומאוחדים בלשונם הלאומית? והרי כלפי האפשרות של סנתי-התבדלות מצד אלה לא הביעה הממשלה הטורקית כל דאגה ולא אחזה בכל אמצעים. הקונגרסים הציוניים הטעונו לא פעם כי בשאיפות הציונים אין בשום אופן כל התנכלות וכל נגיעה בשלימותה של ממלכת טורקיה ומלבד זאת הרי גם השכל מחייב, שטובת-עצמם של היהודים תדרוש מהם לבכר את השייכות למדינה גדולה, שחנן עליהם מפני ריב-מפלגות וסכסוכים עם השכנים החזקים מהם. מאשר להיות עומדים ברשות עצמם במובן המדיני, ועלידיהו להיות צפויים תמיד לכל פגע ולכל מכשול.

ואם במובן המדיני, כפי שראינו, אין כל סכנה נשקפת לטורקיה מכניסה המונית של יהודים לארץ-ישראל, הרי, מצד שני, במובן הכלכלי והתרבותי, תביא לה הכניסה הזאת טובה רבה. הן לא בידים ריקות יבואו היהודים לארץ, הם יבניסו אתם אנשים חרוצים וקפיטלים. הידיעות המסחריות והטכניות העליונות, הרכישות האמנותיות והסרעיות במערב – כל זה ינטע עלידי היהודים בפלשתינה. הלא נראה, כי כבר כיום הזה היהודים הם הראשונים פה לנסיונות של עסקי-מסחר ותעשייה גדולים, של ענפי-סבירקציה חדשים, של יסוד חברות קואופרטיביות; ואת מטע-הכרמים והפרדסים העלו עד המדרגה, שהוא עומד עליו כיום, ויהיו בזה למופת לכל ארץ-ישראל; גם את נטיעת אילן-האקליפטוס, המיבש בצות ומכשיר חלקות-אדמה לא-נושבות למושב בני-אדם, הם שהנהיגו בארץ; מושבותיהם, בתי-ספריהם, רופאיהם, בתי-רפואותיהם ובתי-חוליהם, רובעי-עיריהם שהתחילו להקים בעת האחרונה – כל אלה עולים על הדומים להם אצל ילידי-הארץ. עלידי היהודים גדלו לאין ערך הכנסות-המסים, שהממשלה מקבלת מן הארץ, עלידיהם נודעו בה צרכים אירופיים והאמצעים למלואם, עלידיהם יכולה פלשתינה להעשות במשך זמן קצר בערך ארץ-המופת של כל אסיה הטורקית. היאומן, איפוא, כי טורקיה תשליך אחרי נזה בלי כל יסוד את האפשרות הללו ותשיב אחור את סכומי הכשרונות והקפיטלים, הכנסות-המסים וההתפתחות התרבותית, הדופקים על פתחה? טורקיה הקונסטיטוציונית

כנסיה דתית אין מקומה בטורקיה, מאחר שכל כנסיה דתית מיוחדת נחשבת בה על ידי זה נופא ללאום.

שואפת כלי כל ספק להתקדמות כלכלית. אבל חסרים לה על כל צעד ושעל אנשים בעלי השכלה מכנית וקפיטל. עליה עכשיו לעשות כמו שעשו גם רוסיה וארצות-הבלקן: לקרוא אליה אנשים וכסף מארצות יותר מפותחות. ואולם הקריאה הזאת בשביל טורקיה מתלווה באותה העובדה שאינה נעימה, שבהבאת אנשים וקפיטלים חדשים לתוכה ממדינה אירופית ניתנת על-ידי זה האפשרות לאותה המדינה הורה להגביר את "הוניה-שפעתה" בעותומניה פנימה. המוצא היהודי לטורקיה מן הדילמא הזאת הוא, שחמשוך לתוכה איננו יתרון יהודים וקפיטל יהודי. כי בעוד שכל הבאים אליה מכני עמים אחרים שבאירופה ישארו תמיד זרים לה וישתמשו תמיד בפריבילגיות של בני-החוץ-לארץ. מה שיגרום לטורקיה איננו עיומת הרבה, הנה היהודים המתגרים לתוכה יהיו נכונים תמיד להחליף את נתינותם ושייכותם למדינות האירופיות, שבהן הם סובלים לחץ ורדיפות, בנתינות העותומנית ולהיות לאזרחים עותומנים מועילים וגאמנים. מה שעד כה לא הרבו יהודי ארץ-ישראל לקבל עליהם את הנתינות העותומנית – אין בזה בכדי להוכיח כלום. קודם-כל היה רוב העולים יהודים זקנים, שנתינותם לא מעלה ולא מורידה, והמתגרים הצעירים, ביחוד אלה שהתנחלו בארץ, הנה ברובם הם כבר נתינים עותומנים או עלולים להיות כאלה מיד כשיוכלו לבטוח, שעתידם נכון להם בארץ, היינו, כשהממשלה תכיר בזכויותיהם הכלכליות והלאומיות בשורה אחת עם כל הלאומים שבמדינתה ותפתח לפניהם כר נרחב לפעולה ולחיים.

(ה) היחס ליושבי-הארץ הנכרים.

והנה אם נניח, שהממשלה הטורקית תכיר בכל הטוב הצפון לה מהתישבות היהודים בארץ-ישראל ותרצה בה, עדיין נשארת שאלה קשה אחת, היא שאלת יחס היהודים הבאים ליושבי-הארץ מאז, שמספרם עולה ליותר מחצי-מיליון ושודאי לא יעזבו את הארץ בכדי לפנות מקומם ליהודים. אמנם, מנקודת-ההשקפה הציונית אין זה כלל מן הדרוש, שהיהודים יהיו תושבי פלשתינה היחידים; הציוניות רוצה רק, שבפלשתינה יוצר, על-ידי כניסה המונית, ישוב גדול וצפוף של יהודים, שבנלל גדלו ואחורו הפנימי לא יהא צפוי לסכנת הטמיעה, זו שלפי שעה אינה גדולה ביותר רק מחמת שפלות המצב התרבותי של ילידי-הארץ. ואולם אם התקוה הציונית יכולה לסבול שבנים בארץ-ישראל, הנה מתעוררת שאלה, איך יתחסו השכנים, זאת אומרת, ילידי-הארץ הנכרים, לכניסה גדולה של יהודים? האם לא יגיע הדבר לירי התנגשויות קשות? עד כה אמנם לא ניכר אירצון מצד הערבים ביחס לכניסתם של היהודים, מה שמתבאר על נקלה בזה, שהכניסה הביאה להם הרבה תועלת כלכלית: היא נתנה להם הזדמנויות לעבוד בשכר הנוף, למכור פרי אדמתם במחירים

גבוהים. היא העלתה בהרבה מהיר קרקעותיהם וכו'. ואולם לא מן הנמנע הוא כי בוא יבוא היום, אשר היהודים, הממלאים עכשיו בעיקר תפקיד של קונסומנטים זנונים לאחרים להרויה בהם, יתחילו – עלידי התפתחות החשייה הגדולה בארץ ושיטת העבודה החקלאית החדשה – להיות גם לפרודוצנטים ולמתחרים לא־נעימים. או יהיהודים יקנו את הקרקעות במחירים גבוהים מאד, במחירים שהם למעלה מכחות הפלחים הערבים העובדים בשיטת־עבודה פרימיטיבית ובאופן הזה ידחקו את הנלי אלה האחרונים. לפי שעה אין סכנה זו המורה ומאימת כל־כך, מפני שלכל היותר רק מחצית אדמת פלשתינה נעבדת. היינו רק הקרקעות המוכשרים לזריעה, בעוד שההצי השני, שרובו הגדול מוכשר לנטיעות, פנוי כמעט לגמרי, מפני שלפלחים הערבים חסרים גם הקפיטלים גם הידיעות הדרושים לעבודת־המשעים, ורק בקרבת הערים התחילו הערבים העשירים להפוך שדותיהם לכרמים ופרדסים. היוצא מזה, שבמדה שהישוב היהודי מציג לו למטרתו בקניית־קרקעות את עבודת־המשעים אין לחשוש להתעוררות־של־שנאה מצד הערבים, אחרי שאלה בעצמם אינם משתמשים באותם הקרקעות, ורק בנוגע לשדות־זריעה לא ימלט, שברבות היהודים בארץ לא ירבו גם סכסוכים וחכוכים ידועים ביניהם ובין שכניהם. ברם, גם בזה אפשר לקוות, כי איזה רוח והצלה יעמוד לדבר מאותה העובדה, שהערבים הפקחים וראי ימהרו לחקות את היהודים בשכניקה החקלאית הנכונה, ואז מצד אחד לא יתפעלו כל־כך מפני ההתחרות של היהודים כתור פרודוצנטים ומצד שני, עלידי עברם מהמשק האקסטרנסיבי של היום להמשק האינטנסיבי, יקטן הצורך שלהם בשמחית־קרקע גדולה, אחרי שגם חלק קטן ממה שיש בידם יספיק להם. באופן הזה יוכל להמלא הצורך של היהודים בשדה־מזרע, מבלי שיסבלו הערבים על ידי כך.

אילו היה עולה לישוב בדרך שלום את הגנודים הכלכליים הללו, או בדרך כלל, מצד הקנאה הלאומית של הערבים, למשל, אין להתירא ביותר. כשם שהלשון העברית קרובה בהרבה לערבית, כך יש הרבה יותר נקודות־קרבה בין הערבים והערבים מאשר נקודות־רחוק. ויתכן מאד, שהיהוסים ההרדיים בין הערבים והערבים, גם אם יבואו אלה האחרונים במספר רב לארץ, יהיו נוהים וירידותיים. מוכן, שערכה נאמנה אין לנו לומר, כי לא יבואו שום מאורעות רעים פתאומיים, ובפרט שהערבים הנוצרים, המונים בפלשתינה כמאת אלף נפש, פוגשים – בהפך מהערבים המושלמים – את הנירת היהודים לארץ באיבה נלויה. סבת העובדה היא בזה, שהערבים הנוצרים ברובם שוכנים בערים ופוגשים התחרות במסחר ובמלאכה מצד היהודים הבאים מחדש. מה שנוגע לבעלי האחוזות הגדולות, שהם בין הערבים הנוצרים לא מעט, אפשר מאד, שהחוק הכלכלי, אשר הפלחים מקבלים במושבות היהודיות, בלמדם שם לעבוד בשכר יותר גדול ובשיטת עבודה יותר טובה, אינו נורם להם, לנוצרים

הקרקעיים, נחת-דוח יתירה. בחזיון זה הם יכולים לראות מעצור גדול להתעשרותם, בהיותם נאלצים על-ידי להוציא גם הם לשכר-עבודה יותר מהנלם עד כה. עם זה ממלא כאן, בכל אופן, תפקיד לא קטן גם הנגוד הדתי, שהנוצרים בפלשתינה, הם וכהניהם ושליחיהם הרבים, מדינשים ומטעמים אותו יותר מאשר המושלמים. הנאמר שמלבד כל זה, גורם להתמתת הערבים הנוצרים כלפי הישוב היהודי גם מין חשש, שמה בהיות ישוב יהודי גדול בארץ יכולע לפרנסתם אשר על המקומות הקדושים ועל בני כל הארצות הזורמים לבקר אותם המקומות? כמדומה, שאין כלל צורך להזכיר, כי מערך אותם המקומות לא יגרע בין אם רוב יושבי ארץ-ישראל יהיו מושלמים ובין יהודים וכי אין להם כל נפקא-מינה בדבר. המקומות הקדושים הם זה ערן ועדנים - de facto, אם כי לא de jure - למעלה מן המקום, ואף עתידים הם להיות ככה גם להבא.

(ו) אפשרויות כלכליות בשביל כניסה יהודית לפלשתינה.

עיקר הקושי, שיעמוד לשטן על דרך התרבויות היהודים בארץ-ישראל, נמצא בצד הכלכלי שבנידון שלפנינו, היינו, בהעדרו של כההמושך הכלכלי בארץ זו. ודאי, יהודי מזרח-אירופה חיים במצור ובמצוק חמרי ומקל-הנדודים בידם, אבל עיניהם אינן נשואות להרי ארץ-ישראל, כי אם לערי אמריקה. באמריקה, ארץ התעשייה הגדולה, שם מוצא לו היהודי בעל האמצעים ומחוסר-האמצעים את לחמו בתור קבלן מסחרי או פועל, ואף אמנם באותו העסק ומשלח-היד או בדומה להם, שבהם עסק מקודם בארץ-מולדתו. לא כן פלשתינה, ארץ של עבודת-הארמה, שבה אין היהודי הנודד יכול למצוא את מחיתו אלא אם כן הוא פונה עורף לעסקיו עד הנה ושם פניו למשק החקלאי. ומהפכה כזאת לא על נקלה תעשה בחיי האדם. לירוא-בוליה, למשל, סובר, שבכלל דבר אי-אפשרי הוא, שהעירוני יעשה בזמן מן הזמנים לאכר נמור. ואפילו אם נאמר, שיש בזה נומא, הנה זה נעלה מעל כל ספק, שהשתנות כזו דורשת מהאדם הרבה סגולות מיוחדות ויקרות-המציאות וקרובה לאי-הצלחה בהרבה והרבה מקרים. את המוצא היחיד מן השאלה הסבוכה הזאת אנו רואים, כפי שהעלינו כבר לעיל, בזה, שתנתן האפשרות לבעלי האמצעים שביהודי המזרח לרכוש כרמים ופרדסים נושאי-פרי, למען לא יכבד כל-כך על הדור הראשון המעבר מעסקי-העיר למשק החקלאי. מה שנוגע לצעירים מחוסרי-האמצעים, צריך למשוך את לבם לעבודת-הארמה על-ידי יסוד קבוצות, שתבטחנה להם חלק בריות, ועל-ידי קרדיט זול, שבעזרתו יוכלו לאט-לאט להתרומם ממעמד של שכיר-יזום ולהגיע עד מצב של עמידה ידועה ברשות עצמם. הרבה יותר קל מסדור ההתישבות החקלאית של יהודי מזרח-אירופה, שעיקר

הכניסה לארץ אמנם מהם יבוא, יעלה לסדר את התישבותם של יהודי-המזרח, היינו יהודי תימן, מרוקו, אלג'יר, קוקו, שכיום הזה כבר יש מהם באים מחנות-מחנות לארץ-ישראל. אמת, המדרגה הרוחנית והתרבותית, שהיהודים הללו עומדים עליה, היא כל-כך פחותה, עד שכניסה המונית גדולה מהם היתה נורמת להשפיל את המצב הכללי של הסביבה היהודית התרבותית בארץ, ולפיכך עדיין צריך עיון גדול אם כניסה כזו רצויה ביותר. ואולם ביאתם לארץ במספרים מצומצמים יכולה וראי להביא תועלת רבה לישוב, בהיותם גילים אצל תנאי היי-המזרח, יודעים להסתפק במועט, וצרכיהם הקטנים, שאינם עולים על צרכי הפועל הערבי במושבות, היונותנים להם את האפשרות להתחרות עם זה האחרון בעבודה ולה. הפועל היהודי ממורח-אירופה אינו יכול לעמוד בהתחרות זו, מפני צרכיו התרבותיים הגבוהים, וכמו שכבר הזכרנו, אין זה יכול להתקיים בארץ-ישראל אלא במדה מצומצמה, ביחוד רק במקום עבודה מסוג יותר נכבד, בעת שדרושות איוו סגולות שכליות או נאמנות מיוחדת. בעבודות-הידים הפשוטות ינתן במושבות משפט-הבכורה לפועל הערבי העובד בזול, והפרץ ההולך ונבעה מתוך-כך בשיטת הכלכלה היהודית אינו יכול להמלא אלא על-ידי יהודי-המזרח, המוכשרים לעשות את המלאכות הפשוטות באותו המחיר שהערבים עושים אותן.

לעומת עבודת-האדמה אין לעת-עתה לתעשיה ולמסחר בתור מקורות-כלכלה ערך גדול בשביל המהגרים היהודים. בארץ-ישראל, למצער עד כמה שירוע לנו עד כה, אין ברזל ואין פחמים, אין נמלים ואין נהרות אשר אניות בהם יהלכו, והארץ בכלל רחוקה מכל מרכזי המשא-ומתן העולמי. עם זה, מפני המכס הנמוך על סחורות-חינוך, כ-11%, אין אפשרות לפתוח של אינדוסטריה גדולה, שהרי גם בארצות-הבלקן, שתנאי-מקומן הם יותר רצויים ואוצרותיהן המינרליים יותר עשירים, ולמרות כל הסיוע הרב מצד הממשלה, אין האינדוסטריה שלהן יכולה לעמוד אלא בקושי גדול בפני התחרותן של הסחורות הבאות מארצות-התעשיה העיקריות. עתיד טוב נשקף בארץ רק לאותם המקצועות, שלוקחים את החומר החי שלהם מפרי עבודת-האדמה המקומית (תבואה, פירות, ירקות, שמן, צמר), ולאותן הסחורות, שהנן מחלקלות בנקל או קשות להובלה ממקום למקום, ולכן אין חשבון להכניסן מן החוץ. איזה מקום יש בארץ גם לתעשיה ביתית, בפרט אמנותית, הואיל ושכר-העבודה מצד אחד מצער הוא ומצד שני יש שוק גדול באירופה ובאמריקה לסחורות כאלו, הנעשות בסגנון המזרחי (שטיחים, תחרים, מעשה-מקשה, פתוחי-עין ועצם).⁽¹⁾

⁽¹⁾ התעשיה הביתית האמנותית, שמתכוונת לאקספורט, יש לה כמה מעלות טובות לעומת כל יתר מיני-התעשיה, ראשית, היא משאירה לעובד עמידה ידועה ברשות עצמו ומניחה מקום לביטחון-היחיד להתגדר בו, שנית, בעוד שכל בעל-מלאכה או סוחר צריך

הרי כבר יש עיר שלמה בארץ-ישראל – בית-לחם – החיה כמעט כולה על מעשי-הצדק היוצאים ממנה ונמכרים באמריקה כדברים שבקדושה, וכדמשק מוצאים עשרת אלפים נפש את לחם מכלי-נהושת ועין נאים, שהם עושים בבתי-חרושת גדולים וקטנים. עם שגשוגן של התעשיות הללו אפשר שיתרחב גם המסחר הפלשתינאי, שעד כה, הואיל ומסחר-המעבר חסר בארץ, לגמרי והרוב המכריע של הערבים היו עדיין באופני המשק הטבעי, הרי הוא מוגבל באימפורט של פרי האידוסטריה האירופית וסחורות קולוניאליות ובאקספורט של פרי עבודת-האדמה, אשר מלבד הפחיתוזה, שעורים וסבון הנעשת משמן-זיתים, קטן הוא גם בכמותו גם ברוחו. ואולם אם לפי שעה מצומצם ערכם של המסחר והתעשייה בארץ-ישראל, הנה בעתיד אפשר מאד, שישתנה המצב הזה לטובה. מצבה של פלשתינה בכלל בשביל המשאומתן העולמי יוטב בהרבה מיד לאחר שיבנו ביפו ובחיפה נמלים טובים, כפי שעלה בהצעה לפני הממשלה, וכמו כן לאחר שמסלות-הברזל העומדות להעשות באסיה הקטנה יתארכו עד פורט-סעיד דרך פלשתינה ועמידו את זו בחבור ישר עם רשת מסלת-הברזל האירופית והאפריקנית. מסלת-הברזל המיקאית, שכבר התהילו להשתמש בה, תהיה לגורם חשוב בשביל התפתחותה של פלשתינה: היא פותחת שער לכנרת-הירדן ממזרח, אותו הכבר הפורה והמועט עדיין באוכלוסין. האוצרות המינרליים בים-המלח, כחות-האפיקים, עמקי-הירדן הפורה עם האקלים הטרופי שלו, מעינות-הרפואה הרבים, מוגד-האוויר הנפלא בחרף, שבנכו להתחרות עם זה שבמצרים, – כל אלה מחכים עדיין לאנשים חרוצים, שידעו לתפיק מהם את כל התועלת האפשרית, כמובן לא בחפזן ולא ביום אחד, כי אם לאט-לאט, בצעד שווה עם מהלך-ההתפתחות הכללי של עניני משאומתן בארץ-ישראל וסוריה.

פעמים רבות שמענו את הטענה, שפלשתינה היא ארץ קטנה במאד מכפי שתוכל לשמש בית-כנוס ליהודים. שטחה עולה בערך ל-29000 ק"מ ויושביה בערך 600000, היינו, 21 על כל קילומטר מרובע. רוב הארץ מכשר למשק חקלאי אינטנסיבי, כמו שהיה כבר לפני אלפים שנה, ואילו היו נגשים לעבוד אינטנסיבי כזה, או היה כל קילומטר יכול לפרנס גם מאה נפש ויותר. במלים אחרות: הארץ יכולה לקבל עוד יותר משני מיליונים נפש חדשים. אבל מספר היהודים בכל העולם הן אינו 2 מיליון כי אם 12 מיליון. ואמנם על קבוצת כל היהודים לארץ-ישראל אין מה לדבר, כל זמן שאין מחשבתנו נמצאת מעבר לגבול המקום והזמן. אך מי זה אומר, שהציוניות מבטיחה רפואה שלמה לכל מארת הנלות? את שאלת היהודים

להסתגל לקונה הנכרי, ואת אוסרת, להתכולל בו בסדה ידועה, הנה הפועל ממין זה אין לו כל שייכות פרטית לקונה פרי עבודתו, אחרי שהוא בא בדברים רק את האנשים האחרים המתוכבים בינו ובין שוקי-חוץ-לארץ.

הכלכלית בכל העולם אין ביד הציוניות לפתור; הציוניות יכולה רק לרחות לצדדין את המצוקה המוסרית של היהודים על-ידיה שתוצר בארץ-ישראל מרכז לאומי-כלכלי, שאליו יתכנסו כל היהודים שימאסו בהתבוללות. כבימי גלות בבל ונירוש ספרד, שאז נשמרה רק שארית-פליטה ורק מעטים ניצולו מגליה-הטמיעה, כן גם כיום ידובר רק על יצירת נרעין אחד, שממנו ישוב ויצמח העם ויחיה. מרבית העם לא תאבה ללכת לארץ-ישראל, ומפני חוסר מקורות-כלכלה מספיקים בארץ – גם לא תוכל. ואף-על-פי-כן גם בשביל הנשארים בגולה יהא לציוניות ערך הגון. אם לתנועה הציונית כשהיא לעצמה כבר עלה לעורר את ההכרה הלאומית בלב יהודים רבים, אפילו במערב-אירופה, או, לכל הפחות, לעצור בזיק הלאומי-יהודי שלא יכבה לנמרי, על אחת כמה וכמה שיהא ביד הציוניות להפיה רוה-חיים בעצמות היהודיות היבשות אם תצליח ליצור בסלשתינה חיים יהודיים חדשים. והיה כאשר ההמרות ונשואי-התערובת באירופה ילכו הלך ורב, כשמספר היהודים ממפקד למפקד ילך הלך ומעט, כשהבן המשומד יבז וילעג לאביו האדוק ביהדותו, או תפקנה גם עיני קצרי-הראות וראו, כי קצרה יד הדת לבדה להציל את יהודי הנלות מכליה. ובעת ההיא, כשחבוא הבשורה מארץ-ישראל, כי שבו שם היהודים לתחיה, כי האכר היהודי חי שם מיגיע כפיו ומברכת אדמתו, כי בידיו עלתה כפורחת ארץ היהודים העוזבה זה כשמונה-עשרה מאות בשנים, כי דור חדש ונא ביהדותו מתהנך בבתי-הספר היהודיים שם, כי חיתה שם שפת-עבר והדרשה נעוריה, כי בבית-המדרש הנבוא הארצי-ישראלי מתקדמים כל המדעים של זמננו על-ידי חכמים יהודים, כי מציון תצאנה המצאות והתגליות טכניות, והשירה והמוסיקה, מורשת-ישראל מדור דור, אור חדש ורח שם עליהן – אז בכח העובדות הממשיות תבקיע לה הציוניות דרך גם בתוך אותם היהודים, שהפרופונדה העיונית בלבד לא תוכל למשכם לארץ-ישראל בשום אופן¹.

ברם, באמרנו שהציוניות באה לפתור את השאלה המוסרית והתרבותית של

¹ כזאת אמנם יתכן לומר גם בנוגע ליחס אל הציוניות מצד החברות היהודיות הגדולות באירופה ובאסריקה. כל זמן שהללו, מתוך הסתמכות על האמנסיפציה הסתירה והעליה הכלכלית של היהודים, מאמינות עדיין, כי היהודים בכל ארצות מושבותיהם כעת ישתוו בכל זכויותיהם בקרוב ולגמרי, ויחד עם זה יוסיפו להתקיים בתור יהודים בלי טפריע, לא יפלא, שבציוניות הן רואות תנועה רעה, הבאה אך להפר את השלום ולהזיק לשאיפותיהן הטובות, שכל ההבדלים הלאומיים בין הנוצרים והיהודים יסחו מעל פני האדמה. ואולם בו ביום שעלידי התרבות הסבהילה של נשואי-התערובת וההמרות תחדור אותה ההכרה, שכל שאיפותיהן לסחיקת ההבדלים הלאומיים, שכל פעולותיהן להטבת מצב היהודים ולהעברתם מארצות המרובות באוכלוסין יהודים לארצות שסספר היהודים בהן מצער, לא הביאו, בשורה האחרונה, לחווקה של היהדות כי אם דכליונה, — בו ביום תשתנה גם השקפתן על הציוניות. ואם בעבודה הישובית לא יראו גם אז את ההצלה היחידה, הנה בכל אופן

גלות היהודים, עלינו להרגיש. שהשקפתנו בזה, בכל אופן אינה כהשקפתם של המחזיקים בשיטת „הציוניות הרוחנית“, האומרים שתעודת הציוניות היא לנשת מיד ורק ליצירת מרכז תרבות יהודי. ההשקפה הזאת, לדעתנו, מוטעה היא ביסודה. אחרי שתרבות יהודית בתיקמא בארץ-ישראל אינה אפשרית אלא רק לאחר שימצא בארץ מספר גדול של יהודים עם כלכלה עממית בריאה משלהם. בנדרות מן החוץ אפשר אולי ליסד ולהחזיק זמן ידוע איזו מוסדות ספרותיים, מדעיים או אמנותיים, אבל תרבות עממית ממשית אינה יכולה לצמוח ולגדל אלא מתוך חיים כלכליים-לאומיים בריאים בארץ-ישראל גופא. מי שרוצה, איפוא, ליצור תרבות עברית בארץ-ישראל, עליו לדאוג ליהודים תחילה, להעברתם לארץ-ישראל ולבטחון קיומם שמה. בהפך מהדעה, שפלשתינה היא קטנה יותר מדאי בשביל התרבות של יהודים בתוכה, יתכן יותר להגיד, שבשביל כחותיה של הציוניות עכשיו גדולה היא יותר מדאי. בשלשים השנים האחרונות התרכה הישוב היהודי בפלשתינה עלידי הנירה מן החוץ, אם לא נחשוב את הבאים לארץ-ישראל לשם מצוה והחיים על החלוקה. בשלשים אלף נפש, אם כי בשנים האלו היו ימי עבודת הברון בארץ. הרבוי בכל שנה היה, איפוא, לא יותר מבאלף נפש. אפשר אמנם להשוב, שעתה, אחרי עבור הקושי הראשון שבכל התחלה, תתחזק מעט העליה לארץ-ישראל, אבל על-כל-פנים אין להביט על הדבר מתוך משקפים ורודים. אין לשכוח, שבמסרם שאיש חדש בא לארץ, צריך שתבא שם בשבילו אפשרות-הקיום, ואפשרויות כאלה בארץ החיה ברובה המכריע על עבודת-הארמה אינן נכראות אלא באטיות מיוחדת. ואם במקום הרבוי השנתי של 1000 שעד כה, נחשוב מכאן ואילך רבוי של 3000, 5000 או גם 10000 בכל שנה – המקסימום שאנו יכולים לתפוס בנידון זה – הרי גם אז רחוקה כמות-כניסה שכזו מלמלאות את כל ארץ-ישראל, ולא כל-שכן שאין מה לדבר על צרות-המקום בשבילה.

למעשה ודאי שהתנחלות היהודים בפלשתינה לא תוכל לצאת לפעולה אלא, קודם-כל, בחלקים ידועים ומסוימים של הארץ. ברוב ערי ארץ-ישראל נמצאים כבר כיום ישובים יהודיים, שצמחו ועלו בחלקים וברובעים מיוחדים להם. אילו מסכיב לשובים העירוניים הללו היו נוסדים מושבים חקלאיים יהודיים במספר רב, או היה נוצר עלידי כך חוג כלכלי, שבו היו היהודים משתתפים גם בתור מכיני-החומר החי, גם בתור מעבדי-הסחורות ומפיציהן. החוגים הכלכליים הללו, שכל אחד מהם צריך שתהיה לו סביבה של כפרים המתרכזים עלייד השוק שבעיר-מחוזם, היו מובאים בחבור מקומי ובמגע קולטורי הדדי, באופן שכל המרכזים יחשבו אותה למין הכמחה-על-תנאי ומפלט אחרון, שאליו יוכלו היהודים להמלט ולהפשיך את קיומם, אם התוחלת שלהן, שהיהודים ישחו בתוך גלי-הטמיעה וישארו אף-על-פי-כן שלמים ונאמנים בתור יהודים, תכזב בזמן מן הזמנים.

הקטנים יתקשרו, יתאחדו ויופיעו כהתנלות מרובת-נונים של תרבות אחת יחידה. כאופן הזה תפטר בשלום ובפשטות גם שאלת השכנות עם הערבים. אך אחרי כל זה מתעוררת עוד שאלה: היוכלו היהודים בעצמם ובנינם לבין עצמם להיות בארץ-ישראל בשלום ובמישור, אחרי שלא כנוים, הגדלים על קרקע אחד ונושאים עליהם צביון ידוע של המולדת האחת, בית-ישראל, שיבואו לארץ ממדינות שונות וידברו בלשונות שונות? האם לא חשוב המהלוקת, וביחוד הנגודים הדתיים, שתפסו מקום כל-כך גדול בחיי יהודי ארץ-ישראל לפני אלפים שנה, להראות את פעולתה הרעה, כשיתקבצו לארץ-ישראל יהודים שונים מכל קצוי חבל? את החשש הזה ודאי שאין לבטל כלאחר יד, ואילו היו היהודים נעזבים להיות אדונים לעצמם, ודאי שהיה מקום לפחד מפני סכסוכים פנימיים שונים, ביחוד בעת הראשונה, כל עוד לא תמחה הזרות שבין יוצאי ארץ אחת ביחס ליוצאי ארץ אחרת. אבל כהיות שהשלטון העצמי לא יהיה בידי היהודים, כי אם בידי הממשלה, לכן אין להתייר ביותר מפני דבר-ריבנות, שגם אם יפרצו לא יוכלו להביא לידי מלחמת אזרחים. מלבד זאת יש לקוות, ששתוף הלשון העברית ושתוף העבודה והנורל יקרבו את הלבבות וירככו את ההפכים וההתנגשויות. ואם נשפוט על-פי היחוסים השוררים עתה בין יהודי ארץ-ישראל, שעלו אליה מכל כנפות-ארץ, אפשר להניד, שאם כי אין מחסור אצלם בחכמי-מפלגות, הנה הרגש הלאומי, אף-על-פי כן, די חזק הוא בכדי לעשות נשר מאחד את כל המחנות. אפילו הנגוד הרתי שבין ה"אדוקים" והחפשים, שבמזרח-אירופה עורנו גדול למדי, אבל בארץ-ישראל את כל הריבנות והסבלנות הדתית רכשה לה התפשטות לא מעטה. האדוקים נוכחים לראות, שגם החפשים נאמנים לכלל ישראל והם יהודים בלבם ובנפשם; לחפשויות כאן אין אותו הריח הרע שבאירופה. במקום שתוסידעותיו של היהודי אינו אלא פרודור לבנידה ביהודית. והחפשים מצדם מכבדים בארץ-ישראל את הדת היהודית וסמליה כפרי הרוח היהודי העממי, ואם גם אינם מקיימים את ההלכות והמצוות, שאינן לפי טעמן, הנה רחוקים הם מלזל בשומריהן, כמו שמצינו אצל נאורי-היהודים באירופה, ההושבים את הבז ליהדות – לאחד העיקרים. שנאורותם דורשת מהם.

(ז) עתידותיה של הציוניות.

יאמרו מה שיאמרו על המכשולים המונחים על דרך התרכות היהודים בפלשתינה, יחשבו אותם לפחות קשים או ליותר קשים, הנה אחת ברור הוא: הם אינם בלתי-מנוצחים. היהודים הרבים החושבים את האדיאל הציוני לדבר שאי-אפשר לו להתגשם לאושריה, הם במשפטם זה עוד יותר נמהרים מאותם הציונים, המאמינים בנאולה קרובה כשהם שומעים על יסוד איוו מושבה חדשה בפלשתינה. האמת היא,

שהמטרה שהציגה לה הציוניות, ליצור ישוב חזק ומאוחד בארץ-ישראל, שעבודת-האדמה תהא יסודו הכלכלי ועברית לשונו הלאומית, דורשת עבודה קשה מאד מאד, אבל התנשמותה אינה בגדר הנמנע, ומה שנוגע לקושי - בזה אל נא יפחידונו. תחיה לאומית אינה מן הדברים הנמכרים בחנויות "בוול"; היא דורשת התאמצות שאינה-מצויה והתעוררות כל הכחות הנרדמים עדיין באומה העברית. אבל המטרה הנדולה שזה בעמל הנדול. כי הציוניות אינה איוו קאפריסה או פנשסיה לאומית; היא המלחמה הנואשת, האחרונה של היהודים על קיומם היהודי, כי אם רק יעבור רוה ההתבוללות, שבמערכ-אירופה הכרית כבר כל שורשי וענף לעצמיות יהודית, גם על מורח-אירופה - וצעדיו הראשונים אכן כבר נראו גם שם - אז יאמר ליהודים ולתרכותם: עזבו כל תקוה. תרכות עממית שנכחדה מן העולם שוב אין לה תקנה, לעולם לא תקום ולא תחיה; ובלי תרכות עצמית אין טמיעת היהודים הגמורה בעמי הנכר אלא שאלת המוקדם והמאוחר, מפלט ממנה אין. ואם היהודים רוצים כהמשך קיומם, אל יכבד מהם כל טורח, אל יקשה מהם כל קרבן. אין לך דבר העומד בפני הרצון הלאומי החזק; הוא מתנכר על כל צור-ימכשול וסוף-סוף הוא כובש וסולל לו דרך. ופה פתח-התקוה, כי גם האנרגיה והרצון-לחיים שבעם היהודי יתנכרו על כל המעצורים, ועוד יבואו ימים וישראל יכה ורשיו בארץ-ישראל וְהָיָה.

